

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU VE
PIGOVIAN ÇÖZÜM YAKLAŞIMI: TÜRK
BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN BİR
DEĞERLENDİRME**

Bülent NAVRUZ

2502060161

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nagihan OKTAYER IŞIKLAR**

İstanbul – 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BÜLENT NAVRUZ Numarası : 2502060161

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : MALİYE Danışmanı : PROF. DR. NAGİHAN OKTAYER
IŞIKLAR

Tez Savunma Tarihi : 05.04.2018 Saati : 13.30

Tez Başlığı : BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU VE PİGOVİAN ÇÖZÜM YAKLAŞIMI: TÜRK
BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAGİHAN OKTAYER IŞIKLAR		Kabul
2- PROF. DR. NAZAN SUSAM		
3- PROF. DR. MUSTAFA ÇELEN		KABUL
4- PROF. DR. GÖKHAN KARABULUT		KABUL
5- PROF. DR. BESİM BÜLENT BALI		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. GÜLAY AKGÜL YILMAZ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ YASEMİN TAŞKIN		Kabul

ÖZ

BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU VE PİGOVİAN ÇÖZÜM YAKLAŞIMI: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

BÜLENT NAVRUZ

Bu çalışmada, başta sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalar olmak üzere finansal kuruluşların neden oldukları sistemik risk, kamusal finansal maliyet ve ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik olarak önerilen pigou tipi sistemik risk vergisi uygulaması, Türk bankacılık sektörü açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle sistemik riskin kaynakları ve önlenmesi tartışmalarına değinilmiş, özellikle büyük ölçekli bankaların neden olduğu sistemik risk ile sistemik risk vergisi önerisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, Türk bankacılık sektöründe sistemik öneme sahip bankalar ve neden olabilecekleri kamusal maliyetler ele alınmış, sistemik risk vergisi için önemli birer gerekçe oluşturmaları nedeniyle, Türk bankacılık sektöründe “iflas için çok büyük algısı” ve “ahlaki tehlike” sorununun olup olmadığı, 2002-2016 dönemi verileri ve panel veri regresyon analizi yöntemiyle ampirik olarak araştırılmıştır.

Araştırma neticesinde, mevduat sahipleri nezdinde büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olduğunu destekler nitelikte bir sonuç elde edilmiş, ancak banka hissedar ve/veya yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın varlığını ve ahlaki tehlikenin yaşandığını destekleyen bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ampirik analiz sonuçları, Türkiye’de sistemik risk vergisi uygulamasını kısmen destekliyor olsa da; Türk bankacılık sektöründe sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankaların bulunması, bu bankaların sorunlu hale gelmeleri durumunda önemli büyüklükte maliyet doğuracak olmaları, sektördeki bankaların yıl sonu bilançolarını büyük gösterme çabası içinde olduklarının gözlenmiş olması ve bu durumun sistemik riski artırıyor olması gibi nedenlerle, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik mali bir yükümlülük uygulamasına ihtiyaç olduğu sonucuna varılmış ve bu konuda bazı genel belirlemeler yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

PIGOUVIAN SOLUTION TO THE SYSTEMIC RISK PROBLEM IN BANKING: AN ASSESSMENT OF THE SOLUTION IN TERMS OF TURKISH BANKING SYSTEM

BÜLENT NAVRUZ

In this study, pigovian systemic risk tax proposed to prevent systemic risk, public cost and moral hazard caused by systemically important large scale banks, was assessed in terms of Turkish banking system. In this context, source and prevention of systemic risk topics were initially reviewed by placing a special emphasis on systemic risk caused by large scale banks and the tax proposal on systemic risk. Then, systemically important banks in Turkish banking system and their potential costs to public were examined. As they justify the systemic risk tax, existence of “too big to fail perception” and “moral hazard” problem in Turkish banking system is analyzed for the period of 2002-2016.

The result of the analysis was in favor of the existence of depositors’ “too big to fail perception”. However, it was not found that bank managers’ and bank shareholders’ perception of “too big to fail” and “moral hazard” problem exist in Turkish banking system.

Although the analysis results are partially in favour of systemic risk tax charge in Turkey, existence of systemically important large scale banks, their potential costs to public and the banks’ efforts to increase their year-end balance sheet sizes are thought to provide sufficient justifications for the systemic risk tax. In this regard, some general suggestions were made towards systemic risk tax charge in Turkish banking system.

ÖNSÖZ

Yakın tarihinde büyük bir sistemik krize (2000-2001 sistemik bankacılık krizi) maruz kalan Türk bankacılık sektöründe sistemik riskin ölçülmesi, izlenmesi ve sınırlandırılması büyük önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle sistemik riskin kaynakları, ölçülmesi ve önlenmesi tartışmaları ele alınmış, bu kapsamda özellikle büyük ölçekli bankaların neden olduğu sistemik risk ile sistemik risk vergisi önerisi üzerinde durulmuştur. Sistemik risk vergisi için önemli birer gerekçe oluşturmaları nedeniyle, Türk bankacılık sektöründe “iflas için çok büyük algısı” ve “ahlaki tehlike” sorununun olup olmadığı, 2002-2016 dönemi verileri ve panel veri regresyon analizi yöntemiyle ampirik olarak araştırılmıştır.

Bankacılık sektörü üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak yoğun bir devlet müdahalesinin olduğu 2000 yılı öncesi döneme ait veriler ile kriz dönemi olan 2000-2001 yıllarına ait veriler, araştırma sonuçlarının yanıltıcı olmasına yol açabileceği düşüncesiyle regresyon analizi kapsamına alınmamıştır. Araştırma döneminin sadece belirli bir döneminde faaliyet gösteren bankalar verinin “dengeli panel” özelliğinin bozulmamasını teminen, katılım bankaları ise veri teminindeki zorluklar nedeniyle analiz kapsamı dışında bırakılmıştır.

Tez çalışmalarım sırasında beni yönlendirip cesaretlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Nagihan OKTAYER IŞIKLAR’a, yardım ve desteklerini hiç esirgemeyen tez izleme komitesindeki hocalarım Prof. Dr. Nazan SUSAM ve Prof. Dr. Gökhan KARABULUT’a, çalışmamın ampirik analiz bölümündeki değerli katkıları nedeniyle Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU’na çok teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmalarım süresince verdikleri destek ve gösterdikleri sabır ile anlayıştan dolayı eşim Gül ve çocuklarım Kerem ile Ozan’a sevgi ve şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xi
KISALTMA LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE BANKACILIK KRİZLERİ VE BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU

1.1. FİNANSAL KRİZLERE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1.1. Finansal Krizin Tanımlanması ve Sınıflandırılması.....	5
1.1.2. Finansal Bir Kriz Olarak Bankacılık Krizi.....	10
1.1.2.1. Banka Başarısızlığı Kavramı.....	10
1.1.2.2. Bankacılık Krizinin Tanımlanması.....	11
1.1.2.3. Döviz Krizi ile Bankacılık Krizi İlişkisi.....	13
1.1.2.4. Varlık Baloncukları ile Bankacılık Krizi İlişkisi.....	17
1.1.3. Sistemik Finansal Kriz ve Sistemik Bankacılık Krizi Kavramları.....	20
1.2. BANKACILIK KRİZLERİNİN NEDENLERİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	23
1.2.1. İnanca Dayalı Yaklaşımlar.....	24
1.2.2. Temel Değişkenlere Dayalı Yaklaşımlar.....	27
1.3. BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU.....	30
1.3.1. Bankacılıkta Riskler ve Sistemik Risk Kavramı.....	30
1.3.2. Sistemik Riskin Kaynakları.....	33
1.3.2.1. Döngüsel Risk.....	34
1.3.2.2. Yapısal Risk.....	37
1.3.3. Sistemik Risk ve Negatif Dışsallık İlişkisi.....	39
1.3.4. Bankacılıkta Sistemik Risk ve Negatif Dışsallıklar.....	41
1.3.4.1. Bankacılık Faaliyetlerinin Negatif Dışsallıkları.....	42
1.3.4.2. Banka Başarısızlıklarının Negatif Dışsallıkları.....	45
1.3.4.2.1. Bankacılık Sektöründeki Negatif Dışsallıklar.....	45
1.3.4.2.2. Reel Ekonomideki Negatif Dışsallıklar.....	53

1.3.4.2.2.1. Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Borç-Deflasyon Süreci.....	54
1.3.4.2.2.2. Monetarist Yaklaşım ve Parasal Kanal.....	55
1.3.4.2.2.3. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve Kredi Kanalı.....	56
1.4. BANKA BAŞARISIZLIKLARINA DEVLET MÜDAHALESİNİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR.....	59
1.4.1. Kamusal Finansal Maliyet Sorunu.....	59
1.4.2. Ahlaki Tehlike Sorunu.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ İLE SİSTEMİK RİSK İLİŞKİSİ VE İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK POLİTİKASI

2.1. BANKACILIKTA ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ.....	63
2.1.1. Bankacılıkta Ölçek ve Üretim Kavramları.....	63
2.1.2. Bankacılıkta Üretim Düzeyinin Ölçülmesi.....	64
2.1.2.1. Üretim Yaklaşımı.....	65
2.1.2.2. Aracılık Yaklaşımı.....	65
2.1.3. Bankacılıkta Optimum Ölçek Büyüklüğüne İlişkin Tartışmalar.....	66
2.1.3.1. Ölçek Büyüklüğü ve Üretim Verimliliği İlişkisi.....	66
2.1.3.2. Ölçek Büyüklüğü, Yoğunlaşma ve Rekabet İlişkisi.....	68
2.1.3.3. Bankacılıkta Rekabetin Etkileri.....	71
2.1.3.3.1. Bankacılıkta Rekabet ve Tahsis Etkinliği İlişkisi.....	71
2.1.3.3.2. Bankacılıkta Rekabet ve Finansal İstikrar İlişkisi.....	72
2.2. BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK İLE ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ İLİŞKİSİ.....	74
2.2.1. Sistemik Riskin Ölçülmesi.....	74
2.2.1.1. Sistemik Önem Kavramı.....	77
2.2.1.2. Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşların Belirlenmesi.....	78
2.2.1.2.1. Sistemik Önem Kriterlerinin Belirlenmesi Yaklaşımı.....	80
2.2.1.2.2. Olumsuz Sistemik Etkilerin Ölçülmesi Yaklaşımı.....	85
2.2.1.3. Sistemik Öneme Sahip Finansal Piyasaların Belirlenmesi.....	89
2.2.2. Banka Ölçek Büyüklüğünün Sistemik Risk Düzeyi Üzerindeki Etkisi.....	90
2.3. İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK POLİTİKASI.....	93
2.3.1. İflas İçin Çok Büyük Politikası Üzerine Tartışmalar.....	94
2.3.2. İflas İçin Çok Büyük Politikasının Etkileri.....	98
2.3.2.1. İflas İçin Çok Büyük Politikası ve İflas İçin Çok Büyük Algısı.....	98
2.3.2.1.1. Bankacılıkta Piyasa Disiplini.....	99
2.3.2.1.2. Mudi Disiplini Hipotezi.....	102
2.3.2.2. İflas İçin Çok Büyük Algısı ve Banka Borçlanması.....	104
2.3.2.3. İflas İçin Çok Büyük Algısı ve Banka Risk Alma Politikası.....	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSKİN VE AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİ TARTIŞMALARI

3.1. BANKA BAŞARISIZLIKLARININ VE SİSTEMİK RİSKİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	110
3.1.1. Düzenleme ve Denetim.....	111
3.1.1.1. Düzenlemenin Gerekliliğine Yönelik Tartışmalar.....	112
3.1.1.2. Bankacılık Sektörüne Yönelik Temel Düzenlemeler.....	115
3.1.2. Mevduat Sigortası Uygulaması.....	119
3.1.3. Likidite ve Sermaye Yardımı.....	121
3.1.4. Dar Bankacılık.....	126
3.1.5. Serbest Bankacılık.....	127
3.2. AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	129
3.2.1. Mevduat Sigortasının Sınırlı Olması ve Müşterek Sigorta Uygulaması.....	131
3.2.2. Asgari Sermaye Yeterliliği ve Sigorta Prim Tutarının Risk Esaslı Olması.....	133
3.2.3. Likidite Yardımının Koşula Bağlanması.....	136
3.2.4. Banka Başarısızlıklarına Erken Müdahale Edilmesi.....	137
3.2.5. İkincil Borç İhracı (Subordinated Debt Issuance).....	139
3.3. SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALARIN NEDEN OLDUĞU SİSTEMİK RİSK VE AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİ TARTIŞMALARI.....	141
3.3.1. Sistemik Önemli Banka Başarısızlıklarının Önlenmesi.....	142
3.3.2. Sistemik Önemli Banka Başarısızlıklarının Maliyetinin Azaltılması.....	145
3.3.3. Pigovian Bir Vergi Olarak Sistemik Risk Vergisi Önerisi.....	148
3.3.3.1. Pigou Vergisi ve Negatif Dışsallıkların İçselleştirilmesi.....	149
3.3.3.2. Sistemik Risk Vergisi Önerisi.....	152
3.3.3.3. Sistemik Risk Vergisi Önerisi Üzerine Tartışmalar.....	157
3.3.3.3.1. Sistemik Risk Vergisi Matrah ve Oranının Belirlenmesi.....	157
3.3.3.3.2. Sistemik Risk Vergisinin Etkileri.....	159
3.3.3.3.3. Sistemik Risk Vergisi Gelirlerinin Kullanılması.....	161
3.3.3.4. Dünya Uygulamaları.....	162
3.3.3.4.1. İsveç Uygulaması.....	162
3.3.3.4.2. AB Uygulaması.....	164
3.3.3.4.3. ABD Uygulaması.....	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALAR VE NEDEN OLABİLECEKLERİ KAMUSAL MALİYET

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	171
4.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılığın Gelişimi.....	171
4.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı.....	172
4.1.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932).....	172
4.1.2.2. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944).....	172
4.1.2.3. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960).....	173
4.1.2.4. Planlı Dönem (1961-1979).....	173
4.1.2.5. Serbestleşme Dönemi (1980-1999).....	174
4.1.2.6. Kriz ve Yeniden Yapılandırma Dönemi (2000 ve Sonrası).....	175
4.1.2.6.1. 2000-2001 Sistemik Bankacılık Krizi ve Finansal Maliyeti.....	175
4.1.2.6.2. Yeniden Yapılandırma Programı.....	179
4.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2000'Lİ YILLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	180
4.2.1. Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Özellikleri.....	180
4.2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Temel Bilanço Kalemleri.....	187
4.2.3. Türk Bankacılık Sektöründe Temel Risk ve Kârlılık Göstergeleri.....	194
4.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALAR VE NEDEN OLABİLECEKLERİ KAMUSAL MALİYET.....	199
4.3.1. Türk Bankacılık Sektörü İçin Kullanılabilecek Sistemik Önem Kriterleri ve Sistemik Öneme Sahip Bankalar.....	199
4.3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Öneme Sahip Banka Başarısızlıklarının Neden Olabileceği Kamusal Maliyet.....	203

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİSTEMİK RİSK VERGİSİ ÖNERİSİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK ALGISI VE AHLAKİ TEHLİKENİN VARLIĞINA YÖNELİK AMPİRİK ANALİZ.....	209
5.1.1. Araştırma Yöntemine İlişkin Açıklamalar.....	210
5.1.1.1. Regresyon Analizi.....	210
5.1.1.2. Panel Veri Analizi.....	211
5.1.1.2.1. Panel Veri ve Özellikleri.....	211
5.1.1.2.2. Panel Veri Modelleri.....	213
5.1.1.2.2.1. Klasik Model.....	214

5.1.1.2.2.2. Sabit Etkiler Modeli.....	214
5.1.1.2.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli.....	214
5.1.1.2.3. Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri	
Arasında Karar Vermek İçin Kullanılan Testler.....	215
5.1.1.2.3.1. F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve	
Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi.....	216
5.1.1.2.3.2. Hausman Testi.....	218
5.1.2. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Ölçek Büyüklüğü İle Mevduat Faiz	
Oranı Arasındaki İlişkinin Araştırılması.....	218
5.1.2.1. Literatür Taraması.....	219
5.1.2.2. Regresyon Modeli ve Veri Seti.....	223
5.1.2.3. Analiz Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	230
5.1.3. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Ölçek Büyüklüğü İle Risk Alma	
Politikası Arasındaki İlişkinin Araştırılması.....	237
5.1.3.1. Literatür Taraması.....	237
5.1.3.2. Regresyon Modeli ve Veri Seti.....	241
5.1.3.3. Analiz Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	249
5.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK RİSK VERGİSİNİN	
UYGULANABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME.....	255
5.2.1. Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Risk Vergisinin Gerekliliği.....	256
5.2.2. Finansal Faaliyet Harcı Uygulamasının Sistemik Risk Vergisi	
Açısından Değerlendirilmesi.....	259
5.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK RİSKE YÖNELİK	
MALİ BİR YÜKÜMLÜLÜK ÖNERİSİ.....	263
SONUÇ.....	269
KAYNAKÇA.....	275
EK.....	330
ÖZGEÇMİŞ.....	331

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 :	Bölgesel Likidite Şokları.....	48
Tablo 2 :	Göstergeye Dayalı Ölçüm Yaklaşımı.....	85
Tablo 3 :	TMSF'ye Devredilen Bankalar.....	177
Tablo 4 :	Faaliyet İzni Kaldırılan Bankalar.....	177
Tablo 5 :	Türk Bankacılık Sektöründeki Bankalar İçin Kullanılabilecek Muhtemel Sistemik Önem Kriterleri (Aralık 2016).....	202
Tablo 6 :	Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Regresyon Modeli Değişkenleri.....	224
Tablo 7 :	Mevduat Faiz Oranına İlişkin Analize Dahil Edilen Bankalar.....	229
Tablo 8 :	Mevduat Faiz Oranı Analizinde Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığına İlişkin Test Sonucu.....	230
Tablo 9 :	Mevduat Faiz Oranı Analizinde Birim Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonuçları.....	231
Tablo 10 :	Mevduat Faiz Oranı Analizinde Zaman Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonucu.....	232
Tablo 11 :	Mevduat Faiz Oranı Analizinde Sabit ve Tesadüfi Etkiler Modelinin Testi.....	232
Tablo 12 :	Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Zaman Etkileri Modeli Sonuçları.....	233
Tablo 13 :	Mevduat Faiz Oranı Analizinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Testleri.....	234
Tablo 14 :	Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Sabit Zaman Etkileri Nihai Model Sonuçları (Driscoll-Kraay Standart Hatalar).....	235
Tablo 15 :	Risk Düzeyi Analizine İlişkin Regresyon Modeli Değişkenleri.....	241
Tablo 16 :	Risk Düzeyine İlişkin Analize Dahil Edilen Bankalar.....	248
Tablo 17 :	Risk Düzeyi Analizinde Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığına İlişkin Test Sonucu.....	249
Tablo 18 :	Risk Düzeyi Analizinde Birim Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonuçları.....	250
Tablo 19 :	Risk Düzeyi Analizinde Zaman Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonucu.....	250
Tablo 20 :	Risk Düzeyi Analizinde Sabit ve Tesadüfi Etkiler Modelinin Testi.....	251
Tablo 21 :	Risk Düzeyi Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Birim Etkileri Modeli Sonuçları.....	251
Tablo 22 :	Risk Düzeyi Analizinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Testleri Sonuçları.....	252
Tablo 23 :	Risk Düzeyi Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Birim Etkileri Nihai Model Sonuçları (Driscoll-Kraay Standart Hatalar).....	253
Tablo 24 :	Yıllar İtibarıyla Finansal Faaliyet Harcı Tutarları (2010-2016).....	260
Tablo 25 :	Türk Bankacılık Sektörü Yurt İçi Şube Sayıları (2009-2016).....	260
Tablo 26 :	Türk Bankacılık Sektörü İçin Çözümleme Fonu Büyüklüğü Hesaplamaları.....	266

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : İş Çevrimleri Döngüsü.....	28
Şekil 2 : Tam Piyasada Likidite Şoku.....	49
Şekil 3 : Tam Olmayan Piyasada Likidite Şoku.....	49
Şekil 4 : Finansal Maliyete Göre Banka İflasına Karar Verilmesi.....	97
Şekil 5 : Piyasa Disiplini Çerçevesi.....	101
Şekil 6 : Büyük Ölçekli Bankaların Borçlanma Avantajı.....	107
Şekil 7 : Finansal Güvenlik Ağı Faaliyetlerinin Etkileşimi.....	130
Şekil 8 : Kaldıraç ve Aktif Riskinin Bir Fonksiyonu Olarak Mevduat Riski....	135
Şekil 9 : Düzeltici Vergi Uygulaması.....	152

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1	: Türk Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü (2000-2016).....	181
Grafik 2	: Türkiye'deki Banka ve Personel Sayıları (2000-2016).....	182
Grafik 3	: Banka Gruplarının Bankacılık Sektörü Toplam Aktif Büyüklüğü İçindeki Payları (31.12.2016).....	183
Grafik 4	: Türkiye'deki Banka Şubesi ve ATM Sayıları (2000- 2016).....	184
Grafik 5	: Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranları (CR) (2002-2016).....	185
Grafik 6	: Türk Bankacılık Sektörü Yoğunlaşma Endeksi (HHI) (2002- 2016).....	186
Grafik 7	: Türk Bankacılık Sektöründe Temel Bilanço Kalemlerinin Aktif Büyüklüğüne Oranları (2002-2016).....	188
Grafik 8	: Türk Bankacılık Sektöründe Bilanço Dışı Kalemlerin Aktif Büyüklüğüne Oranları (2002-2016).....	189
Grafik 9	: Türk Bankacılık Sektöründe Nakdi Krediler ve Menkul Değerlerin Mevduata Oranları (2003-2016).....	190
Grafik 10	: Türk Bankacılık Sektöründe Nakdi Kredi Türlerinin Toplam Nakdi Krediler İçindeki Payları (2002-2016).....	191
Grafik 11	: Türk Bankacılık Sektöründe Menkul Kıymet Portföyünün Dağılımı (31.12.2016).....	191
Grafik 12	: Türk Bankacılık Sektöründe Çeşitli Mevduat Büyüklüklerinin Toplam Mevduata Oranları (2003-2016).....	192
Grafik 13	: Türk Bankacılık Sektöründe Mevduatın Vade Uzunluğuna Göre Dağılımı (2005-2016).....	193
Grafik 14	: Türk Bankacılık Sektörü Temel Risk Göstergeleri (2002- 2016).....	195
Grafik 15	: Türk Bankacılık Sektöründe Riske Esas Tutarların Dağılımı (2007-2016).....	196
Grafik 16	: Türk Bankacılık Sektöründe Faiz Geliri ve Faiz Gideri Oranları (2004-2016).....	197
Grafik 17	: Türk Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelir ve Faiz Dışı Gider Oranları (2004-2016).....	198
Grafik 18	: Türk Bankacılık Sektörü Kârlılık Göstergeleri (2003-2016).....	198
Grafik 19	: Türk Bankacılık Sektöründe Bankaların Nakdi ve Gayrinakdi Kredi Payları (31.12.2016).....	204
Grafik 20	: "Mevduat Sigorta Rezervi/Sigortalı Mevduat" Oranları (31.12.2016).....	207
Grafik 21	: "Sigorta Kapsamında Olmayan Yükümlülükler/GSYİH" Oranları (31.12.2016).....	208
Grafik 22	: Türk Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü Değişim Oranları.....	258

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATM	: Automated Teller Machine (Otomatik Para Makinası)
BCBS	: Basel Committee on Banking Supervision (Basel Bankacılık Denetim Komitesi)
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
Bkz.	: Bakınız
BOE	: Bank of England (İngiltere Merkez Bankası)
CRn	: N-Firm Concentration Ratio (N-Firma Yoğunlaşma Oranı)
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
EC	: European Commission (Avrupa Komisyonu)
ECB	: European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
EFDI	: European Forum of Deposit Insurers (Avrupa Mevduat Sigortacıları Formu)
EFT	: Elektronik Fon Transferi
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
EUR	: Avrupa Para Birimi
FDIC	: Federal Deposit Insurance Corporation (Federal Mevduat Sigorta Kurumu)
FED	: Federal Reserve (ABD Merkez Bankası)
FINMA	: Swiss Financial Market Supervisory Authority (İsveç Finansal Piyasalar Denetim Otoritesi)
FRBNY	: Federal Reserve Bank of New York (ABD New York Merkez Bankası)
FSB	: Financial Stability Board (Finansal İstikrar Kurulu)
GSIBs	: Global Systemically Important Banks (Küresel Sistemik Öneme Sahip Bankalar)
GSIBs	: Global Systemically Important Insurers (Küresel Sistemik Öneme Sahip Sigorta Şirketleri)
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HHI	: Herfindahl-Hirschman Index (Herfindahl-Hirschman Endeksi)
IADI	: International Association of Deposit Insurers (Uluslararası Mevduat Sigortacıları Birliği)
IAIS	: International Association of Insurance Supervisors (Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği)

IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
LCFI	: Large and Complex Financial Institutions (Büyük ve Karmaşık Finansal Kuruluşlar)
LCR	: Liquidity Coverage Ratio (Likidite Karşılama Oranı)
LR	: Likelihood Ratio (Olabilirlik Oranı)
SIB	: Systemically Important Banks (Sistemik Öneme Sahip Bankalar)
SIFIs	: Systemically Important Financial Institutions (Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşlar)
SII	: Systemic Importance Index (Sistemik Önem Endeksi)
SIIs	: Systemically Important Insurers (Sistemik Öneme Sahip Sigorta Şirketleri)
SSRN	: Social Science Research Network (Sosyal Bilimler Araştırma Ağı)
SYO	: Sermaye Yeterlilik Oranı
TAO	: Takipteki Alacaklar Oranı
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	: Türk Lirası
TLYO	: Toplam Likidite Yeterlilik Oranı
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
VaR	: Value at Risk (Riske Maruz Değer)
v.d.	: Ve diğerleri
Yİ-ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi
YP	: Yabancı Para
YPNGPO	: Yabancı Para Net Genel Pozisyon Oranı

GİRİŞ

Bankacılık sektöründe sistemik risk, bankaların önemli sayılacak bir bölümünde iflas ve likidite sorunlarının ortaya çıkma tehlikesini, başka bir ifadeyle sistemik bir bankacılık krizinin yaşanma ihtimalini ifade etmektedir. Sistemik bankacılık krizleri, önemli derecede reel ekonomik ve finansal maliyetlere sebep olmaktadır. Bankacılık krizlerinin neden olduğu reel ekonomik maliyet genellikle üretim kayıpları ile ölçülmekte iken, finansal maliyet devletin sorunlu bankalara mali yardım amacıyla yaptığı transfer niteliğindeki harcamalar ile ilişkilendirilmektedir.

Bir banka başarısızlığı, hem diğer bankalar hem de reel ekonomi üzerinde önemli negatif dışsallıklara neden olabilmekte, bir başka ifadeyle sistemik risk doğurabilmektedir. Banka başarısızlıklarının diğer bankalar üzerindeki olumsuz etkileri bankalararası işlemler, acil varlık satışları ve bankacılık hücumlarının neden olduğu bulaşma etkisiyle ortaya çıkarken, reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri varlık fiyatlarının düşmesi, finansal aracılık maliyetlerinin yükselmesi, kredi ve para hacminin daralması gibi faktörlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Banka ölçeği büyüdükçe şiddeti daha da artan bu olumsuzluklar, az sayıdaki banka başarısızlığının sistemik bir bankacılık krizine dönüşmesine yol açabilmektedir.

Devlet, bir veya birkaç banka başarısızlığının sistemik bir bankacılık krizine dönüşmesini veya sistemik bir bankacılık krizinin daha da yayılıp derinleşmesini önlemek için sorunlu hale gelen bankalara müdahale etmektedir. Devletin başta büyük ölçekli bankalar olmak üzere sorunlu bankalara mali yardımda bulunmak suretiyle müdahale etmesi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri, ortaya çıkan kamusal finansal maliyettir. Kamu kaynaklarının sorunlu bankalara ait zararların kapatılmasında kullanılması ekonomik ve sosyal açıdan büyük eleştiri almaktadır.

Devletin özellikle ölçeği büyük olan sorunlu bankalara mali yardım yapması veya bu bankaların iflas etmelerine izin verilmeyeceğine ilişkin zımni ya da açık şekilde eylem ve açıklamalarda bulunması, söz konusu bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın (too big to fail perception) oluşmasına yol açabilmektedir. Hem

bankacılık sektöründeki rekabeti büyük ölçekli bankalar lehine bozduğu, hem de bu tür bankaları daha fazla risk almaları yönünde teşvik ettiği gerekçesiyle eleştirilen “iflas için çok büyük algısı”, sorunlu bankalara devlet müdahalesinin başka bir olumsuz sonucu olarak görülmektedir.

Sorunlu bankalara kamu kaynakları kullanılarak mali yardım yapılmasının neden olduğu diğer bir olumsuz sonuç ise “ahlaki tehlike”dir. Devletin banka zararlarını banka hissedar ve alacaklılarının lehine, vergi mükelleflerinin ise aleyhine olacak şekilde üstlenmesi; alacaklıların banka risklerini izleme güdülerini zayıflatmak, bankaları da daha fazla risk almaya teşvik etmek suretiyle ahlaki tehlikeye yol açmaktadır. Ahlaki tehlike, bankacılık krizine neden olan faktörler arasında gösterilmektedir.

Bankacılık sektöründe oluşan sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesi için hâlihazırda birçok öneri ve uygulama mevcut iken, 2007-2009 küresel krizinden sonra, başta sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalar olmak üzere finansal kuruluşların neden oldukları sistemik risk, kamusal finansal maliyet ve ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik ilave birtakım tedbirlerin alınması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, düzenleme ve denetimlerin sıkılaştırılması, kurtarma ve çözümleme planlarının hazırlanması ve şirket içi finansman (bail-in) sağlanması gibi uygulamaların yanında birtakım vergisel öneriler de ileri sürülmüştür. Vergi önerilerden en önemlisi; negatif bir dışsallık olarak değerlendirilen sistemik riski sınırlandırmak, başta sistemik öneme sahip büyük ölçekli banka başarısızlıkları olmak üzere finansal krizlerde ortaya çıkan kaynak açığını (funding gap) karşılamak ve böylece ahlaki tehlikeyi önlemek için ileri sürülmüş olan pigou tipi “sistemik risk vergisi”dir (systemic risk tax). Bu vergi uygulamasıyla, sistemik risk nedeniyle ortaya çıkan negatif dışsallıklar bankalarca vergi ödenmesi yoluyla içselleştirilecek, böylece hem maddi bir kaynak oluşturulmuş hem de negatif dışsallık olan sistemik risk sınırlandırılmış olacaktır.

Dünyada sistemik riske yönelik olarak farklı isim ve şekillerde mali yükümlükler uygulanmaya başlanmış olmakla birlikte, sistemik risk vergisi önerisi üzerine tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalar, sistemik riske yönelik olarak getirilecek bir mali yükümlülüğün türü, matrahı, oranı ve etkileri gibi konular üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sistemik risk vergisi önerisinin Türk bankacılık sektörü açısından değerlendirilmesidir. Bu kapsamda öncelikle, sistemik riskin kaynakları ve ölçülmesi konuları ile sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesi tartışmaları üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Türk bankacılık sektöründe sistemik öneme sahip bankalar ve neden olabilecekleri kamusal maliyetler ele alınacak, sistemik risk vergisi için önemli birer gerekçe oluşturmaları nedeniyle Türk bankacılık sektöründe “iflas için çok büyük algısı” ve “ahlaki tehlike” sorununun olup olmadığı panel veri regresyon analizi yöntemiyle ampirik olarak araştırılacaktır. Türkiye’de bankacılık sektörünün büyüklüğü, finansal sistemin yaklaşık %87 gibi çok büyük bir bölümünü oluşturduğundan, çalışmada bu sektör üzerinde durulacaktır.

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümde; iktisat düşüncesinde bankacılık krizleri ve bankacılıkta sistemik risk sorunu nedenleri ve sonuçlarıyla etraflıca ele alınacaktır. İkinci bölümde, öncelikle banka ölçek büyüklüğü ile sistemik risk arasındaki ilişkiye değinilecek, daha sonra ise “iflas için çok büyük politikası”nın neden ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölümde, bankacılıkta sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesine ilişkin öneriler üzerinde durulacak, bu kapsamda son dönemde ileri sürülen sistemik risk vergisi önerisine ve bu vergiye ilişkin tartışmalara, dünyadaki uygulama örnekleri ile birlikte değinilecektir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve temel özellikleri üzerinde durulacak ve bu temel özellikler kapsamında, Türkiye’de sistemik öneme sahip bankalar ve bu bankaların başarısız olmaları durumunda neden olabilecekleri kamusal maliyetler ele alınacaktır.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde; sistemik risk vergisi önerisi Türk bankacılık sektörü açısından değerlendirilecektir. Bu kapsamda öncelikle, Türk bankacılık sektöründe “iflas için çok büyük algısı” ile “ahlaki tehlike” sorununun olup olmadığı ampirik olarak araştırılacaktır. Daha sonra ise, yapılan ampirik ve diğer analiz sonuçları da dikkate alınarak, sistemik riske yönelik bir mali yükümlülüğün Türk bankacılık sektörü açısından gerekliliği tartışılacak ve nasıl bir uygulama getirilebileceğine ilişkin genel bazı belirlemelerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE BANKACILIK KRİZLERİ VE BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU

1.1. FİNANSAL KRİZLERE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Finansal Krizin Tanımlanması ve Sınıflandırılması

1971’de çöken Bretton Woods sisteminin ardından 1980’lerde başlayan serbestleşme akımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal ekonomik sorunlarla da birleşerek beraberinde artan sıklıkla yaşanmaya başlanan finansal krizleri getirmiştir (Allen ve Gale, 2008:380). Nitekim 1990’lı yıllardan günümüze kadar olan dönemde ağır finansal krizleri görmek mümkündür. Bu durum, finansal sistemin işleyişine ve finansal krizlerin neden olduğu sorunlara yönelik ilginin artmasına neden olmuştur (Knoop, 2008:3).

Kavramsal olarak “finansal kriz”, literatürde genellikle “finansal istikrarsızlık” kavramı ile ilişkilendirilmekte ve geçmişte finansal kriz olarak adlandırılan olaylar betimlenerek açıklanmaya çalışılmaktadır (Lai, 2003:29). Bu nedenle, finansal krize ilişkin tanımlama ve açıklamalardan önce, “finansal istikrar” ve “finansal istikrarsızlık” kavramlarının üzerinde durmak gerekmektedir.

Standart bir açıklaması bulunmayan “finansal istikrar” kavramı farklı şekillerde tanımlanabilmektedir (Goodhart, 2006:3417). Örneğin, Crockett (1997:6-7) finansal istikrarın temel finansal kuruluş ve piyasaların istikrarlı olduğu durumu işaret ettiğini belirtmiş, finansal kuruluşların istikrarını sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirildiği durum, piyasaların istikrarını ise katılımcılarının güven içerisinde ve gerçeğe uygun fiyatlardan işlem yaptığı durum olarak tanımlamıştır. Lai (2003:29), finansal sistemin yaşanan bir ekonomik şokun ardından ortaya çıkan krize karşı koyabilme yeteneğini finansal istikrar olarak tanımlamıştır. Finansal istikrar ayrıca, finansal istikrarsızlığın olmadığı durum olarak

tanımlanabilmektedir. Bu yaklaşımda finansal istikrar, istenmeyen bir şeyin yokluğu durumunu içeren bir kavram olarak algılanmaktadır (Goodhart, 2006:3417).

Finansal istikrarsızlık daha dar bir yaklaşımla, finansal varlık fiyatlarında etkili derecedeki değişimler olarak da tanımlanabilmektedir (Spotton, 1996:202). Diğer taraftan, finansal istikrarsızlık genel bir yaklaşımla, finansal sistemin işleyişini bozarak ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyen ya da olumsuz etkileme tehdidi oluşturan koşullar şeklinde de tanımlanmaktadır (Chant, 2003:3).

Finansal istikrarsızlık ile finansal kriz kavramları bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta, bazen de birbiri ile yakından ilişkili ancak farklı iki ayrı olgu şeklinde ele alınmaktadır. Örneğin, Wolfson (1990:333), finansal istikrarsızlığı finansal kriz ve mevduat kuruluşlarının problem yaşadığı durumlar olarak tanımlamış ve finansal krizlerin finansal istikrarsızlığın bir örneği olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımı ile Wolfson (1990), finansal istikrarsızlığın finansal krizleri de kapsayan bir genel olgu olduğunu kabul etmiştir. Chant'a (2003) göre ise, finansal istikrarsızlık var ya da yok denebilecek bir olgu değildir. Finansal istikrarsızlığın dereceleri bulunmakta olup finansal kriz, finansal istikrarsızlığın aşırı derecede yüksek olduğu bir durumu ifade etmektedir (Chant, 2003:9).

İktisat literatüründe kriz hakkında yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde finansal kriz-reel kriz ayrımı yapılmadan genel olarak ekonomik kriz ele alınmıştır (Demirci, 2005:6-7). Belki de bunun nedeni, Chant'ın da (2003) ifade ettiği gibi ekonomik istikrarsızlık ile finansal istikrarsızlık arasındaki ayrımın tam olarak yapılamamasıdır. Bu durum kavram karışıklığına neden olmaktadır (Demirci, 2005:6-7). Bununla birlikte, finansal krizleri reel krizlerden ayırarak ele alan ve literatürde “finansal kriz teorileri” olarak adlandırılan yaklaşımlar da bulunmaktadır¹. Finansal krizlerin nedenlerini, oluşum süreçlerini ve sonuçlarını farklı şekillerde açıklayan bu teorik yaklaşımlarda, finansal krizin tanımlanması ve anlatımının da farklı yapıldığı görülmektedir.

¹ Finansal Kriz Teorileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Çeviş (2005) ve Karabulut (2011).

Finansal krizlere yönelik teorik yaklaşımlardan birisi, Irving Fisher, Hyman Minsky, Charles P. Kindleberger ve Robert Z. Alıber tarafından temsil edilen ve finansal krizlere ilişkin açıklamalarını finansal kırılganlıklara, paranın içsellğine ve belirsizliğe dayalı olarak ortaya koyan “Post Keynesyen Yaklaşım”dır² (Karabulut, 2011:13). Post Keynesyen yaklaşımın temsilcilerinden Kindleberger ve Alıber (2005) finansal krizleri; ekonomideki iyimserlik ve kâr beklentileri ile kredilendirme ve borçlanmanın arttığı bir dönemin ardından tetikleyici bir olay ile başlayarak varlık fiyat düşüşleri, firma ve banka iflasları, kredi daralması ve döviz piyasalarında bozulma ile sonuçlanan bir süreç şeklinde betimlemişlerdir (Kindleberger ve Alıber, 2005:2).

“Monetarist Yaklaşım” olarak adlandırılan ve başını Milton Friedman ile Anna Schwartz’ın çektiği teorik yaklaşım ise finansal krizlere ilişkin açıklamalarını paranın nominal geliri belirleyen temel parametre olduğu ve dışsal olduğu görüşüne dayandırarak yapmakta, ekonomik dalgalanmaların sorumlusu olarak para arzındaki daralmaları göstermektedirler (Karabulut, 2011:13). Monetarist görüşün temel temsilcileri olan Friedman ve Schwartz (1963), finansal krizleri bankacılık panikleri ile ilişkilendirmiş ve finansal krizi, yaşanan bankacılık panikleri neticesinde para arzındaki daralma ve ekonomik faaliyetlerdeki gerileme olarak görmüşlerdir.

Schwartz (1987), finansal krizleri reel kriz ve sözde (pseudo) finansal kriz olarak ikiye ayırmış, varlık fiyatlarındaki düşüşler, yerel paranın değer kaybetmesi ve artan şirket iflaslarının yaşandığı bir durumun, banka başarısızlıkları olmadığı sürece gerçek bir finansal kriz olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Schwartz’a (1987) göre böyle bir durumda devlet müdahalesi ekonomik etkinliği azaltacağı ve parasal genişlemeye neden olarak enflasyon baskısını artıracığı için gereksizdir. Schwartz (1987) ayrıca, finansal krizin tetikleyicisinin finansal sıkıntılar değil, yetkili otoritenin krizi önleyici şekilde müdahale etmemesi ve özel sektörün müdahale konusundaki tereddütleri olduğunu belirtmiştir (Schwartz, 1987:272).

² Bazı çalışmalarda “Borç ve Finansal Kırılganlık Yaklaşımı” olarak da adlandırılmaktadır. Örnek için bkz.: Çeviş (2005:17-18).

Finansal krizlere yönelik diğ er bir teorik yaklaşım ise, ‘‘Asimetrik Bilgi Yaklaşımı’’ olarak da adlandırılan ‘‘Yeni Keynesyen Yaklaşım’’dır. Asimetrik bilgi (asymmetric information), genel olarak ekonomideki tarafların alış-verişe konu mal ya da hizmet hakkında aynı düzeyde bilgi sahibi olmadığı durumu ifade etmektedir (Stiglitz, 2000:84). Bu yaklaşımda bir piyasa başarısızlığı olarak görülen asimetrik bilgi probleminin finansal krizlere nasıl sebep olduğu açıklanmakta olup bu yaklaşımın önemli temsilcileri arasında; Frederic S. Mishkin, Joseph A. Stiglitz ve Gregory Mankiw bulunmaktadır (( eviş, (2005:29), Karabulut (2011:7-13)). Finansal krizleri asimetrik bilgiye dayalı olarak açıklayan görüşleri kapsamında Mishkin (1992:115), finansal krizi; ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) probleminin iyice kötüleşmesi nedeniyle finansal piyasaların k rl  yatırım fırsatlarına finansman sağlayamadığı durum olarak tanımlamıştır. Bunun bir sonucu olarak ekonominin, finansal piyasaların sağlıklı işlediği ve üretim düzeyinin yüksek olduğu denge noktasından, üretim hızla düştüğü bir noktaya geldiğini ifade etmiştir (Mishkin, 1992:115).

Yukarıda belirtilenlerin dışında literatürde, finansal krize yönelik başka tanımlamalar da bulunmaktadır. Örneğin Bordo, Mizrach ve Schwartz (1998:32) finansal krizi, likidite sıkışıklığının yaşandığı ve finansal piyasa katılımcılarının iflas ettiği bir durumda finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanma olarak tanımlamışlardır. Delice (2003:59) ise, ekonomik krizleri, etkiledikleri sektörler bakımından reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri şeklinde ayırdıktan sonra, finansal krizleri piyasaların etkin işleyişini bozan ve reel kesim üzerinde olumsuz etkiler doğuran finansal piyasa   k şleri olarak tanımlamıştır.

Finansal sistem; finansal piyasalar, bu piyasalarda işlem yapan finansal aracılar, finansal katılımcılar (fon arz ve talep edenler), finansal araçlar, finansal işlemler ve finansal sistemi düzenleyen ve denetleyen kamu birimlerinden oluşan bir bütündür (Howells ve Bain, 2008:4). Finansal sistem içerisinde ortaya çıkan istikrarsızlıklar finansal kriz olarak adlandırılrsa da söz konusu istikrarsızlıkların ilgili oldukları finansal piyasanın, piyasa katılımcıları ve finansal araçlar bakımından ortak ve farklı yönleri olabilmektedir. Nitekim tarihteki ilk finansal krizler genellikle

bankacılık piyasası ile ilgili iken, son dönemlerde yaşananlar bankacılık, döviz ve diğer finansal piyasaları da içine alacak şekilde geniş bir alanı etkilemişlerdir (Heffernan, 2007:412).

Finansal krize ilişkin iktisat literatüründeki çalışmalar, finansal kriz kavramı ve sınıflandırılması hakkında bilgi vermekle birlikte, bu konuda yeknesak bir anlatım bulunmamaktadır. Örneğin, Allen ve Gale (1998) “Optimal Finansal Kriz” (Optimal Financial Crises) ve Allen ve Gale (2000(a)) “Baloncuklar ve Krizler” (Bubbles and Crises) başlıklı çalışmalarında bankacılık sektörünü temel alan açıklamalarda bulunmuşlar, finansal kriz olarak bankacılık krizinden bahsetmişlerdir. Mishkin (1992) ise, “Bir Finansal Krizin Anatomisi” (Anatomy of a Financial Crisis) başlıklı çalışmasında, finansal kriz sürecindeki olayları anlatırken borsa düşüşleri ve bankacılık paniklerinden bahsetmektedir. Öte yandan, Kindleberger ve Aliber (2005) finansal kriz anlatımlarında bankacılık ve döviz piyasaları ile menkul kıymet borsalarındaki krizden bahsetmişlerdir.

Finansal krizler, krize neden olan sektör (kamu sektörü ve özel sektör krizi), krizin yaşandığı piyasa (bankacılık krizi ve döviz krizi) ve aksaklığın türü (likidite krizi ve borç ödeyememe krizi) bakımından sınıflandırılabilir (IMF, 2002:7). Ancak yapılan sınıflandırmalara göre krizleri birbirinden tamamen ayırmak mümkün olmayıp farklı gruplarda sınıflandırılan krizler genellikle bir biri ile örtüşebilmektedir (IMF, 2002:7-8).

Literatürde finansal krizleri açık bir şekilde sınıflandıran çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda, finansal krizler farklı gruplarda sınıflandırılıp adlandırılmıştır. Radelet ve Sachs (1998:3-4) finansal krizleri makroekonomik politika kaynaklı krizler, finansal panikler, varlık fiyat baloncuklarının patlaması ve ahlaki tehlike krizleri şeklinde dört gruba ayırmıştır. IMF (1998:74-75) tarafından yapılan sınıflandırmada ise finansal krizler; döviz krizi, bankacılık krizi, sistemik finansal kriz ve dış borç krizi şeklinde yine dörtlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Finansal kriz sınıflandırmaları farklılık gösteriyor olmakla birlikte, literatürde finansal krizler genellikle “bankacılık krizi” (banking crisis), “döviz krizi” (currency crisis), “ikiz kriz” (twin crisis) ve “sistemik finansal kriz” (systemic financial crisis) şeklinde adlandırılıp sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, bazı çalışmalarda “döviz krizi” için “ödemeler bilançosu krizi” ve “bankacılık krizi” için ise “bankacılık panik veya hücumları” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yaygın olarak kullanılan adlandırmalardan “bankacılık krizi”, bankacılık sektöründe ortaya çıkan olumsuzluklara işaret ederken, “döviz krizi” ödemeler dengesi ve döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaları ifade etmektedir. Bankacılık ve döviz krizlerinin birlikte yaşandığı durumlar ise “ikiz kriz” olarak adlandırılmaktadır. Aşağıda bankacılık krizleri ve sistemik finansal krizlere ilişkin detaylı açıklamalara yer verilecek olup döviz krizleri ve varlık fiyat baloncukları bankacılık krizleri ile ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

1.1.2. Finansal Bir Kriz Olarak Bankacılık Krizi

1.1.2.1. Banka Başarısızlığı Kavramı

Bankacılık krizlerine ilişkin açıklamalarda sıklıkla rastlanılan banka başarısızlığı (bank failure) kavramı, bankaların yükümlülüklerini yerine getiremediği durumları anlatmak üzere kullanılmaktadır. Sorunlu hale gelen bankalara genellikle devlet tarafından müdahale edilmesi nedeniyle, literatürde banka başarısızlığı kavramının; bir bankanın tasfiye edildiği, sağlıklı bir banka ile birleştirildiği veya devlet yardımıyla kurtarıldığı durumlar için kullanıldığı da görülmektedir³ (Heffernan, 2007:351-352).

Bankanın yükümlülüklerini yerine getiremediği durumlar genellikle banka iflası (bank insolvency) ile ilişkilendirilmektedir (Campbell, 2006:133-134). Teknik bir anlatımla banka iflası; zarar nedeniyle banka sermayesinin tamamı ya da büyük bir bölümünün tükendiği ve bankanın varlık ve alacaklarının yükümlülüklerini karşılayamadığı durumlar için kullanılmaktadır (Altıntaş, 2004:40). Bununla birlikte,

³ Çözümleme maliyetlerini azaltmak amacıyla, sorunlu hale gelen bankalara yükümlülüklerini yerine getiremeyecekleri aşamaya gelmeden önce devlet tarafından müdahale edilebilmektedir.

böyle bir durumda dahi bankaların, likiditeleri yeterli olduğu ölçüde ve denetim otoritesi tarafından izin verildiği sürece faaliyetlerine devam edebilmeleri mümkündür (Campbell, 2006:135).

Diğer taraftan, banka iflasının olmadığı (solvent) ancak likidite sorununun yaşandığı durumda da banka yükümlülüklerinin yerine getirilememesi söz konusu olabilmektedir. Finansal aracılık fonksiyonunu yerine getiren bankalar, bilançolarının aktifinde genellikle likit olmayan varlık ve alacaklara sahip iken, pasifinde göreceli olarak daha kısa vadeli ve her an talep edilebilir nitelikte yükümlülükler taşımaktadırlar. Bu durum bankaları likidite riskine maruz bırakmaktadır. Likidite riskinin iyi yönetilmediği veya bankalara yönelik bir güvensizliğin olduğu durumlarda, mali yapısı güçlü olan bankalar dahi yükümlülüklerini yerine getirememe tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedirler (Matthews ve Thompson, 2008:51-60). Literatürde banka başarısızlığı kavramının, banka iflasının yanı sıra likidite sorununun yaşandığı durumlar için de kullanıldığı görülmektedir.

1.1.2.2. Bankacılık Krizinin Tanımlanması

Bankacılık krizleri finansal krizlerin tarihinde olduğu gibi finansal kriz literatüründe de önemli bir yere sahip olup finansal krizlere ilişkin açıklamalarda bankacılık sektörü sık sık sorunun kaynağı olarak gösterilmektedir (Heffernan, 2007:410). Bankacılık krizi, literatürde farklı şekillerde tanımlanmış bulunmaktadır.

Caprio ve Klingebiel (1996:2) bankacılık krizini, bankacılık sistemi sermayesinin tamamının veya çoğunun yitirilmesiyle sonuçlanan finansal sıkıntı şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanımlamada üzerinde durulan nokta banka sermayelerinin erimesi olup böyle bir aşama, banka yükümlülüklerinin banka varlık ve alacakları ile karşılanamayacağı iflas durumunu ya da banka iflasına çok yakın bir aşamayı işaret etmektedir.

Knoop (2008:163), bankacılık krizini birçok bankanın aynı anda iflas ettiği ve buna bağlı olarak kredi hacminde ve diğer finansal aracılık hizmetlerinde önemli bir daralmanın/azalmanın olduğu durum olarak tanımlamıştır. Knoop'un (2008)

tanımlaması banka iflası durumunu kapsamakta, ayrıca finansal aracılık faaliyetlerinde ortaya çıkan aksamalara da vurgu yapmaktadır.

Literatürde yer alan bazı ampirik çalışmalarda bankacılık krizi tanımlarına rastlamak mümkündür. Bu tür çalışmalarda, genellikle geçmişte yaşanan bankacılık krizlerinin ve zamanının belirlenmesinde kullanılan bazı kriterler, aynı zamanda bankacılık krizlerine ilişkin tanımlama niteliğini de taşımaktadır. Örneğin, Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998:90-91) yapmış oldukları ampirik çalışmada, bankacılık krizlerini birtakım sayısal kriterler ile tanımlamışlardır. Buna göre, bankacılık krizinin varlığını; bankacılık sektörünün sorunlu kredilerinin toplam aktiflere oranının yüzde ondan büyük olduğu, bankaları kurtarma operasyonlarının maliyetinin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) en az yüzde ikisi olduğu, bankacılık sektörü problemlerinin bankaların önemli ölçüde kamulaştırılması ile son bulduğu, yoğun bankacılık hücumlarının yaşandığı veya devlet tarafından mevduat ödemelerinin dondurulduğu ve bankaların uzun süre kapalı tutulduğu veya geniş kapsamlı mevduat sigortasının uygulandığı durumlar olarak belirlemişlerdir.

Kaminsky ve Reinhart (1999:474) tarafından yapılan ampirik çalışmada ise, bankacılık krizlerinin belirtilerine (başlangıç aşamalarının tespiti) yönelik açıklamalarında, bankacılık krizinden söz edilebilecek durumları; banka yükümlülükleri açısından bankacılık hücumlarının yaşanması, banka varlık ve alacakları açısından ise varlık fiyatlarının düşmesi ve firma iflasları neticesinde kredi geri ödemelerinin yapılamaması şeklinde sıralamışlardır.

Literatürde sıklıkla rastlanan “bankacılık paniği” kavramının bankacılık krizi ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Bankacılık paniği, mevduat sahiplerinin birçok veya tüm bankalara hücum etmesi olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2005:7). Söz konusu özdeşleştirme özellikle bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik görüşlerin anlatımında ve bu görüşlerin sınıflandırılmasında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, birçok çalışmada olduğu gibi Allen ve Gale (2008), bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik teorik yaklaşımları sınıflandırırken, temelde bankacılık paniklerini açıklayan yaklaşımları sınıflandırma yoluna gitmiştir. Böylece, bankacılık

krizi ile bankacılık paniği kavramları açık bir şekilde olmasa dahi zımni olarak özdeşleştirilmiş olmaktadır.

Bankacılık paniği, bankacılık krizi ile birlikte düşünülen bir olay olmakla birlikte, bankacılık panik ve hücumu olmadan da bankacılık krizleri yaşanabilir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), Federal Mevduat Sigorta Kurumu'nun (FDIC) kurulduğu 1933'ten önceki dönemde, banka hücumları ile başlayan bankacılık krizlerine sıklıkla rastlanmakta iken, FDIC'nin kurulmasından ve ABD Merkez Bankası'nın (FED) yetkilerinin artırılmasından sonra ortaya çıkan bankacılık krizlerinde bankacılık hücumu yaşanmamıştır (Knoop, 2008:166).

1.1.2.3. Döviz Krizi ile Bankacılık Krizi İlişkisi

Birçok ülke, döviz kuru riskini azaltmak ve bu sayede uluslararası ticareti artırmak ve yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için döviz kurunu sabitlemekte veya dar bir bant içerisinde dalgalanmasına izin vermektedir (Knoop, 2008:195). Döviz kurunun kamu otoritelerince belirli bir seviyede tutulmaya çalışılması, döviz kuruna karşı spekülasyon ataklarına ve döviz krizine⁴ neden olabilmektedir. Döviz krizi, uygulanmakta olan sabit kur sisteminin çöktüğü, döviz kurlarının zorunlu olarak önemli ölçüde değiştiği ve uluslararası yardım alındığı durumu ifade etmektedir (Allen ve Gale, 2008:380). Bretton Woods Sistemi'nin 1971'de terk edilmesinin ardından, 1970'lerin ikinci yarısı ile 1980'lerin başında Latin ABD'de, 1990'lı yıllarda başta Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere birçok ülkede sıklıkla görülen döviz krizleri, bu konudaki literatürün gelişip genişlemesine neden olmuştur (Kaminsky ve Reinhart, 1999:473).

Döviz krizleri literatürünün Paul Krugman'ın (1979) makalesi üzerine kurulduğu kabul edilmektedir (Karabulut, 2011:86). Krugman'ın (1979) makalesi ile başlayan ve literatürde "Birinci Nesil Döviz Krizi Modelleri" (The First-generation Currency Crisis Models) olarak adlandırılan modellerde döviz krizi, döviz kurunun makroekonomik koşullarla önemli ölçüde uyumsuz duruma gelmesi sonucu

⁴ Literatürde "döviz krizi" ifadesinin, "para krizi" ve "ödemeler dengesi krizi" ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

oluşmaktadır. Krugman (1979), tek bir malın üretildiği, üretilen malın fiyatının dünya piyasalarında belirlendiği, fiyat ve ücretlerin esnek olduğu, tam istihdamın sağlandığı, yatırımcıların sadece yerel ve yabancı para tutma alternatiflerinin bulunduğu varsayımları ile şekillendirdiği küçük bir ülkede, hükümetin sabit döviz kuru politikasını uygulamasının, spekülative bir atakla nasıl sona ereceğini ve ödemeler bilançosu krizinin nasıl oluşacağını açıklamıştır. Krugman (1979), bütçe açığının para basmak suretiyle finanse edilmesi durumunda artan enflasyon ve hükümetin sabit kur politikasını koruyup koruyamayacağı ya da korumak isteyip istemediği konusundaki belirsizliğin spekülative atağa neden olacağını, bunun sonucunda da döviz kurunun dalgalanmaya bırakılacağını ifade etmiştir.

1970 ve 1980’li yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen krizleri açıklamada başarılı olan Birinci Nesil Döviz Krizi Modelleri’nin 1992’de yaşanan Avrupa Para Sistemi (Exchange Rate Mechanism) krizini açıklamada yetersiz kalması, krizlere ilişkin “İkinci Nesil Döviz Krizi Modelleri”nin (The Second Generation Currency Crisis Models) geliştirilmesine sebep olmuştur (Knoop, 2008:196). Obstfeld (1996) tarafından geliştirilen ve İkinci Nesil Döviz Krizi Modelleri’nin en belirgin örneği olarak kabul edilen modelde; sabit kur sistemi sürdürülebilir olmasına rağmen, makro büyüklüklere yönelik beklentiler ile yatırımcıların sabit döviz kurunun hükümet tarafından sürdürülmesinin daha maliyetli olacağına dair şüphelerinin spekülative bir atağa neden olarak sabit kur sistemini çökertebileceği belirtilmektedir.

Birinci ve İkinci Nesil Kriz Modelleri’nin 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinden Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Malezya gibi ülkelerde yaşanan döviz krizlerini (Asya krizi) açıklamada yetersiz kalması, Asya krizinin açıklanmasına yönelik model arayışlarına neden olmuştur (Yıldırım, 2006:120). Bazı kaynaklarda “Üçüncü Nesil Kriz Modelleri” olarak da adlandırılan çeşitli modeller ileri sürülmüştür. Bazı yazarlar, Asya krizini bankacılık sektöründeki ahlaki tehlike ve aşırı yatırım⁵ (overinvestment) ile açıklarken (Krugman, 1998), bazıları bankacılık

⁵ Kurgman (1998), borçların devlet tarafından açık veya zımni bir şekilde sigorta edildiği bir ortamda finansal kuruluşların zarar ihtimali yüksek olan projeleri bile kredilendirdiği durumu aşırı yatırım (overinvestment) olarak adlandırmıştır.

hücumları ile ilişkilendirmiştir (Chang ve Velasco, 1998). Diğer taraftan, ödemeler bilançosundaki sermaye hesabını krizin temel nedeni olarak gören yaklaşımlar (Haldane, Irwin ve Saporta, 2004) ile krizlerin temelinde bankacılık ve finans kesiminin bilanço sorunlarının olduğunu ifade eden yaklaşımlar da bulunmaktadır (Krugman,1999).

Döviz krizi ile bankacılık krizinin bir arada görüldüğü durumlar literatürde ikiz kriz (twin crises) olarak adlandırılmaktadır. Özellikle, 1997 yılındaki Asya Krizi sırasında Tayland, Endonezya ve Güney Kore’de döviz krizleri ile bankacılık krizlerinin birlikte görülmesi bu iki finansal kriz türü arasındaki etkileşime yönelik ilginin artmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, bu iki kriz türü literatürde genellikle birbirinden bağımsız olarak ele alınmıştır (Allen ve Gale, 2008).

Döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki nedensellik ilişkisi literatürde üç şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, bankacılık krizlerinin döviz krizlerinin oluşumuna etkisi, ikincisi döviz krizlerinin bankacılık krizlerinin oluşumuna etkisi ve üçüncüsü ise her iki kriz türünün de oluşumuna etki eden ortak sebeplerin olması şeklindedir.

Bankacılık faaliyetleri ve bankacılık krizlerinin döviz krizlerinin oluşumuna etki ettiği yönündeki görüşlerde, etkinin nasıl gerçekleştiği konusunda farklı mekanizmalar ileri sürülmüştür. Velasco (1987:266), sorunlu bankaların (problem banks) devlet tarafından kurtarılması sonucu devletin iç ve dış piyasadan borçlanmak zorunda kalmasının, yürürlükte olan istikrarlı kur rejimine karşı spekülatif bir atak başlatacağını belirtmiştir. Calvo (1995:6), bankacılık hücumlarının, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesine neden olacağı için döviz krizlerinin oluşumunu hızlandırdığını ileri sürmüştür. Miller (1999:468) bankacılık sektörünün sağlıklı olduğu bir ekonomide bankaların kredilerini, döviz kuru sistemini korumak için yükseltelen faiz oranlarına paralel olarak artırımları durumunda, olması beklenen bir döviz krizinin daha önce oluşacağını belirtmiştir. Karabulut (2011:103) bankacılık krizlerine karşı likidite yardımının (merkez bankasının son kredi mercii faaliyetleri) döviz kuru üzerinde bir baskıya neden olacağını ifade etmiştir.

Diğer taraftan, döviz krizlerinin bankacılık krizlerinin oluşumundaki etkisine ilişkin olarak Miller (1996:384), döviz spekülasyon bir atağın banka mevduatlarının kullanılması suretiyle yapılması durumunda, bunun bankalarda likidite sıkışıklığına yol açarak bankacılık krizine neden olacağını belirtmiştir. Miller (1996:384) ayrıca, likidite sıkışıklığının yerli para faiz oranının artmasına neden olarak döviz hücumu engelleyeceği ve bu şekilde döviz krizinin bir süreliğine ertelenmiş olacağını ileri sürmüştür. Karabalut (2011:103) ise döviz kurunun sabit tutulmasının bankaları pozisyon açmaları konusunda teşvik ederek bankaların döviz pozisyonu risklerinin artmasına neden olduğunu, bunun da döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki nedenselliği artırdığını belirtmiştir.

Bankacılık ve döviz krizlerinin ortak nedenlerine ilişkin olarak literatürde çeşitli görüşlere rastlamak mümkündür. Chang ve Velasco (1999) birçok ülkede eşanlı olarak gerçekleştiklerini belirttikleri bankacılık ve döviz krizlerinin ortak nedenlerini bir model vasıtası ile açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre, başta bankacılık kesimi olmak üzere ekonomideki borçlanmaların kısa vadeli olması, finansal liberalizasyon, deregülasyon, mevduat sigortası, sabit kur politikası, reel döviz kurunun değer kaybetmesi ve kriz sırasında uluslararası likidite imkânlarının yeterli olmaması gibi faktörler bankacılık ve döviz krizlerinin ortak nedenleri olarak gösterilmiştir (Chang ve Velasco, 1999). Marion (1999:478) ise, bankacılık ve döviz krizlerinin iki ortak nedeninin bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenler; ekonomi politikalarının tutarsızlıkları ve piyasalardaki beklentilerin ani değişimidir.

Literatürde, bankacılık krizi ile döviz krizi birçok açıdan ilişkilendirilmiş olmakla birlikte, bu iki kriz türü arasındaki ilişkiye yönelik yapılmış ampirik çalışmalar fazla sayıda değildir. Kaminsky ve Reinhart (1999:474), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptıkları araştırmada, finansal piyasaların sıkı bir şekilde düzenlendiği 1970'li yıllarda bankacılık krizleri ile döviz krizleri arasında açık bir bağ kurulamadığını, ancak finansal liberalizasyonu izleyen 1980'li yıllarda ortaya çıkan bankacılık ve döviz krizleri arasında güçlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Kaminsky ve Reinhart (1999:474) ayrıca,

nedenselliğin tek yönlü olmadığını ve her iki kriz türünün de diğer krizin oluşumunu etkilediğini belirtmişlerdir.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), sistemik bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 1980-1994 dönemine ilişkin çeşitli verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri ampirik analiz sonucunda, ödemeler dengesi sorunlarının bankacılık krizleri ile ilişkisinin bulunduğunu belirtmişlerdir.

1.1.2.4. Varlık Baloncukları ile Bankacılık Krizi İlişkisi

İktisat literatüründe “Varlık Fiyat Baloncuğu”, “Varlık Baloncuğu” ya da kısaca “Baloncuk” ifade ve terimleri⁶ genellikle emtia, döviz, hisse senedi ve gayrimenkul fiyatlarının gerçeğe uygun değerlerinden aşağı ya da yukarı olduğu durumlar için kullanılmaktadır. Allen ve Gale (1999:12) varlık baloncuklarını “pozitif baloncuk” ve “negatif baloncuk” olarak ikiye ayırmış ve varlık fiyatlarının gerçeğe uygun değerinin üzerinde olduğu durum için pozitif baloncuk, altında olduğu durum için ise negatif baloncuk tanımlaması yapmışlardır. Buradaki “baloncuk” terimi varlığın piyasada oluşan fiyatı ile gerçek değeri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Pozitif baloncuklar varlık alım taleplerinin aşırı derecede artmasına bağlı olarak ortaya çıkarken, negatif baloncuklar varlık alım taleplerinin yerini varlık satış taleplerinin alması sonucu fiyatların hızla düşmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Kindleberger ve Aliber (2005:1), varlık baloncuğunu sürdürülemez nitelikteki fiyat hareketleri ya da nakit akışlarının yaşandığı durum olarak tanımlamışlar ve bu terimin genel anlamda ekonominin yükseliş dönemlerindeki varlık fiyat artışları için kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Varlık baloncuklarını ekonomi açısından öne çıkaran önemli unsurlardan biri, baloncukların finansal krizlerle özellikle de bankacılık krizleri ile olan yakın

⁶ Literatürde “Asset Price Bubble”, “Asset Bubble” ya da “Bubble” olarak yer alan terimlerin karşılığı olarak Türkçe kaynaklarda yeknesak bir ifade bulunmamakta olup “Varlık Baloncukları”, “Varlık Fiyat Baloncukları”, “Finansal Baloncuklar” ve “Varlık Fiyat Köpükleri” gibi farklı ifadeler kullanılmaktadır.

ilişkisidir. Bu durum, varlık baloncuklarının; oluşum nedenleri, oluşum süreçleri, finansal ve ekonomik etkileri, önlenmesine yönelik politika önerileri ve finansal krizlerle olan ilişkilerinin iktisat literatüründe oldukça fazla yer almasına neden olmuştur. Literatürde varlık baloncuklarının oluşumuna neden olan faktörler arasında; para ve kredi hacmindeki genişlemeler ve borç ile finanse edilen spekülasyon işlemleri öne çıkmaktadır (Knoop, 2008:174-175).

Kaminsky ve Reinhart (1999) finansal liberalizasyon süreci ile birlikte yaşanan deregülasyonun, kredi artışı ile birlikte hisse senedi ve gayrimenkul piyasasında fiyat baloncuklarına neden olduğunu, bunun da bankacılık ve döviz krizlerinin oluşumunda etkisi bulunduğunu ifade etmişlerdir. Borio ve Lowe (2002) uzun süreli kredi büyümesinin varlık fiyat artışına neden olacağını ve finansal istikrarsızlıkların oluşma ihtimalini artıracığını belirtmişlerdir.

Allen ve Gale (1999:12-13), spekülasyon amaçlı yatırımları finanse etmekte kullanılabilecek kredi tutarının ve piyasadaki belirsizliğin varlık baloncukunun büyüklüğünün belirlenmesinde çok önemli faktörler olduğunu, kredi tutarı ve belirsizlik arttıkça varlık baloncukunun hacminin de büyüyeceğini, kredi hacmi ile gayrimenkul fiyatları arasındaki ilişkinin belirgin olduğunu, ancak bu belirginliğin kredi hacmi ile hisse senedi fiyatları arasında görülemediğini ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu, ayrıca varlık baloncuklarının oluşumunda cari dönem kredi hacmi ve büyümesinin etkili olduğu kadar, gelecek dönemlere ilişkin kredi büyüme tahminlerinin de etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre, eğer gelecek dönemde kredi artışı bekleniyorsa, bu beklenti varlık fiyatlarının artacağı beklentisini beraberinde getirmekte, buda cari dönem varlık talebini ve varlık fiyat artışına neden olmaktadır (Allen ve Gale, 1999:12-13).

Kindleberger ve Aliber (2005:55), varlık baloncuklarının oluştuğu süreçte önemine dikkat çektikleri spekülasyon amaçlı işlemlerin, para ve kredi genişlemesi dönemlerinde hız kazandığını ifade etmektedirler. Kindleberger ve Aliber'e (2005) göre, kısa dönemde rasyonel olmayan şekilde davranan yatırımcılar, kredi genişlemesinin de etkisiyle aşırı borçlanmak suretiyle spekülasyon amaçlı işlemlere

girişmektedir. Spekülatif amaçlı işlemler, fiyat artış sürecinin başlamasına ya da hızlanmasına ve varlık fiyat baloncuklarının oluşmasına neden olmaktadır.

Varlık fiyatlarının gerçeğe uygun değerlerinin üzerine çıktığı sürecin ardından (pozitif baloncukların oluşmasını müteakiben), geleceğe ilişkin beklentilerdeki kötüleşme veya yaşanan bir reel ekonomik şok neticesinde, aşırı borçlu durumdaki yatırımcıların borçlarını azaltmak için varlık satmaya başlamaları fiyatların hızlı bir şekilde düşerek varlık baloncuklarının patlamasına⁷ yol açmaktadır (Kindleberger ve Alıber, 2005).

Allen ve Gale (1999:14) varlık baloncuklarının patlaması sonucu ekonomide iflasların yaygınlaşacağını, bunun da bankacılık sektörünü olumsuz etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Knoop (2008:175) ise, “varlık baloncuklarının patlaması” olarak adlandırılan durumda, fiyatların hızlı bir şekilde düşmesi, iflasların artması ve teminat değerlerinin azalması sonucu bankaların finansal durumlarının olumsuz etkilenebileceğini, buna karşın yaşanan bir bankacılık krizinin varlık baloncuklarını besleyen kredi akışını azaltmak suretiyle baloncukların patlamasına yol açabileceğini belirtmiştir.

Banka kredilerinin, varlık baloncuklarının oluşumunda önemli bir rolünün bulunması ve varlık baloncuk patlamalarının bankaların finansal durumlarını olumsuz etkilemesi, bankacılık sektörü ile varlık baloncukları arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu düşündürmektedir (Knoop, 2008:175).

Kredi büyümesinin ve varlık baloncuklarının bankacılık krizleriyle olan etkileşimi birçok ampirik çalışmada ele alınıp incelenmiştir. Örneğin, Hutchison ve McDill (1999), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizleri üzerine yapmış oldukları araştırmada, bankacılık krizleri ile varlık fiyatlarındaki sert düşüşler arasında bir ilişkinin bulunduğunu, düşen hisse senedi fiyatlarının bankacılık sektöründe yaşanacak sorunların habercisi olduğunu ileri sürmüşlerdir.

⁷ Bu durum için literatürde “baloncukların patlaması” anlamında “burst” terimi kullanılmaktadır.

Eichengreen ve Arteta (2000:29) gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik yapmış oldukları ampirik çalışmada, finansal liberalizasyonun yanı sıra uygulanan makroekonomik ve finansal politikaların da etkisiyle sürdürülemez bir şekilde artan kredi hacminin, bankacılık sektöründeki riskleri artırdığını ifade etmişlerdir.

1.1.3. Sistemik Finansal Kriz ve Sistemik Bankacılık Krizi Kavramları

Literatürde, finansal kriz ve bankacılık krizi kavramlarının yanında sistemik finansal kriz ve sistemik bankacılık krizi kavramlarının da kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu kavramlar farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Marshall (1998:13) sistemik finansal krizi, finansal sisteme yönelik olarak ortaya çıkan ve finansal sistemin varlık değerleme, kredi tahsisi ve ödeme gibi önemli fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyen durumlar olarak tanımlanmaktadır. Marshall (1998:15), Asya krizinin sistemik finansal krizin bir örneğini oluşturduğu düşüncesinden hareketle, sistemik finansal krize ilişkin karakteristik özellikleri ortaya koymuştur. Marshall'a göre sistemik bir finansal kriz ya finansal piyasalarda başlar ya da finansal piyasalarda şiddetlenir. Sistemik finansal kriz sırasında yaşanan problemler, finansal kuruluşlar, şirketler, piyasalar, sektörler, ülkeler ve bölgeler arasında bulaşıcı olmaktadır. Yatırımcılarda oluşan güven kaybı, ekonomik etkinlik ya da üretimdeki önemli kayıplar ve krize müdahale ihtiyaının ortaya çıkması gibi unsurlar, sistemik finansal krizi karakterize eden diğer özelliklerdir (Marshall, 1998:15-16).

IMF (1998:75) sistemik finansal krizi, finansal piyasaların etkin işleyişini engelleyerek ekonomi üzerinde önemli olumsuzluklar doğuran finansal aksaklık veya bozulmalar olarak tanımlamaktadır. Sistemik finansal kriz döviz krizi ve bankacılık krizini içeriyor olabilir, ancak bir döviz krizi ya da bankacılık krizi sistemik bir finansal kriz olmayabilir. Başka bir anlatımla, eğer bir döviz krizi veya bankacılık krizi finansal hizmetlerin sunumunu engellemiyor ve reel ekonomi üzerinde önemli sayılabilecek derecede olumsuz sonuçlar doğurmuyorsa "sistemik finansal kriz" olarak değerlendirilmemektedir (IMF, 1998:75).

Bandt ve Hartmann (2000:11) sistemik finansal krizi, birçok finansal kuruluş ve piyasayı olumsuz etkileyerek, finansal sistemin sağlıklı işleyişini bozan sistemik olaylar olarak tanımlamışlardır. Finansal sistemin işleyişinin bozulması; tasarrufların kârlı yatırımlara etkili ve etkin bir şekilde aktarılamaması, şiddetli likidite sıkışıklığının baş göstermesi ve varlık fiyatlarında dengesizliklerin oluşması gibi durumları ifade etmektedir (Bandt ve Hartmann, 2000:11).

Claessens, Klingebiel ve Laeven (2001:2) ise, tipik bir sistemik finansal krizde; döviz kuru ile faiz oranlarındaki artışın ve genel bir ekonomik yavaşlamanın sonucunda çok sayıda reel sektör şirketi ile finansal kuruluşun iflas ettiğini, ödenmeyen kredilerin arttığını, varlık fiyatlarında düşüş ve ülkeye sermaye girişlerinde yavaşlama veya ülkeden sermaye çıkışlarında artış yaşandığını belirtmişlerdir. Bu tanımlamada, döviz ve para piyasalarındaki dengesizliklerin yanında bankacılık sektörü ve reel sektörde yaşanan sorunlar da belirtilmek suretiyle geniş kapsamlı bir yaklaşım benimsenmiştir.

FSB, IMF ve BIS (2009:5-6), “sistemik finansal kriz” yerine “sistemik olay” (systemic event) tanımını yapmış ve sistemik olayı; finansal sistemin tamamı veya bir kısmındaki bozulmanın, finansal hizmet sunumunu aksatması ve reel ekonomi üzerinde önemli negatif etkiler doğurması olarak tanımlamışlardır. “Finansal hizmet sunumunun aksaması” durumu, bazı finansal hizmetlerin geçici olarak durmasını veya finansal hizmet fiyatlarının sert bir şekilde yükselmesini ifade etmekte olup reel ekonomiye herhangi bir etkisi olmayan finansal sorunlar sistemik olarak değerlendirilmemektedir (FSB, IMF ve BIS, 2009:6).

Literatürde sistemik finansal kriz kavramı haricinde sıklıkla rastlanan diğer bir kriz kavramı da “sistemik bankacılık krizi”dir. Caprio ve Klingebiel (1996:2-3), bankacılık krizlerini “sistemik” ve “sistemik olmayan” şeklinde ayırmışlar, bankacılık sektörü sermayesinin çoğunluğunun veya tamamının tükendiği durumları “sistemik bankacılık krizi”, bunun dışında kalan durumları ise “sistemik olmayan bankacılık krizi” olarak nitelendirmişlerdir. Ural (2003:12) ise sistemik bankacılık krizini, bir veya birkaç bankanın iflas etmesiyle başlayan ve iflasların bütün bankacılık sistemine yayıldığı durum olarak tanımlamaktadır. Laeven ve Valencia

(2012:6), bir bankacılık krizinin “sistemik bankacılık krizi” olarak kabul edilebilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlardan birincisi, bankacılık sektöründe önemli ölçüde bankacılık hücum, kayıp ve iflaslarının yaşanmasıdır. İkinci şart ise, bankacılık sektöründeki sıkıntıların giderilmesi için önemli politika önlemlerinin alınmış olmasıdır.

Finansal krizleri adlandırmakta kullanılan “sistemik” ifadesine, krizin tüm sistemi etkileyecek kadar büyük olduğu durumları anlatmak ya da ayırt etmek için başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, “sistem” kelimesi ile kastedilenin ne olduğu konusunda literatürde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Sistemik finansal krize yönelik yukarıda verilen çeşitli tanımlamalardan da anlaşılabacağı üzere “sistem” kelimesinin; finansal sistemin tamamı, bankacılık sistemi, menkul kıymet piyasaları veya finansal sistemi de içine alan ekonomik sistemin bütünü gibi farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Her ne kadar hangi sistemin kastedildiği net olarak ortaya konulmamış olsa da, sistemik bir krizin varlığı genellikle reel ekonomiye uzanan olumsuz etkiler ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, sistemik finansal kriz olarak tanımlanan birçok olayda, reel ekonomi ile yakından ilişkili olan bankacılık sektöründeki sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, sistemik finansal kriz “bankacılık sektörü” başta olmak üzere finansal sistemi oluşturan unsurların⁸ büyük bir bölümünde, reel ekonomi ile etkileşimli olarak önemli sorunların yaşandığı bir durum şeklinde tanımlanabilir.

Oluşum şekilleri farklı olabilmekle birlikte, birçok finansal krizde ortaya çıkan ve sistemik finansal krizleri karakterize eden bazı ortak durumlar söz konusudur. Bunlar genellikle, fiyatlardaki yüksek miktarda değişkenlik (Örneğin, hisse senedi, tahvil ve gayrimenkul fiyatlarının düşmesi, faiz oranlarının ve döviz kurlarının yükselmesi gibi), belirsizlik, güven kaybı, panik, likidite sıkışıklığı, düşük işlem hacimleri ve bu gelişmelerin etkisiyle artan bulaşıcılık ve iflas riskidir (FRBNY, 2007:7).

⁸ Finansal unsurlar olarak; finansal piyasalar, finansal araçlar, finansal araç ve hizmetler sayılabilir.

Sistemik finansal kriz sistemik riskin gerçekleştiği durum olarak da tanımlanmaktadır (Schich ve Kim, 2010:3). Böyle bir tanımlamanın anlaşılabilmesi için sistemik risk tanımının yapılması gerekmektedir. Finansal sistemde sistemik risk kavramı ve sistemik riskin kaynakları gibi konular “bankacılıkta sistemik risk sorunu” başlıklı bölümde ele alınacak olup konuya bu aşamada değinilmemiştir.

1.2. BANKACILIK KRİZLERİNİN NEDENLERİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

İktisat düşüncesinde bankacılık krizlerine ilişkin birçok görüş, açıklama ve ampirik çalışma mevcut olup bu çalışmaların önemli bir bölümü bankacılık krizlerinin nedenleri üzerinedir. Bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik olarak literatürde öne sürülen görüş ve açıklamalarda, krize neden olan belirli faktörlerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin, IMF(b) (2010:8-9) finansal krizlerin önceden tahmin edilmesine yönelik girişimlerde önemli olanın finansal kırılganlıkların ortaya konulması olduğunu ileri sürmüş ve geçmişte farklı ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerine neden olan temel kırılganlıkları; kredi bolluğu ve aşırı borçlanma, varlık fiyat balonları, bankaların sermaye açığı, risk yönetiminde ortaya çıkan yetersizlikler, kısa vadeli ve yabancı para cinsinden borçlanmalar olarak saymıştır. Karabulut (2011:37-58) ise bankacılık krizlerinin nedenlerini; bankacılığın riske açık yapısı, finansal liberalizasyon, tesadüfi çekme riski (random withdrawal risk) ve makroekonomik istikrarsızlık olarak sıralamıştır.

Mevduat hesap sahiplerinin birçoğunun ya da tamamının bir bankadaki mevduatlarını çekmek üzere bankaya eş zamanlı olarak başvurmaları literatürde “bankacılık hücumu” (bank run) olarak adlandırılmaktadır. Bir bölge ya da ülkedeki birçok yatırımcının ya da mevduat sahiplerinin, mevduatlarını çekmek üzere bankalara eş zamanlı olarak başvurmalarıyla yaşanan durum ise literatürde “bankacılık paniği” olarak adlandırılmaktadır (Benston ve Kaufman, 1995:212). Geçmişte yaşanan bankacılık panikleri sonucunda birçok bankanın zor durumda kalması ya da iflas etmesi, bankacılık paniklerinin bankacılık krizleri ile birlikte düşünülmesine yol açmıştır. Nitekim, bankacılık krizlerinin nedenlerine ilişkin

çalışmalarda, “bankacılık paniği” kavramının “bankacılık krizi” ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görölmektedir (Bkz.: Allen ve Gale (1998) ve Knoop (2008)).

Bankacılık paniklerinin⁹ (krizlerinin) nedenlerine yönelik teorik yaklaşımlar genellikle ikili bir ayrıma tabi tutularak ele alınmaktadır (Bkz.: Allen ve Gale, 2000(b):3 ve Knoop, 2008:165). Bunlardan birincisi, bankacılık krizlerini reel ekonomik değişkenlerden bağımsız tamamen tesadüfi olaylar şeklinde gören ve “inanca dayalı yaklaşımlar” (belief-based models) olarak adlandırılan kategoridir. Diğer görüş ise bankacılık krizlerini iş çevrimlerinin (business cycle) doğal bir parçası olarak gören “temel değişkenlere dayalı yaklaşımlar”dır (fundamental-based models) (Knoop, 2008:165-166).

1.2.1. İnanca Dayalı Yaklaşımlar

Bankacılık krizlerinin nedenlerine ilişkin inanca dayalı yaklaşımlarda, banka başarısızlıkları gelecekteki finansal ve makroekonomik şartlara yönelik beklentilerdeki değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Beklentilerdeki bu değişimin ekonomik koşullarla bağlantılı olması şart olmayıp, tesadüfi olarak ortaya çıkan bankacılık hücumları tek başına bankacılık krizlerinin nedenini oluşturmaktadır. İnanca dayalı yaklaşımlarda, bankacılık krizleri “kendini gerçeğeştiren kehanetler” (self-fulfilling prophecy) olarak görölmektedir. Bir başka ifadeyle, bankacılık krizi olacağı yönündeki görüşün genel kabul gören bir beklentiye dönüşmesi sonucunda, bankaların mali durumlarından bağımsız olarak bankacılık krizi ortaya çıkmaktadır (Knoop, 2008:165-167).

Charles P. Kindleberger, inanca dayalı yaklaşımların ilk savunucularından biri olarak kabul edilmektedir. Kindleberger ve Alıber (2005:10), bireylerin periyodik olarak “cinnet” (mania) ve “panik” (panic) davranışları sergilediğini, bu nedenle bankacılığın doğası gereği istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu ve periyodik cinnet ve panik davranışlarının kredi arzındaki konjonktüre paralel hareketler ve rasyonel olmayan birey davranışları ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Kindleberger ve

⁹ Bu çalışmada “bankacılık paniği” kavramı “bankacılık krizi” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Alıber'e (2005:36) göre, bireylerin rasyonellikten uzak ve aynı yöndeki beklentileri zaman zaman toplumda grup psikolojisinin (mob psychology) ortaya çıkıp yayılmasına neden olmaktadır. Bireylerin, birbirlerine bakarak hareket etmeleri sonucu ortaya çıkan bu durum, sürü davranışı (herding behavior) olarak da adlandırılmaktadır. Ekonominin yükselme dönemlerinde, yatırımlar ile varlık fiyatlarını artırıcı yönde etki yaratan bu sürü davranışı, varlık fiyatlarının düştüğü ve geleceğe ilişkin beklentilerin bozulduğu bir anda mevduat sahiplerinin yatırımlarını geri alamayacağı korkusuyla bankalara hücum etmesi ile sonuçlanmaktadır (Kindleberger ve Alıber, 2005:10).

Kindleberger ve Alıber (2005), bankacılık krizlerinin mudilerin rasyonel olmayan davranışları sonucu ortaya çıktığını ileri sürerken, Diamond ve Dybvig (1983) bankacılık hücumlarının rasyonel mudilerin davranışlarında meydana gelen değişim sonucunda da ortaya çıkabileceğini ileri sürmüşlerdir. Diamond ve Dybvig (1983) tarafından oluşturulan bankacılık krizlerine ilişkin rasyonel beklentiler modelinde; bir mudi için en rasyonel davranışın ne olacağı, söz konusu mudinin diğer mudilerin davranışlarının ne olacağına ilişkin düşüncesine bağlı olarak da değişmektedir.

Diamond ve Dybvig (1983) kurmuş oldukları modelde, likit yükümlülüklerle likit olmayan varlıklar arasında dönüşümü sağlayan bankaların bankacılık hücumlarına her an maruz kalabileceklerini göstermişlerdir. Mevduatın mudiler tarafından istendiği anda geri çekilebildiği ve herhangi bir andaki banka varlıklarının mudilerin ancak belirli bir bölümüne ödeme yapabilecek likiditeyi sağlayabildiği bir ortamda (sequential service constraint), banka hücumlarının yaşanması ihtimali mudilerin güven düzeyinin derecesine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, kârlılık raporları, devletin ekonomiye ilişkin olumsuz beklentileri ve bir bankaya hücum edilmesi gibi mudiler tarafından ortak bir şekilde gözlemlenen olaylar, güven düzeyini düşürerek banka hücumlarını tetikleyebilir (Diamond ve Dybvig, 1983:408-410).

Diamond ve Dybvig (1983) tarafından bankacılık hücumlarının nedenine ilişkin ortaya konulan modelde; “ilk gelene ilk hizmet esası”¹⁰ (first-come first-served rule) ve “koordinasyon problemi” (coordination problem) kavramları öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, hem birbirleri ile hem de bankaların kısmi rezerv bulundurmaları (fractional reserve holding) ile yakından ilişkilidirler. Bankaların, yükümlülüklerinin tamamı kadar değil de sadece belli bir oranında rezerv bulundurmaları, herhangi bir anda tüm mudilerin mevduatının geri ödenememesi sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir durumda bankaya mevduatını çekmeye gelen ilk mudiler bunu başarabilirken, yeterince erken başvurmayan mudiler mevduatlarını geri alamama sorunu ile karşılaşacaklardır. “İlk gelene ilk hizmet” esası olarak adlandırılan bu durumun mudiler tarafından yaygın bir şekilde biliniyor olması, bankacılık hücumlarına zemin hazırlamaktadır (Chen, 1999:947-948). Gerçekte olmasa dahi, diğer mudilerin mevduatlarını çekmek üzere bankaya başvuracağı yönündeki yaygın bir mudi inancı (belief) banka hücumu başlatmak için yeterli olmaktadır (Diamond ve Dybvig, 1983). Literatürde “koordinasyon problemi” olarak da adlandırılan bu durum sadece mudi ve banka arasında değil, bankalararası piyasada bankaların kendi aralarında da ortaya çıkabilmektedir (Wagner, 2010:105).

İnanca dayalı yaklaşımda, bankacılık krizleri mudilerin gerçekleşeceğine inandıkları olumsuz gelişmelere bağlı olduğuna göre, kriz önleyici politika olarak mudilerin geleceğe ilişkin inanç ve beklentilerini etkileyebilecek araçlar kullanılabilir (Knoop, 2008:166). Diamond ve Dybvig (1983:416-417), bankacılık krizlerinin önlenmesi için “mevduat sigortası” ve merkez bankasının “son kredi mercii olarak likidite sağlaması” gibi faaliyetleri önermiştir. Mevduat sigortası mudilerin bankaya hücum etme gerekçesini belirli ölçüde ortadan kaldırırken, son kredi mercii faaliyetleri ile merkez bankası mevduat çekilişleri sırasında bankalara likidite sağlayarak hem mudilerde oluşan paniği önleyecek hem de bankaları likidite sıkışıklığından kurtaracaktır. Her iki politika seçeneğinin de neden olabileceği

¹⁰ İlk gelene ilk hizmet esası, genel bir kural olarak birçok alanda uygulaması olmakla birlikte, burada; bankadan parasını çekmek isteyen mudilerden, ilk gelenlerin paralarını alabilmeleri, sonradan gelenlerin ise bankanın kısıtlı likidite imkânları nedeniyle paralarını çekememeleri durumunu anlatmak üzere kullanılmaktadır.

“ahlaki tehlike” sorununun çözümüne yönelik olarak ise Diamond ve Dybvig (1983:417), bankacılık sektörünün düzenlenmesi önerisinde bulunmuşlardır.

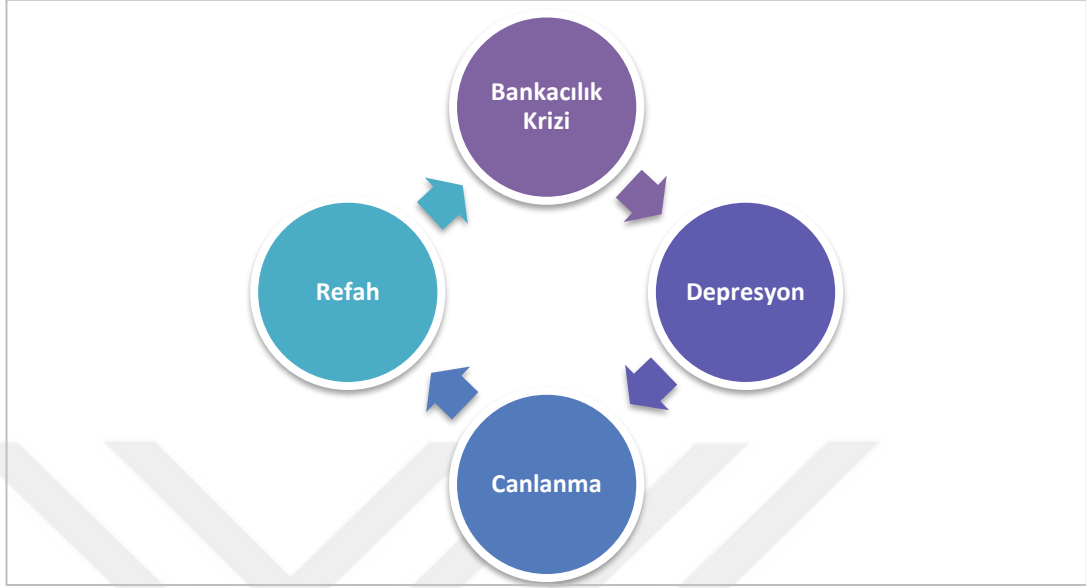
İnanca dayalı modellerin ölçülebilir değişkenler arasında tutarlı bir ilişkiyi tahmin etmemeleri ve mudi ya da yatırımcılarda hakim olan inancın doğru bir şekilde ölçülmesinin zor olması nedeniyle, bu modellerin test edilmesi oldukça zordur (Knoop, 2008:169-170). İnanca dayalı modellerin test edilebilir olmamaları değerlerinin azalmasına neden olmaktadır (Karabulut, 2011:50).

1.2.2. Temel Değişkenlere Dayalı Yaklaşımlar

Bankacılık kriz teorilerinden “temel değişkenlere dayalı yaklaşımlar” kategorisi, bankaların finansal durumlarındaki değişikliklere odaklanmaktadır. Bu modellerde, iş çevrimlerine bağlı olarak bankaların kârlılıklarında, nakit akımlarında ve net değerlerindeki dalgalanmalar bankacılık krizlerinin hem nedeni hem de sonucu olarak gösterilmektedir. Diğer bir ifadeyle, temel değişkenlere dayalı yaklaşımda bankacılık krizleri iş çevrimlerinin doğal bir parçası ve sonucu olup bankacılık krizleri de iş çevrimlerine neden olabilmektedir. Bunun nedeni, bankacılık krizlerinin hem alacaklı hem de borçluların ekonomik durumlarını kötüleştirilmesi, kredi hacmini daraltması ve iflasları artırmasıdır (Knoop, 2008:166-167).

Mitchell (1923) ile Allen ve Gale (1998), iş çevrimlerini bankacılık krizlerinin nedeni olarak gören yaklaşımın savunucuları arasında yer almaktadırlar. Mitchell (1923:7), bankacılık krizlerini iş çevrimleri çerçevesinde gelişen, birbirini takip eden ve devam eden olaylar zincirinde bir halka olarak görmüştür (Şekil 1).

Şekil 1: İş Çevrimleri Döngüsü

Kaynak: Mitchell'in (1923:7) makalesinden yararlanılarak çizilmiştir.

Mitchell (1923:6), iş çevrimi süreçlerinin uzunluk ve şiddetlerinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmiş, bunun nedenini de iş durumunun birçok faktörden (üretim şartları, yerel politikalar, bankacılık ve parasal sistemdeki değişimler, uluslararası ilişkiler vs.) etkileniyor olmasına bağlamıştır. Mitchell'e (1923:10-15) göre; refah dönemlerinde artan üretim maliyetleri ile faiz oranları ve kredi hacmindeki genişlemeye bağlı olarak artan yatırım ve para piyasalarındaki tansiyon, beklentilerin kötüleşmesine, kredi daralmasına ve kâr düşüşlerine yol açarak krize zemin hazırlamaktadır.

Allen ve Gale (1998:1245), bankacılık krizine neden olan bankacılık paniklerinin tesadüfi olarak ortaya çıkmadığını, mudilerin banka aktif değerlerinin alışılmadık derecede düşeceği yönündeki algılarının paniğe neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Temel değişkenlere dayalı yaklaşımın modern versiyonu olarak adlandırılan Allen ve Gale'nin (1998:1280) görüşüne göre, bankacılık hücumları bankaları toplu bir şekilde varlıklarını satmaya zorlamakta, bu da varlık fiyat düşüşlerine neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi için merkez bankasının piyasaya müdahalesi gerekmektedir.

Knoop (2008), temel değişkenlere dayalı yaklaşımlarda bankacılık krizlerinin doğmasına neden olarak gösterilen iki tür negatif şoktan söz etmektedir. İlk tür şoklar banka net değerlerini etkilemektedir. Örneğin, iflaslardaki artışlar ya da varlıkların piyasa fiyatlarındaki düşüşler bankaların net değerlerini önemli ölçüde düşürmektedir. Benzer şekilde, ortaya çıkacak bir borç-deflasyon sürecinde, borç sözleşmeleri endekslenmediği sürece, deflasyon, borcun gerçek değerinin varlıklara oranla artmasına neden olmaktadır. Bu durum kredi borçlularının iflasına neden olmakta bu da bankaların net değerini düşürmektedir. Diğer tür negatif şoklar ise banka kârlılığını etkileyen şoklardır. Bu şoklar bankaların aktif gelirlerinin pasif giderlerine oranla düşmesine neden olmaktadır. Örneğin, kısa vadeli faiz oranlarında beklenmedik yükselişler, reel faiz oranlarının yükselmesi, enflasyonda beklenmedik artış, üretim miktarındaki azalma ve döviz kurunun beklenmedik yükselişi gibi durumlarda banka kârlılıkları düşmekte ve bankalar mali sıkıntılar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu tür şoklar genellikle ekonomideki değişiklikler ile ilişkilendirildiklerinden, bankacılık kriz ihtimali resesyon dönemlerinde artmakta, genişleme dönemlerinde ise düşmektedir (Knoop, 2008:166-167).

İnanca dayalı yaklaşımda bankacılık krizlerini önlemek için mevduat sigortası ve son kredi mercii faaliyetleri önerilmekte iken, temel değişkenlere dayalı yaklaşımda, bu faaliyetlerin ahlaki tehlikeye yol açması nedeniyle bankacılık krizlerinin nedeni olduğu ileri sürülmektedir. Temel değişkenlere dayalı yaklaşımda, bankacılık krizlerinin önlenmesi için sıkı devlet denetimi ve düzenleme önerilmektedir. Bu yaklaşıma göre, bankacılık krizinin patlak vermesi yakın ise likidite yardımı ile sektörün istikrarlı kalması sağlanabilir. Eğer kriz başlamış ise, makroekonomik maliyetleri en aza indirmek amacıyla bankaları iflas etmekten kurtarmak gerekmektedir (Knoop, 2008:167-168).

Literatürde, temel değişkenlere dayalı yaklaşımın geçerliliğinin araştırılmasına yönelik çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin, Gorton (1988) tarafından yapılan ampirik çalışma sonucunda, bankacılık paniklerinin sistematik olaylar olduğu ve iş çevrimleri ile ilişkili oldukları ileri sürülmüştür. Buna göre, bankacılık panikleri edinilen bilgiye dayalı olarak değişen risk algısından kaynaklanmakta olup resesyon

durumunda mudiler, mevduatlarının maruz kaldığı risklilik düzeyini yeniden değerlendirmektedirler. Şirket iflaslarında yaşanan artış kritik bir seviyenin üzerine çıkınca, mudilerin risk algıları da kritik bir seviyeye çıkmakta ve bankacılık paniği yaşanmaktadır (Gorton, 1988:778). Diğer taraftan, Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 1980-1994 döneminde yaşanan sistemik bankacılık krizlerinin nedenlerine yönelik bir ampirik çalışma gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu çalışmanın sonucuna göre, bankacılık krizleri makroekonomik şartların kötü olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998).

1.3.BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK SORUNU

1.3.1. Bankacılıkta Riskler ve Sistemik Risk Kavramı

Genel anlamda “risk” kavramı, “zarara uğrama tehlikesi”ni ifade etmekte, “zarar” kavramı ise; “bir şeyin, bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya olumsuz, kötü sonuç” şeklinde tanımlanmaktadır¹¹. Bankalar faaliyetlerinin niteliği gereği birçok riske maruz kalmaktadırlar. Bankaların maruz kaldığı riskler farklı şekillerde adlandırılıp sınıflandırılmakla birlikte, söz konusu riskler birkaç ortak başlık altında toplanabilmektedir. Bankaların faaliyetleri nedeniyle maruz kaldıkları riskler genellikle; “kredi riski”, “piyasa riski”, “likidite riski”, “operasyonel risk” ve “politik risk” şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Kredi veya menkul kıymet gibi finansal araçların karşılığının borçlusundan zamanında tahsil edilememesi sonucunda ortaya çıkabilecek zarar ihtimalini anlatmak için *kredi riski* kavramı kullanılmaktadır. *Piyasa riski* ise, belirli bir zaman içerisinde, faiz oranları, döviz kurları ve hisse senedi fiyatları gibi piyasa risk faktörlerinin belirsiz nitelikteki hareketleri nedeniyle ortaya çıkabilecek zarar ihtimalini ifade etmektedir (Matthews ve Thompson, 2008:210-211).

Bankacılıkta karşılaşılan risklerden bir diğeri olan *likidite riski*, bankaların yükümlülüklerinin vadesi geldiğinde ya da alacaklısı tarafından talep edildiğinde

¹¹ Bkz.:www.tdk.gov.tr

banka tarafından yerine getirilememesi tehlikesini anlatmak için kullanılmaktadır. Likidite riski bankaya ilişkin sorunlardan kaynaklanabildiği gibi bankaların borçlandığı piyasalardaki sorunlardan da kaynaklanabilmektedir. *Operasyonel risk*, bankanın yetersiz veya kusurlu durumda olan iç süreçleri, sistemi ve personeli nedeniyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde karşılaşılabileceği zararları anlatmak için kullanılmaktadır. Diğer taraftan, bankaların faaliyet gösterdikleri ülke yönetimi nedeniyle maruz kalabilecekleri zararları anlatmak üzere *politik risk* kavramı kullanılmaktadır. Örneğin, faaliyet gösterilen ülkede vergi oranlarının aniden yükseltilmesi, yeni bir verginin konulması, düzenlemelerin değiştirilmesi ve şirketlerin devletleştirilmesi gibi durumlar politik risk başlığı altında değerlendirilmektedir (Heffernan, 2005:105-112).

Sistemik risk kavramı ise, genel olarak bir sistemi oluşturan bileşenlerin tamamının çökmesi ihtimali olarak tanımlanmaktadır (Kaufman ve Scott, 2003:371). Birçok alanda rastlanılan bu kavram, örneğin sağlık sektöründe bulaşıcı bir hastalığın yayılarak nüfusun önemli bir bölümünü etkilemesi ihtimalini anlatmak için kullanılmaktadır (Bandt ve Hartmann, 2000:10). Ekonomi alanında ise sistemik risk genellikle finansal sektör ile ilişkilendirilmektedir. Finansal sektörün sistemik riske karşı hassasiyetinin yüksek olduğu ileri sürülmekte ve bu durumun nedeni olarak birbiriyle ilişkili olan birkaç temel faktör sayılmaktadır. Bu faktörler; banka bilançolarının yapı ve özellikleri, finansal kuruluşlar arasındaki karmaşık borç-alacak ilişkileri, finansal sözleşmelerin özellikleri ve güvenilirlik problemidir (Bandt ve Hartmann, 2000:6-10).

Finansal sistem bakımından sistemik riskin kesin kabul görmüş bir tanımlaması bulunmamaktadır (Dow, 2000:2). Finansal piyasa, finansal kuruluş ve araçların hızla değiştiği ve her bir finansal krizin kendine özgü özelliklerinin olduğu bir durumda sistemik riskin tek ve nihai bir tanımlamasını aramak doğru bir yaklaşım olarak da görülmemektedir (Bandt ve Hartmann, 2000:8). Finansal sistemde “sistemik risk” ifadesi, ortaya çıkan birçok sorun anlatılırken kullanılmaktadır. Örneğin sistemik risk, ödeme ve takas sistemi problemlerinden ve toplu banka iflaslarından

bahsedilirken kullanılabildiği gibi, finansal sistem kaynaklı ekonomik bir krizden bahsedilirken de kullanılabilmektedir (Dow, 2000:2).

Finansal sistemde sistemik risk, genel bir eğilim olarak sistemik finansal krizlerin ortaya çıkma ihtimali ile ilişkilendirilmekte, sistemik riske ilişkin yapılan bazı tanımlamalar aynı zamanda sistemik finansal krizlerin gerçekleşme süreçleri ve özelliklerine yönelik bilgiler de içermektedir. Örneğin, Bordo, Mizrach ve Schwartz (1998:32) sistemik riski, finansal sistemin bir bölümüne yönelik şokun sistemin diğer bölümlerinde de şoklara neden olarak reel ekonomi üzerinde olumsuz etkiler doğurması ihtimali olarak tanımlamışlardır. Benzer şekilde, Anabtawi ve Schwarcz (2011:1351) sistemik riski, bir şirket ya da piyasanın çöküşü gibi küçük bir negatif şokun, ekonominin genelinde olumsuz etkiler yaratması riski olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlamalarda, sistemik bir finansal krizin gerçekleşme süreci genel olarak anlatılmış bulunmaktadır. Davis (1995:118) ise sistemik riski; kredi miktarında ve fiyatlardaki beklenmedik değişimlerin kredi ve varlık piyasalarında işlem yapan finansal kuruluşları zor duruma düşürmesi sonucunda, finansal sistemin ödemeler sistemine aracılık ve kaynak tahsisi fonksiyonlarını yerine getirememesi ihtimali olarak tanımlamıştır. Davis'in (1995) tanımlamasından sistemik bir finansal krizin nedenleri, gerçekleşme süreci ve sonuçlarına ilişkin çıkarımlar yapmak mümkündür.

Bandt ve Hartmann (2000:11) sistemik riski, finansal sistemde güçlü sistemik etki yaratabilecek “sistemik olaylar”ın (systemic events) gerçekleşmesi ihtimali olarak tanımlamışlar, sistemik olayın “şok” ve “yayılma mekanizması” olmak üzere iki temel bileşeninden bahsetmişler, şokların “kişiye özgü” (idiosyncratic) ve “sistematik” (systematic) olmak üzere iki ayrı şekilde ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir. Kişiye özgü şok için, bir bankanın iflas etmesi durumunu, sistematik şoka örnek olarak ise enflasyonun ve faizlerin ani yükselmesi, menkul kıymet borsasının ani düşüşü gibi gelişmeleri örnek göstermişlerdir.

Bandt ve Hartmann'a (2000:12) göre, ortaya çıkan şokların yayılması finansal sektör ile reel sektör arasındaki etkileşim aracılığıyla gerçekleşmektedir. Krediler ve kredi teminatları reel sektör ile finansal sektör arasındaki etkileşimin en önemli

temas noktalarını oluşturmaktadır. Ekonomideki konjonktürel dalgalanmaların bir sonucu olarak artan firma iflasları ve düşen kredi teminat değerleri bankaları olumsuz etkilerken, bankaların bu dönemlerde aşırı ihtiyatlı davranarak kredi hacimlerini daraltma eğilimine girmeleri sağlam firmaları dahi zor duruma düşürmektedir.

Taylor (2009:2), finansal sistemde sistemik riske ilişkin yapılacak bir tanımlamada üç risk unsurunun dikkate alınması gerektiğini belirtmiş, bu risk unsurlarını; (1) tetikleyici büyük bir olayın gerçekleşme riski; (2) olumsuzlukların bulaşma veya zincirleme etki yoluyla yayılma riski; (3) finansal sorunların bütün ekonomiyi olumsuz etkilemesi riski (makroekonomik risk) şeklinde sıralamıştır.

Finansal sistemde sistemik riske yönelik tanımlamalarda yer alan kavram ve olguların birçoğunun bankacılık sektörüyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olmasına rağmen, literatürde bankacılık sektörüne özgü ayrı bir sistemik risk tanımlamasının genellikle yapılmadığı, tanımlamalarda finansal sistemin tamamının dikkate alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, sistemik bankacılık krizine ilişkin tanımlama ve açıklamalardan hareketle, bankacılık sektörü açısından sistemik risk; “bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların önemli sayılacak bir bölümünde iflas ve likidite sorunlarının yaşanması ihtimali” şeklinde tanımlanabilir.

1.3.2. Sistemik Riskin Kaynakları

Sistemik riskin kaynakları konusu, finansal sistemi oluşturan çeşitli unsurlar için ayrı ayrı olarak ya da finansal sistemin tamamı bakımından ele alınıp incelenebilir niteliktedir. Örneğin, sistemik riskin kaynakları bankacılık sektörü, finansal piyasalar, ödeme ve takas sistemi gibi alanlar bakımından ayrı ayrı olarak belirlenebileceği gibi (Bandt ve Hartmann (2000)), finansal sistem bir bütün olarak değerlendirilerek de belirlemeler yapılabilir. Konuya ilişkin yapılan çalışmaların birçoğunda, finansal sistemin bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir.

Literatürde, finansal sistemde ortaya çıkan sistemik riskin kaynakları için genellikle ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi sistemik riskin dikey boyutu olduğu ileri sürülen “döngüsel” (cyclical) ya da “zamanla

oluşan/değişen” (time-varying) riskdir. İkincisi, sistemik riskin yatay boyutu olarak kabul edilen “yapısal” (structural) ya da “ağ” (network) riskidir. Döngüsel risk genellikle sistemik riskin oluşum süreciyle, diğer bir ifadeyle sistematik şokların ortaya çıkmasıyla ilişkili iken ağ riski, meydana gelen (kişiye özgü veya sistematik) şokların bulaşarak yayılması aşamasında ortaya çıkmaktadır. Konuya ilişkin bazı çalışmalar sistemik riskin sadece yatay boyutunu ele alırken¹², bazı çalışmalar hem yatay hem de dikey boyutu üzerinde durmuşlardır¹³.

1.3.2.1. Döngüsel Risk

Döngüsel ya da zamanla oluşan/değişen risk, ekonominin döngüsel hareketlerine bağlı olarak finansal sistemde oluşan/değişen riskleri anlatmak üzere kullanılmaktadır. Döngüsel risk makro bir çerçeveye sahip olup genellikle para, maliye ve düzenleyici politikalarındaki yanlışlıklar ile ilişkilendirilmektedir. Zaman içinde oluşan makroekonomik dengesizlikler ile yine zaman içerisinde oluşan ve sürdürülemez olan finansal kırılganlıklar hem sistemik bir finansal krize zemin hazırlamakta hem de yaşanacak krizin derinliğini etkilemektedir. Bu etkilenme genellikle aynı ya da benzer riske maruz ekonomik birimlerin eş zamanlı olarak zor duruma düşmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Kaufman ve Scott, 2003:372-381).

Sistemik riskin döngüsel ya da zamanla oluşan/değişen boyutuna ilişkin literatürde yer alan açıklamalarda, “konjonktür yanlısı davranışlar”, “borçluluk artışı” ve “finansal kırılganlık” olgularından sıklıkla bahsedilmektedir. Söz konusu olgular, finansal krizlerin açıklanmasına yönelik Borç ve Finansal Kırılganlık Yaklaşımı¹⁴ tarafından finansal krizlerin oluşup derinleşmesinde rol oynayan önemli faktörler olarak görülmektedirler. Söz konusu yaklaşımın temsilcilerinden biri olarak değerlendirilen Fisher (1933); tetikleyicisi farklı faktörler olabilmekle birlikte, ekonominin büyüme dönemlerinde ortaya çıkan aşırı borçlanma durumunun kırılganlığı artırdığını, olumlu beklentilerin değişmesiyle borçlanma ve borç verme

¹² Bkz.: Eisenberg ve Noe (2001); Tabak v.d. (2011); Acemoğlu, Özdağlar ve Tahbaz-Salehi (2015).

¹³ Bkz.: Brandt ve Hartmann (2000:13); Giesecke ve Weber (2004); BOE (2009:3); Frait ve Komarkova (2011); IMF (2011:13-21); Anand v.d. (2013).

¹⁴ Söz konusu yaklaşım, literatürde, “Post Keynesyen Yaklaşım” olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karabulut (2011).

isteğinin aniden düştüğünü, bu durumun ise finansal krizi genişletip derinleştirdiğini ifade etmektedir.

Borç ve Finansal Kırılganlık Yaklaşımının diğer bir temsilcisi olarak kabul edilen Minsky (1982:85), ekonomik istikrar bakımından finansal sistemin önemini vurgulamış ve istikrarsızlığın kapitalist sistemin doğasında olduğunu belirterek, kapitalist sistemdeki finansman sürecini bu durumun nedeni olarak göstermiştir. Minsky (1982) ekonomide “Hedge”, “Spekülatif” ve “Ponzi” olmak üzere üç tür finansmandan bahsetmiştir. Hedge finansman, borçlunun nakit akımının ödeyeceği borç tutarının üzerinde olduğu durumu; spekülatif finansman, borçlunun nakit akımının borcun faizini ödediği ancak anaparasında önemli bir azalma sağlayamadığı durumu; ponzi finansman, borçlunun nakit akımının borcun faizini ödeyemediği ve borç tutarında artış olduğu durumu ifade etmektedir. Ekonominin büyüdüğü ve kârlılığın arttığı genişleme dönemlerinde borçların geri ödenmesi kolaylaştığı için borçlanma ve buna bağlı olarak yatırım ve büyüme devam etmektedir. Bu süreçte, spekülatif finansman ile ponzi finansman artmakta ve bu durum finansal kırılganlığı artırmaktadır. Tetikleyici bir olay ile başlayan finansal kriz sürecinde beklentiler değiştiğinden, ekonomide kredi daralması, panik satışlar ve artan sayıda iflaslar yaşanmaya başlamaktadır (Minsky, 1982:71-89).

Konu ile ilgili olarak Kindleberger ve Alıber (2005:9-10) ise, kredi arzında ekonomik konjonktür ile aynı yöndeki değişimlerin belirli aralıklarla “cinnet” (mania) ve “paniğe” (panic) yol açarak finansal krize neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre, “cinnet” olarak adlandırılan ve iş çevrimlerinin genişleme dönemi ile ilişkilendirildiği durumda; varlık fiyatlarının artması nedeniyle tüketim ve yatırım harcamaları artmakta, artan harcamalar büyümeyi hızlandırmakta, ekonomik büyüme ise yatırımcı ve borç verenleri gelecek hakkında daha da iyimser yaparak kısa bir süreliğine de olsa ekonomik büyümeyi daha da artırmaktadır. Kredi bolluğu ve yatırımcıların kısa dönemli kâr arayışları, Kindleberger ve Alıber (2005:9) tarafından “cinnet” durumunun öne çıkan özellikleri olarak gösterilmişlerdir.

Kindleberger ve Aliber (2005:9-10), varlık fiyatlarındaki artışı durduran bir olay sonrasında, yatırımlarını borç ile finanse eden bazı yatırımcıların ihtiyaçtan dolayı varlık satmaya başlamalarının varlık fiyatlarının hızla düşmesine ve paniğe neden olacağını ifade etmişlerdir. Fiyatlar daha fazla düşmeden varlıklarını elden çıkarmak isteyen yatırımcıların satış talepleri, kendi kendini gerçekleştiren (self-fulfilling) bir süreç yaratmakta ve paniğe neden olmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, sistemik riskin döngüsel ya da zamanla oluşan/değişen boyutu literatürde, “konjonktür yanlısı davranışlar”, “borçluluk artışı” ve “finansal kırılganlık” olgularıyla sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Örneğin, Brandt ve Hartmann (2000:23-25), makroekonomik dalgalanma ve şoklar ile kredi genişlemesinin sistemik riski nasıl etkilediğine ilişkin açıklamalarında; borç ve finansal kırılganlık olgularına değinmişler, finansal sistem de özellikle bankaların konjonktür yanlısı olarak hareket etmelerinin sistemik riski artırdığını ileri sürmüşlerdir.

Giesecke ve Weber (2004), ekonomide geniş çaplı kredi kayıplarının neden yaşandığına ilişkin açıklamaları kapsamında; şirketlerin aynı makroekonomik risklere maruz olmalarından kaynaklanan döngüsel iflas korelasyonundan bahsetmişler, bu korelasyonun yüksekliğinin kredi kayıplarının aynı anda yaşanmasına veya geniş çaplı olmasına neden olduğunu ileri sürmüşlerdir.

BOE (2009:13), döngüsel riskin finansal sistemde ortaya çıkışında iki kanal üzerinde durmuştur. Bunlar; “kaldıraç oranı” (borçluluk) ve “vade uyumsuzluğu”dur. Kaldıraç oranı, işletmelerin kaynak yapılarını, bir başka ifadeyle özsermaye ve borç tutarları arasındaki ilişkiyi gösterirken, vade uyumsuzluğu alacak ve borçların vadelerindeki farklılıktan ortaya çıkmaktadır. Her iki değişken ekonomi için faydalı olmakla birlikte, aşırı ölçüde artmaları ekonomiyi şoklara karşı kırılgan duruma getirmekte, kriz döneminde hızla azalmaları ise negatif şokları büyütücü etki yaratmaktadır (BOE, 2009:13).

Frait ve Komarkova (2011), sistemik riske ilişkin açıklamalarında finansal döngüler ve finansal sistemin konjonktür yanlısı davranışlarından bahsetmişlerdir.

Ekonomik açıdan iyi dönemlerde hem finansal kuruluşların hem de müşterilerinin aşırı iyimserlikle risk algılarının düştüğünü, kötü dönemlerde ise aşırı kötümserlik nedeniyle risk algılarının yükseldiğini, bu durumun ise sistemik riski artırdığını belirtmişlerdir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, döngüsel risk ekonomideki konjonktür yanlısı (procyclical) beklenti ve davranışlar ile önemli ölçüde artmaktadır. Ekonominin yükselme döneminde beklentilerin olumlu olması hem borç verenlerin hem de borç alanların güven ve beklentilerini artırmakta, bu durum ise finansal sistemdeki borçluluk ve vade uyumsuzluğu düzeyini yükselterek kırılganlığa neden olmaktadır. Artan kırılganlık, tetikleyici bir olay ile beklentilerin hızla terse dönmesine zemin hazırlamakta ve bunun sonucunda yaşanan güvensizlik ve panik durumu sistemik bir finansal krizin yaşanmasına neden olmaktadır.

1.3.2.2. Yapısal Risk

Yapısal risk ya da ağ riski, çoğunlukla finansal sistemin belirli bir anda sahip olduğu yapısal özelliklerden kaynaklanan bulaşma riski olarak ifade edilmektedir. Literatürde “domino etkisi” ya da “zincirleme etki” olarak da adlandırılan bulaşıcılığın ortaya çıkmasında; finansal kuruluşların birbirleriyle ve reel sektörle olan borç-alacak ilişkileri, finansal katılımcıların bilgi eksiklikleri ve güvensizlik, finansal piyasalara bağımlılık, finansal kuruluşların bilanço yapıları, takas ve ödeme sistemlerinin yapı ve işleyiş özellikleri gibi faktörlerin etkili olduğundan bahsedilmektedir (Brandt ve Hartmann (2000), Kaufman ve Scott (2003), FRBNY (2007), BOE (2009)).

Finansal piyasa katılımcılarının borç-alacak ilişkileri ve bilgi eksiklikleri bulaşıcılığın temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Finansal piyasalarda kurulmuş olan borç-alacak ilişki ağı, yatırımcıların bilgi eksiklikleri ile birleşerek domino etkisi yaratmakta ve başlangıçtaki bir negatif şokun bütün sistemi etkilemesine neden olmaktadır (Bandt ve Hartmann, 2000:20-21). Borç-alacak ilişki ağının, bulaşıcılığın ortaya çıkmasında iki açıdan önem taşıdığı ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, bilgi eksikliği ve güvensizlik nedeniyle kredi mekanizmasının

çalışmaması ve buna bağlı olarak likiditenin azalması, ikincisi ise alacakların tahsil edilememesi nedeniyle finansal yapıların zincirleme bir şekilde bozulmasıdır (Kaufman ve Scott, 2003:374).

Kredi mekanizmasının bozulması, hem finansal hem de reel ekonomik piyasalar için oldukça önemli olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kredi piyasasının işleyişi bozuldukça ve belirsizlik arttıkça, elde edilebilir doğru bilgi azalmakta, maliyeti ise artmaktadır. Piyasadaki bilgi eksikliği, fon arz edenlerin portföylerini likit varlıklara yöneltmelerine, finansal açıdan sağlam ve zayıf olan piyasa katılımcılarının sağlıklı bir şekilde ayrımının yapılamamasına ve böylece kredi piyasalarının daha da fazla bozulmasına neden olmaktadır (Kaufman ve Scott, 2003:374). Alacakların tahsil edilememesi nedeniyle finansal yapıların zincirleme bir şekilde bozulması ise; iflas eden ya da finansal açıdan zor duruma düşen borçlulardan alacağını tahsil edemeyen alacaklıların da etkilenmesiyle ortaya çıkmaktadır (Bandt ve Hartmann, 2000:20-21).

Yapısal riskinin oluşmasında başka bir belirleyici faktör finansal kuruluşların finansal piyasalara olan bağımlılıklarıdır. Finansal piyasalar zaman içinde çeşitlenip büyümüş ve finansal aracılık fonksiyonunun önemli bir bölümünü yerine getirmeye başlamışlardır. Bu durum, finansal kuruluşların likiditesinin yanında piyasa likiditesini¹⁵ de önemli kılmış ve sistemik riskin artmasına neden olmuştur. Finansal kuruluşların özellikle kısa dönemli likidite ihtiyaçları için finansal piyasalarda gerçekleştirdikleri işlemlerin hacminin artması, bu piyasaların sağlıklı işlemlerini finansal istikrar açısından oldukça önemli bir hale getirmiştir. Ayrıca, piyasa likiditesi ile finansal kuruluş likiditesi arasında birbirini besleyen bir ilişki mevcut olup söz konusu ilişki kredi teminatı olarak menkul kıymetlerin kullanılması ve menkul kıymet fiyatlarının likidite eksikliği nedeniyle aşağıya doğru baskılanması suretiyle kurulmaktadır (FRBNY, 2007:4-19).

¹⁵ Bu çalışmada, İngilizce literatürde finansal kuruluşların fon elde edebilmesi durumunu açıklamak üzere kullanılan “funding liquidity” yerine “banka likiditesi”, finansal piyasalardaki menkul kıymetlerin alım-satımının yapılabilmesi durumunu açıklamak üzere kullanılan “market liquidity” yerine ise “piyasa likiditesi” kavramları kullanılmıştır.

Finansal piyasa kaynaklı bir sistemik finansal krizde, piyasa katılımcılarının bireysel beklentileri ve hareketleri birleşerek etkili hale gelmekte ve finansal olarak sağlıklı olsun ya da olmasın finansal sistemin bütün unsurlarını olumsuz etkilemektedir (FRBNY, 2007:5). Nitekim finansal kriz anında oluşan belirsizlik ile buna bağlı olarak artan güvensizlik ve panik, likiditenin düşmesine ve finansal piyasaların donmasına, böylece krizin daha da büyüyerek sistemik bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır.

Finansal kuruluşların bilanço yapıları ile takas ve ödeme sistemlerinin yapı ve işleyiş özellikleri, yapısal riski etkileyen diğer faktörler olarak gösterilmektedirler. Finansal sistemde özellikle bankaların, kısa vadeli borçlar ile uzun vadeli yatırımlara kaynak sağlamaları ve yükümlülüklerinin sadece belirli bir kısmı için bilançolarında karşılık bulundurmalarının yapısal riski artırdığı belirtilmektedir (Bandt ve Hartmann, 2000:13). Ayrıca, takas ve ödeme sistemlerine (bankalararası ödeme sistemi, döviz ve menkul kıymet takas ve mahsup sistemleri vs.) ait yapı ve işleyiş özelliklerinin, negatif şokların finansal sistem içerisindeki yayılım biçimini, dolayısıyla yapısal riskin büyüklüğünü etkilediği ileri sürülmektedir (Bandt ve Hartmann, 2000:32-36).

1.3.3. Sistemik Risk ve Negatif Dışallık İlişkisi

Kamu ekonomisinin önemli konularından biri olan dışallık, bir birey ya da firma davranışının diğer birey ve firmaların refahını etkilemesidir. Pozitif dışallık, birey ya da firma faaliyetinin toplumsal faydasının olduğu durumu, negatif dışallık ise toplumsal maliyetinin bulunduğu durumu ifade etmektedir (Stiglitz, 2000:80). Kamu ekonomisi açısından dışallıkları önemli kılan özellik, toplumsal fayda ve maliyetlerin piyasa mekanizması içerisinde fiyatlandırılmamaları ya da piyasada oluşan fiyat içerisinde yer almamalarıdır.

Finansal sistemde ortaya çıkan sistemik risk, bir kişi ya da finansal kuruluşu değil bütün finansal sistemi ilgilendiren bir tehlikedir. Finansal katılımcıların sistemik riski artıran bireysel karar ve faaliyetlerinin sonuçları sadece kendilerini değil, bütün finansal sistemi ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bu nedenle sistemik

risk kavramı literatürde genellikle negatif dışsallıklar ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin, Dow'a (2000:2) göre, sistemik risk finansal sistemde oluşan ve negatif dışsallıklar doğuran olaylardır. Schwarcz (2008:206) ise sistemik riskin, toplum için maliyet oluşturan negatif dışsallıklarının olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıdaki tanımlamalarda sistemik risk ile negatif dışsallık arasında bir ilişki kurulmakta ve sistemik riski doğuran ya da artıran faaliyetlerin negatif dışsallığa neden olduğu dolaylı bir şekilde ifade edilmektedir. Örneğin, bir bankanın iflasının bulaşma yoluyla bütün finansal sistemi etkileyebilmesi nedeniyle, bankanın iflasına sebep olan faaliyetler banka ortaklarının yanında bütün finansal sistemi ilgilendirmektedir. Bankanın iflası sistemik finansal kriz ihtimalini artırdığından, banka iflasına neden olan faktörler aynı zamanda sistemik riskin kaynağı olup negatif dışsallık oluşturmaktadır. Buradaki negatif dışsallık, bir bankanın iflası ile başlayan olumsuz gelişmelerin tüm bankacılık sektörüne yayılması ve ekonomi üzerinde önemli olumsuzluklara neden olmasıdır (Acharya, Santos ve Yorulmazer, 2010:89-90).

Sistemik riski artıran faaliyetler aynı zamanda sistemik finansal kriz oluşma ihtimalini yükselterek ve yaşanacak bir krizin genişlik ve derinliğini artırarak negatif dışsallıklara neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sistemik finansal kriz bir finansal istikrarsızlık durumu olup finansal istikrarsızlığın da önemli negatif dışsallıkları bulunmaktadır. Crockett (1997:10) finansal istikrarsızlığın neden olduğu negatif dışsallıkları; bütçesel maliyetler, geniş çaplı makroekonomik sorunlar ve güvensizlik nedeniyle tasarrufların azalması ve kaynak dağılımının bozulması şeklinde sıralamıştır.

Sistemik finansal kriz ihtimalini artıran faaliyetler sistemik finansal krizin başlangıç aşamasındaki ekonomik ve finansal şokların ortaya çıkmasında etkili olurken, krizin genişlik ve derinliğini artıran faaliyetler şokların bulaşarak yayılmasında etkili olmaktadır. Örneğin, bankacılık sektöründe kullanılan kredilerin hacminin aşırı artması varlık balonlarına neden olup finansal kriz ihtimalini yükseltirken, bankalararası borç-alacak işlem hacminin yüksek olması, yaşanan bir finansal krizin bulaşarak genişlemesine neden olacaktır.

Sistemik riskin maliyeti tüm topluma yansdığından ve piyasa katılımcılarının bütün sistemden ziyade kendi risklerini yönetme eğilimleri olduğundan, sistemik riskin kamusal otorite tarafından yönetilmesi gerekmektedir (Schwarcz, 2008:15). Nitekim kamu kesimi, özellikle merkez bankaları ve finansal düzenleyici kurumlar sistemik risk sorununa büyük ilgi göstermektedirler (Dow, 2000:2).

1.3.4. Bankacılıkta Sistemik Risk ve Negatif Dışsallıklar

Bankacılık sektörü açısından sistemik risk; birçok bankanın eş zamanlı olarak başarısız olma ihtimali şeklinde tanımlanmaktadır. Bankacılıkta sistemik risk, bir banka başarısızlığı ile tetiklenecek zincirleme bir bulaşma süreci (chain-reaction) sonunda oluşabileceği gibi, dönemsel ekonomik dalgalanmalar, faizlerin yükselmesi, borsanın çökmesi ve döviz kurunun yükselmesi gibi makroekonomik şoklar (common-shock) sonucu da meydana gelebilir (Kaufman ve Scott, 2003:372-374). Her ne şekilde olursa olursun, banka başarısızlıkları hem finansal sistemin geri kalan kısmı için hem de reel ekonomi için istenmeyen bir durumdur.

Sistemik risk konusu tüm finansal sistemi ilgilendirmekle birlikte, bankacılık ile olan ilişkisi daha yakın ve önemlidir. Bu durum bankaların finansal yapılarından ve bankacılık işlemlerinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bankacılık faaliyeti, banka sahiplerine sağladığı kârın dışında tüm topluma fayda sağlayan kamusal bir hizmet niteliğindedir. Bir banka tarafından gerçekleştirilen faaliyetler sadece ilgili bankayı değil, bütün bankacılık sektörünü ve reel ekonomiyi ilgilendirmektedir. Bu nedenle, bankacılık sektörünü tehdit eden sistemik risk aynı zamanda tüm topluma yönelik bir tehlike olarak değerlendirilmektedir (Benston ve Kaufman, 1995:210).

Bankalar, diğer şirketlere oranla başarısızlığa daha yatkın kuruluşlardır. Bunun nedeni, bankaların kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli kredi vermeleri ve sermayelerinin borçlarına oranla çok daha düşük olmasıdır. Bu durum, bankaları finansal açıdan kırılgan yapmakta ve daha fazla sistemik risk yaratmalarına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, bankalar birçok ülkede finansal sistemin en önemli araçları olup birçok sektörden ekonomik birimler ile (hanehalkı, reel sektör şirketleri, kamu kurum ve kuruluşları, diğer bankalar vs.) finansal ve hukuki ilişki içindedirler. Bankaların, kırılğan finansal yapıları ile bir ülkedeki finansal ilişkiler zincirinin merkezinde olması, banka başarısızlıklarının daha kolay ve hızlı ortaya çıkıp sektör içerisinde yayılmasına, ödemeler sisteminin aksamasına, ekonomideki diğer sektörlerin de olumsuz etkilenmesine neden olmakta ve bankacılık krizlerine sistemik bir nitelik kazandırmaktadır (Benston ve Kaufman, 1995:228).

Bankalar, hem normal zamanlardaki faaliyetleri hem de başarısız olmaları durumunda ortaya çıkan sonuçlar nedeniyle sistemik risk doğurmakta ve birtakım negatif dışsallıklara neden olmaktadır. Bankaların normal zamanlardaki faaliyetlerinin negatif dışsallığı, sistemik riskin zaman içinde oluşup artmasına (döngüsel riskin oluşmasına) katkı sağlamak suretiyle ortaya çıkmakta iken, banka başarısızlıkları sistemde bulunan diğer bankaları ve reel ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemek suretiyle (yapısal risk nedeniyle) negatif dışsallık oluşturmaktadır.

1.3.4.1. Bankacılık Faaliyetlerinin Negatif Dışsallıkları

Bir bankanın faaliyetleri, kendi finansal durumunun yanında diğer bankaları ve ekonominin bütününe ilgilendirmektedir. Başka bir ifadeyle, bankacılık faaliyetleri sonucu ortaya çıkan toplam risk sadece bankanın maruz kaldığı risk ile sınırlı olmayıp toplumun maruz kaldığı bir risk de söz konusudur. Toplumun maruz kaldığı bu risk “sistemik risk” olup bankacılık faaliyetlerinin negatif bir dışsallığı olarak görülmektedir. Bankalar faaliyet düzeylerini (aldıkları risklerin miktarını) negatif dışsallığı dikkate almadan belirlerler ise, bunun sonucunda toplumsal bir maliyetin ortaya çıkması muhtemeldir (Wagner, 2010:98). Bu nedenle devlet, düzenleme yapmak suretiyle bankacılık faaliyetlerine ve dolaylı olarak da reel ekonomik faaliyetlere müdahale etmektedir. Bu alanda kullanılan en temel düzenlemeler bankaların faaliyet alanları ile faiz oranı riski, kredi riski (kaldıraç oranı) ve likidite riskine ilişkin sınırlamalardır (Barth, Caprio ve Levine, 2006:21-34).

Bankacılık alanında hem bankaların kendi riskini hem de ekonomideki genel risklilik düzeyini artıran en temel unsurlardan biri borçluluktur. İktisat düşüncesinde “finansal borçluluk” finansal istikrarsızlığın en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Aslında, fon arz ve talebini buluşturmak suretiyle toplumsal refahın artmasına katkı sağlamak bankaların varlık gerekçesini oluşturan en temel nedenlerden biri olarak gösterilmektedir. Literatürde “finansal aracılık” (financial intermediation) olarak adlandırılan bu faaliyetler faydalı olmakla birlikte, bankaların yüksek miktarda borçlanıp kredi vermeleri çeşitli sorunlara yol açabilmektedir (Bandt ve Hartmann, 2000:25).

Bankalar, fazla kredi kullanırmak ve reel sektörün borçluluğunu artırmak suretiyle finansal kırılganlığın artmasına ve sistemik riskin yükselmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bankacılık faaliyetlerinin negatif dışsallığı bankaların aşırı riske maruz kalmak suretiyle hem finansal sistemdeki hem de reel ekonomideki kırılganlığı artırıp finansal krize neden olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Buradaki negatif dışsallık, finansal sistemde ve buna bağlı olarak ekonomideki borçluluğun aşırı artması sonucu finansal kırılganlığın ve sistemik riskin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Dow, 2000:2). Kaldıraç oranı¹⁶ (borçluluk) arttıkça, teminat olarak alınan varlıkların fiyatlarında meydana gelecek düşüşlerin kredi müşterilerini ve buna bağlı olarak bankaları olumsuz etkilenmesi riski de artmaktadır (Ahrend ve Goujard, 2011:6). Benzer şekilde, bankaların kaldıraç düzeyi arttıkça, ya da borçlarına oranla sermaye tutarları azaldıkça kırılganlıkları artmaktadır¹⁷.

Bankacılığın toplumsal refahı artıran diğer bir fonksiyonu ise “vade dönüştürme” (maturity transformation) fonksiyonudur. Vade dönüştürme fonksiyonu ile bankalar, kısa vadeli olarak arz edilen fonları uzun vadeli yatırımlara yönlendirmek suretiyle ekonomik büyümeye ve toplumsal refah artışına katkı sağlamaktadırlar. Ancak, vade dönüştürme fonksiyonu bankaları vade uyumsuzluğu

¹⁶ Kaldıraç oranları farklı şekillerde hesaplanabilmekte olup bu çalışmada bahsedilen kaldıraç oranı, Özsermaye Çarpanı (Equity Multiplier) olarak da adlandırılan “Toplam Aktifler/Özsermaye” oranını ifade etmektedir.

¹⁷ Konuya ilişkin olarak Nier v.d. (2007) tarafından kurulan teorik modelde, bankaların sermaye yeterlilikleri arttıkça bulaşma riskinin düştüğü gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nier v.d. (2007).

(maturity mismatch) problemi ile karşı karşıya koymaktadır. Vade uyumsuzluğunun aşırı düzeyde artması bankaların maruz kaldığı likidite riskini, finansal kırılganlığı ve sistemik riski artırmaktadır (Benston ve Kaufman, 1995:229).

Kamusal düzenlemeler, risk alma faaliyetlerini her bir banka ve müşteri bazında sınırlandırıyor olsa da bütün sistemin ya da toplumun maruz kaldığı toplam riski sınırlandırmamaktadır (Dow, 2000:7). Örneğin bir banka, borçlarının vadesinden biraz daha uzun vadeli kredi kullanıyor ise söz konusu bankanın likidite ve faiz risklerinin yüksek olmadığı düşünülebilir. Hellwig (1995), böyle bir durumda finansal sistemin maruz kaldığı gerçek riskin gizli kaldığını ileri sürmüş ve durumun kolay bir şekilde anlaşılabilmesi için örnek vermiştir. Hellwig (1995:730) bir bankanın, sabit faiz oranlı ve vadesi “n” olan menkul kıymet ihracı suretiyle elde ettiği kaynağı, “n+1 ay” vadeli ve yine sabit faiz oranlı başka bir menkul kıymete yatırması durumunda maruz kalacağı likidite ve faiz oranı riskinin yüksek olmayacağını belirtmiştir. Ancak, benzer şekilde 479 adet daha banka olduğunu ve bu bankaların birbirlerinin menkul kıymetlerine yatırım yaptıkları düşünüldüğünde ($n=1,2,...,479$), bankacılık sisteminin başlangıçta bir ay vadeli olarak sağladığı kaynak ile kırk yıl vadeli kredi vermiş gibi olacağını, böyle bir durumda bankacılık sisteminin vade uyumsuzluğu süresinin her bir bankanın kendi süresinden çok daha uzun ve faiz oranı riskinin de çok daha yüksek olacağını belirtmiştir.

Diğer taraftan, düzenlemelerin riski sınırlayamaması durumu risk ölçüm modellerinin yetersizliği nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; döviz kurundaki dalgalanmalardan kaynaklanabilecek zarar riskinden (kur riski) korunmak için düzenlemelere uygun olarak döviz borçları karşılığında döviz kredisi kullandıran bankanın kredi müşterisinin döviz cinsinden geliri olmaması durumunda, kur riskinden tam olarak korunduğundan söz edilemez (Dow, 2000:7).

Finansal kırılganlığı artırarak sistemik riski yükselten bir diğer faktör ise bankaların riski yüksek müşterilere kredi kullandırmasıdır. Bu durumun temel nedeni olarak literatürde mevduat garanti sistemlerinin yol açtığı “ahlaki tehlike” gösterilmektedir. Konuya ilişkin olarak Merton (1974), portföy riskine duyarlı olmayan mevduat sigorta prim sisteminin bankaların aşırı risk almalarına neden

olacağını göstermiştir. Barth, Caprio ve Levine (2006), mevduat garantisinin mevduat sahiplerinin bankayı izleme çabalarını azalttığı ölçüde bankaların risk almalarını kolaylaştırdığını ve bankaların borçlanırken ödedikleri risk primini düşürdüklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Bandt ve Hartmann (2000:25), mevduat garantisinin bankaların kredilendirdikleri borçlu ya da projeleri izleme isteğini azalttığını öne sürmüşlerdir.

1.3.4.2. Banka Başarısızlıklarının Negatif Dışsallıkları

Banka başarısızlıkları diğer şirket iflaslarına oranla daha fazla ilgi çekmektedir (Benston ve Kaufman, 1995:230). Bu durumun en temel nedeni banka başarısızlıkları sonucu ortaya çıkan negatif dışsallıklar, başka bir ifadeyle sistemik risk artışıdır. Banka başarısızlıklarının bankacılık sektöründe ve reel ekonomide neden olduğu negatif dışsallıklar aşağıda ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.3.4.2.1. Bankacılık Sektöründeki Negatif Dışsallıklar

Banka başarısızlıklarının diğer bankalar üzerindeki olumsuz etkisi, banka dışı şirket başarısızlıklarının olumsuz etkileri ile kıyaslandığında daha geniştir. Bunun nedeni, banka mudilerinin sağlıklı banka ve ürünleri, zayıf olanlardan ayırt etmekte zorlanmaları ve bankaların bankalararası işlemler nedeniyle birbirlerine bağlı olmalarıdır (Benston ve Kaufman, 1995:230). Bu nedenle, banka başarısızlıkları önemli derecede negatif dışsallıklara neden olabilmekte ve bu konu finans literatüründe “bulaşma” başlığı adı altında ele alınmaktadır.

Finans literatüründe “bulaşma” kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamalarda genel olarak bir kurum, bölge, sektör ya da ülkede başlayan bir sorunun çeşitli kanallar yoluyla yayılarak diğer kurum, bölge, sektör ve ülkeleri etkisi altına alması “bulaşma” olarak adlandırılmaktadır (Kolb, 2011:4-5). Bir banka başarısızlığının negatif dışsallıkları, “doğrudan” ve “dolaylı” olmak üzere iki temel kanal üzerinden bulaşarak ortaya çıkmakta ve sistemik bir bankacılık krizi tehlikesi doğurmaktadır (Frexias v.d., 2000:64-70).

i) Doğrudan Kanal Yoluyla Bulaşma

Bankalar arasında çok çeşitli işlemler nedeniyle kurulmuş bulunan geniş bir ağ bulunmaktadır. Bir bankanın diğer bankalara karşı yükümlülüklerini yerine getirememesi, kısa süre içerisinde bu bankaların da zor duruma düşmesine ve sistemik bir krize neden olabilir. Bir bankanın iflası ile başlayan ve sistemik bir krize kadar giden süreçte, olumsuzlukların yayılmasını sağlayan doğrudan kanal; bankalararası kredi riskleri ve ödeme-takas işlemleri nedeniyle oluşan riskler aracılığıyla kurulmaktadır (Frexias v.d., 2000:68-69).

Bankalararası piyasa, likidite şoklarının atlatılması ve piyasa disiplininin artırılması bakımından faydalı olabilmekle birlikte, sorunların bankalar arasında yayılmasına da zemin hazırlamaktadır (Nier v.d., 2007:2036). Sistemik krizin bankaların karşılıklı alacak ve yükümlülükleri üzerinden ortaya çıkmasına ilişkin literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Çalışmalarda, bankaların birinde veya birkaçında meydana gelen olumsuz bir durumun, yükümlülükler nedeniyle diğer bankalara nasıl sıçrayacağı ortaya konulmuştur. Örneğin, Rochet ve Tirole (1996), bankalararası piyasadaki kredi ilişkilerinin etkilerini, kurmuş oldukları teorik bir model yardımıyla incelemişlerdir. Bu çalışmada, bankalararası piyasada kredi kullandıran bankaların likidite şoku ile karşılaşma olasılığının, kredi kullandırmayan bankalara oranla daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Rochet ve Tirole (1996:750), likidite şokunun dış kaynaklı olduğu ve büyüklüğünün likit olmayan varlıkların toplamı ile ölçüldüğü bir ortamda, kredi veren bankanın karşılaşacağı toplam likidite şokunun büyüklüğünün ($\hat{p}_1$), bankanın kendi portföyü nedeniyle karşılaşabileceği likidite şoku (p_1) ve bankalararası piyasanın maruz kalabileceği likidite şoku (p_2) büyüklüklerinin toplamından oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durum, aşağıdaki formül yardımıyla da gösterilebilir.

$$\hat{p}_1 \equiv p_1 + p_2$$

$\hat{p}_1$ = Kredi kullandıran bankanın karşılaşacağı toplam likidite şokunun büyüklüğü

p_1 = Kredi kullandıran bankanın kendi portföyü nedeniyle karşılaşabileceği likidite şokunun büyüklüğü

p_2 = Bankalararası piyasanın maruz kalabileceği likidite şokunun büyüklüğü

Yukarıdaki formülde, bankalararası piyasanın maruz kalabileceği likidite şokunun (p_2) büyüklüğü, kredi veren bankanın bankalararası piyasada maruz kaldığı zarara eşittir (Rochet ve Tirole, 1996:750).

Allen ve Gale (2000(b)) bankacılık sisteminin farklı bölgelerde yer alan bankalardan oluştuğu bir yapıda, bölgelerden birinde meydana gelen bir likidite şokunun diğer bölgelerdeki bankalara bulaşarak nasıl bir sistemik finansal krize dönüşebileceğini bir model yardımı ile açıklamaya çalışmışlardır. Allen ve Gale (2000(b)), modelde kullandıkları dört bölgenin (A, B, C ve D bölgeleri) her birinin bir banka, ülkedeki bir bölge veya bankacılık sisteminde belirli bir alanda uzmanlaşmış banka grubu şeklinde düşünülebileceğini belirtmişlerdir.

Ekonomide bütün bankaların ve mevduat sahiplerinin (tüketicilerin) özdeş olduğu, üç periyodluk bir zaman diliminde ($t=0, 1, 2$) tüketicilerin başlangıç tarihinde (t) bütün varlıklarını kısa vadeli olarak bankalara yatırdığı, tek bir tüketim malının olduğu ve bu malın aynı zamanda yatırım yapmak için de kullanılabildiği varsayımları ile kurulan modelde ayrıca;

- Başlangıç tarihinde (t) bir birim kısa vadeli yatırımın (y) ya da likit varlığın vadedeki ($t+1$) getirisinin 1 birim tüketim malı olduğu,
- Başlangıç tarihinde (t) bir birim uzun vadeli yatırımın (x) ya da likit olmayan varlığın, vadesi ($t+1$) gelmeden nakde çevrilmesi sonucu elde edilecek gelir (r) $0 < r < 1$ olurken, vadesi beklendiğindeki getirisinin (R) $R > 1$ birim olduğu,
- Mevduat sahiplerinin (tüketicilerin) bir dönem sonra ($t+1$) tüketimi tercih etme olasılığının (likidite ihtiyacı doğması ihtimali) “ ω ”, iki dönem sonra ($t+2$) tüketim tercih etme olasılığının “ $1-\omega$ ” olduğu ve olasılık değerinin (ω) bölgeden bölgeye değiştiği,

$$U(c_1, c_2) = \begin{cases} u(c_1) & \text{"}\omega\text{" olasılıkla} \\ u(c_2) & \text{"}1-\omega\text{" olasılıkla} \end{cases}$$

$U(c_t)$ = Fayda fonksiyonu

c_t = "t" dönemindeki tüketim miktarı

- Bankacılık sistemindeki toplam likiditenin sabit olduğu

varsayılmıştır.

Mevduat sahiplerinin erken dönemde tüketim talep etme ihtimalinin yüksek olduğu durum " ω_h ", düşük olduğu durum " ω_L " ve bu değişkenler rassal ise bölgelerde gerçekleşme olasılığı birbirine eşit olan iki durum ("durum 1" ve "durum 2") söz konusu olmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Bölgesel Likidite Şokları

	A Bölgesi	B Bölgesi	C Bölgesi	D Bölgesi
Durum 1	ω_h	ω_L	ω_h	ω_L
Durum 2	ω_L	ω_h	ω_L	ω_h

Kaynak: Allen ve Gale (2000(b):8)

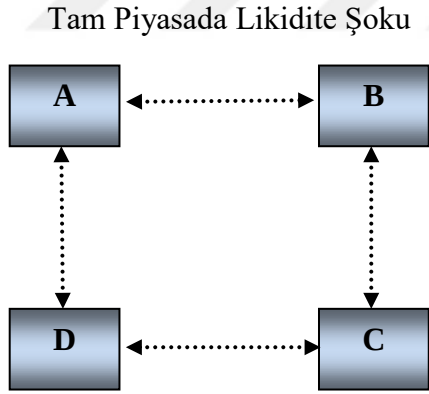
$$0 < \omega_L < \omega_h < 1$$

Mevduat sahiplerinin erken dönemde tüketim talep etme ihtimali ortalama olarak $\gamma = (\omega_h + \omega_L)/2$ ise, beklenen fayda $= \gamma u(c_1) + (1 - \gamma) u(c_2)$ olmakta ve yatırımcı bu faydayı en yüksek yapmaya çalışmaktadır. Bankalar, mevduat sahiplerine bir dönem sonra " c_1 " birim, iki dönem sonra ise " c_2 " birim çekebilecekleri mevduat hesaplarını (c_1, c_2) önermekte, uzun ve kısa vadeli $((x, y) \geq 0)$ olarak yatırım yapmaktadır. İkinci periyoda $(t+1)$ gelindiğinde, likidite ihtiyacı olan mevduat sahipleri mevduatlarını bankalardan çekeceklerdir. Bu durumda banka, eğer var ise bankalararası piyasada daha önce yapmış olduğu kısa vadeli mevduatı, eğer yok ise uzun vadeli yatırımını nakde çevirerek mevduat çekilişlerini

karşılacaktır. Burada bankalararası piyasa, likidite riski bakımından bankalar için bir sigorta niteliği taşımaktadır (Allen ve Gale, 2000(b): 4-5).

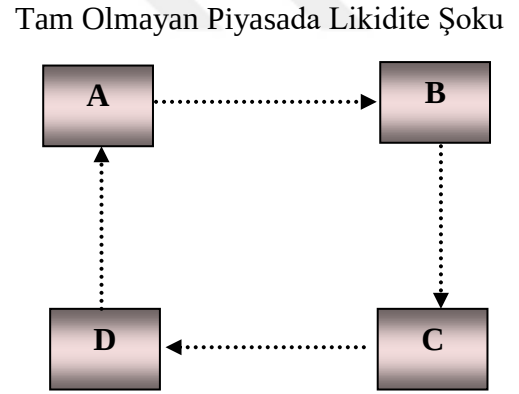
Bununla birlikte, Allen ve Gale (2000(b): 4-5) bölgelerden birinde başlangıçta ortaya çıkma ihtimali bulunmadığı düşünülen ve sistemdeki toplam likiditenin yetersiz kalmasına neden olacak bir likidite şoku meydana geldiğinde, söz konusu şokun bankalararası mevduat nedeniyle bir felakete neden olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, beklenmeyen bir likidite şokunun yayılma şiddetinin bölgelerarası mevduat ilişkileri ağının şekline bağlı olduğunu ileri sürmüşler, bölgelerin her birinin diğer bütün bölgelerle mevduat ilişkisi içinde olduğu tam piyasa durumunda (Şekil 2) şok etkisinin hafifleyebileceğini, ancak her bir bölgenin diğer bütün bölgelerle mevduat ilişkisinin olmadığı tam olmayan piyasa durumunda (Şekil 3) başlangıçtaki şokun etkisinin güçlü bir şekilde diğer bölgelerde de hissedilebileceğini ifade etmişlerdir.

Şekil 2:

Kaynak: Allen ve Gale (2000(b):11)

Şekil 3:

Kaynak: Allen ve Gale (2000(b):13)

Banka başarısızlıklarının olumsuz etkisinin bulaştığı diğer bir doğrudan kanal ise bankalararası takas ve ödeme sistemidir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda, bankalararası takas ve ödeme işlemlerinin sistemin işleyişine bağlı olarak değişen ölçülerde sistemik riski artırdığı ileri sürülmüştür (Frexias v.d., 2000:69). Ödeme sistemleri çeşitli şekillerde kurulabilmekte olup en yaygın olanları “Gecikmeli Net Mutabakat Sistemi” (Deferred Net Settlement) ve “Gerçek Zamanlı Toptan

Mutabakat Sistemi” (Real-time Gross Settlement) adlarındaki sistemlerdir (Dow, 2000:4).

Gecikmeli Net Mutabakat Sistemi’nde, ödemeler önceden belirlenen bir sürenin sonunda yapılacak netleştirme sonucuna göre yapıldığı için katılımcıların ödeme gücünü çekmesine bağlı olarak ödemelerin yapılamaması riski doğmaktadır. Böyle bir sistemde, iflas eden banka ile ödeme ve takas işlemleri olan diğer bankaların olumsuz etkilenmesi mümkündür. Diğer taraftan, Gerçek Zamanlı Toptan Mutabakat Sistemi’nde mutabakatın her bir işlem için ve bankanın hesabında yeterli fonun bulunması şartıyla, ödeme emri alındığında yapılması nedeniyle bankalararası riskler azalmaktadır. Bu sistemde, banka iflaslarının ödeme ve takas işlemleri kanalıyla diğer bankaları etkileme ihtimali düşük olmaktadır (Frexias v.d., 2000:69).

ii) Dolaylı Kanal Yoluyla Bulaşma

Banka başarısızlıklarının diğer bankalar üzerinde negatif dışsallık yarattığı dolaylı kanal “varlık satışları” ve “bankacılık hücumları” (bank-run) aracılığıyla kurulmaktadır. Bir ekonomide, belli bir anda mevduat sahipleri tarafından talep edilen likidite miktarı bankacılık sektöründeki kısa vadeli likit varlık miktarından yüksek ise, bankalar uzun vadeli yatırımlarını nakde çevirerek likidite taleplerini karşılamak zorunda kalabilirler. Bankalar sadece zorunlu kaldıkları durumda uzun vadeli varlıklarını vadesinden önce nakde çevirme yoluna başvurmaktadırlar (Allen ve Gale, 2000(b):4). Aynı şekilde, bir banka likidite sorunu yaşaması durumunda vadesi henüz gelmemiş yatırım ve varlıklarını (Örneğin, menkul kıymetlerini) satmak ya da kredi alacaklarını tahsil etmek zorunda kalabilir. Bu durumlar literatürde “acil varlık satışı” (asset fire-sale¹⁸) olarak adlandırılmakta olup negatif dışsallık yaratmaktadır (Shleifer ve Vishny, 1992:1364).

Acil varlık satışları, varlık fiyat düşüşlerine neden olarak diğer bankalar üzerinde negatif dışsallık doğurmaktadır. Piyasanın likidite koşullarına bağlı olarak varlık satın almak isteyenlerin sayısının sınırlı olması ve potansiyel alıcıların fazla

¹⁸ İngilizce literatürde “asset fire-sale” olarak ifade edilen deyim Türkçe kaynaklarda “acil varlık satışı” ve “ihtiyaç nedeniyle satış” şeklinde yer almakta olup bu çalışmada “acil varlık satışı” ifadesi kullanılmıştır.

risk almak istememelerine bağılı olarak varlık talebinin fiyat elastikiyetinin düşük olması fiyat düşüşünü daha da artırmaktadır. Varlık fiyatlarının düşmesi bankaları birçok açıdan olumsuz etkilemektedir. Bu noktada iki temel neden öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, fiyatı düşen varlık ya da varlıkları portföyünde bulunduran diğer bankaların aktif kalitesinin bozulması ve net değerlerinin düşmesidir. Aktif kalitesinin bozulması bir bankanın iflas etmesi için yeterli olabilmekle birlikte, bozulan aktif kalitesi mevduat sahiplerinin bankaya hücum etmelerine neden olarak da bankayı zor duruma düşürebilir (Allen ve Gale, 1998).

İkinci olarak, varlık fiyatlarının düşmesi, fiyatı düşen varlığı kullandığı kredilerin teminatı olarak gösteren bankaları likidite problemi ile karşı karşıya getirebilir (Wagner, 2010:100). Varlıkların teminat değerinin varlığın cari fiyatının belirli bir oranı olduğu ortamda, varlığın cari fiyatının düşmesi kredi kullanan tarafın borçlanma imkânını kısıtlamakta ve negatif şokun bulaşmasına neden olmaktadır. Örnek olarak, likidite ihtiyacı içindeki bankaların portföylerindeki menkul kıymetleri satmaya çalışması menkul kıymet fiyatlarının düşmesi yönünde baskı oluşturmakta, bu durum ise bankaların kullandığı kredilerin teminat tutarlarını düşürerek bankaları ilave likidite sorunları ile karşı karşıya getirmektedir (FRBNY, 2007:19).

Kiyotaki ve Moore (2002) varlık fiyat düşüşleri nedeniyle ortaya çıkan bulaşma mekanizmasının nasıl çalışacağını açıklamaya çalışmışlardır. Kiyotaki ve Moore (2002:46-47); tek bir homojen malın (varlığın) üretildiği ve varlık arzının sabit olduğu bir ekonomide, üretimin bir dönem içinde yapıldığı, kredi verenlerin alacaklarını ancak teminatları kullanarak tahsil edebildiği ve bazı şirketlerin¹⁹ kredi kısıtlarının olduğu varsayımlarıyla, kredi kısıtı bulunan ve varlık getirilerinin tamamını şirkette tutan bir şirketin fon akışının;

$$(1) \text{ Varlık Fiyatı (x) (Dönem Sonu Varlık (-) Dönem Başı Varlık) = Varlık Getirisi (+) (Dönem Sonu Borç (-) Dönem Başı Borç)}$$

olarak gerçekleşeceğini ve şirketin borçlanma limitinin;

¹⁹ Söz konusu çalışmada, reel sektörde faaliyet gösteren bir şirket bakımından analiz yapılmış olup bu analizin bankalar bakımından da geçerli olduğu düşünülmektedir.

$$(2) \text{ Dönem Sonu Borç} = \text{Teminat Fiyatı} (x) \text{ Dönem Sonu Varlık}$$

olacağı düşünüldüğünde, şirketin dönem sonundaki varlık talebinin;

$$(3) \text{ Dönem Sonu Varlık} = (\text{Varlık Getirisi} + (\text{Varlık Fiyatı} (x) \text{ Dönem Başı Varlık}) - \text{Dönem Başı Borç}) / (\text{Varlık Fiyatı} (-) \text{ Teminat Fiyatı})$$

olacağını ifade etmişlerdir. Üç numaralı denklikteki “pay” kısmı şirketin net değerini göstermekte olup şirketin dönem başı borç tutarının varlık getirisine yakın bir değerde olması durumunda, şirket net değeri varlık fiyat değişikliklerine duyarlı hale gelmektedir. Varlık fiyatları düştüğünde, aynı durumdaki birçok şirketin net değeri düşecek ve şirket yatırımları azalacaktır. Buna bağlı olarak, şirketlerin gelecekteki gelirleri, net değerleri ve yatırımları düşecektir (Kiyotaki ve Moore, 2002:47).

Banka başarısızlıklarının bir diğer negatif dışsallığı bankacılık hücumlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Banka başarısızlığı için bankaya mudiler tarafından bir hücum gerçekleştirilmiş olması şart olmamakla birlikte, bankacılık hücumuna maruz kalan bankanın yükümlülüklerini yerine getirememesi ihtimali önemli derecede artmaktadır. Bir bankanın, gerek bankacılık hücumu sonucunda ve gerekse bankacılık hücumuna maruz kalmadan iflas etmesi, diğer bankalara yönelik mudi hücumuna yol açabilir. Başka bir ifadeyle, bir bankanın iflası mevduat sahiplerinde diğer bankaların da iflas edebileceği endişesini doğurduğundan, bankacılık hücumlarına neden olabilir. Bankacılık hücumlarının genellikle bulaşıcı olduğu düşünülmektedir (Benston ve Kaufman, 1995:212). Bankacılık hücumlarını tetikleyen faktörün kaynağına ilişkin olarak literatürde farklı görüşler bulunmakta olup bu görüşler “bilgiye dayalı bulaşıcılık” ve “paniğe dayalı bulaşıcılık” olmak üzere iki ana grup altında toplanmaktadır.

Bir banka iflasının diğer bankalara bulaşmasının bilgiye dayalı olarak gerçekleştiğini ileri süren görüşe göre; banka iflası nedeniyle oluşan endişenin kaynağı, mudilerin iflas eden banka ile diğer bankalar arasında benzerlik olduğuna dair düşünceleridir. Bazı bankalar, müşteri portföyleri farklı olsa dahi aynı sektörler üzerinde uzmanlaşmış veya aynı coğrafyada faaliyet gösteriyor olmaları nedeniyle mudiler tarafından benzer olarak algılanabilirler. Buna bağlı olarak, iflas eden

bankaya benzetilen bankalardan mevduat çekilişleri olurken, diğer bankalar etkilenmemektedir (Frexias v.d., 2000:70).

Bir banka iflasının, iflas eden bankanın diğer bankalarla olan benzerlik ya da farklılıklarına ilişkin değerlendirmelere bağlı olmaksızın bankacılık sektöründe genel bir güvensizlik yaratarak bankacılık hücumlarına yol açması durumu ise “paniğe dayalı bulaşma” olarak adlandırılmaktadır. Konuyla ilgili yapılan ampirik çalışmalara göre; bulaşıcılığın sadece panik nedeniyle ortaya çıktığı durumlara oldukça nadir rastlanmaktadır (Frexias v.d., 2000:70).

Chen (1999:947), banka hücumlarının bulaşıcı olduğunu belirttikten sonra, eğer gerekli önlemler alınmaz ise bütün finansal sektörün çökmesine neden olabileceğini ifade etmiş, mudilerin paralarını çekmek üzere birkaç bankaya hücum etmesi ya da birkaç bankanın iflas etmesi durumunda diğer bankalar üzerine de bir mudi hücumu yaşanacağını bir model yardımıyla açıklamaya çalışmış ve bankacılık hücumlarının bulaşıcı olmasında “ilk gelene ilk hizmet esası” (first-come first-served rule) ve bilgi asimetrisinin büyük rol oynadığını ileri sürmüştür. Chen (1999:947) ayrıca, banka mudilerinin bir kısmının bankanın aktif kalitesi hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğunu, bu mudilerin bankanın bütün mudilere ödeme yapamayacağı kötü durumlarda paralarını bilgi sahibi olmayan mudilerden önce çekebildiklerini, bilgi sahibi olmayan mudilerin bankanın finansal durumu hakkında diğer kaynaklardan elde ettikleri bilgileri değerlendirerek hareket ettiklerini ve bu noktada banka hücum veya iflas haberlerinin bankalara hücum başlatabileceğini ifade etmiştir. Böyle bir durumda, bankayla ilgili bilgi sahibi olan mudiler dahi bankadan mevduatlarını çekmek isteyeceklerdir.

1.3.4.2.2. Reel Ekonomideki Negatif Dışsallıklar

İktisat literatüründe, finansal piyasalarda yaşanan sorunların ekonomik sorunlara yol açacağı yönünde oluşmuş birçok görüş bulunmaktadır. Finansal sistemde ortaya çıkan krizler, finansal istikrar ile reel ekonominin sağlığı arasında yakın ilişki olduğunu göstermiştir (Crocket, 1997:12-13). Bankacılık krizleri, varlık fiyatları, finansal aracılık maliyetleri, kredi ve para hacmi gibi değişkenler gibi

birçok faktör üzerinde etki doğurarak reel ekonomideki faaliyetlerin yavaşlamasına, bunun sonucunda da düşük büyümeye ve resesyona sebep olmaktadır (Allen ve Gale, 2000(b):1-2).

Birçok ampirik çalışma bankacılık krizlerinin reel ekonomik maliyetini hesaplamaya çalışmıştır. Yapılan çalışmalarda bankacılık krizlerinin izleyen dönemlerdeki ekonomik büyümeyi yavaşlatma oranı ve milli gelir kayıp oranı üzerinde durulmuştur (Knoop, 2008:171). Bu çalışmaların farklı ülke ve zamanlarda yaşanan krizleri temel alarak yapılmış olması nedeniyle sonuçları da farklı olmuştur. Örneğin, Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), bankacılık krizini takiben ekonomilerde ortalama %4 oranında bir küçülmenin meydana geldiğini, ancak ekonomilerin bir yıl sonra tekrar büyümeye başladığını ortaya koymuşlardır. Söz konusu çalışma ayrıca, kriz dönemlerinde toplam kredi hacmi ve adedinin düştüğünü de ortaya koymuştur. Diğer taraftan, Barro (2001) bankacılık krizleri sonrasındaki dönemde ekonomide yaşanan küçülmenin %0,6 oranında olacağını tahmin etmiştir.

Bankacılık krizlerinin ya da çok sayıdaki banka başarısızlıklarının reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin nasıl ortaya çıktığına yönelik literatürde çeşitli görüşler yer almaktadır. Belirli ortak noktaları ve farklılıkları bulunan bu görüşlere aşağıda değinilecektir.

1.3.4.2.2.1. Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Borç-Deflasyon Süreci

Minsky (1982:92), literatürde “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi” (Financial Instability Hypothesis) olarak bilinen görüşleri çerçevesinde; kapitalist sistemde ekonominin yükselme dönemlerinde artan risk alma eğiliminin yatırım taleplerini artırdığını, borç ile finanse edilen yatırımların faiz artışına ve borçlanma vadesinin kısalmasına neden olduğunu, bunun sonucunda zaman içerisinde borçluluğun varlık ve gelirlere oranla daha fazla artış gösterdiğini, bir süre sonra ise borçların çevrilememesi sorununun ortaya çıktığını belirtmiştir.

Minsky (1982:125-128), finansal krizin, ekonomideki birimlerin daha fazla nakde ihtiyacı olması veya daha fazla nakit bulundurmak istemelerine rağmen, bu ihtiyaçlarını mevcut (olağan) kaynaklardan karşılayamamaları sonucunda olağan dışı

kaynaklara başvurmalarıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Artan nakit talebi finansal piyasalar üzerindeki baskıları artırmakta ve banka başarısızlıklarına neden olmaktadır. Banka başarısızlıkları, mudilerin mevduatlarını çekmelerine yol açmakta, bu durum ekonomide finansal zorluk yaşamayan tarafları da olumsuz etkilemekte ve yeni finansman kaynakları bulmaya zorlamaktadır. Bankalar mevduat çekilişleri ile daha da şiddetlenen nakit ihtiyacını karşılamak için, daha önce kullandırmış oldukları kredileri geri çağırarak ve menkul kıymet satmaktadırlar. Artan nakit talebi başta bankalar olmak üzere ekonomik birimleri zorunlu varlık satışlarına zorlamakta ve bu durum varlık fiyatlarını üretim maliyetlerinin dahi altına itmektedir.

Ekonomide varlık fiyatlarının düşmesi, borçlu birimlerin varlıklarının gerçek değerini, nominal değeri sabit kalan borçlara oranla azaltmakta ve borçlu kişilerin net değerini düşürmektedir. Diğer bir ifadeyle, borçların nominal tutarı sabit olduğu için, varlık fiyat düşüşleri borçlu kişilerin finansal durumlarını kötüleştirmektedir. Minsky (1982:68), borç-deflasyon süreci olarak adlandırılan bu durumun yatırımları ve borç ile finanse edilen tüketim harcamalarını azalttığını, bunun da gelir kaybına neden olduğunu ifade etmiştir.

1.3.4.2.2.2. Monetarist Yaklaşım ve Parasal Kanal

Monetarist yaklaşıma göre, para arzında meydana gelen değişimler toplam talepte dalgalanmalara yol açmakta ve iş çevrimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu yaklaşımda bankalar, para çarpanının oluşumundaki rolleri nedeniyle önemli bir yere sahip olup finansal krizler bankacılık panikleri ile ilişkilendirilmektedir (Knoop, 2008:87).

Monetarist yaklaşımın temsilcileri olan Friedman ve Schwartz (1963:351), banka başarısızlıklarının ekonomi açısından iki önemli olumsuz etki yarattığını belirtmişlerdir. Bunlardan birincisi, banka ve mevduat sahiplerinin sermaye kaybına uğramalarıdır. Banka başarısızlıkları nedeniyle banka ve mevduat sahiplerinin sermaye kaybına uğramaları, ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. İkinci olarak, banka başarısızlıkları para arzında daralma meydana getiren bir mekanizma oluşturmaktadır. Friedman ve Schwartz (1963:351-352) için

ikinci etki çok daha önemli olup eğer parasal daralma etkisi olmasaydı, banka başarısızlıklarının dikkate değer olacağını, ancak hayati bir öneme sahip olmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Friedman ve Schwartz (1963), para arzını belirleyen temel unsurları parasal taban, para-mevduat oranı ve rezerv-mevduat oranı olarak tanımlamakta, banka başarısızlıklarının para çarpanının²⁰ değerini düşürerek ekonomideki para stokunu azalttığını ileri sürmektedirler. Banka başarısızlıkları, piyasalarda güveni azalttığı için para talebinin şeklini değiştirmektedir. Mevduat sahipleri bankalara güven duymadığı için bankalardaki mevduatı çekip nakit paraya dönmekte, bankalar ise mevduat ödemelerini yapabilmek için daha fazla rezerv tutmaya başlamaktadırlar. Bu durum para çarpanının değerini düşürerek para stokunu azaltmakta ve olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmaktadır.

1.3.4.2.2.3. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve Kredi Kanalı

Eksik rekabet ve piyasa başarısızlıklarının makroekonomik sonuçlarını araştıran ve piyasa başarısızlıklarının küçük şokları nasıl büyüttüğünü açıklamaya çalışan Yeni Keynesyen yaklaşımda, finansal sistem içerisindeki piyasa başarısızlıklarının araştırılması önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşımda; finansın makroekonomik etkilerinin bankalar, şirketler, hanehalkı ve finansal piyasaların mikroekonomik davranışlarının incelenmesi suretiyle ortaya konabileceği, finansal işlemlerin incelenmesinde para arzı ve likiditenin yanında kredi işlemlerinin de dikkate alınması gerektiği, piyasada bilginin mükemmel olmamasının finansal işlemlerin eksik rekabet içerisinde gerçekleştirilmesine neden olduğu ve piyasada kredi arz ve talebini birbirine eşitleyen bir mekanizmanın kurulamadığı ileri sürülmektedir (Knoop, 2008:102-106).

²⁰ Para çarpanı $(k) = (1+c)/(c+r)$; c =Halkın elindeki nakit miktarı/banka mevduatı, r =Bankaların rezerv miktarı/banka mevduatı (Hiç, 1992:30-31).

Yeni Keynesyen yaklaşımda kredilendirme süreci ayrıntılı bir şekilde incelenmekte ve kredi kanalının ekonomi açısından önemi vurgulanmaktadır. Bernanke ve Gertler (1989), kredilendirme sürecinde bankaların asimetrik bilgiden kaynaklanan bir aracılık (izleme) maliyetine (agency cost veya monitoring cost) katlandıklarını ve bu nedenle ekonomideki toplam kredi hacminin, borç veren ile borç alanın finansal durumunun bir fonksiyonu olduğunu belirtmişlerdir. Kredi kanalı, literatürde “bilanço kanalı” (balance sheet channel) ve “banka kredi kanalı” (bank lending channel) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bernanke ve Gertler (1989:14), kredilendirme sürecinde güçlü bilanço ve sağlam teminatın bankaların izleme maliyetini düşürdüğünü, dolayısıyla zayıf bilanço (ya da düşük net şirket değerine) sahip olan ve teminat veremeyen borçluların yüksek maliyetle borçlanmak zorunda kaldığını ileri sürmüş ve bu durumun yatırım kararlarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Buna göre, kredi borçlusunun net değeri arttıkça banka ile arasındaki çıkar çatışması azalmaktadır. Literatürde bu durum “bilanço kanalı” olarak adlandırılmakta olup borçlu şirketin net değeri ile aracılık maliyetinin ters orantılı olması iki önemli sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi; borçlu şirket bilanço değerlerinin ekonomik konjonktürün yükselme dönemlerinde artış, konjonktürün aşağı doğru olduğu dönemlerinde ise düşüş eğilimli olması nedeniyle, bilanço kanalının mali hızlandırıcı (financial accelerator) etkisi yaratmasıdır. İkinci olarak ise, borçlu şirketlerin net değerlerinde toplam gelirden bağımsız olarak meydana gelebilecek bir düşüşün reel bir ekonomik dalgalanmayı başlatacak olmasıdır. Örneğin, acil varlık satışları nedeniyle ortaya çıkan varlık fiyat düşüşleri şirket net değerlerini ve teminat değerlerini düşürerek, aracılık maliyetlerini artırıp yatırımları düşürücü bir etki yaratacaktır (Bernanke ve Gertler, 1989:15). Bu süreç (mali hızlandırıcı süreci), Minsky’nin (1982) finansal istikrarsızlık hipotezi ile benzerlik gösterse de mali hızlandırıcı süreci mikroekonomik koşulların, makroekonomik sonuçları nasıl doğurduğuna ilişkin daha fazla detaylı açıklama getirmektedir (Knoop, 2008:108).

Küçük ölçekli şirketlerin sermaye piyasalarından borçlanması büyük ölçekli ve piyasada tanınan şirketlere kıyasla daha zor ve maliyetli olduğu için, küçük ölçekli

şirketler yabancı kaynak bulmada daha çok banka kredilerine bağımlı kalmaktadırlar. Bu nedenle, banka başarısızlıkları özellikle küçük ölçekli şirketlere ve bireylere kullandırılan kredilerin ve yatırımların azalmasına neden olmakta, literatürde bu durum “banka kredi kanalı” olarak anılmaktadır (Frexias v.d., 2000:68).

Gerek “bilanço kanalı” gerekse “banka kredi kanalı”nda bankadan kredi kullanan borçluların finansal durumları ön plana çıkmaktadır. Bankaların kendi finansal durumları veya net değerlerindeki değişim nedeniyle ekonomideki kredi hacminin etkilenmesi de söz konusudur. “Banka sermaye kanalı” (bank capital channel) olarak adlandırılan bu etkide, banka değerinin bir göstergesi olan sermaye düzeyinin azalmasının ekonomideki kredi hacmini düşürerek ekonomik daralmaya yol açtığı ileri sürülmektedir. Aikman ve Vlieghe (2004:50), kamusal bir düzenleyici otorite tarafından banka aktiflerinin belirli bir oranında sermaye bulundurma zorunluluğu getirilmediği ve mevduatların sigorta edilmediği bir ortamda, banka sermayesinde meydana gelecek bir azalmanın mevduat sahiplerinin risk algısını yükseltmek suretiyle mevduat azalışına neden olacağını ve bunun da banka kredilerinde azalma ile sonuçlanacağını ileri sürmüşlerdir. Aikman ve Vlieghe’nin (2004) modelinde bankaların yasal sermaye bulundurma zorunluluklarının olmadığı varsayılmakla birlikte, bankaların belirli bir oranda sermaye bulundurmak zorunda oldukları durumda, sermaye tutarının istenen oranın altına düşmesi²¹ kredi daralmasını ve ekonomik daralmayı beraberinde getirecektir. Özellikle, bankaların aktif getirileri arasındaki korelasyonun yüksek olduğu bir durumda bankaların aynı anda maruz kalacakları kayıplar, sermaye seviyesinin bankacılık sektörünün genelinde düşmesine ve banka kredi hacimlerinin daralmasına neden olacaktır (Blum ve Hellwig, 1995:741).

Diğer taraftan, Bernanke, Gertler ve Gilchrist (1996:6), kredi borçlularını düşük ve yüksek aracılık maliyetine maruz kalanlar şeklinde ikiye ayırmaktadırlar. Yüksek düzeyde aracılık maliyetine maruz kalan borçluların krizle birlikte net değerlerinde meydana gelen düşüş, bu borçluların aracılık maliyetlerini daha da yükseltecek ve

²¹ Banka sermayesinin azalması banka başarısızlığı anlamına gelmemekle birlikte, birçok ülkede sermayesi belirli bir oranın altına düşen bankalar başarısız olduğu gerekçesiyle devlet müdahalesine tabi olmaktadır.

banka kredilerinden aldıkları payı ve buna bağılı olarak harcamalarını düşürecektir. Bankacılık krizleri sırasında, sağlam kalan bankaların daha büyük ve sağlam borçlularla çalışmayı tercih etmek istemeleri sonucu ortaya çıkan bu durum, literatürde “kaliteye kaçış” (flight to quality) olarak adlandırılmakta olup aracılık maliyetleri yüksek olan borçluların yatırım harcamalarının düşmesi ile sonuçlanmaktadır (Bernanke, Gertler ve Gilchrist,1996:6).

Banka başarısızlıklarının, kredi borçlularının durumunu etkileyerek olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmasına neden olan bir diğerk önemli faktör ise bankaların bilgi üretme fonksiyonlarında yatmaktadır. Bernanke (1983:263-264), bankaların kredi kullandırma faaliyetlerinin bir parçası olarak kredi müşterilerine yönelik bilgi ve uzmanlık kazandıklarını ve müşteri ilişkisi kurduklarını belirtmiş, ancak banka başarısızlıklarının bu kazanımları yok ederek finansal etkinliğı azalttığını ve finansal aracılık maliyetlerini yükselttiğini ileri sürmüştür.

1.4. BANKA BAŞARISIZLIKLARINA DEVLET MÜDAHALESİNİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR

Devlet, neden olabilecekleri negatif dışsallıkları önlemek ve sistemik riski azaltmak amacıyla banka başarısızlıklarına müdahale etmektedir. Bankalara sermaye ve likidite yardımı yapılması, sorunlu kredilerin devralınması, mudilere ve diğerk banka alacaklılarına ödeme yapılması şeklinde yapılan müdahaleler, iki önemli sorunu beraberinde getirmektedir. Söz konusu sorunlar; toplumdaki adalet duygusunu zedeleyen “kamusal finansal maliyet” sorunu ve finansal krizlere zemin hazırladığı ileri sürülen “ahlaki tehlike” sorunudur. Çalışmanın izleyen bölümlerinde bu sorunlara değinilecektir.

1.4.1.Kamusal Finansal Maliyet Sorunu

Sistemik bankacılık krizlerinin maliyetine ilişkin yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu konudaki ilk çalışmalar daha çok finansal maliyet (fiscal cost) üzerinde dururken, sonraki çalışmalar krizlerin ekonomik maliyetini de (hasıla kaybı) dikkate almaya başlamışlardır (Allen ve Gale, 2009:18). Sistemik bankacılık

krizlerinin ekonomik maliyeti genellikle kriz sonrasındaki ekonomik büyümede yaşanan düşüş ve üretim kayıpları ile ilişkilendirilmekte olup birçok ampirik çalışmada söz konusu değişkenler tahmin edilmeye çalışılmıştır. Sistemik bankacılık krizlerinin finansal maliyeti olarak adlandırılan harcamalar ise gerçek ekonomik maliyet olmaktan ziyade, çoğunlukla transfer niteliğindeki devlet harcamalarıdır (Allen ve Gale, 2009:18-19). Kamusal finansal maliyet olarak da adlandırılan söz konusu harcamalar, krizin bankacılık sektörü ve reel ekonomi üzerindeki olumsuz sonuçlarını hafifletmek amacıyla, devletin sorunlu bankalara kaynak aktarması şeklindeki müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (Knoop, 2008:171).

Sistemik bankacılık krizleri sırasında, devlet tarafından sorunlu bankalara kaynak aktarılması, diğer bir ifadeyle krizin neden olduğu finansal maliyetin devlet üzerinde kalması olumsuz yönde eleştirilmektedir. Bu konuda yapılan eleştirilerin temelinde; finansal maliyetin devlet tarafından karşılanması nedeniyle bütçe dengesinin bozulması ve muhtemel bir banka kârının banka hissedarları arasında paylaşılmasına rağmen, banka iflası durumunda oluşan zararın devlet tarafından karşılanması yatmaktadır.

1.4.2. Ahlaki Tehlike Sorunu

Literatürde “ahlaki tehlike”, piyasa aksaklığı olarak belirtilen “asimetrik bilgi”nin olumsuz sonuçlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır²². Asimetrik bilgi; piyasadaki tarafların birbirleri hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibi olmamaları şeklinde tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2007:112). Genel olarak “ahlaki tehlike” ise; karşılıklı işlem yapan ve birbirleri hakkında yeterli bilgisi olmayan tarafların işlem sonrasında karşı tarafın aleyhine olacak şekilde davranması olarak tanımlanmakta olup finansal piyasalarda ortaya çıkan “ahlaki tehlike” finansal krizlerin sebepleri arasında gösterilmektedir (Mishkin, 1992). Örneğin, bankadan kredi kullanan bir kişinin, yüksek riskli yatırımları tercih etmesi veya sigortalanan bir mal için sigortayı

²² Asimetrik bilginin neden olduğu diğer bir olumsuz sonuç olarak gösterilen “ters seçim” ise; asimetrik bilgi nedeniyle yüksek belirlenen piyasa fiyatı ya da oranından, yükümlülüklerini yerine getirebilecek nitelikteki düşük riskli müşterilerin işlem yapmamayı tercih etmesi, buna karşın yükümlülüklerini yerine getirme ihtimali düşük yüksek riskli müşterilerin işlem yapması durumunu anlatmak için kullanılmaktadır (Stiglitz, 2000:82).

satın alan kişi tarafından gerekli özenin gösterilmemesi “ahlaki tehlike” olarak değerlendirilmektedir.

Devletin bankacılık krizlerinde banka zararlarını ödeyerek finansal maliyeti üstlenmesinin, banka hissedarları ve alacaklıları için bir çeşit sigorta niteliği taşıdığı belirtilmektedir. Banka alacaklılarının bankaları izleme güdülerini zayıflatarak piyasa disiplini azalttığı ve bankaları da daha riskli yatırım yapmaya yönelttiği belirtilen bu durumun ahlaki tehlikeye (moral hazard) yol açtığı ileri sürülmektedir (Gropp ve Vesala, 2001:8-9).

Akerlof ve Romer (1993:2) banka net değerinin düşük olduğu ve devletin borçları garanti ettiği durumda; düzenlemeler yetersiz, muhasebe sistemi zayıf ve cezalar hafif ise bankaların “kâr için iflas” (bankruptcy for profit) şeklinde bir politikayı benimseyebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Buna göre, banka ortaklarının cari dönemde elde edebilecekleri en yüksek gelir düzeyi, bankanın belirli bir dönem sonunda ulaşabileceği en yüksek değere eşit ya da büyük ise, banka ortakları cari dönemdeki geliri artırmaya çalışacak, uzun dönem banka değerini önemsemeyeceklerdir. Cari dönem gelirini, kısa dönem geliri ya da peşin ödemeleri yüksek olan, ancak uzun dönemde geri ödeme ihtimali düşük olan alanlara yatırım yapmak suretiyle elde edeceklerdir. Akerlof ve Romer (1993:2-3), “yağma” (looting) olarak da adlandırdıkları bu durumun bankaların değerini düşürerek finansal krizlere ve sosyal kayıplara neden olduğunu belirtmişlerdir.

Bankaların yaptıkları riskli yatırımlar karşılığında elde edebilecekleri kârın banka hissedarları faydalanacak iken, uğranılabilecek zararların banka hissedarları ya da banka alacaklılarınca değil, devlet tarafından karşılanacak olması, literatürde riskin yansıtılması (risk-shifting) olarak da adlandırılmaktadır.

Hovakimian, Kane ve Laeven (2003:178) riskin yansıtılmasını; bir sözleşme tarafının yolsuzluk, aşırı borç ve gelir dalgalanması gibi nedenlerle riske maruz bırakıldığı, ancak bunun için yeterli ölçüde tazmin edilmediği durum olarak tanımlamışlardır. Hovakimian, Kane ve Laeven’a (2003:178) göre, diğer koşullar sabit iken bir banka, borçluluğunu ve riskli yatırımlarını artırmak suretiyle riskini

banka alacaklılarına yansıtabilmektedir. Banka alacaklılarının devlet tarafından güvence altına alınması durumunda ise söz konusu risk devlete yansıtılmış olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ İLE SİSTEMİK RİSK İLİŞKİSİ VE İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK POLİTİKASI

2.1. BANKACILIKTA ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ

2.1.1. Bankacılıkta Ölçek ve Üretim Kavramları

“Ölçek” kavramı kelime olarak; “birim kabul edilen herhangi bir şeyin alabildiği kadar ölçü” olarak tanımlanmaktadır¹. İktisat literatüründe “ölçek” kavramı, bir üretim biriminin üretebileceği ürün miktarını ya da üretim düzeyini anlatmak üzere kullanılmaktadır (Arıcan v.d., 2011:5). Üretim düzeyinin ne olduğu ifade edilirken, ürünün niteliğine bağlı olarak farklı ölçü birimleri kullanılabilir. Örneğin üretim düzeyi, ağırlık ve uzunluk ölçü birimleri cinsinden olabileceği gibi üretim adedi ve üretimin parasal değeri bakımından da belirlenebilir. Genellikle “büyük”, “orta” ve “küçük” şeklinde bir ayrıma tabi tutulan ölçek büyüklükleri belirlenirken, üretim düzeyini temsilen çalışan sayısı, bilanço büyüklüğü ve satış tutarı gibi büyüklükler de kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, “üretim” ve “ölçek” birbiriyle yakın ilişkili olan kavramlardır. İktisat literatüründe “üretim” kavramının farklı tanımlarına rastlamak mümkündür. Tanımlamalar farklı olmakla birlikte, anlam bakımından birbirine yakın oldukları görülmektedir. Örneğin, Türkay (1986:81), üretim faktörleri kullanılarak ürün elde edilmesi sürecini “üretim” olarak tanımlamıştır. Ülken (1993:12) “üretim” kavramını, üretim faktörlerinin mal haline dönüşümü olarak tanımlamış ve bir üretimin meydana gelmesi için emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin bir araya gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ekonomik açıdan “ürün” kavramı ise bir üretim biriminin faaliyetleri sonucu elde edilen çıktı olarak tanımlanmaktadır.

¹ Bkz.:www.tdk.gov.tr

Müşterilerine kredi, mevduat, ödeme sistemi ve portföy yönetimi gibi birçok hizmet sunan bankalar için üretim, ölçek, verimlilik ve etkinlik gibi kavramlar kolay tanımlanabilir ve hesaplanabilir değildirler. Bunun nedeni, bankacılık faaliyetlerinin kendine özgü niteliklerinin olması ve bankalar tarafından üretilen hizmetlerin fiziksel miktarlarının bulunmamasıdır. Bu durum bankacılıkta üretim düzeyinin ölçüleceği birim değerin ne olması gerektiği konusunda karmaşıklık doğurmaktadır. Örneğin, banka üretim düzeyi hesap sayısı mı, işlem adediyle mi, yoksa hesapların değeriyle mi ölçülmelidir? Aynı şekilde, mevduat bir girdi midir yoksa bir ürün müdür? Bu soruların tek bir doğru cevabının olmaması konunun karmaşıklığını ortaya koymaktadır (Heffernan, 2007:473-474).

Bankacılıkta üretim düzeyinin nasıl ölçüleceği konusundaki tartışmalarda “ekonomik” ve “teknik” anlamda üretimden söz edilmektedir. Ekonomik anlamda üretim, bankaların katma değer yaratması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, üretimde kullanılan girdilerin üretim süreci sonucunda daha değerli hale gelmesi üretim olarak düşünülmektedir. Teknik anlamda üretim ise mevduat sahipleri ve kredi müşterilerine sağlanan hizmetler ile ilişkilendirilmekte, mevduat sahiplerine ihtiyaç duyulduğunda ödeme yapılması ve banka müşterilerine aracılık ve danışmanlık hizmetleri verilmesi gibi faaliyetler banka üretimi olarak değerlendirilmektedir (Sealey ve Lindley, 1977:1252-1253).

2.1.2. Bankacılıkta Üretim Düzeyinin Ölçülmesi

Banka üretim düzeyi ölçülürken, aktif toplamı, mevduat ve kredi tutarları, mevduat ve kredi hesap adetleri, gelir getiren aktifler toplamı ve brüt faaliyet kârı gibi bilançonun hem aktif hem de pasif ile ilgili birçok kalem dikkate alınabilmektedir (Powers, 1969:153). Bankaların verimliliklerinin ölçülmesi ve karşılaştırılmasına yönelik ampirik çalışmalarda, banka üretim düzeyleri belirlenirken iki temel yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu yaklaşımlar, “üretim” (production) ve “aracılık” (intermediation) yaklaşımlarıdır (Matthews ve Thompson, 2008:148-149).

2.1.2.1. Üretim Yaklaşımı

Üretim yaklaşımı, “katma değer” (value added) yaklaşımı olarak da bilinmekte ve etkinlik analizlerinde kullanılmaktadır. Üretim yaklaşımında bankalar, sermaye ve emek kullanarak farklı türlerde mevduat toplayan ve kredi kullandıran (mevduat ve kredi hesabı açan) şirketler olarak değerlendirilmektedir. Üretimde kullanılan girdi miktarına göre yapılan üretim hacimleri kıyaslanmak suretiyle bankalar arasında verimlilik karşılaştırması yapılabilmektedir (Matthews ve Thompson, 2008:148).

Üretim yaklaşımında ürün, akım bir değer olarak düşünülmekte ve birim zaman başına üretilen ürün miktarı belirlenmektedir. Ürün miktarı olarak; mevduat ve kredi adetleri, mevduat ve kredi işlem adetleri ve mevduat ve kredi tutarları gibi farklı büyüklükler dikkate alınabilmektedir (Heffernan, 2007:475). Üretim yaklaşımında banka üretim düzeyi ölçülürken bazı sorunlarla karşılaşıldığı ifade edilmektedir. Örneğin, banka üretim düzeyi ölçülürken, farklı bankacılık hizmetlerine hangi ağırlıkların verileceğinin net olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, faiz maliyetlerini dikkate almadığı gerekçesiyle de eleştirilmektedir (Heffernan, 2007:474).

2.1.2.2. Aracılık Yaklaşımı

Aracılık yaklaşımında bankalar mevduat ve kredi hizmet üreticileri olarak görülmemekte, bankaların temel faaliyetinin finansal aracılık olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda, banka üretim düzeyi stok bir değer olarak düşünülmekte ve belirli bir tarihteki kredi ve yatırımların değeri ile ölçülmektedir. Üretim maliyeti ise operasyonel giderlerin faiz giderleriyle toplanması suretiyle hesaplanmaktadır (Heffernan, 2007:476).

Aracılık yaklaşımında kredi ve menkul kıymet gibi gelir getiren varlıkların değeri banka üretim düzeyini belirlemekte, mevduat, emek ve sermaye ise üretim sürecindeki girdiler olarak görülmektedir (Sealey ve Lindley, 1977). Söz konusu yaklaşımda ayrıca, ürünlerin göreceli önemi ya dikkate alınmamakta ya da ürünlerin önem derecelerini yansıtan ağırlıklar kullanılmaktadır (Heffernan, 2007:476).

Ürünlerin önem derecelerinin doğru olarak belirlenmesi zor bir işlem olup söz konusu zorlukla üretim yaklaşımında da karşılaşılmaktadır (Matthews ve Thompson, 2008:148-149).

Bankacılıkta verimliliğin ölçülmesine yönelik birçok çalışmada, veri probleminin daha az olması nedeniyle aracılık yaklaşımının kullanıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, hem aracılık hem de üretim yaklaşımı, karşılaşılan bazı sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Örneğin, kredi ve mevduatın vade yapısı ile bankaların içinde bulunduğu piyasa şartları gibi faktörler her iki yaklaşımda da dikkate alınmamaktadır (Heffernan, 2007:476-477).

2.1.3. Bankacılıkta Optimum Ölçek Büyüklüğüne İlişkin Tartışmalar

İşletme iktisadında, bankaların optimum ölçek büyüklüğüne ilişkin tartışmalar uzun süredir devam etmektedir. Bu alandaki tartışmaların temel sebeplerinden birisi, finansal serbestleşme (deregulation), finansal yenilikler (financial innovation) ve küreselleşmenin (globalization) etkisiyle bankacılık piyasasında hız kazanan birleşmelerdir (Matthews ve Thompson, 2008:171). Konuya yönelik çalışmalarda, bankacılık sektöründe optimum ölçek büyüklüğünün ne olması gerektiği ya da böyle bir büyüklüğün olup olmadığı üzerinde durulmaktadır (Cihangir, 2005:11). Bankacılıkta ölçek büyüklüğü, yine bankacılıktaki verimlilik, etkinlik, yoğunlaşma, piyasa yapısı, rekabet ve finansal istikrar gibi konularla yakın ilgili olup aşağıda bu konulara yönelik görüş ve açıklamalara yer verilecektir.

2.1.3.1. Ölçek Büyüklüğü ve Üretim Verimliliği İlişkisi

İşletmelerde ölçek büyüklüğü ile üretim verimliliği arasındaki ilişki oldukça fazla ilgi çeken, üzerinde düşünülen ve araştırılan bir konu olmuştur. Ekonomi ve işletme sözlüklerinde “Verimlilik” (Productivity); “üretim miktarının üretimde kullanılan girdi miktarına oranı” şeklinde tanımlanmaktadır (Rosenberg, 1978). Üretim verimliliği ise, üretimin en düşük maliyetle yapılması olarak ifade edilmektedir (Cihangir, 2005:11).

Ölçek büyüklüğü ile üretimin verimliliği arasındaki ilişki anlatılırken genellikle “ölçek ekonomileri” (economies of scale) ve “ölçeğe göre getiri” gibi kavramlar kullanılmakta olup konunun anlaşılması bakımından söz konusu kavramların bilinmesi önem arz etmektedir. Banka ölçeğinin büyüyüp küçülmesine bağlı olarak ortaya çıkan ölçek ekonomilerinin büyüklüğü, optimum ölçek büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan temel parametrelerden birini oluşturmaktadır (Cihangir, 2005:11).

Ölçek ekonomisi, bir işletmenin üretim ölçeğinin büyümesine bağlı olarak ortalama birim üretim maliyetinin azalması olarak tanımlanmaktadır (Arıcan v.d., 2011:5). Üretim ölçeğindeki değişimin üretim düzeyi üzerindeki etkisini anlatmak üzere kullanılan “ölçeğe göre getiri” kavramı ile ölçek ekonomileri arasında yakın bir ilişki vardır. Nitekim ölçek ekonomisinin oluşup oluşmadığı ölçeğe göre getirinin değerine bağlıdır. Ölçeğe göre getiri, bütün üretim girdilerinde belirli bir oranda yapılan artışın toplam üretimi hangi oranda artıracakını ifade etmektedir. Ölçeğe göre getiri 1’den büyük ise ölçeğin artan verimi, 1’e eşit ise ölçeğin sabit verimi ve eğer 1’den küçük ise ölçeğin azalan verimi söz konusu olmaktadır (Türkay, 1986:90). Bir işletme için, ölçeğe göre artan getirinin olduğu noktalarda ölçek ekonomileri oluşmakta olup söz konusu işletmede ölçeğe göre getirinin sabit olduğu nokta, işletme için optimum ölçek büyüklüğü olarak kabul edilmektedir (Arıcan v.d., 2011:10).

Bankacılıkta ölçek ekonomisi, bankaların ölçeklerinin büyümesi durumunda elde edecekleri maliyet etkinliğine dayandırılmaktadır (Hughes, Mester ve Moon, 2001:2170). Bankacılık sektöründe ölçek ekonomilerinin olup olmadığına yönelik olarak farklı ülke bankacılık sektörleri üzerine yapılan araştırmalarda; ölçek ekonomisinin bankacılık sektörü için söz konusu olup olmadığı, eğer var ise hangi ölçek büyüklüğünde başlayıp hangisinde sona erdiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda bankalarda ölçek ekonomilerinin varlığına yönelik farklı sonuçlara ulaşılmış olup konu halen tartışmalıdır (Todhanakasem v.d., 1986:255). Konuya ilişkin ilk çalışmalarda ölçek ekonomilerinin küçük ölçekli bankalar için geçerli olduğu belirtilirken, son dönemde yapılan çalışmalarda ölçek ekonomilerinin

büyük ölçekli bankalar için de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmaların farklı ülkeleri ve farklı zamanları kapsamı, çalışmalarda maliyet düzeylerinin farklı şekillerde ölçülmesi, zaman içerisinde bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve çalışmalarda kullanılabilecek bilgi hacminin artması gibi faktörlerin, çalışma sonuçlarının farklı olmasında etkili olduğu ileri sürülmektedir²(Laeven, Ratnovski ve Tong, 2014:24).

Ölçek büyüklüğü ile üretimin verimliliği arasındaki ilişki anlatılırken üzerinde durulan bir başka kavram ise “kapsam ekonomileri”dir (economies of scope). Bankacılıktaki birleşme ve satın almalara ve bunun sonucunda büyüyen banka ölçeklerine bir gerekçe olarak ileri sürülen kapsam ekonomileri, birden fazla ürünün birlikte üretim maliyetinin bu ürünlerin ayrı ayrı üretim maliyetlerinden daha düşük olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bankacılıkta mevduat ve kredi hizmetinin birlikte sunulması durumundaki maliyetin, her iki hizmetin ayrı ayrı sunulmaları durumunda oluşacak maliyetten daha düşük ise kapsam ekonomilerinin varlığından söz edilecektir. Ölçek ekonomilerinde olduğu gibi, bankacılık sektöründe kapsam ekonomilerinin olup olmadığına ilişkin yapılan ampirik çalışmalarda da farklı sonuçlara ulaşılmıştır (Heffernan, 2007:483-492).

2.1.3.2. Ölçek Büyüklüğü, Yoğunlaşma ve Rekabet İlişkisi

İşletme iktisadında “ölçek büyüklüğü”, “yoğunlaşma”, “piyasa yapısı” ve “rekabet” gibi kavramlar birbirleriyle yakın ilişkili olarak görülmekte; firma ölçeklerinin değişmesinin sektördeki yoğunlaşma derecesini değiştireceği, bunun da hem piyasa yapısını hem de rekabeti etkileyeceği şeklinde görüşler ileri sürülmektedir. Piyasa yoğunlaşması, bir sektörde belirli bir dönemde gerçekleştirilen toplam üretimin, o sektörde faaliyet gösteren firmalar arasında nasıl dağıldığını ifade etmektedir. Firma ölçek büyüklükleri ile piyasa yoğunlaşması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim firma ölçek büyüklüğü, yoğunlaşma oranlarının

² Bkz.: Benston (1972), Mullineaux (1978), Clark ve Speaker (1994), Hughes, Mester ve Moon (2001).

hesaplanmasında sıklıkla kullanılan piyasa payının³ temel belirleyicilerinden bir tanesidir. Piyasa payının diğer önemli belirleyicisi ise faaliyet gösterilen sektörün büyüklüğüdür. Sektör büyüklüğünün veri olduğu bir durumda, faaliyet gösteren firma sayısı azalır, firmaların ölçek büyüklükleri arttıkça, o sektördeki yoğunlaşma derecesinin yükselmesi beklenir (Arıcan v.d., 2011:48).

Bir piyasadaki yoğunlaşma derecesine bağlı olarak o piyasanın yapısı ve rekabet şartları değişmektedir. Literatürde firma ölçeklerinin ve buna bağlı olarak sektördeki yoğunlaşma derecesinin değişmesinin, piyasa yapısı ve rekabet üzerindeki etkileri açıklanırken, “piyasa hakimiyeti” ve “piyasa gücü” gibi kavramlardan bahsedilmektedir. Piyasa hakimiyeti, piyasa değişkenlerini etkileyebilme gücü olarak tanımlanmakta olup piyasa payı, ürünün esneklik özellikleri, piyasaya giriş ve çıkış koşulları gibi faktörler piyasa hakimiyetinin belirlenmesinde kullanılan piyasa değişkenleridir. Piyasa gücü ise, firmanın ürün fiyatını marjinal maliyetin üzerinde belirleyebilmesi gücünü ifade etmektedir (Hatırlı, Öztürk ve Aktaş, 2010:90).

Bir sektöre ilişkin piyasa yapısının belirlenmesinde; piyasaya giriş ve çıkış koşulları, üretilen malların farklılaşma seviyesi, alıcıların sayısı ve bilgi seviyeleri gibi faktörlerin yanında, o sektörde faaliyet gösteren firmaların sayı ve büyüklükleri, yani yoğunlaşma derecesi de belirleyici olmaktadır (Coşkun vd., 2012:52). Dolayısıyla piyasa yapısı kavramı, yukarıda belirtilen bilgileri içeren bilgiler topluluğunu ifade etmektedir.

Yoğunlaşma derecesi, piyasa yapısının belirlenmesinde kullanılan en önemli göstergelerden birisidir. Yoğunlaşmanın ölçüsü olarak kullanılan çeşitli endekslerin⁴ aldıkları değerlere bağlı olarak, yoğunlaşma derecesi ve piyasa yapısına ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, yoğunlaşma derecesi

³ Konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalarda, bankaların piyasa paylarının genellikle aktif, kredi, mevduat ve menkul kıymet gibi temel bilanço kalemleri bazında hesaplandığı görülmektedir.

⁴ Piyasa yoğunlaşma derecesinin belirlenmesinde kullanılan göstergeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Coşkun v.d. (2012).

arttıkça tam rekabet piyasasından tekel piyasasına doğru bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir⁵.

Piyasa yapısının belirlenmesinde önemli bir faktör olan yoğunlaşmanın rekabet üzerindeki etkileri ise tartışmalıdır (Heffernan, 2007:519). Nitekim bir sektördeki yoğunlaşmanın rekabete olan etkilerine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yapı-Davranış-Performans (Structure-Conduct-Performance) ya da geleneksel olarak adlandırılan yaklaşımda, yoğunlaşmanın piyasa yapısını ve firma davranışını, bunun da firmanın performansını etkilediği kabul edilmektedir (Northcott, 2004:18). Söz konusu yaklaşımda, yoğunlaşmanın firmaların piyasa gücünü ve firmalararası işbirliğini artırıp rekabeti azalttığı, etkinliği düşürüp kârlılığı ise artırdığı ileri sürülmektedir (Çelik, 2006:210).

Yapı-Davranış-Performans yaklaşımında iki temel hipotez bulunmaktadır. Birinci hipotez “işbirliği hipotezi” (collusion hypothesis) olup piyasa payının önemli bir kısmının az sayıdaki firmanın elinde olduğu, başka bir ifadeyle yoğunlaşmanın yüksek olduğu bir piyasada, firmaların üretim miktarı ve fiyat belirlemede işbirliği içerisinde olacağını ve aşırı kâr elde edeceklerini ileri sürmektedir. “Etkin yapı hipotezi” (efficient structure hypothesis) olarak adlandırılan ikinci hipotez de ise; etkin olan firmaların kârları ve piyasa paylarının daha yüksek olacağı, dolayısıyla yoğunlaşmanın firmaların etkin çalışmasının bir sonucu olduğu ileri sürülmektedir (Hatırlı, Öztürk ve Aktaş, 2010:91). Bu hipoteze göre, üretimdeki etkinlik firmaların maliyetini düşürüp, kârlarını artırmakta, bu durum ise söz konusu firmaların piyasa paylarının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bir sektördeki yoğunlaşma, piyasa gücünün yüksek olduğunu göstermekten ziyade, firmaların etkin olduklarının bir işareti olarak kabul edilmektedir (Northcott, 2004:19).

Diğer yaklaşım olan “Yeni Endüstriyel Organizasyon” (New Empirical Industrial Organization) yaklaşımı, sektörü bir bütün olarak ele alan ve toplam sektör rakamlarına dayanan geleneksel yaklaşımın kısıtlamalarına işaret emekte ve geleneksel yaklaşıma çeşitli eleştiriler yöneltmektedir. Yeni Endüstriyel

⁵ Çeşitli yoğunlaşma derecelerine karşılık gelen piyasa türü sınıflandırmaları için bkz.: Matthews ve Thompson (2008), Coşkun vd. (2012), Öksüzler ve Bayır (2014).

Organizasyon yaklaşımına göre; görünüşte birbirlerine çok benzeyen iki sektör talep, teknoloji ve düzenleme gibi dışsal faktörler nedeniyle gerçekte birbirinden farklı özellikler taşıyabilmektedir. Bu heterojenlik, sektördeki yoğunlaşma ve fiyat-maliyet ilişkisinin, sektörden sektöre (Örneğin, iki farklı ülkedeki bankacılık sektörleri) değişebileceğini işaret etmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre ayrıca, yoğunlaşma ve piyasa yapısı dışsal faktörler değil, sektör içerisinde belirlenen içsel değişkenler olup piyasa gücü ile piyasa yapısı arasındaki ilişki araştırılırken bu durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yeni Endüstriyel Organizasyon yaklaşımında, yoğunlaşmanın olduğu piyasaların da rekabetçi bir yapıda olabilecekleri ileri sürülmektedir (Çelik, 2006:210).

2.1.3.3. Bankacılıkta Rekabetin Etkileri

Yukarıda belirtilen yaklaşımlar kapsamında, bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın rekabet üzerindeki etkisi tartışılmakla birlikte (Çelik, 2006:210), rekabetin bankacılık sektörü açısından gerekli olup olmadığı konusunda ulaşılmış bir görüş birliği bulunmamaktadır. Rekabetin bankacılık sektörü üzerindeki etkisi genellikle “tahsis etkinliği” ve “finansal istikrar” açısından ele alınıp incelenmektedir. Her iki konuya ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilecektir.

2.1.3.3.1. Bankacılıkta Rekabet ve Tahsis Etkinliği İlişkisi

“Etkinlik” kavramı, üretim ya da faaliyet sürecinde işleri doğru yapabilme derecesi olarak tanımlanabildiği gibi (Yükçü ve Atağan, 2009:2), önceden belirlenen hedef ya da standartlara ulaşma ölçüsü şeklinde de tanımlanabilmektedir (Yayar ve Baykara, 2012:21). Ekonomi açısından tahsis etkinliği ise, en yüksek değerin elde edilmesini sağlayacak kaynak dağılımını işaret etmektedir (Çetin, 2010:185). Kredi kullandırmak suretiyle sermaye birikiminin artmasına ve ekonomik büyümeye katkı sağlayan bankaların “tahsis etkinliği”, sağlanan kredinin miktarı ve fiyatı ile ölçülmektedir. En fazla kredinin en düşük fiyattan kullandırılabilmesi için, sektördeki rekabet şartlarının nasıl olması gerekmektedir? Bu soruya farklı şekilde cevap verilebilmektedir (Northcott, 2004:3-9).

Bankacılık sektöründe rekabetin, tahsis etkinliğini sağlayacağını savunan görüşe göre; çok sayıda bankanın olduğu bir tam rekabet piyasasında, en yüksek tutardaki kredi en düşük fiyattan kullanılmakta ve bu sayede refah azami seviyeye çıkarılmaktadır. Tam rekabetin olmadığı durumlarda bankalar, kârlılıklarını artırabilmek için kredi arzını düşürecek ve daha yüksek fiyat talep edeceklerdir (Northcott, 2004:3-4).

Bankacılıkta düşük rekabet düzeyinin (yüksek piyasa gücünün) kredi arz miktarı ve fiyatını her zaman olumsuz yönde etkilemeyeceğini savunan görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre; piyasanın rekabet yapısı bankaların sağlayabileceği kredi miktarı üzerinde tek belirleyici olmayıp bankalardan kaynaklanan içsel faktörler de kredi arzı üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle finansal kriz dönemlerinde, bankaların kârlılık ve kârlılıktan etkilenen net değerleri kredi arz tutarı üzerinde belirleyici olmaktadır (Bernanke ve Gertler, 1989:14). “Kredi kanalı” olarak da bilinen bu etki⁶, bankacılıktaki asgari sermaye yeterliliği uygulamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Finansal açıdan yeterince güçlü olmayan ve finansal kriz nedeniyle sermayeleri azalan bankalar, düzenlemelere uyumlu kalabilmek amacıyla kredi arzını kısma yoluna gidebilmektedirler. Piyasa gücüne sahip bankaların finansal açıdan daha güçlü ve kârlı olacakları varsayımına dayanan bu görüşe göre, kârları daha yüksek olan bankalar krizden daha az etkilenmekte ve kriz döneminde diğer bankalara kıyasla daha fazla kredi kullanılmaktadırlar (Northcott, 2004:4-5).

2.1.3.3.2. Bankacılıkta Rekabet ve Finansal İstikrar İlişkisi

Bankacılıkta rekabet ve finansal istikrar arasındaki ilişki, genellikle bankacılık sektöründeki yoğunlaşma ve rekabetin finansal istikrarı nasıl etkilediğine yönelik tartışmalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Konuya ilişkin bazı çalışmalarda rekabet

⁶ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın, “1.3.4.2.2.3. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve Kredi Kanalı” başlıklı bölümü.

ile finansal istikrar arasındaki ilişki incelenirken⁷ bazı çalışmalarda yoğunlaşma ile finansal istikrar arasındaki ilişki ele alınmaktadır⁸.

Bankacılık sektöründe düşük düzeydeki rekabetin finansal istikrara katkı sağlayacağı yönündeki görüşe göre, bankacılık sektöründe artan rekabet banka değerlerini düşürmektedir. Bu durum, devlet tarafından sağlanan mevduat sigortası uygulaması ile birleşince, banka ortak ve yöneticileri daha fazla risk alma eğilimine girip finansal kırılganlığı artırmaktadır (Allen ve Gale, 2004:453). Oysaki az sayıda ve büyük ölçekli bankalardan oluşan bir piyasada, bankaların piyasa gücü yüksek olacağından, banka kârlılıkları da artacaktır. Bu durum bankaları krizlere karşı daha dayanıklı hale getirirken, banka değerlerinin de artmasını sağlayacaktır. Artan banka değerleri, banka ortak ve yöneticilerinin aşırı risk almalarını önleyecek ve finansal kriz ihtimalini düşürecektir. Söz konusu görüşe göre ayrıca, az sayıda bankanın izlenmesi ve denetlenmesi daha kolay ve etkin olacağından, bankacılık sektöründe kriz yaşanma ihtimali de azalacaktır (Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine, 2006:1581).

Literatürde, bankacılık sektöründe düşük düzeydeki rekabetin finansal istikrarı olumsuz etkileyeceğine dair görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre, bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın artması ve rekabetin azalması kırılganlığı artırmaktadır. Büyük ölçekli az sayıdaki bankanın piyasa gücü fazla olmakta ve bankalar bu güçlerini kullanarak kredi faizini artırmaktadırlar. Yüksek faiz oranından kredi kullanan müşteriler riskli müşteriler olduğundan, kredilerin geri ödenmemesi riski ve dolayısıyla kriz yaşanma ihtimali artmaktadır. Ayrıca, küçük ölçekli bankaların iflas etmesi fazla dikkat çekmez iken, negatif dışsallığı yüksek olan büyük ölçekli banka iflaslarına devlet müdahale etmektedir. Bu müdahalenin de etkisiyle oluşan “iflas için çok büyük algısı”, bankaların daha fazla risk almasına ve mudilerin banka faaliyetlerini izleme güdüsünün azalmasına neden olarak, finansal kriz ihtimalini artırmaktadır⁹ (Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine, 2006:1581).

⁷ Örnek için bkz.: Allen ve Gale (2004), Northcott (2004).

⁸ Bu tür çalışmalarda bankacılık sektöründe artan yoğunlaşmanın rekabeti azaltacağı zımni olarak kabul edilmektedir. Örnek için bkz.: Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2006).

⁹ Konuya ilişkin detaylı açıklamalar için bkz.: Çalışmanın “2.3. İflas İçin Çok Büyük Politikası” başlıklı bölümü.

2.2.BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSK İLE ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜ İLİŞKİSİ

Bankacılıkta yoğunlaşma, etkinlik, rekabet ve istikrar gibi konularla yakın ilişkisi bulunan banka ölçek büyüklüğünün, sistemik risk düzeyi bakımından da önemli olduğu literatürde genel kabul gören bir görüştür. Konu, sistemik riskin ölçülmesiyle ilişkili olduğu için çalışmanın aşağıdaki bölümlerinde öncelikle, bir ekonomide oluşan sistemik riskin ölçülmesinde benimsenen kapsam, yöntem (model), gösterge ve ölçütlerden genel olarak bahsedilecektir. Daha sonra sırasıyla; finansal unsurların (finansal kuruluş ve finansal piyasa gibi) neden oldukları sistemik risk düzeyinin belirlenmesinde kullanılan “sistemik önem” kavramı, sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar¹⁰ ve sistemik öneme sahip finansal piyasaların belirlenmesi konularında ayrıntılı açıklamalara yer verilecektir. Son olarak, banka ölçek büyüklüğünün sistemik risk düzeyi üzerindeki etkisine değinilecektir.

2.2.1. Sistemik Riskin Ölçülmesi

Ekonomide ortaya çıkan sistemik risk geniş bir çevreyi etkilediğinden, birçok kişi ya da kesim tarafından çeşitli amaçlarla ölçülüp izlenmek istenmektedir. Bu durum, finansal sistemin karmaşık yapısı ile birleşince, sistemik riskin ölçülmesinde farklı kapsam, yöntem (model), gösterge ve ölçütlerin kullanılması sonucunu doğurmuştur.

Sistemik risk ölçümü; finansal sistemi oluşturan unsurlar (Örneğin, finansal sektörler, finansal kuruluşlar ve finansal piyasalar gibi) için ayrı ayrı yapılabildiği gibi birkaç veya birçok unsur için birlikte de yapılabilmektedir¹¹. Ayrıca, sistemik riskin zaman içerisinde oluşan finansal kırılmalara (aşırı borçlanma ve vade uyumsuzluğu gibi) ilişkin döngüsel risk boyutu ile finansal unsurların (finansal kuruluşlar ve finansal piyasalar gibi) birbirleriyle olan ilişkilerinden kaynaklanan

¹⁰ İngilizce literatürde, “Systemically Important Financial Institutions” (SIFIs) şeklinde ifade edilmektedir.

¹¹ Örneğin, Billio v.d. (2010) tarafından yapılan çalışmada sistemik risk; bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları (hedge funds) ve aracılar (brokers) arasındaki ilişkiler dikkate alınarak ölçülmeye çalışılmıştır.

yapısal risk boyutuna yönelik olarak ayrı ayrı veya birlikte sistemik risk ölçümü de yapılabilmektedir.

ECB (2010(a)) sistemik riskin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için kullanılabilecek analitik modelleri; (1) erken uyarı model ve göstergeleri; (2) makro stres testleri; (3) bulaşma ve yayılma modelleri ve (4) finansal istikrar göstergeleri şeklinde dört genel gruba ayırmıştır. Söz konusu modellerden ilk üçü, sistemik riske neden olan içsel şok ve dengesizlikler ile dışsal şoklar ve bulaşma şeklindeki gelişmeleri erken bir aşamada tespit etmeyi amaçlamaktadır. Dördüncü tür modeller ise sistemik istikrarsızlığın durumunu, yani sistemik bir finansal krizin oluşma ihtimalini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır (ECB, 2010(a):138).

Bir ekonomide oluşan toplam sistemik risk düzeyinin belirlenmesinde kullanılabilecek göstergelere ilişkin de literatürde farklı belirleme ve gruplandırmalar yapılmış bulunmaktadır. Bisias v.d. (2012:3), sistemik riskin ölçüm ve yönetimi konusunu; “denetim”, “ekonomik araştırmalar” ve “veri” penceresinden bakarak ele almışlar, sistemik risk göstergelerini altı grupta sınıflandırmışlardır. Bunlar; makroekonomik göstergeler, ağ göstergeleri, ileriye yönelik (forward-looking) göstergeler, stres testi göstergeleri, kesitsel (cross-sectional) göstergeler, likidite ve mali sağlamlığa yönelik göstergelerdir.

Bisias v.d.’nin (2012) ileri sürdüğü makroekonomik göstergeler, kredilerin ve varlık fiyat hareketlerinin izlenmesine yönelik makro ölçekteki kriterleri (kredilerin gayrisafi milli hasılaya oranı, varlık fiyat endeksleri vs.) içermektedir. Ağ göstergeleri, finansal kuruluşların borç-alacak ilişkilerine bağlı olarak oluşan ve sistemik olayın ortaya çıkmasında etkili olan ağ riskinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. İleriye yönelik göstergeler ise; şarta bağlı yükümlülük analizi (contingent claims analysis) ve olağandışı ya da beklenmeyen (istatistiksel olarak) getiri oranları (statistical unusualness of a set of returns) gibi, portföy ya da finansal kuruluşların gelecekteki değerini tahmin ederek sistemik riski hesaplamaya yöneliklerdir. Bunların dışında kalan; stres testi göstergeleri belirli senaryolar sonucunda oluşabilecek risk ve kayıpları ölçmeyi amaçlarken; kesitsel (cross-sectional) göstergeler finansal kuruluşların sağlamlığının birbirlerinin mali yapısına

bağıllık derecesini; likidite ve mali sağlamlığa yönelik göstergeler ise piyasalar ve finansal kuruluşların likidite durumu ile finansal kuruluşların mali sağlamlığının zaman içerisindeki değişimlerini ölçmek için kullanılmaktadırlar (Bisias v.d., 2012).

Sistemik risk ölçümünde kullanılabilecek göstergelere ilişkin yapılan başka bir belirlemede ise nitel (qualitative) ve nicel (quantitative) gösterge ayrımı yapılmaktadır. Nitel gösterge olarak, piyasa ve denetim otoritesinden alınan bilgiler kullanılmakta, bu göstergelerin nicel göstergeleri tamamlayıcı rolüne dikkat çekilmektedir. Nicel göstergeler ise kendi arasında; miktar bazlı göstergeler, fiyat bazlı göstergeler, bileşik (composite) ve model bazlı göstergeler, karmaşıklık/anlaşılmazlık ve yoğunlaşmaya ilişkin göstergeler şeklinde gruplandırılmaktadır (BOE, 2011:32-35). Miktar bazlı göstergeler olarak aşırı kredi büyümesi ve kaldıraç oranı gibi büyüklükler kullanılırken, hisse senedi, borçlanma senetleri, emlak fiyatları ve reel faiz gibi ölçütler, fiyat bazlı göstergeler olarak dikkate alınmaktadır. Fiyat bazlı göstergeleri desteklemek üzere geliştirilen bileşik ve model bazlı göstergeler, hem makroekonomik hem de finansal kriterleri kullanarak sistemik bir olayın ortaya çıkma ihtimalini hesaplamaktadırlar. Diğer göstergelerden yoğunlaşma; kredi piyasası, bankalararası piyasa ve ödemeler sistemi gibi bazı alanlardaki piyasa ve kurumsal yoğunlaşmayı ifade etmekte olup yüksek dereceli yoğunlaşma yapısal kırılganlıklara işaret etmektedir. Ölçümü zor olan karmaşıklık ve anlaşılma güçlüğü göstergeleri için aşırı fiyat volatilitesi ve belirsizlik gibi durumlar kullanılabilmektedir (BOE, 2011:32-35).

Sistemik riskin ölçümünde kullanılan sistemik risk göstergelerinin dikey (döngüsel risk) ve yatay (yapısal risk) boyut ayrımı yapılmak suretiyle belirlenmesi de yaygın bir uygulamadır. Dikey ya da zaman boyutundaki göstergeler; makro büyüklük ve tahminler, firma, hanehalkı ve finansal sistemin kaldıraç oranları, kredi büyüklüğünün gayrisafi yurt içi hasıla içerisindeki payı, varlık fiyatları, makroekonomi ile finansal sistem arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik modeller ve stres testleri şeklinde sıralanabilmektedir (IMF, 2011:14). Söz konusu göstergeler, sistemik riskin erken bir aşamada tespit edilerek gerekli önlemlerin alınması amacıyla kullanılmaktadır. Buradaki temel öncelik finansal sistemde

kırılganlığı artıran aşırı borçlanma ve varlık fiyat balonlarının önceden tespit edilmesidir (ECB, 2010(b):147-153). Sistemik riskin yatay boyutunda ise piyasa katılımcıları arasındaki bulaşma tehlikesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Finansal kuruluşlar arasındaki karşılıklı riskler, şarta bağlı yükümlülükler ve finansal kuruluş gruplarının birlikte sıkıntı yaşama ihtimali gibi faktörler bulaşma riskinin büyüklüğünü ortaya koymak üzere kullanılmaktadır (IMF, 2011:15).

Sistemik bir olayın gerçekleşme ihtimali olarak da tanımlanan sistemik riskin nasıl oluştuğu, hem onu ölçmeye yönelik yöntem ve göstergelerin seçilmesi, hem de onu azaltmaya yönelik politikaların belirlenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, sistemik riskin ölçülmesi amacına yönelik olarak geliştirilen sayısal yöntemlerin, sistemik olayların meydana geliş şekline bağlı olarak da farklılaştırılabileceği düşünülmektedir. Bu noktada, sistemik olayların ortaya çıkışına ilişkin olarak literatürde yer alan üç farklı oluşum şekli dikkate alınabilir. Bu oluşum şekilleri; (1) finansal sistemde ortaya çıkan münferit bir olumsuzluğun, örneğin bir banka iflasının, sistemin tamamına bulaşması; (2) makroekonomik ve finansal şoklar nedeniyle, finansal kuruluş, finansal piyasa ve altyapıların önemli bir bölümünde eş zamanlı bir sıkıntı yaşanması; (3) aşırı kredilendirme ve varlık fiyatlarındaki aşırı artışlar gibi belirli bir zaman içinde oluşan finansal dengesizliklerin, aniden çözülmeye başlaması sonucu finansal araçlar ve piyasalar üzerinde zararlı sonuçlar doğurmasıdır (ECB, 2010(b):147-148).

2.2.1.1. Sistemik Önem Kavramı

Finansal unsurların (finansal kuruluş ve finansal piyasa gibi) neden olduğu sistemik risk düzeyleri, sistemik önem dereceleri belirlenerek ölçülmeye çalışılmaktadır. “Sistemik önem” (systemic importance) kavramı, ekonomide ve finansal piyasalarda sistemik riski artıran çeşitli finansal unsurları nitelendirmek üzere kullanılmaktadır. Ekonomi ya da finansal piyasalardaki bir unsurun sistemik önem derecesi ile neden olduğu sistemik risk düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, neden olduğu sistemik risk düzeyi (olumsuz sistemik etkisi) yüksek olabilecek unsurlar, “sistemik öneme sahip” ya da

“sistemik önem derecesi yüksek” olarak nitelendirilmektedirler (Galati ve Moessner, 2011:14).

Sistemik öneme sahip finansal unsurların belirlenip bunlara ilişkin gerekli önlemlerin alınması, sistemik riskin yönetilmesi (sistemik finansal krizlerin ve etkilerinin önlenmesi) bakımından büyük önem arz etmektedir. Nitekim, uygulamada sistemik öneme sahip finansal kuruluşların belirlenmesindeki nihai amaçların; bu kuruluşların iflas etme olasılıklarının düşürülmesi, iflas etmeleri durumunda ise neden olacakları negatif dışsallıkların sınırlandırılması olduğu ifade edilmektedir (BCBS, 2011(a):2).

Literatürde, sistemik önem değerlendirmesine yönelik yapılan çalışmalarda, üzerinde durulan finansal unsurlar genellikle finansal kuruluşlar ve finansal piyasalar olup söz konusu unsurların sistemik önem derecelerinin belirlenmesi konularına aşağıda değinilecektir.

2.2.1.2. Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşların Belirlenmesi

Sistemik riske neden olan finansal unsurlardan üzerinde en çok durulan ve tartışılan finansal kuruluşlar olup bu durum literatürde ve politika yapıcılar arasında “Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşlar” (Systemically Important Financial Institutions-SIFIs) ifadesinin yerleşmesine neden olmuştur. Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşlar; büyük, karmaşık ve finansal sistem ile yüksek düzeyde bağlantılı bir yapıda olmaları nedeniyle, mali sıkıntı yaşadıklarında veya başarısız olduklarında finansal sistemin tamamında ve ekonomik faaliyetlerde önemli sorunlara yol açacak nitelikte olan finansal kuruluşlar şeklinde tanımlanmaktadır (FSB, 2010:1). Söz konusu tanımda yer alan “finansal kuruluş” ifadesi; bankacılık, sigortacılık, tüketici finansmanı ve yatırım gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren finansal kuruluşların tamamını içermekte olup bu kapsamda, “Sistemik Öneme Sahip Bankalar” (Systemically Important Banks-SIB) ve “Sistemik Öneme Sahip Sigorta Şirketleri” (Systemically Important Insurers-SIIs) gibi tanımlamalar da yapılmaktadır.

Sistemik riskin ölçülüp yönetilmesi kapsamında önerilen sistemik öneme sahip finansal kuruluşların tespit edilmesinde; finansal kuruluşların neden oldukları sistemik riskin büyüklüğü, sistemik önem derecelerine dayalı olarak belirlenmeye çalışılmaktadır (Tarashev, Borio ve Tsatsaronis, 2009:75). Sistemik önem derecesinin tespit edilmesinde belirleyici olan en temel etken ise, finansal kuruluşun iflas etmesi durumunda (insolvency) finansal ve ekonomik sistemi ne ölçüde olumsuz etkileyeceğidir.

Faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren finansal kuruluşların yaşadığı problemlerin tek bir ülkenin değil, faaliyette bulunulan bütün ülkelerin finansal sistemlerini olumsuz etkileyebilmesi, soruna hem yerel hem de küresel bazda çözüm bulunmasını gerekli kılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, gerek literatürde gerekse uygulamada sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar belirlenirken “küresel” ve “yerel” şeklinde ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir¹² (Ötger-Robe v.d., 2010:5).

Finansal kuruluşların sistemik önem derecelerinin tespit edilmesine yönelik olarak literatürde, finansal kuruluşların; “sistemik önemini yansıtan kriterler belirlenmesi” ve “neden olabilecekleri olumsuz sistemik etkilerin ölçülmesi” şeklinde iki yaklaşımın olduğu görülmektedir. Söz konusu yaklaşımların birincisinde; genellikle bilanço verileri kullanılarak finansal kuruluşların sistemik önem derecelerini yansıtacak nitelikte kriterler belirlenmektedir. İkinci yaklaşımda ise; finansal kuruluşların neden olabilecekleri olumsuz sistemik etkiler, bazı istatistiki yöntemlerle, piyasa ve bilanço verileri kullanılarak hesaplanmaktadır. Birinci yöntemin daha basit olması ve daha az veriye ihtiyaç duyması nedeniyle, sistemik risk yönetimine ilişkin uygulamalarda daha tercih edilebilir olacağı düşünülmektedir.

¹² Literatürde ve uygulamada; ülke ölçeğinde sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için “Yerel Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşlar” (Domestic SIFIs); küresel ölçekte sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için ise “Küresel Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşlar” (Global SIFIs) ya da “Büyük ve Karmaşık Finansal Kuruluşlar” (Large and Complex Financial Institutions-LCFIs) tanımlama ve kısaltmaları kullanılmaktadır (Ötger-Robe v.d., 2010).

2.2.1.2.1. Sistemik Önem Kriterlerinin Belirlenmesi Yaklaşımı

Literatürde, finansal kuruluşların sistemik önemlerini tespit etmek amacıyla, birbirlerine önemli ölçüde benzeyen çeşitli kriterlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Konuya ilişkin olarak FSB¹³, IMF ve BIS (2009) tarafından ortak olarak hazırlanan ve ülkeler için “rehber” niteliğinde olan belge, sistemik önem kriterlerinin belirlenmesine ilişkin yapılan en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Söz konusu çalışmada; bütün finansal aracı, piyasa ve altyapıların belirli bir dereceye kadar sistemik önemlerinin olduğu, sistemik önemin ekonomik şartlara bağlı olarak zaman içinde değişebileceği ve finansal altyapı ile kriz yönetim mekanizmalarının da sistemik önem derecesini etkileyen unsurlar olduğu ileri sürülmüştür.

FSB, IMF ve BIS (2009:2-8) tarafından yapılan söz konusu çalışmada, finansal kuruluşların bölgesel, ülkesel ve uluslararası düzeyde finansal sistem ve ekonomiler için önemli olabileceği belirtilmiş, sistemik önem kriterleri finansal kuruluş ve piyasa ayrımı yapılmadan genel olarak tanımlamıştır. Buna göre, finansal kuruluş ve piyasaların sistemik önemleri üç temel kritere göre belirlenebilir. Bunlar; “büyüklük” (size), “ikame edilebilirlik” (substitutability) ve “karşılıklı bağlantılılık”¹⁴ (interconnectedness) kriterleridir. Söz konusu kriterlerden “büyüklük” ve “ikame edilebilirlik”, olumsuzlukların finansal sistem ve ekonomi üzerindeki doğrudan etki derecesini, “karşılıklı bağlantılılık” ise dolaylı etki derecesini yansıtmaktadır.

“Büyüklük” kriteri finansal sistemin ilgili bileşeninin sağladığı finansal hizmetlerin hacminin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Bir finansal kuruluşun sağladığı finansal hizmetlerin hacmi genişledikçe, finansal ilişki içerisinde olduğu kişi sayısı ve buna bağlı olarak da finansal kuruluşun sistemik önem derecesi artmaktadır. “İkame edilebilirlik”, bir finansal kuruluş ya da piyasada olumsuz bir gelişme yaşanması durumunda, bu finansal kuruluş ya da piyasa tarafından sunulan hizmetlerin, kısa süre içerisinde finansal sistemin diğer birimlerince gerçekleştirilebilme derecesini ifade etmektedir. Finansal kuruluş ve piyasaların

¹³ Financial Stability Board (Finansal İstikrar Kurulu), küresel finansal sistemi izleyerek finansal istikrara yönelik tavsiyelerde bulunması amacıyla, uluslararası bir yapı olarak 2009 yılında kurulmuştur. FSB hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.financialstabilityboard.org/about/>

¹⁴ Söz konusu kriter “iç içe geçmişlik” olarak da adlandırılmaktadır.

ikame edilebilirliği azaldıkça, sistemik önem dereceleri artmaktadır. Üçüncü kriter olan “karşılıklı bağlantılılık” ise bir finansal kuruluş ya da finansal piyasanın finansal sistemin diğer unsurları ile olan bağlantılılık derecesini ifade etmekte olup bağlantılılık derecesi arttıkça sistemik önem derecesi de artmaktadır (FSB, IMF ve BIS, 2009:2-9).

Bir finansal kuruluşun büyüklüğü arttıkça, temerrüde düşmesi halinde neden olacağı sistemik etkinin de artacağı genel olarak kabul edilmekte ve “büyüklük” kriterinin finansal kuruluşların sistemik önem derecelerinin belirlenmesinde temel faktör olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, finansal kuruluşun büyüklüğü, diğer kuruluşlar ile olan ilişki yoğunluğu ve finansal kuruluşun karmaşıklığı arttıkça daha da önemli hale gelmektedir. Bilanço ve bilanço dışı kalemlerin büyüklüğü, taraf olunan finansal işlemlerin hacmi ve yönetilen ya da sahip olunan varlıkların büyüklüğü gibi ölçütler, finansal kuruluşların büyüklüklerinin belirlenmesinde kullanılan kriterler olarak ileri sürülmektedir. Büyüklük kriterinin göstergesi olarak; finansal kuruluşun toplam varlık ve yükümlülüklerinin GSYİH’ye oranı, şube ve personel sayılarının sektör payı, çeşitli finansal piyasalardaki işlem hacmi payları gibi sayısal değerler kullanılabilmektedir (FSB, IMF ve BIS, 2009:9, 26).

Bireysel olarak büyük olmamakla birlikte, bir araya geldiklerinde önemli bir büyüklüğe ulaşan finansal kuruluşların aynı anda finansal zorluk yaşamaları, söz konusu kuruluşları sistemik açıdan önemli kılmaktadır. Böyle bir durum, finansal kuruluşların ortak risklere maruz kaldıkları zamanlarda; örneğin, benzer iş modellerine sahip olunduğu ya da gelir/gider korelasyonlarının yüksek olduğu hallerde ortaya çıkabilmektedir.

“İkame edilebilirlik” kriteri kapsamında; kısa süre içerisinde başka kuruluşlara devredilemeyecek nitelikte olan takas, ödeme ve emanet gibi bazı temel finansal hizmetleri gerçekleştiren finansal kuruluş ya da kuruluşlar sistemik olarak önemli sayılmaktadır (FSB, IMF ve BIS, 2009:10). Finansal kuruluşu sistemik açıdan önemli kılan hizmet, belirli ve özel bir alanda olabileceği gibi genel bir hizmetin önemli bir bölümü şeklinde de olabilir. Örneğin, belirli bir sektöre kullandırılan

kredilerde büyük oranda pay alan bir finansal kuruluş, sistemik açıdan önemli olarak değerlendirilebilir.

“Karşılıklı bağlantılılık” kriteri, bir finansal kuruluşun yaşadığı sıkıntıların diğer kuruluşlara bulaştığı durumları da kapsamak için ileri sürülmüştür. Bu zincirleme etki finansal kuruluş bilançolarının hem aktif hem de pasif kalemleri bakımından ortaya çıkabilmektedir. Finansal kuruluşlar arasındaki bağlantıların sayısı ve hacmi arttıkça, yayılma etkisinin şiddeti de o ölçüde artmaktadır (FSB, IMF ve BIS, 2009:10). Karşılıklı bağlantılılık kriterinin göstergeleri olarak; yerli ve yabancı iştiraklerin aktif toplamına oranı, kuruluşun yer aldığı finansal gruptaki diğer şirketler ile olan işlemlerinin aktif toplamına oranı ve ödemeler sistemi hacmindeki pay oranı gibi faktörler kullanılabilir (FSB, IMF ve BIS, 2009:26).

FSB, IMF ve BIS’in (2009:13) çalışmasında, yukarıda belirtilen üç kriterin dışında, sistemik önem derecesinin belirlenmesinde yararlanılabilecek ilave birtakım faktörler de ileri sürülmüştür. Bu faktörler; kaldıraç oranı, vade uyumsuzluğu, likit olmayan varlıklar ve karmaşıklık. Kaldıraç oranı, temerrüt riskinin bir ölçüsü olarak görülmekte olup bu oranın artması kırılabilirliği artırmak suretiyle sistemik riske neden olmaktadır. Varlıkların içerisinde likit olmayanların oranının yüksek olması ve varlıklar ile yükümlülükler arasındaki vade uyumsuzluğunun fazla olması finansal kuruluşların likidite riskini artırmaktadır. Finansal kuruluşların yükümlülüklerini vadesinde yerine getirememesi, alacaklarını zamanında tahsil edemeyen tarafları da olumsuz etkilemek suretiyle olumsuzlukların yayılmasına neden olacaktır. Diğer faktör olan karmaşıklık ise, finansal kuruluşların; birden fazla alanda ve farklı şirketler aracılığıyla faaliyet gösterdikleri, faaliyetlerinin ülke sınırlarını aştığı ve karmaşık finansal ürünlere yönelik risklere maruz kaldıkları durumları anlatmakta olup karmaşıklığın artması, sistemik önem derecesini yükselten bir unsur olarak görülmektedir.

FSB, IMF ve BIS (2009) tarafından yapılan çalışmada ayrıca, belirtilen sistemik önem kriterleri için uygulamada çeşitli alt kriterler, eşik değerler ve puanlar belirlenerek sistemik önem derecelerinin sayısallaştırılabileceği ifade edilmiş, ancak herhangi bir belirlemede bulunulmamıştır.

Sistemik öneme sahip finansal kuruluşların belirlenmesine ilişkin olarak yapılan başka bir çalışmada ise Thomson (2009), finansal kuruluşların sistemik açıdan neden önem arz ettiklerini dikkate alarak çeşitli değerlendirme alanları belirlemiştir. Thomson (2009) bu alanları; “büyüklük”, “bulaşıcılık”, “karşılıklı ilişkililik veya korelasyon”, “yoğunlaşma” ve “koşullar” başlıkları altında toplamıştır.

Thomson (2009:2-3), “büyüklük” kriteri bakımından bir finansal kuruluşun, konsolide aktif toplamının faaliyet gösterdiği sektörün aktif toplamına oranının %10 veya daha yüksek olması ya da sektörün aktif toplamının en az %5’ine ve kredi toplamının da en az %15’ine sahip olduğu durumlarda sistemik öneme sahip olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. “Bulaşıcılık” başlığı altında bir finansal kuruluşun sistemik öneme sahip olduğu değerlendirmesinin yapılabilmesi için ise, söz konusu kuruluşun iflasının finansal sistemde önemli oranda sermaye kaybına neden olması, ödemeler sistemini kitlemesi ya da birkaç önemli finansal piyasadaki işlemleri dondurması gerektiğini ifade etmiştir.

Thomson (2009:3-4), “karşılıklı ilişkililik ya da korelasyon” kriteri bakımından bir finansal kuruluşu sistemik olarak önemli kılan unsurun; risklerinin diğer finansal kuruluş riskleri ile aynı yönde ve güçlü bir ilişki içinde bulunması olduğunu belirtmiştir. “Yoğunlaşma” kriteri kapsamında, bir finansal kuruluşun temel finansal piyasalardaki takas, mahsup ve ödeme işlemlerinin %25’ten fazlasını, önemli kredi işlemlerinin de %30’undan fazlasını gerçekleştirmesi durumunda, sistemik öneme sahip olarak değerlendirileceğini ileri süren Thomson (2009:5), “koşullar” kriterinin ise, içinde bulunulan koşullara bağlı olarak sistemik önem kazanma durumunu anlattığını ifade etmiştir. Buna göre, örneğin piyasalarda kaygı ve güvensizliğin başladığı bir anda, küçük ölçekli dahi olsa bir bankanın iflas etmesi, sisteme olan güveni azaltarak sistemik bir krize yol açacaksa, söz konusu banka sistemik olarak önemli kabul edilmelidir.

Tarashev, Borio ve Tsatsaronis (2009), sistemik riske neden olan ve aynı zamanda finansal kuruluşların sistemik önem derecelerinin belirlenmesinde kullanılabilecek kriterleri; finansal kuruluşun temerrüt riski, ölçek büyüklüğü ve

maruz kaldığı ortak ya da sistematik risk faktörleri olarak sıralamışlardır. Buradaki ortak ya da sistematik risklere maruz kalma durumu, finansal kuruluşların birbirlerine benzer olmalarından (Örneğin aynı sektörlerde kredi kullandırmalarından) kaynaklanabileceği gibi, birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde olmaları nedeniyle de ortaya çıkabilir (Tarashev, Borio ve Tsatsaronis, 2009:79).

BCBS (2011(a)) ise, küresel düzeyde sistemik öneme sahip bankaların (Global Systemically Important Banks-GSIBs) belirlenmesi için göstergelere dayalı ölçüm yaklaşımını (Indicator-based Measurement Approach) ileri sürmüştür¹⁵. Söz konusu yaklaşımda, sistemik öneme sahip küresel ölçekteki bankaların tespit edilebilmesi amacıyla; negatif dışsallık yaratan ve finansal sistemin istikrarı için önemli olan banka özellikleri ana ve alt kriterler bazında belirlenmiş, belirlenen kriterler için çeşitli ağırlıklar tayin edilmiştir (Tablo 2).

Aşağıdaki Tablo 2’de gösterildiği üzere, sistemik öneme sahip küresel finansal kuruluşların belirlenmesinde FSB, IMF ve BIS (2009) tarafından ileri sürülen “büyüklük”, “karşılıklı bağlantılık”, “ikame edilebilirlik” ve “karmaşıklık” kriterlerinin yanı sıra, “uluslararası faaliyetler” kriteri de önerilmiştir. BCBS (2012) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise sistemik öneme sahip yerel bankaların (Domestic SIBs) belirlenmesinde kullanılabilecek kriterler değerlendirilmiş ve söz konusu kriterlerin “büyüklük”, “karşılıklı bağlantılık”, “ikame edilebilirlik” ve “karmaşıklık” olabileceği ileri sürülmüştür.

Yukarıda belirtilen çalışmalarda ileri sürülen sistemik önem kriterleri incelendiğinde, “büyüklük”, “ikame edilebilirlik”, “karşılıklı bağlantılık” ve “karmaşıklık” kriterlerinin literatürde yaygın olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışmalarda belirtilen kriterlerin çoğunlukla sistemik riskin “yapısal risk” boyutuna yönelik oldukları, bunun yanında aşırı borçlanma ve vade uyumsuzluğu gibi kırılmalardan kaynaklanan “döngüsel risk”e yönelik bazı kriterlere de (risk

¹⁵ FSB, Basel Bankacılık Denetim Komitesi (BCBS) ve Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği (IAIS) ile birlikte, küresel ölçekte sistemik öneme sahip bankalar (Global Systemically Important Banks (GSIBs)) ile sigorta şirketlerinin (Global Systemically Important Insurers (GSIBs)) listelerini yayınlayıp belirli zaman aralıklarıyla güncellemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.:<http://www.financialstabilityboard.org/what-we-do/policy-development/systematically-important-financial-institutions-sifis/>

tutarı, kaldıraç oranı, vade uyumsuzluğu ve likit olmayan varlıklar gibi) yer verildiği görülmektedir.

Tablo 2: Göstergeye Dayalı Ölçüm Yaklaşımı

Grup ve Ağırlık	Gösterge	Gösterge Ağırlığı
Uluslararası faaliyetler (%20)	Uluslararası alacaklar tutarı	%10
	Uluslararası yükümlülükler tutarı	%10
Büyüklik (%20)	Toplam risk tutarı	%20
Karşılıklı bağlantılılık (%20)	Finansal sistemden alacaklar tutarı	%6,67
	Finansal sisteme olan borç tutarı	%6,67
	Toptan fonlama rasyosu değeri	%6,67
İkame edilebilirlik (%20)	Emanete alınan varlıklar tutarı	%6,67
	Ödemeler sistemindeki işlem tutarı	%6,67
	Borç ve sermaye piyasalarında garanti edilmiş işlemlerin tutarı	%6,67
Karmaşıklık (%20)	Tezgahüstü piyasalardaki işlemlerin nominal tutarı	%6,67
	Gerçek değerinin belirlenmesi zor olan varlıkların tutarı ¹⁶	%6,67
	Alım-satım amaçlı ve satılmaya hazır varlıkların tutarı ¹⁷	%6,67

Kaynak: BCBS (2011(a):5)

2.2.1.2.2. Olumsuz Sistemik Etkilerin Ölçülmesi Yaklaşımı

Finansal kuruluşların neden olabileceği olumsuz sistemik etkilerin ölçülmesi için literatürde çeşitli yöntemler ileri sürülmüştür. Örneğin, Adrian ve Brunnermeier (2009) finansal kuruluşların hem varlık hem de yükümlülük değerlerinin birlikte

¹⁶ Gerçek değeri piyasa fiyatıyla değil, tahmin veya riske göre düzeltilmiş değer aralıkları kullanılarak belirlenebilen ve likit olmayan varlıkları ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BCBS (2011(a)).

¹⁷ Piyasa fiyatıyla değerlendirilen ve kriz dönemlerinde likidite ve borç ödeme gücünü olumsuz etkileyerek sorunların yayılmasına neden olan varlıkları ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BCBS (2011(a)).

hareket etme eğiliminin kriz dönemlerinde artarak sistemik risk doğurduğundan hareketle, finansal kuruluşların bu durumun oluşmasındaki etkilerinin ölçülerek sistemik riske katkılarının hesaplanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Adrian ve Brunnermeier (2009:2-8) risk ölçümünde yaygın olarak başvuru olan “riske maruz değer” yaklaşımı¹⁸ kullanılarak finansal kuruluşların sistemik riske olan katkılarının aşağıda belirtilen formül yardımıyla hesaplanabileceğini, formüldeki “CoVaR” kısaltmasında yer alan “Co” ifadesinin; “koşullu”, “bulaşma” ya da “birlikte hareket etme” gibi anlamları temsil etmek üzere kullanıldığını belirtmişlerdir.

$$\Delta CoVaR_q^{j/i} = CoVaR_q^{j/i} - VaR_q^j$$

$\Delta CoVaR_q^{j/i}$ = Bir finansal kuruluşun (i) iflas ettiği ya da zor duruma düştüğü durumda, finansal sistemin tamamının (j) maruz kalabileceği toplam zarardaki artış tutarı

$CoVaR_q^{j/i}$ = Bir finansal kuruluşun (i) iflas ettiği ya da zor duruma düştüğü durumda, finansal sistemin tamamının (j), %q güven aralığında ve belirli bir zaman dilimi (üç aylık, bir yıllık veya iki yıllık) içerisinde maruz kalabileceği toplam zarar tutarı

VaR_q^j = %q güven aralığında ve gelecekteki belirli bir zaman dilimi içerisinde (üç aylık, bir yıllık veya iki yıllık) finansal sistemin tamamının (j) maruz kalabileceği toplam zarar tutarı

Yukarıda belirtilen, “CoVaR” ve “VaR” değerlerinin; hisse senedi fiyatları ve bilanço verileri kullanılarak belirlenecek “finansal varlıkların piyasa değerinin büyüme oranı”na dayanılarak hesaplanabileceği belirtilmiştir (Adrian ve Brunnermeier, 2009:11).

Adrian ve Brunnermeier (2009:2), sistemik riske neden olan dengesizlik ve fiyat balonlarının zaman içinde oluşarak kriz sırasında ortaya çıktığını belirterek,

¹⁸ Riske maruz değer (Value at Risk-VaR), bir varlık ya da yükümlülüğün gelecekteki belirli bir zaman dilimi içerisinde ve belirli bir güven aralığında (Örneğin %68, %95 ya da %99) maruz kalabileceği maksimum zarar tutarını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Saunders ve Allen (2002:84-85).

finansal kuruluşların neden olabileceği olumsuz sistemik etki (zarar) tutarlarının belirlenmesinde, yukarıdaki formülde belirtilen değişkenlerin hesaplanmasında olduğu gibi sadece kriz döneminde ve eş zamanlı olarak gerçekleşen piyasa fiyat hareketlerinin kullanılmasının yanıltıcı olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle, önerdikleri ölçüm yöntemi sonucu hesaplanacak tutarın, bir finansal kuruluşun neden olduğu sistemik risk düzeyinin hesaplamasında tamalayıcı bir unsur olarak dikkate alınmasını önermişlerdir (Adrian ve Brunnermeier, 2009:25).

Huang, Zhou ve Zhu (2009), sistemik riskin, finansal sıkıntı (financial distress) yaşanmasına karşı satın alınan bir sigorta poliçesinin fiyatı şeklinde hesaplanabileceğini belirtmişler, finansal kuruluşların aynı anda iflas etmeleri olarak tanımladıkları sistemik risk için sigorta fiyatının, bu kuruluşların bireysel olarak iflas etme olasılıkları ve varlık getirileri arasındaki korelasyonlar dikkate alınarak hesaplanabileceğini ifade etmişlerdir. Değişkenlerin hesaplanmasında ise, ilgili kuruluşların kredi temerrüt takası (credit default swap) oranları ile hisse senedi fiyatları gibi piyasa bazlı verilerin kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Huang, Zhou ve Zhu'nun (2009) yaklaşımında, finansal kuruluşların tamamı veya bir bölümü için kümülatif bir sistemik etki hesaplanması söz konusudur.

Zhou (2010) ise, finansal kuruluşların iflası sonucunda ortaya çıkacak olumsuz sistemik etkilerin ölçülmesi kapsamında, söz konusu kuruluşların her biri için “Sistemik Önem Endeksi” (Systemic Importance Index-SII) değerlerinin hesaplanmasını önermiştir. Sistemik Önem Endeksi (SII) belirli bir finansal kuruluşun (i) iflası durumunda, iflas edecek diğer finansal kuruluşların beklenen adedini ifade etmekte olup aşağıda belirtildiği şekilde formülleştirilmiştir (Zhou, 2010:256-257).

$$SII_i(p) = E \left(\sum_{j=1}^d 1_{x_j > VaR_{j(p)}} \mid x_i > VaR_{i(p)} \right)$$

$x_i > VaR_{i(p)}$ = Bir finansal kuruluşun (i) zararının, beklenen riske maruz değeri (VaR) aştığı kriz durumunu ifade etmektedir.

$\sum_{j=1}^d 1_{x_j > VaR_{j(p)}} =$ Kriz durumunda finansal sektörde, zararı beklenen riske maruz değerini (VaR) aşan finansal kuruluşların adedini ifade etmektedir.

$x_j > VaR_{j(p)} | x_i > VaR_{i(p)} =$ Bir finansal kuruluşun (i) zararının beklenen riske maruz değeri (VaR) aştığı kriz durumunda, diğer bankanın (j) zararının beklenen riske maruz değerini aşması ihtimalini ifade etmektedir.

Yukarıdaki formülden anlaşılacağı üzere Zhou (2010), sistemik önem endeksi hesaplamasında kullandığı kriz durumunu, ilgili finansal kuruluşun zararının bu kuruluşa ilişkin riske maruz değeri aşması olarak tanımlamış olup finansal kuruluşların zarar tutarlarının; hisse senedi değer kaybı, bilanço zararı veya kredi temerrüt takası (credit default swap) oranları kullanılarak hesaplanabileceğini belirtmiştir (Zhou, 2010:256-257). Zhou'nun (2010) çalışmasında, “iflasına neden olunan finansal kuruluş adedi” finansal kuruluşların sistemik etki derecelerinin belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmıştır.

Acharya v.d. (2010(b)), finansal kuruluşların sistemik riske olan katkılarının, her bir kuruluş için “beklenen sistemik açık” (systemic expected shortfall-SES) hesaplamasıyla ölçülebileceğini belirtmişlerdir. Beklenen sistemik açığı; bütün finansal sistemin sermaye yetersizliğine düştüğü (sistemik finansal kriz yaşandığı) durumda, ilgili finansal kuruluş için hesaplanan “beklenen sermaye açığı” miktarı şeklinde tanımlamışlar, açık miktarının tespit edilmesinde ise finansal kuruluşun kaldıraç oranı ve beklenen marjinal açık (marginal expected shortfall-MES) miktarlarının belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

Acharya v.d. (2010(b):17), sistemik açıdan gerçekleşme ihtimali düşük olan risklerin (“tail risk” ya da “kuyruk riski”) gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak toplam zarardan, finansal kuruluşun payına düşen tutar olarak tanımladıkları marjinal sistemik açık ile kaldıraç oranı değerlerinin, hisse senedi fiyat hareketleri ve bilanço verilerinden yararlanılarak hesaplanabileceğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda, beklenen marjinal açık tutarının; ilgili dönem içerisinde gerçekleşen en düşük hisse

senedi fiyatları ve seçilecek hata payı düzeyine göre (Örneğin, $\alpha=5\%$) belirlenecek gün sayısı ortalamaları alınarak hesaplanabileceğini ifade etmişlerdir.

2.2.1.3. Sistemik Öneme Sahip Finansal Piyasaların Belirlenmesi

Bazı finansal piyasalar, kapanmaları ya da işleyişlerinin bozulması durumunda negatif dışsallıklar doğurduğundan, sistemik öneme sahip olarak nitelendirilmektedirler. Bununla birlikte, sistemik risk analizinde finansal piyasalar konusu karmaşık bir niteliğe sahiptir. Soyut bir kavram olan piyasa; işlem gören finansal ürünler, işlem yapan taraflar, anlaşmalar, kurallar ve takas süreçleri gibi birçok bileşeni içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle, finansal bir piyasanın sistemik olarak önemli olup olmadığı değerlendirilirken, birçok faktör göz önünde bulundurulmalıdır (FSB, IMF ve BIS, 2009:13).

Sistemik öneme sahip finansal piyasaların tespit edilmesinde, genellikle sistemik önem kriterlerinin belirlenmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda dikkate alınan kriterlerden biri “piyasa büyüklüğü”dür. İşlem hacmi ya da katılımcı sayısı gibi kriterler kullanılarak ölçülebilen piyasa büyüklüğü, piyasanın aksamaması durumunda ortaya çıkacak finansal ve ekonomik maliyetin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Piyasa büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılacak kriterlerden, işlem hacmi maruz kalınan risk düzeyinin, katılımcı sayısı ise olumsuz etkilenecek kişi ya da kuruluş sayısının göstergeleri olacaklardır (FSB, IMF ve BIS, 2009:13).

Finansal piyasaların sistemik öneminin belirlenmesinde kullanılan kriterlerden birisi de “piyasa yapısı”dır. Piyasa yapısı; piyasanın dalgalanma derecesini, işlem yapanların temerrüde düşme ve sorunların bulaşma ihtimalini etkilediğinden, maruz kalınan sistemik riskin düzeyinin de önemli bir belirleyicisidir. Piyasanın dayandığı takas sistemi, piyasa yapısını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Finansal piyasalarda takas işlemleri “merkezi takas” (centrally-cleared) ya da “iki taraflı takas” (bilaterally-cleared) sistemleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Sistemik risk bakımından, takas işleminin işlemi yapan taraflarca karşılıklı olarak gerçekleştirildiği piyasalar, takas işleminin merkezi bir karşı tarafça (central

counterparty) gerçekleştirildiği piyasalara oranla daha riskli görülmektedir. Yapılan ticari sözleşmelere ilişkin takas işlemlerinin taraflarca karşılıklı olarak gerçekleştirildiği piyasalarda, işlemlerin tarafların karşılıklı güvenine dayalı olarak gerçekleşmesi ve karşı taraf riskinin yüksek olması nedeniyle, bu piyasaların sistemik riski artırdığı genel kabul görmektedir (Rosenthal, 2012).

Piyanın yerine getirdiği bazı fonksiyonların ikame edilebilirliğı ve piyasaların birbirlerine olan bağılılıkları, piyasaların sistemik önem derecelerinin belirlenmesinde dikkate alınan diğerkriterlerdir. Piyasalar, ekonomik faaliyetlerin devamı ve sağığı açısından büyük önem arz eden; “likidite sağılama”, “sermaye bulma”, “riskten korunma” ve “teminat sağılama” gibi bazı fonksiyonları yerine getirmektedirler. Bir piyasa tarafından üstlenilen fonksiyonları yerine getirecek alternatif mekanizmaların bulunup bulunmaması ya da bu mekanizmaların kısa zaman içerisinde kurulup kurulamaması, bu piyanın sistemik önem derecesini etkilemektedir. Fonksiyonları başka piyasa ya da mekanizmalarla ikame edilemeyen piyasalar, sistemik olarak önemli kabul edilmektedirler (FSB, IMF ve BIS, 2009:10).

Finansal piyasaların birbirlerine olan bağılılıkları da sistemik risk açısından önem arz etmektedir. Örneğın, türev ürünler piyasasının sağılıklı işleyişı, nakit işlemlerin yapıldığı piyasaların düzgün işleyişine bağılıdır. Piyasaların birbirlerine olan bağılılıkları arttıkça, meydana gelen negatif şokların yayılma (bulaşma) hız ve derecesinin de yükseleceğı ileri sürülmektedir (FSB, IMF ve BIS, 2009:11).

2.2.2. Banka Ölçek Büyüklüğünün Sistemik Risk Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren finansal kuruluşların sayı ve büyüklüklerinin yüksek olmasının yanında, faaliyetlerinin geniş bir ekonomik kesimi ilgilendiriyor olması nedeniyle finansal sistemde özel bir yeri bulunmaktadır. Bu nedenle, sistemik risk bakımından üzerinde en çok durulan kuruluşların başında bankalar gelmektedir.

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, sistemik öneme sahip finansal kuruluşların belirlenmesinde dikkate alınması gereken en önemli kriterlerden biri “büyüklük” olarak görülmektedir. Finansal kuruluşların büyüklüğü arttıkça, neden oldukları sistemik riskin, dolayısıyla sistemik önem derecelerinin çok daha fazla yükseldiği bazı yazarlar tarafından ileri sürülmektedir (Bkz.: Tarashev, Borio ve Tsatsaronis (2009)). “Büyüklük” kriterinin sistemik önemin belirlenmesi bakımından önemli görülmesi, sistemik önem değerlendirmelerinde büyük ölçekli bankaların¹⁹ ön planda olmalarına neden olmaktadır.

Banka ölçek büyüklüğünün sistemik risk düzeyi ile olan ilişkisi, büyük ölçekli bankaların başarısız olmaları durumunda ortaya çıkacak olumsuz sistemik etkiler üzerinden açıklanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde değinildiği üzere, banka başarısızlıklarının bankacılık sektöründe neden olabileceği negatif dışsallıklar bankalararası riskler, acil varlık satışları ve güven kaybı nedeniyle oluşurken, reel ekonomi üzerindeki negatif dışsallıklar para ve kredi miktarındaki azalmalar ile borçların reel değerindeki artışlar gibi sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Her banka başarısızlığının belirli bir ölçüye kadar sistemik etkileri olabilmekle birlikte, başarısız olan ya da sorunlu hale gelen bankanın ölçeğinin büyük olması, ortaya çıkacak negatif dışsallıkların şiddetinin de büyük olması ihtimalini artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, büyük ölçekli banka başarısızlığı; başka bankaların da sorunlu hale gelmesi, finansal sistemin fonksiyonlarını yerine getirememesi ve ekonomik faaliyetlerde daralma yaşanması gibi sorunlara yol açabilmektedir (Stern ve Feldman, 2004:12-13).

Bankalararası işlemlerin büyük ölçekli bankalarda göreceli olarak daha yüksek olacağı beklentisi, söz konusu bankaların başarısızlıklarını sistemik açıdan önemli kılan unsurlardan biridir. Banka başarısızlığı durumunda, bankalararası işlemlere bağlı olarak ortaya çıkan zincirleme etkinin, büyük ölçekli banka başarısızlığında daha şiddetli olması beklenmektedir. Konuyla ilgili olarak Furfine (2003), ABD’deki bankaların gecelik borçlanma ilişkilerini dikkate alarak yaptığı çalışmada, büyük

¹⁹ Bu çalışmadaki “büyük ölçek” ifadesi, bir banka tarafından sağlanan finansal hizmetler hacminin geniş olduğunu gösterebilecek nitelikteki, başta bilanço büyüklüğü olmak üzere, risk düzeyi, şube sayısı ve çalışan sayısı gibi değişkenlere ait değerlerin yüksek olduğu durumları anlatmak için kullanılmıştır.

ölçekli bir banka başarısızlığının sistem çapında bir etki yaratmayacak olmakla birlikte, bazı ilave banka başarısızlıklarına yol açacağını ileri sürmüştür. Furfine (2003:125), yaratacağı güven kaybı ile birleştğinde bu tür bir etkinin politika yapıcılar tarafından dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Acil varlık satışları banka başarısızlıkları sonucu ortaya çıkan bir diğer negatif dışsallık olup bu dışsallığın derecesinin büyük ölçekli banka başarısızlıklarında daha yüksek olacağı, bu nedenle bu tür banka başarısızlıklarının sistemik etkilerinin daha fazla olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Acharya, Santos ve Yorulmazer (2010), kurmuş oldukları teorik model çerçevesinde büyük ölçekli bir banka başarısızlığının, küçük ölçekli banka başarısızlığına kıyasla daha yüksek maliyete neden olduğunu acil varlık satışlarına dayandırarak açıklamışlardır. Söz konusu çalışmaya göre, büyük ölçekli bir bankanın büyük miktardaki varlığının kısa zaman içerisinde nakde çevrilmesi oldukça zor olup bu durum, hem varlık fiyatlarının düşmesine hem de varlıkların etkinliği daha düşük olan banka dışı kesimlerin eline geçmesine neden olmakta ve hem aynı varlıkları portföyünde bulunduran diğer bankaları hem de ekonomik etkinliği olumsuz etkilemektedir (Acharya, Santos ve Yorulmazer, 2010:92-94).

Büyük ölçekli bir banka başarısızlığının neden olabileceği en önemli dışsallıklardan biri de güven kaybıdır. Güven kaybı, büyük ölçekli bir banka başarısızlığının finansal sistemin sağlamlığına yönelik yaratacağı genel bir güvensizliğin sonucu oluşabileceği gibi, başarısız olan büyük ölçekli bankanın diğer bankaları olumsuz etkileyeceği yönündeki beklentilerden de kaynaklanabilir. Bankacılık sektöründe yaşanacak bir güven kaybı, piyasa katılımcılarının (diğer bankalar, mevduat sahipleri vs.) piyasadaki fon arz ve talep işlemlerini durdurmalarına (Furfine, 2003:113), hatta sektördeki diğer bankalara yönelik panik ve hücumlara yol açabilir (Soussa, 2000:9). Mudiler bakımından rasyonel olarak değerlendirilebilecek bu davranış, piyasanın geneline yayıldığında önemli likidite sorunlarına yol açarak birçok bankayı zor duruma düşürebilecek niteliktedir (Furfine, 2003:113).

Bankaların günlük ekonomik aktivitelerdeki rolü göz önünde bulundurulduğunda, büyük ölçekli banka başarısızlıklarının reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin de daha büyük olması beklenmektedir. Örneğin, reel sektörde yer alan birçok firma günlük ödemelerini yapma ve risklerini yönetme konusunda sıkıntı yaşayabileceklerdir (Stern ve Feldman, 2004:46). Ayrıca, büyük ölçekli banka başarısızlığı ile birlikte bankacılık sektöründe ortaya çıkacak bir istikrarsızlık, ekonomideki kredi hacminin daralmasına yol açabilecektir. Kredi daralması, alternatif finansman kanalları bulunmayan firmaların (özellikle küçük ölçekli firmaların) yatırım harcamalarını düşürerek üretim ve istihdamı olumsuz etkileyecektir (Stern ve Feldman, 2004:47).

2.3. İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK POLİTİKASI

“İflas için çok büyük” (too big to fail) ifadesi, 1984 yılında ABD’nin en büyük bankaları arasında yer alan “The Continental Illinois National Bank and Trust Company”nin (Continental Bank) FDIC tarafından iflastan kurtarılması²⁰ sonrasında literatürde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Stern ve Feldman, 2004:14). Bu olay ve takip eden dönemde ABD başta olmak üzere²¹ dünyada büyük ölçekli bankaların iflas etmekten kurtarılmasına yönelik gerçekleşen çeşitli kamusal açıklama ve eylemler, literatürde “iflas için çok büyük politikası” ifadesinin kullanılmasına da zemin hazırlamıştır.

Finans literatüründe “iflas için çok büyük politikası” genellikle, büyük ölçekli bankaların finansal ve ekonomik bakımdan önemli sorunlara neden olacağı gerekçesiyle devlet tarafından iflas etmekten kurtarılmasına yönelik eylemleri anlatmak üzere kullanılmaktadır. Uygulamada ise, devlet tarafından iflas etmekten

²⁰ Continental Bank, FDIC tarafından açık banka yardımı (open bank assistance) yapılmak suretiyle çözümlenmiştir. Çözümleme (resolution) sürecinde mevduat sahipleri ile diğer alacaklıların tamamı zarardan korunmuştur. Başka bir ifadeyle, Continental Bank’ın kurtarılması olayında banka mevduatlarının sadece %10’u mevduat sigorta kapsamında iken, FDIC korumanın kapsamını genişleterek bankanın bütün alacaklılarını koruma altına almıştır. FDIC, bankaya yaptığı yardımların karşılığında bankaya sahip olan holding şirketinde önemli bir ortaklık payı almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hetzel (1991:6) ve FDIC (1998:545-565).

²¹ Continental Bank’ın iflas etmekten kurtarılmasının ardından ABD’de yetkili kamu otoriteleri tarafından, bazı bankaların iflas için çok büyük olduklarının düşünüldüğü duyurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ellis ve Flannery (1992).

kurtarılabacak bankanın belirlenmesinde “ölçek büyüklüğü” kriterinin dışında, ilgili bankanın faaliyette bulunduğu ülke ya da ülkelerin finansal sistem ve ekonomilerinde oynadığı rolün önemi de dikkate alınmaktadır (Stern ve Feldman, 2004:12).

“İflas için çok büyük politikası”, sistemik öneme sahip büyük ölçekli bir bankanın iflası durumunda, mevduat sigorta sistemi kapsamında olmayan banka alacaklılarının zarardan korunduğu durum olarak da tanımlanmaktadır (Stern ve Feldman, 2004:13). Bu tanımlamada, büyük ölçekli bir bankanın iflas etmekten kurtarılması durumunda, alacakları mevduat sigortası kapsamında olmayan kişilerin de zarardan korunacağı sonucuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim, büyük ölçekli olduğu için mali yardım olarak iflastan kurtarılan bir bankada tüm alacaklılar, bankadan olan alacaklarının tamamını tahsil etme imkânı bulmaktadırlar (Hetzl, 1991:3).

Zaman içerisinde, finansal sistem aracı ve katılımcılarının aralarındaki ilişkilerin artıp karmaşıklaşması, finansal ürünlerin çeşitlenmesi ve banka dışı finansal şirketlerin de iflas etmeleri durumunda önemli sistemik sorunlara yol açacak derecede büyümeleri, sistemik öneme sahip finansal kuruluş kategorisinde değerlendirilen şirketlerin hem sayısını hem de türünü artırmıştır. Diğer bir anlatımla, başlangıçta büyük ölçekli bankalar için kullanılan “iflas için çok büyük” ifadesi, son yıllarda finansal sistemdeki diğer büyük şirketler için de kullanılmaya başlanmıştır.

2.3.1. İflas İçin Çok Büyük Politikası Üzerine Tartışmalar

İflas için çok büyük politikası kapsamında, sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankaların iflastan kurtarılmalarının gerekliliğine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Konu ile ilgili tartışmalar genellikle merkez bankalarının son kredi mercii faaliyetleri kapsamında analiz edilmekle birlikte, konuyu bağımsız bir şekilde ele alıp inceleyen çalışmalar da mevcuttur.

Stern ve Feldman (2004), “iflas için çok büyük politikası”nın kabul görmesinde etkili üç temel nedenden söz etmektedirler. Söz konusu nedenlerden birincisi, literatürde de üzerinde çok durulan, büyük ölçekli banka iflaslarının olumsuz ekonomik sonuçlarıdır. İkinci neden, politika yapıcıların kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmeleridir. Üçüncü neden ise, politika yapıcıların belirli alanlara yönelik kredi tahsis sürecini kesintiye uğratmamak suretiyle uzun dönemli toplumsal refahın düşmesini engellemek istemeleridir (Stern ve Feldman, 2004:43-59).

Birinci neden olarak gösterilen olumsuz ekonomik sonuçlar, finansal sistemin düzgün işleyişinin bozulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçekli banka iflasının bulaşma yoluyla neden olacağı istikrarsızlık finansal sistemin etkin çalışmasına engel olmaktadır. Düzgün işlemeyen bir finansal sistem ise, kaynakların etkin dağılımını ve ödemeler sistemini olumsuz etkilemekte, finansal risklerin etkin fiyatlandırılmasını engellemektedir (Soussa, 2000:8).

Olumsuz ekonomik sonuçlar kadar önemli görülme de, politika yapıcıların kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmeleri “iflas için çok büyük politikası”nın nedenleri arasında görülmektedir. Politika yapıcılar, kendi itibar ve kariyerlerini düşünerek ve alacaklıları korumak adına büyük ölçekli bankaları iflastan kurtarmak isteyebilir ya da iflaslarını erteleyecek başka politikalar benimseyebilirler (Stern ve Feldman, 2004:52-56).

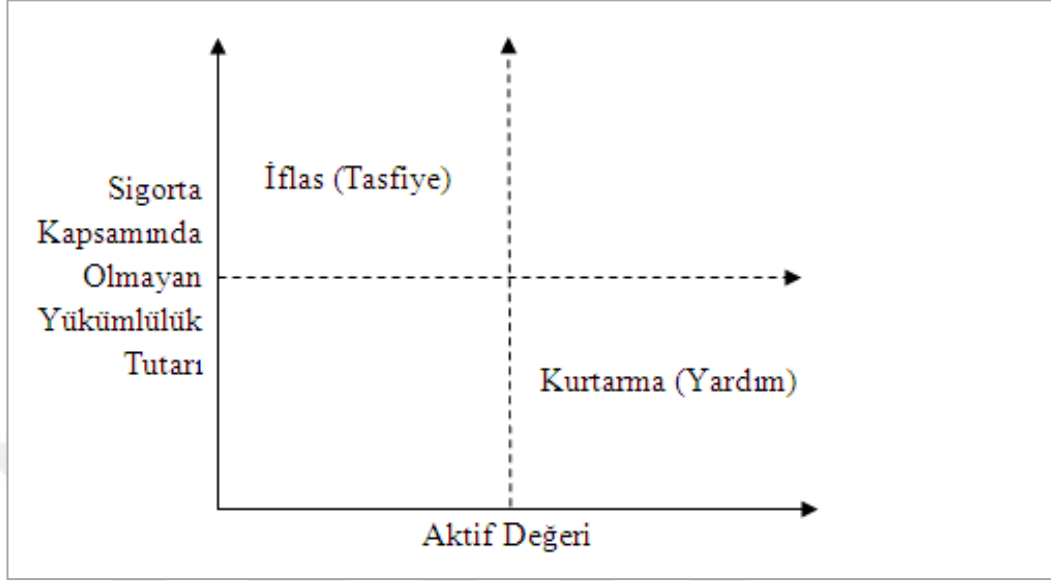
İflas için çok büyük politikasının nedenleri arasında gösterilen bir başka faktör ise ekonomideki belirli alanlara kredi tahsisinin sürdürülmesi isteğidir. Politika yapıcılar, toplumsal refah artışında önemli olduğu düşünülen bazı alanlara kredi kullandıran bankaların iflasına izin vermek istemeyebilirler. Bazı ülkelerde devlet, kendisine ait bankalar aracılığıyla ya da özel sermayeli bankaları yönlendirmek suretiyle kredi piyasasına müdahalelerde bulunmaktadır. Devlet, uyguladığı kredi politikası nedeniyle zarar eden bankaları kurtarmak veya belirli kesimlere olan kredi arzını devam ettirmek amacıyla banka iflaslarına müdahale edebilmektedir (Stern ve Feldman, 2004:56-57).

Goodhart ve Huang (1999), konuyu merkez bankasının son kredi mercii faaliyetleri kapsamında ve kurdukları teorik model yardımıyla aydınlatmaya çalışmışlardır. Goodhart ve Huang'a (1999:25-26) göre, banka iflasının belirsizliği artırdığı ve politikacıların karar vermesini zorlaştırdığı bir ortamda, eğer bir banka yeterince büyük ise bu bankanın iflasına izin vermenin neden olacağı toplam maliyet çok yüksek olacağından, bankanın devlet tarafından merkez bankası müdahalesi kullanılarak kurtarılması doğru bir seçim olacaktır. Bununla birlikte, bankaların devlet tarafından iflastan kurtarılması için gerekli banka büyüklüğünü bilmeleri durumunda, faaliyetlerini buna göre ayarlayarak kurtarlma ihtimallerini artırmaya çalışacaklarından, kamu otoriteleri banka kurtarma kararlarının gerekçesini açıklarken, yararlı ya da yapıcı bir belirsizlik (constructive ambiguity)²² politikasını tercih etmelidirler (Goodhart ve Huang (1999:25-26).

Diğer taraftan Freixas (1999), bir bankanın iflası durumunda neden olacağı olumsuz ekonomik sonuçların bankanın aktif büyüklüğü ile doğru orantılı olduğunun kabul edildiği bir durumda, aktifi büyük bir bankanın iflasına izin verilmek yerine devlet tarafından kurtarılması stratejisinin optimal olabileceğini belirtmiştir. Freixas (1999:6-7), bir bankanın iflastan kurtarılmasına ilişkin yapılan fayda-maliyet analizinde, reel ekonomik maliyetlerin yanı sıra, bankayı iflastan kurtarmak için gerekli finansal kaynağın büyüklüğünün de dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Freixas (1999:6-7), bankanın mevduat sigortası kapsamında olmayan yükümlülük tutarının yüksekliğinin finansal maliyeti artırıcı, banka aktif değerinin yüksekliğinin ise finansal maliyeti düşürücü bir etkisinin olacağını belirtmiştir (Şekil 4).

²² Bilinçli ya da yapıcı belirsizlik, bankaların iflastan kurtarma politikasının detaylarının kamuya açıklanmaması durumunu anlatmak için kullanılmaktadır.

Şekil 4: Finansal Maliyete Göre Banka İflasına Karar Verilmesi

Kaynak: Freixas (1999:11)

Yukarıdaki Şekil 4; bir bankanın mevduat sigortası kapsamında olmayan yükümlülük tutarı azaldıkça ve aktif değeri arttıkça iflastan kurtarılma maliyetinin düşeceğini, dolayısıyla iflastan kurtarılma ihtimalinin artacağını; ancak mevduat sigortası kapsamında olmayan yükümlülük tutarı arttıkça ve aktif değeri azaldıkça iflastan kurtarılma maliyetinin yükseleceğini, dolayısıyla iflastan kurtarılma ihtimalinin azalacağını ifade etmektedir (Freixas, 1999:11).

Literatürde “iflas için çok büyük politikası”nın gerekçelerini benimsemeyen ve büyük ölçekli banka iflaslarına devlet tarafından müdahale edilmemesi gerektiğini ileri süren görüşler de mevcuttur. Bu görüşlere göre, büyük ölçekli banka iflaslarının neden olduğu olumsuz ekonomik sonuçlar abartılmaktadır. Bir tek bankanın iflasının bankadan alacaklı olan diğer bankaları ya da alacaklıları iflasa sürükleyecek derecede zarara uğratması oldukça güçtür. Bankacılık hücumları bankaların finansal durumuna ilişkin belirsizlikten değil, finansal zayıflıklarından dolayı meydana gelmektedir (Stern ve Feldman, 2004:47-49).

İflas için çok büyük politikası ahlaki tehlikeye, finansal krizlere ve kaynakların etkin olmayan şekilde dağılımına neden olduğu gerekçeleriyle de eleştirilmektedir. Buna göre, büyük ölçekli bankaların aldıkları riskler karşılığı elde ettikleri kârları

banka hissedarları paylaşırken, iflas durumundaki zararların devlet tarafından karşılanması, söz konusu bankaları daha riskli yatırım alanlarına yönelmeleri konusunda teşvik etmekte ve ahlaki tehlikeye yol açmaktadır. Bankacılıkta sistemik riski artırarak finansal krizlere zemin hazırladığı öne sürülen bu durumun aynı zamanda kaynakların etkin olmayan şekilde dağılımına neden olarak olumsuz ekonomik sonuçlar doğurduğu da ileri sürülmektedir. Ortaya çıkan bu olumsuz sonuçlar büyük ölçekli bankaların iflastan kurtarılmaları nedeniyle oluşan finansal maliyetten çok daha önemli olarak görülmektedir (Gropp ve Vesala, 2001:8-9).

Büyük ölçekli bankalara borçlanma konusunda rekabet avantajı sağladığı da ileri sürülen “iflas için çok büyük politikası”na yönelik eleştirilerin oluşmasında, söz konusu politikanın neden olduğu etkilerin rolü önemli olup çalışmanın izleyen bölümlerinde “iflas için çok büyük politikası”nın etkileri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

2.3.2. İflas İçin Çok Büyük Politikasının Etkileri

İflas için çok büyük politikasının banka ortak ve yöneticileri ile banka yatırımcıları üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu belirtilmektedir. Söz konusu etkilerin, “iflas için çok büyük algısı” ve bu algı nedeniyle zayıflayan “piyasa disiplini”nin bir sonucu olarak ortaya çıktıkları ileri sürülmektedir. Bu kapsamda, aşağıda öncelikle “iflas için çok büyük politikası” ve “iflas için çok büyük algısı” arasındaki ilişki ile bankacılıkta piyasa disiplini ve mudi disiplini hipotezi konuları ele alınacaktır. Daha sonra, “iflas için çok büyük algısı” ile banka borçlanması ve risk alma politikası arasındaki ilişkilere değinilecektir.

2.3.2.1. İflas İçin Çok Büyük Politikası ve İflas İçin Çok Büyük Algısı

“İflas için çok büyük politikası”nın büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı” veya “iflas etmez algısı” oluşturduğu belirtilmekte ve bu algının, yatırımcıları büyük ölçekli bankaların riskleri konusunda duyarsızlaştırdığı ve piyasa disiplinini azalttığı ileri sürülmektedir. Söz konusu algının ayrıca, banka ortak ve

yöneticilerinin risk alma konusunda daha rahat davranmalarına yol açtığı da belirtilmektedir (Soussa (2000), Stern ve Feldman (2004)).

Yatırımcılar nezdinde, büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas etmez algısı”nın oluşmasında, iflas için çok büyük politikalarının etkili olduğu düşünülmekle birlikte, söz konusu algı böyle bir politika izlenmediği durumda ve sadece banka ölçeğinin büyük olması nedeniyle de oluşabilir. Nitekim, bazı ampirik çalışmalarda “iflas için çok büyük politikası”nın devlet tarafından benimsenmediği durumlar da dahi, büyük ölçekli kuruluşlara yönelik yatırımcı güveninin daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur²³.

2.3.2.1.1. Bankacılıkta Piyasa Disiplini

Literatürde farklı şekillerde tanımlanmakta olan piyasa disiplini kavramının genellikle kurumsal yönetim, finansal krizlerin sebepleri ve kamusal düzenleme ve denetlemeye ilişkin konular kapsamında ele alındığı görülmektedir. Özellikle, bankacılık faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetimine yönelik tartışmalarda söz konusu kavrama sıklıkla rastlanmaktadır.

Piyasa disiplini genel olarak piyasaların borçluları (borrowers) iflas etmeyecek şekilde davranmaya zorlaması şeklinde ifade edilmektedir (Llewellyn ve Mayes, 2003:9). Bankacılık sektörü bakımından piyasa disiplini ise, piyasa katılımcılarının bankaların faaliyetlerini izleyerek aşırı risk almalarını engelledikleri bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Stephanou, 2010:4).

Bankacılık sektöründe piyasa disiplini doğrudan (direct) ve dolaylı (indirect) olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Doğrudan piyasa disiplini, piyasa katılımcılarının bizzat kendilerinin bankaların risk alma davranışlarını etkilemesi veya kontrol etmesi olarak tanımlanmaktadır (Stephanou, 2010:5). Dolaylı piyasa disiplini ise, banka risklerinin izlenmesi kapsamında denetleyici kurum tarafından fiyat gibi piyasa göstergelerinin kullanılarak bankalara müdahale edilmesi durumunu ifade etmektedir (Angkinand, Wihlborg ve Willett, 2011:5).

²³ Örnek için bkz.: Gormley, Johnson ve Rhee (2011).

Finansal piyasalara yönelik kamusal düzenleme ve denetimin bazen alternatifi bazen de tamamlayıcısı olarak gösterilen piyasa disiplininin oluşup oluşmadığı ve etkin olup olmadığı önemlidir. Bankacılık sektöründe piyasa disiplininin hangi şartlar altında etkin olabileceğine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, Llewellyn ve Mayes (2003:12), piyasa disiplininin bankacılık sektöründe etkin olabilmesi için gerekli olan sekiz şarttan bahsetmişlerdir. Bu şartlar aşağıda belirtilmiştir.

- 1) Bankaların finansal durumları ile ilgili doğru bilgilerin, paydaşların (stakeholders²⁴) kullanımına zamanında açılması.
- 2) Kullanıma açılan bilgileri analiz edebilecek yeterli sayıdaki paydaş grubun bulunması.
- 3) Paydaş grupların, banka faaliyetlerini izleme ve bankanın iflası durumunda zarara maruz kalmama konusunda kesin güdülerinin (clear incentives) bulunması.
- 4) Yeterli sayıdaki paydaş grubun yatırım kararlarını, ilgili bankaların finansal durumlarına ilişkin bilgilere dayanarak vermesi.
- 5) Paydaş grupların, bankaların finansal yapısına ilişkin elde ettikleri bilgilere rasyonel bir şekilde tepki vermeleri, aynı hata ve yanlışlara düşmemeleri.
- 6) Paydaş grupların rasyonel tepkilerinin, piyasayı yeni fiyat ve miktar düzeylerinde dengeye getirmesi.
- 7) Banka yöneticilerinin piyasada oluşan değişikliklere (Örneğin fiyat ve miktar değişimleri gibi) tepki verecek güdülerinin ve kabiliyetlerinin bulunması.
- 8) Bankalar hakkındaki bilgilerin piyasa tarafından riskin fiyatlanmasında etkin bir şekilde dikkate alınması, bir başka ifadeyle fiyatların riski doğru bir şekilde yansıtması.

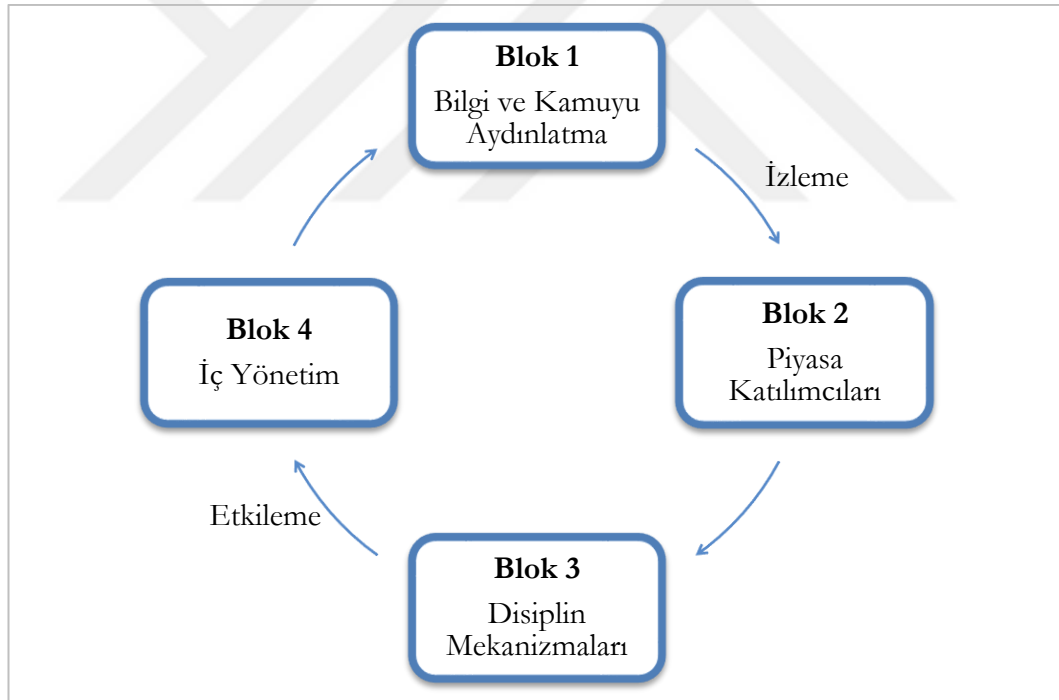
Llewellyn ve Mayes (2003:13), piyasa disiplininin temelde sermaye maliyeti, borç maliyeti ve arz miktarı gibi fiyat ve miktar değişimleri kanalıyla oluştuğunu

²⁴ Llewellyn ve Mayes (2003:11) paydaşlar olarak; denetim kurumları, kredi derecelendirme kuruluşları, piyasa tacirleri, hissedarlar, yönetim kurulu üyeleri, alacaklılar, mudiler, yöneticiler, kredi borçluları ve çalışanları göstermiştir.

belirtmişler, piyasa disiplininin etkin olabilmesi için yukarıda belirtilen sekiz şartın sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Stephanou (2010), literatürde yer alan bilgi ve değerlendirmelere dayanarak bankacılık sektöründeki piyasa disiplininin etkin işleyiş mekanizmasına ilişkin bir çerçeve oluşturmuştur (Şekil 5). Söz konusu çerçevede, piyasa disiplininin etkin işleyişinde önemli olduğu ileri sürülen dört temel yapı bloğundan (building block) ve bu bloklar ile ilişkisi bulunan alt unsurlardan bahsetmiştir. Stephanou'ya (2010:7) göre, oluşturmuş olduğu çerçevedeki blokların doğruluğu tartışılabilir olmakla birlikte, önemli olanın blokların altında yer verdiği alt unsurların ilgili parçaların tamamını kapsayıp kapsamadığıdır.

Şekil 5: Piyasa Disiplini Çerçevesi

Kaynak: Stephanou (2010:5)

Yukarıdaki Şekil 5'te gösterilen ve etkin bir piyasa disiplini için gerekli bileşenler olarak değerlendirilebilecek dört bloktan birincisi "Bilgi ve Kamuyu Aydınlatma"dır. Söz konusu blok kapsamında yer alan unsurlar; muhasebe ve finansal raporlama, dış denetim, ihtiyatlı raporlamalar, kredi derecelendirme kuruluşları, medya ve araştırmacılarıdır (Stephanou, 2010:5-6). Birinci blok,

bankaların finansal performansları ile maruz kaldıkları risklere ilişkin yeterli, tutarlı ve güvenilir bilgilerin kamuya zamanında sunulabilmesini ifade etmektedir.

Piyasa disiplininin etkin olabilmesi için bankaların risklerini izleme isteği bulunan ve elde ettiği bilgiyi doğru bir şekilde kullanabilecek bağımsız piyasa katılımcılarına ihtiyaç bulunmaktadır. Piyasa disiplini çerçevesinin ikinci bloğunu oluşturan “Piyasa Katılımcıları” bileşeni; sözleşme karşı tarafları, mevduat sahipleri, hissedarlar, alacaklılar ve takas odaları gibi katılımcılardan oluşmaktadır (Stephanou, 2010:6).

Finansal ürünlere olan talep miktarı ile fiyat düzeyi değişimleri, finansal işlemler için talep edilen teminat ve marjların şartları, yasal tazminatlar ve sorunlu bankaları çözümleme veya faaliyet izinlerini kaldırma gibi kamusal müdahaleler üçüncü blok olan “Disiplin Mekanizması” kapsamındaki faktörlerdir (Stephanou, 2010:6). Söz konusu faktörler, piyasa katılımcıları tarafından, piyasa disiplini mekanizmasının dördüncü bileşeni olan bankanın “İç Yönetimi”ni etkilemek üzere kullandıkları unsurlardır.

Stephanou’nun (2010:6) “İç Yönetim” adını verdiği dördüncü blok kapsamında ise risk yönetimi, yönetici ücretleri ile şirket yönetim kurulunun oluşumu, bağımsızlığı ve yönetim kurulu üyelerinin bağımsızlığı gibi bankanın yönetimini etkileyecek faktörler yer almaktadır. Piyasa disiplininin oluşabilmesi için banka yönetimine ilişkin kararların, “Disiplin Mekanizması” bloğundaki (Şekil 5) faktörlerden etkilenmesi gerekmektedir.

2.3.2.1.2. Mudi Disiplini Hipotezi

Uygulamada, piyasanın bankalar üzerinde etkin bir disiplin mekanizması oluşturup oluşturamayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmekte olup konuya ilişkin birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Ampirik çalışmaların önemli bir bölümü, piyasa disiplini kapsamında ileri sürülen “Mudi Disiplini Hipotezi”nin (The Depositor Discipline Hypothesis) doğruluğunu araştırmaya yöneliktir. Söz konusu hipoteze göre, mudiler riskli faaliyetlerde bulunan bankaları daha yüksek faiz oranı talep ederek, mevduatlarını çekerek ya da yatırmayarak (Demirgüç-Kunt ve

Huizinga, 1999:3) ve mevduat hesaplarının vadelerini kısaltarak disipline etmektedirler (Semenova, 2007). Başka bir ifadeyle, aşırı risk alan bankalar mudileri tarafından yüksek faiz oranı talep etmek, hesaplarını kapatmak ve daha kısa vadeli hesap açmak suretiyle cezalandırılmaktadırlar (Kobayashi ve Bremer, 2007:13).

Mudilerin mevduatları için riski yüksek olan bankalardan daha yüksek faiz oranı talep etmeleri, söz konusu bankaların risk priminin yükseldiği anlamına gelmekte olup riskin yeterince yüksek olduğu durumda bankalar, mevduat toplayamama veya mevcut mevduatlarını kaybetme sorunuyla bile karşı karşıya gelebileceklerdir (Semenova, 2007:4). Bankaların risk düzeylerindeki artış, mudileri daha kısa vadeli veya vadesiz mevduat hesabı açmaya da yöeltebilecektir (Semenova, 2007:4). Mevduat hesap vadelerindeki bu değişim, vade kayması (maturity-shifts) şeklinde ifade edilmekte ve bankalar üzerindeki mudi disiplininin başka bir yansıması olarak gösterilmektedir.

Mevduat hesaplarının farklı nitelik ve işleyişlerinin olması, mevduat hesap türlerinin mudi disiplini hipotezi kapsamında farklı değerlendirilmelerine sebep olmaktadır. Örneğin, Calomiris ve Kahn (1991), talep edilebilir borç²⁵ (demandable debt) üzerinde durmuş ve talep edilebilir mevduat (demandable deposit) sahiplerinin bankanın iyi yönetilmesi konusunda zorlayıcı bir mekanizma oluşturarak, çok riskli ya da kötü projelere yatırım yapılmasını engelleyeceğini ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan, mudi disiplini hipotezi kapsamında mevduat hesapları, mevduat sigortası kapsamında olup olmadıklarına göre farklı değerlendirilmektedir. Mudi disiplini olumsuz etkilediği ve ahlaki tehlikeye neden olduğu ileri sürülen mevduat sigortası uygulaması, mudi disiplininin varlığına yönelik araştırmalarda mevduatın sigortalı ve sigortasız olarak ayrıştırılmasına yol açmıştır (Örnek için bkz.: Peria ve Schmukler (2001), Ungan ve Caner (2004). Söz konusu ayrımın temelinde, mevduat sigortasının sigortalı mudilerin bankayı izleme güdülerini ortadan kaldırdığı ve mudi disiplininin sigorta kapsamında olmayan mevduat sahiplerince sağlanabileceği düşüncesi yatmaktadır.

²⁵ Talep edilebilir borç (demandable debt), vade ya da başka bir sınırlamaya tabi olmadan herhangi bir anda bankadan talep edilebilir banka borcu olup İngilizce literatürde “demand deposit” şeklinde de ifade edilmektedir.

Mevduat hesaplarının, mudi disiplini hipotezi kapsamında farklı değerlendirildiği başka bir alan ise mevduat hesap tutarlarıdır. Yüksek tutarlı mevduat hesaplarının önemli bir bölümünün mevduat sigortası kapsamı dışında kalması ve bu tür mevduat sahiplerinin daha bilgili olmaları varsayımı, piyasa disiplininin sağlanmasında, söz konusu hesapların önemini artırmakta ve farklı muamele görmelerine neden olmaktadır (Örnek için bkz.: Park (1995)).

Bankalar üzerinde mudi (piyasa) disiplininin varlığına ilişkin olarak yapılan ve kullandıkları değişkenler ile yöntemler bakımından farklılıklar arz eden ampirik çalışmalarda; bankanın borçlanma düzey ve koşullarının risk seviyesinden etkilenmiş olması, mudi disiplininin varlığı için bir işaret kabul edilmektedir. Söz konusu çalışmalarda, bağımlı değişken olarak mevduatın yanı sıra bono ve tahvil gibi borçlanma senetlerine ait faiz oranı ve miktar gibi büyüklükler de kullanılmaktadır²⁶. Piyasa disiplinine ilişkin ilk ampirik çalışmalar genellikle ABD bankacılık sistemi üzerine yoğunlaşırken, daha sonra birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke bankacılık sistemleri üzerine de çalışmalar yapılmıştır (Murata ve Hori, 2006:262).

2.3.2.2. İflas İçin Çok Büyük Algısı ve Banka Borçlanması

İflas için çok büyük algısının, büyük ölçekli bankalara yönelik risk algısını ve piyasa disiplini azalttığı, böylece söz konusu bankaların daha kolay ve düşük maliyetle kaynak bulabilmesine imkân sağladığı ileri sürülmektedir (Ellis ve Flannery (1992), Soussa (2000), Stern ve Feldman (2004)). Büyük ölçekli bankalara rekabet avantajı sağladığı belirtilen bu durumun analizinde, “yatırım”, “risk”, “risk primi” ve “getiri” gibi değişkenlerin birbiriyle olan etkileşimleri ön plana çıkmaktadır.

Ekonomik birimlerin tüketimlerini kesintiye uğratmadan gelir ve tüketim zamanlarını farklılaştırabilmesini sağlayan finansal sistemin etkin olabilmesi için, tasarruf sahiplerine maruz kaldıkları riskleri düşürme ya da ortadan kaldırma imkânını sunması gerekmektedir (Danthine ve Donaldson, 2005:3-32). Bu kapsamda,

²⁶ Örnek için bkz.: Avery, Belton ve Goldberg (1988), Ellis ve Flannery (1992), Park ve Peristiani (1998).

tasarruf sahiplerinin tasarruflarını nasıl değerlendirecekleri ya da yatırım yapacakları varlıkları nasıl seçecekleri, bir varlık için talep edecekleri getiri oranına nasıl karar verecekleri gibi hususlar finans literatüründe cevabı aranan önemli sorular arasında yer almaktadır.

Sahip olunan malların bir parçasını oluşturan varlıklar (para, bono, hisse senedi, arazi, ev, üretim araçları vs.) aynı zamanda değer biriktirme araçlarıdır. Bir varlığın satın alınması, elde tutulması ve satılması gibi kararları etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Mishkin (2007:93) varlık talebini etkileyen dört faktörden söz etmektedir. Bunlar; servet, beklenen getiri, risk ve likiditedir. Diğer değişkenler sabit kabul edildiğinde, servet ve beklenen getiri artışının varlık talebini artıracak beklenmektedir. Aynı şekilde, bir varlığın nakde dönüşme imkânı arttıkça ya da daha likit hale geldikçe, söz konusu varlığa olan talebin de artacağı düşünülmektedir. Buna karşılık, diğer değişkenler sabit iken, varlığa ait risk derecesi ya da varlık getirisine ilişkin belirsizlik arttıkça varlık talebinin düşeceği beklenmektedir (Mishkin, 2007:94-95).

Merton (1974:449), bir şirket tarafından ihraç edilen borçlanma senedinin değerinin temel olarak üç faktöre bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu faktörlerden birincisi risksiz olarak değerlendirilen hazine veya yüksek kredi değerliliğine sahip şirketler tarafından ihraç edilen borçlanma senetlerinin getiri oranlarıdır. İkinci faktör borçlanma senedinin vadesi, getiri oranı, iflas durumunda alacağın tahsil sırası vs. gibi özellikleridir. Merton (1974:449), borç senedini ihraç eden şirketin senede ilişkin yükümlülüklerini kısmen ya da tamamen yerine getirememesi ya da temerrüde düşme olasılığını, senedin değerinin etkileyen üçüncü faktör olarak ileri sürmüştür. Merton'un (1974) açıklamaları, finansal yatırım kararı verilirken yatırım aracına ait "getiri oranı", "vade", "risk" ve "risk primi" gibi faktörlerin dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Getiri oranının belirlenmesinde en temel göstergelerden biri olan faiz oranı, bankacılık ürünlerinin büyük bir bölümünün fiyatlandırılmasında kullanılmakta ve yatırım kararlarını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle nominal ve reel ayırımına tabi tutularak ele alınan faiz oranını etkileyen

birçok mikroekonomik ve makroekonomik faktör bulunmaktadır. Risk düzeyi, faiz oranını etkileyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Diğer şartlar aynı iken, riski yüksek olan bir yatırım aracının riski düşük olana kıyasla daha yüksek faiz oranına sahip olması beklenmektedir (Ritter, Silber ve Udell, 1996: 74-75).

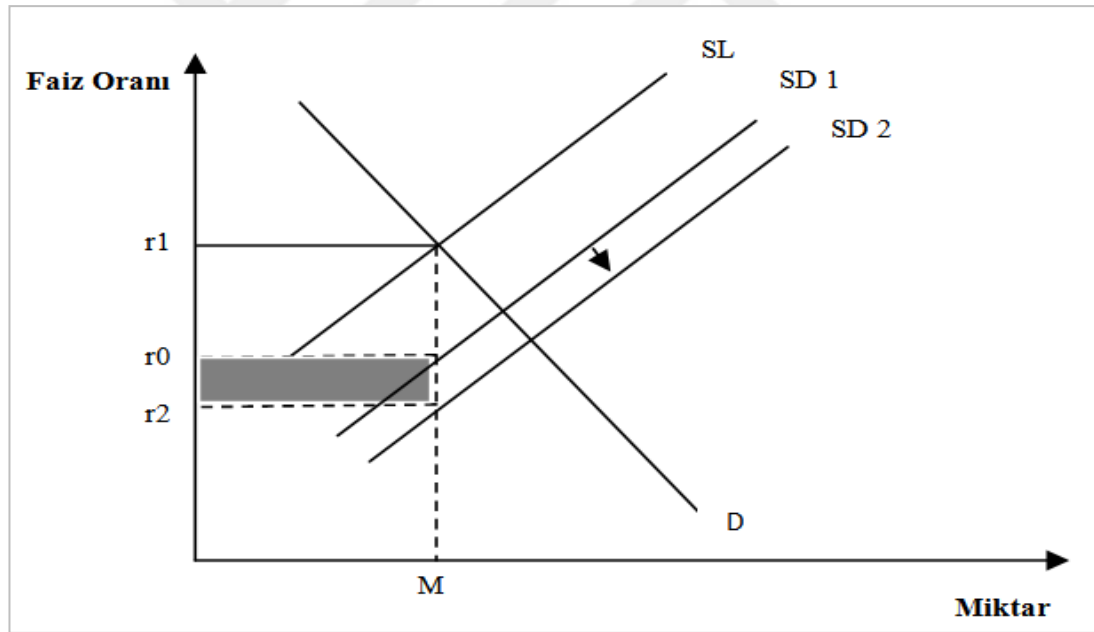
“Risk”, “riskin fiyatı” ya da “risk primi” gibi kavramlar finansal teorisinin; belirsizlik durumunda yatırım kararı verme, riskli nakit akımlarının değerlendirilmesi veya riskli varlıkların fiyatlandırılması gibi temel konuları içerisinde ele alınıp incelenmektedir. Örneğin, Portföy Teorisi, riskten kaçınan ve faydasını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışan bireylerin (risk-averse income maximizers) aynı risk seviyesinde getirilerini nasıl en yüksek düzeye çıkaracakları ya da belirli bir getiri seviyesinde maruz kaldıkları risk düzeyini en aza nasıl indirecekleri konusu üzerinde durmaktadır (Howells ve Bain, 2008:186).

Finansal anlamda “risk”, varlık getirisine ilişkin belirsizlik ya da bir varlıktan elde edilen gerçek getirinin (actual return) o varlıktan beklenen getiriden (expected return) farklılaşma ihtimali olarak tanımlanmaktadır (Mishkin, 2007:95). Beklenen getiri genellikle varlığın geçmişte belirli bir zaman içerisindeki ortalama getirisi olarak kabul edilmekte, varlığın riski, gerçekleşen getirilerin ortalama getiriden sapma derecesine göre hesaplanmaktadır (Howells ve Bain, 2008:216-217). Risk primi ise, riskten kaçınan bir kişinin (a risk-averse agent) riskli bir varlık için ödemeyi kabul edeceği en yüksek fiyat ile riskli varlığın beklenen getirisi arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Danthine ve Donaldson, 2005:63).

Risk primi ayrıca, riskli bir varlığı satın almak ya da o varlığa yatırım yapmak için riski sıfır olan bir varlığın getirisinin üzerinde talep edilen ilave getiri oranı olarak da ifade edilmektedir (Howells ve Bain, 2008:622). Bu tanımlamaya göre risk primi tutarı, risksiz olarak değerlendirilen yatırım araçlarının getiri oranlarının yanı sıra, yatırımcıların riskten kaçınma dereceleri ve yatırım yapılan varlığın risk derecesinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak artıp azalmaktadır (Howells ve Bain, 2008:217). Mudi Disiplini Hipotezi’ndeki, “banka riski arttıkça mudilerin mevduatları için daha yüksek faiz oranı talep edecekleri” ifadesi, zımni olarak bankanın risk priminin yükseleceğine işaret etmektedir.

Soussa (2000:12), “iflas için çok büyük algısı”nın var olduğu durumda, büyük ölçekli bankalara yönelik risk algısının düşük olacağı gerekçesiyle söz konusu bankaların elde edebilecekleri borçlanma avantajını ve bunun kârlılıklarına etkisini aşağıdaki “Şekil 6” yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Bankacılık sektöründe tam rekabet şartlarının bulunduğu varsayımı altında; aşağıdaki şekilde yer alan (SL) kredi arzını, (SD1) mevduat arzını ve (D) ise kredi talebini ifade etmektedir. Denge kredi ve mevduat miktarı (M), kredi faiz oranı (r_1), mevduat faiz oranı ise (r_0)’dır. Ancak “batmasına izin verilemez” algılaması ile büyük ölçekli banka için mevduat arzı artmakta (SD2), böylece banka daha düşük maliyetle (r_2) borçlanmaktadır. Bunun sonucunda banka, şekildeki “gri alan” kadar maliyet avantajı (funding subsidy) elde etmekte ve dolayısıyla da kârlılığı olumlu yönde etkilenmektedir (Soussa, 2000:12).

Şekil 6: Büyük Ölçekli Bankaların Borçlanma Avantajı

Kaynak: Soussa (2000:12)

Büyük ölçekli bankalara yönelik risk algısının daha düşük olup olmadığının, bir başka ifadeyle “iflas için çok büyük algısı”nın bulunup bulunmadığının banka borçlanma koşullarının analiz edilmesi suretiyle araştırılmasına, genellikle bankaların borçlanma maliyetini ve tutarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine ve

piyasa disiplininin varlığına yönelik çalışmalarda rastlanmaktadır²⁷. Bu tür çalışmalarda ağırlıklı olarak iki değişken üzerinde durulmaktadır. Mudi Disiplini Hipotezi’nde de sözü edilen bu değişkenler; “borçlanma faiz oranı” ve “borçlanma tutarı”dır. Söz konusu çalışmalarda çeşitli borçlanma araçlarının (borçlanma senedi, mevduat ve mevduat sertifikası gibi) faiz oranları dikkate alınarak, büyük ölçekli bankaların borçlanma maliyetlerinin diğer bankaların borçlanma maliyetlerinden farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmaktadır. Banka ölçek büyüklüğü ile borçlanılan tutar arasındaki ilişkinin araştırıldığı durumlarda ise çoğunlukla, güven azaltıcı (kriz ve risk artışı gibi) ve güven artırıcı (mevduat sigortacılığı gibi) çeşitli faktörlerin büyük ölçekli bankalara yönelik kaynak akışını nasıl etkiledikleri incelenmektedir²⁸.

Konuya ilişkin olarak, farklı ülke bankacılık sektörleri ve dönemler dikkate alınarak yapılan ampirik çalışmalarda, farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı araştırmalar banka ölçek büyüklüğünün bankalara borçlanma avantajı sağladığı sonucuna varırken, bazıları böyle bir etkinin olmadığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin, Hannan ve Hanweck (1988), Hughes ve Mester (1993), Flannery ve Sorescu (1996), Tsuru (2003), Oliveira, Schiozer ve Barros (2011) tarafından yapılan çalışmalarda, büyük ölçekli bankaların borçlanma miktar ve maliyeti konusunda avantajlı oldukları şeklindeki bulgulara ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Ellis ve Flannery (1992), Park (1995) ve Barajas ve Steiner (2000) tarafından yapılan ampirik çalışmalarda ise ölçek büyüklüğünün banka borçlanma miktarı ve maliyeti üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

2.3.2.3. İflas İçin Çok Büyük Algısı ve Banka Risk Alma Politikası

Literatürde, “iflas için çok büyük algısı”nın büyük ölçekli bankaların riskli yatırım yapmalarını (Örneğin, riski yüksek projelere kredi verilmesi ve riski yüksek menkul kıymetler satın alınması gibi) teşvik ederek ahlaki tehlikeye ve sistemik riske neden olduğu şeklinde görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlere göre “iflas için çok büyük algısı” mudilerin banka riskleri konusunda duyarsızlaşmasına neden olmakta,

²⁷ Örnek için bkz.: Park (1995), Barajas ve Steiner (2000), Hosono, Iwaki ve Tsuru (2004).

²⁸ Literatürde, “iflas için çok büyük algısı”nın oluşmasına neden olacağı düşünülen bazı uygulamaların, banka hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Örnek için bkz.: O’hara ve Shaw (1990), Pop ve Pop (2009).

banka ortak ve yöneticilerini de risk alma konusunda daha rahat hareket etmeye yöneltmektedir. Bunun sonucunda, büyük ölçekli bankalar daha riskli yatırımlar yapmakta ve daha riskli duruma gelebilmektedirler (Ellis ve Flannery (1992), Soussa (2000), Stern ve Feldman (2004)).

Literatürde, farklı ülke bankacılık sektörleri ve farklı dönemler dikkate alınarak yapılan ampirik çalışmalarda, büyük ölçekli bankaların risklilik düzeylerinin diğer bankalardan farklı olup olmadığı araştırılmıştır. Banka risklilik düzeyinin bankaların risk alma politikalarının bir göstergesi olduğu kabul edilen bu çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Hetzel (1991) tarafından ABD bankacılık sektörü üzerine yapılan analizde, ABD’de mevduat sigorta sistemi aracılığıyla uygulanan “iflas için çok büyük politikası”nın 1980’lerde büyük ölçekli bankaların riskli yatırım stratejileri belirlemelerine neden olduğu; bu dönemde bankacılık sektörü “Sermaye/Toplam Varlık” oranlarının 1960’lı yılların başına göre genel olarak düştüğü, ancak söz konusu düşüşün büyük ölçekli bankalarda daha büyük boyutta olduğu ifade edilmiştir (Hetzel, 1991:9-10).

ABD bankacılık sektörü üzerine ve yine 1980’li yıllara ilişkin olarak Boyd ve Gertler (1994) tarafından yapılan çalışmada da büyük ölçekli bankaların daha fazla risk aldıkları tespit edilmiş ve bu sonucun büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın varlığına işaret ettiği belirtilmiştir. Diğer taraftan, Pais ve Stork (2011) tarafından Avrupa Birliği (AB) bankaları üzerine yapılmış olan çalışmada ise, ölçek büyüklüğünün sistemik riski önemli ölçüde artırdığı, ancak bankaların “riske maruz değer” olarak ölçülen bireysel risk düzeyleri üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA SİSTEMİK RİSKİN VE AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİ TARTIŞMALARI

3.1. BANKA BAŞARISIZLIKLARININ VE SİSTEMİK RİSKİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Sistemik finansal krizlerin neden olduğu olumsuz ekonomik sonuçlar, krize zemin hazırlayan finansal risklere karşı önlem alınmasının en önemli gerekçelerden birini oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde değinildiği üzere, sistemik riskin bankacılık faaliyetleri ve banka başarısızlıkları ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Banka başarısızlıkları ve sistemik riskin önlenmesine¹ yönelik olarak çeşitli araçlar önerilmekte olup bu araçlardan uygulamada değişen ölçülerde yararlanılmaktadır.

Aşağıda, banka başarısızlıklarının ve bankacılık kaynaklı sistemik riskin önlenmesine yönelik olarak önerilen araçlara değinilecektir. Söz konusu araçlardan “düzenleme ve denetim”, “dar bankacılık” ve “serbest bankacılık”, genellikle banka başarısızlıklarının önlenmesine² ve sistemik riskin zaman içinde oluşmasının engellenmesine yöneliktir. “Likidite ve sermaye yardımı sağlanması” ise daha ziyade finansal krizin yönetilmesi kapsamında karşımıza çıkan uygulamalardır. Bu uygulamalarla, krizin daha da genişleyip şiddetlenmesinin önüne geçilmesi ve krizin en az ekonomik kayıp ile atlatılması amaçlanmaktadır. Aşağıda belirtilen araçlardan “mevduat sigortası” ise, hem kriz öncesinde krizin önlenmesinde hem de kriz sırasında krizin yönetilmesinde faydalı olacağı gerekçesiyle önerilmekte ve uygulanmaktadır.

¹ Çalışmanın bu bölümünde kullanılan “önleme” kelimesi, risklerin yönetilmesi kapsamında makul bir seviye ile sınırlandırılması durumunu anlatmaktadır.

² Söz konusu araçlar bankaları aşırı risk almaktan alıkoydukları ölçüde, ahlaki tehlikenin önlenmesine de dolaylı bir şekilde katkı sağlamaktadırlar.

3.1.1. Düzenleme ve Denetim

Kelime olarak, “düzene koyma”, “tertup” ve “organizasyon” gibi anlamları olan “düzenleme” kavramı³, kamu ekonomisi bakımından; devletin ekonomik ve sosyal amaçlarla ekonomideki belirli bir alan ya da sektöre yönelik getirdiği kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Kamu ekonomisinde devletin ekonomiyi etkileme araçlarından biri olarak kabul edilen “düzenleme” yerine literatürde “regölasyon” terimi de kullanılmaktadır.

“Denetim” ise genel anlamda; belirli bir alan ya da konuya yönelik olarak istenilen ya da belirlenen ölçütlere (düzenlemelere) uyulup uyulmadığının incelenerek tespit edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik alanda denetim faaliyetlerinin muhatabı genellikle işletmelerdir. Denetim sonucunda elde edilerek raporlanan bulgular; işletme yöneticileri, kredi kuruluşları, hissedarlar, yatırımcılar, müşteriler, satıcılar ve devlet gibi birçok kesim tarafından kullanılabilir (Kavut, Taş ve Şavlı, 2009:11-12). Denetim, denetimi gerçekleştiren denetçilerin statülerine göre; bağımsız denetim, iç denetim ve kamu denetimi şeklinde sınıflara ayrılabilir gibi, denetimin amacına göre; finansal tablolar denetimi, uygunluk denetimi ve faaliyet denetimi gibi türlere de ayrılabilir (Kavut, Taş ve Şavlı, 2009:35-42).

Genel anlamda finansal sistemin, özel olarak da bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesi üzerinde önemle durulan bir konudur. Banka başarısızlıklarının sistemik riski artırması ve önemli finansal ve ekonomik maliyetler doğurması, bankacılık sektörünün özenli bir şekilde düzenlenip denetlenmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim, bankacılık sektörüne yönelik düzenleme ve denetimin, farklı şekil ve nitelikte olmakla birlikte birçok ülkede var olduğu görölmektedir (Barth, Caprio ve Levine, 2004).

Bankacılık sektörüne yönelik gerçekleştirilen ihtiyatlı düzenleme ve denetimlerin etkinliğinin artırılması amacıyla bu alandaki asgari standartların

³ Bkz.: <http://www.tdk.gov.tr/>

⁴ Denetim türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Kavut, Taş ve Şavlı (2009:35-42).

belirlenmesine yönelik olarak Basel Bankacılık Denetim Komitesi⁵(BCBS) tarafından 1997 yılında “Etkin Bankacılık Denetimi İçin Temel Prensipler” (Core Principles for Effective Banking Supervision) yayınlanmıştır. 2006 yılında BCBS tarafından gözden geçirilen söz konusu Temel Prensipler, en son 2012 yılında tekrar gözden geçirilerek yeniden yayınlanmışlardır⁶.

Bankacılık sektöründeki düzenlemeler, dar anlamda sadece bankacılık sektörüne yönelik kuralları içermekle birlikte, geniş anlamda mevduat sigortacılığı ve likidite yardımı gibi faaliyetler de bankacılığın düzenlenmesi kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin Mishkin (2007:279), bankacılık düzenlemelerini geniş anlamda değerlendirerek kamusal güvenlik ağını da (mevduat sigortacılığı ve likidite yardımı) bankacılık düzenlemesi kapsamına dahil etmiştir. Konuya ilişkin olarak Karabulut (2011:71), serbest piyasa koşullarına yapılacak her türlü müdahalenin regülasyon sayılabileceğini, dolayısıyla mevduat sigorta sistemi ve likidite yardımı gibi müdahalelerin de regülasyon olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷.

Bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemelerin kapsamına yönelik tartışmaların yanında, finansal sistemde düzenlemelerin gerekli olup olmadığına ilişkin tartışmalar da mevcuttur. Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle düzenlemelerin finansal sistem için gerekliliğine yönelik tartışmalara değinilecek, daha sonra ise bankacılık sektöründeki düzenleme yöntemlerinden genel olarak bahsedilecektir.

3.1.1.1. Düzenlemenin Gerekliliğine Yönelik Tartışmalar

Finansal sistemin düzenlenmesinde en temel ve genel bir gerekçe olarak ekonomik etkinliğin azami seviyeye çıkartılması gösterilmektedir. Ekonomik

⁵ Basel Bankacılık Denetim Komitesi (Basel Committee on Banking Supervision) 1974 yılında G-10 ülkelerinin merkez bankalarının katılımı ile kurulmuş olup 2013 yılı itibarıyla 28 ülkeden temsilciler söz konusu Komiteye üye olarak katılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bis.org/bcbs/membership.htm>

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bis.org/press/p120914.htm>

⁷ Bu çalışmada, bankacılık faaliyetlerine yönelik getirilen kurallar düzenleme olarak değerlendirilmiş, mevduat sigortası, likidite yardımı ve sermaye yardımı gibi faaliyetler ayrı olarak ele alınmıştır.

etkinliğin artırılmasından kastedilen; rekabetin sürdürülmesi⁸, yatırımcıların yolsuzluk ve suistimale karşı korunması, negatif dışsallıkların önlenmesi ya da içselleştirilmesinin sağlanması ve piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesidir (Schwarcz, 2008:205-206). Bununla birlikte, finansal sistemde düzenlemenin gerekliliğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Finansal sistemin düzenlenmesi konusunda özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan tartışmalarda, bir yandan finansal sistemin sağlıklı işlemesi için düzenlemenin gerekli olduğu görüşü savunulurken, diğer yandan düzenlemelerin tasarrufları azaltarak ekonomik büyüme ve istihdamı olumsuz etkilediği ileri sürülmüştür (Karabulut, 2011:41).

Finansal sistemde düzenlemenin neden ve etkilerine yönelik görüş farklılıkları düzenleme (regülasyon) teorilerinde de kendini göstermektedir. Söz konusu teorilerden “Kamu Faydası Teorisi”ne (Public Interest Approach) göre, bankacılık düzenlemelerinin amacı sosyal refahı artırmaktır. Sosyal refahın artırılması ile kastedilen; ekonomik büyümenin artırılması, maliyet doğurucu finansal krizlerin azaltılması, tüketicilerin (mudilerin ve yatırımcıların) korunması ve piyasa başarısızlıklarının önlenmesidir (Barth, Caprio ve Levine, 2006:21).

Piyasa başarısızlığı ya da aksaklığı olarak nitelendirilen bilgi asimetrisi, bankacılık düzenlemelerinin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ekonomide asimetrik bilgi sorunu, piyasada işlem yapan tarafların birbirleri ya da işleme konu ürün ve proje hakkında eşit düzeyde bilgiye sahip olmadıkları durumda ortaya çıkmaktadır (Akerlof, 1970). Asimetrik bilginin nedeni, bilginin piyasa tarafından çok az sağlanması ve birçok bakımdan devlet tarafından üretilmesi gereken kamusal bir mal niteliği taşımasıdır. Özellikle finansal piyasalarda sözleşmelerin göreceli olarak karmaşıklığı ve bilgi yoğunluğu, piyasanın yeterli bilgiyi ilgili taraflara sağlayamaması sonucunu doğurmaktadır (Stiglitz, 2000:83-84). Ahlaki tehlike, ters seçim ve banka hücumları finansal piyasalardaki asimetrik bilginin neden olduğu en önemli olumsuz sonuçlar arasında gösterilmektedir.

⁸ Rekabetin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri tartışmalı bir konu olduğundan, düzenlemenin “rekabetin sürdürülmesi” şeklinde ifade edilen amacı genellikle tekelleri (monopolistic) gücün önlenmesi ve bu şekilde tüketicilerin korunması anlamında kullanılmaktadır.

Bankaların yabancı kaynakları için kısmi rezerv bulundurmaları (kısmi rezerv bankacılığı), bankacılık faaliyetlerinin düzenlenmesini gerektiren önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır. Kısmi rezerv bulundurma bankaları finansal açıdan kırılgan hale getirmekte ve önemli ekonomik maliyetler doğuran bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan, negatif dışsallığa neden olan sistemik risk ve sınırlı sorumluluk bankacılık faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasını gerekli kılan diğer unsurlardır. Banka başarısızlığı durumunda banka ortaklarının zararı genellikle bankaya koydukları sermaye ile sınırlı olup sermaye tutarını aşan zararlar banka alacaklıları ya da devlet tarafından yüklenilmektedir (IMF (a), 2010: 48). Bankaları risk almaya teşvik eden bu durum hem sistemik bankacılık krizlerini tetiklemekte hem de ahlaki tehlikeye neden olmaktadır. Ayrıca, banka başarısızlıkları sistemik riski artırmakta ve sosyal maliyet doğurmaktadır. Sistemik riskin önlenmesi, finansal sistemde düzenlemelerin varlığının en önemli gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Toplumsal açıdan potansiyel maliyet doğurması ve piyasa katılımcılarının faaliyetlerini toplumsal maliyeti dikkate almadan gerçekleştirmeleri, diğer finansal risklerin yanında sistemik riskin de düzenlenmesini gerekli kılmaktadır (Schwarcz, 2008:206). Sistemik finansal kriz nedeniyle artan işsizlik ve yoksulluğun toplumda sağlık ve güvenlik sorunlarına yol açacağı düşüncesinden hareketle, finansal risk kapsamında değerlendirilen sistemik riskin düzenlenmesinin, ekonomik etkinliğin artırılmasının yanı sıra sağlık ve güvenliğin korunması gibi sosyal amaçlarının da olduğu ifade edilmektedir (Schwarcz, 2008:207).

Piyasa başarısızlıkları nedeniyle devletin bankacılık sektörüne müdahale için yeterli gerekçe ve gücü olduğunu savunan “Kamu Faydası Teorisi”nin aksine “Özel Fayda Teorisi” (Private Interest View of Regulation) düzenlemelerin topluma değil, düzenlemeye konu bankalar ile politikacılar ve bürokratlara fayda sağladığını ileri sürmektedir (Karabulut, 2011:70). Ele geçirme teorisi (“regulatory capture” veya “political capture”) olarak da adlandırılan bu teoriye göre, politikacılar düzenlemeleri hükümet harcamalarını finanse etmek için bir araç olarak kullanabilmektedir (Barth, Caprio ve Levine, 2006:34-36). Ayrıca, bankalar düzenleyici faaliyette bulunan

bürokratları rüşvet ve işe alma gibi yollarla etkilemek suretiyle kendi çıkarlarına uygun düzenleme yaptırabilmektedirler (Karabulut, 2011:70).

Finansal sistemdeki düzenlemelere ilişkin tartışmalarda gündeme gelen bir başka konu ise piyasa disiplini. Bankacılık faaliyetlerinin devlet tarafından yapılacak düzenlemelerle kontrol altına alınması yerine, piyasa disiplinin veya özel kesim gözetiminin (market/private monitoring) artırılması suretiyle kontrolün sağlanması yönünde görüşler bulunmaktadır. Ayrıca, bazı yazarlara göre düzenlemeler piyasa disiplini azaltıcı etki doğurmaktadır (Hosono, Iwaki ve Tsuru, 2004). Bu görüşe göre devlet, bankaların piyasaya zamanında ve doğru bilgiyi sunabilmesi için önlemler almalıdır (Barth, Caprio ve Levine, 2006:59-61). Bununla birlikte, piyasa disiplininin etkisinin gecikmeli (ex post) ortaya çıktığı gerekçesiyle bankacılık faaliyetlerinin kontrolünde etkili olamayacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır (Ellis ve Flannery, 1992). Bankacılık faaliyetlerinin kontrol altına alınmasında düzenleme ve piyasa disiplini birbirinin alternatifi olarak ileri sürülse de, uygulamada her iki yönetime de başvurulduğu görülmektedir.

3.1.1.2. Bankacılık Sektörüne Yönelik Temel Düzenlemeler

Düzenlemelerin neden ve etkilerine yönelik farklı görüşler bulunmakla birlikte, uygulamada birçok ülkede başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal sistemin çeşitli düzenlemelere tabi olduğu görülmektedir. Bankacılık sektöründeki düzenlemeler, bankaların sektöre girişinden başlayıp sektörden çıkışına kadar çok geniş bir alana yönelik olarak yapılmaktadır.

Bankacılığın güvenilir kişiler tarafından yapılmasını sağlamak ve bankacılık sektöründe optimum rekabet düzeyini tesis etmek amacıyla bankacılık sektörüne giriş ve çıkışlar belirli kurallara ve izne bağlanmaktadır (Barth, Caprio ve Levine, 2006:49-52). Nitekim, bankacılık sektöründeki temel düzenleme alanlarından bir tanesi, banka kurucu ortak ve yöneticilerinde aranacak niteliklerin belirlenmesine ilişkindir. Ayrıca, bankaların hangi şartlar altında ve hangi yöntemle faaliyetlerinin sona erdirileceği konuları da düzenlemelerle belirlenmektedir.

Asgari sermaye koşulu (minimum capital requirement) bankacılığın tabi olduğu en önemli düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bankaların faaliyete başlamaları ve devam edebilmeleri için belirli bir tutar ve oranda sermaye bulundurmaları zorunlu kılınmaktadır. Faaliyete başlamak için gerekli olan asgari sermaye, uygulamada genellikle tutar olarak belirlenirken, faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli kılınan asgari sermaye aktiflerin (varlık ve alacakların) ya da çeşitli yöntemlerle ölçülerek tespit edilen risk düzeyinin belirli bir oranı şeklinde belirlenmektedir. Sermaye düzenlemeleri bankaların alacakları riski sınırlamakta ve beklenmeyen kayıplara karşı bir tampon oluşturmaktadır (Barth, Caprio ve Levine, 2006:52).

Likidite, portföy çeşitlendirme ve faiz oranı, bankacılığın düzenlendiği diğer alanlardır. Bankaların maruz kaldığı likidite riskinin sınırlandırılması için rezerv bulundurma zorunluluğu getirilirken, kredi riskinin azaltılması için bir kişi ya da kuruma verilebilecek kredi tutarı sermayenin belirli bir oranıyla sınırlandırılmaktadır. Bankaların aşırı rekabetten zarar görmelerini engellemek amacıyla kullanılan faiz tavanı uygulaması ise finansal sistemin işleyişini bozduğu gerekçesiyle günümüzde uygulanmamaktadır (Karabulut, 2011:72).

Düzenlemelere ilişkin ülke uygulamalarının standartlaştırılması ve böylece rekabetin bozulmasının ve ülkeler arasındaki “mevzuat arbitrajı”nın önüne geçilmesi amaçlarıyla, 1988 yılında BCBS tarafından “Basel I” olarak adlandırılan Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel Capital Accord) yayımlanmıştır. Söz konusu uzlaşi ile bankaların risk ağırlıklı aktif (risk-weighted asset) tutarının⁹ standart bir şekilde hesaplanması ve bu tutarla orantılı sermaye bulundurmalarının sağlanması amaçlanmıştır. “Basel I” uzlaşısında sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına büyük önem verilmiş ve bankaların, kredi risk tutarını temsil eden risk ağırlıklı aktiflerinin en az %8’i oranında¹⁰ sermaye bulundurmaları öngörülmüştür (Barth, Caprio ve Levine, 2006:52). 1996 yılında “Basel I” uzlaşısına piyasa riski de dahil edilmiş ve

⁹ Banka bilançosunun aktifinde bulunan varlık ve alacakların belirli kriterler baz alınarak 4 farklı risk grubuna ayrılması ve bu risk gruplarına % 0 (sıfır), %20 (yirmi), %50 (elli) ve %100 (yüz) risk ağırlıklarının uygulanması öngörülmüştür.

¹⁰ Sermaye Yeterlilik Oranı (%) = Sermaye/Risk Ağırlıklı Aktifler

bankaların hesaplanacak piyasa riskinin %8'i oranında ilave sermaye bulundurmaları öngörülmüştür (Saunders ve Cornett, 2006:577).

“Basel I” uzlaşısının eksikliklerinin giderilmesi ve sermaye yeterliliği hesaplamasının riske daha duyarlı hale getirilmesi amacıyla, BCBS tarafından daha kapsamlı bir sermaye yeterliliği uzlaşısı hazırlanarak 2004 yılında kabul edilmiştir. “Basel II” uzlaşısı olarak adlandırılan bu dokümanda¹¹ birbirleri ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan 3 temel yapısal bloktan bahsedilmektedir. Söz konusu yapısal bloklardan birincisi “asgari sermaye yeterliliği”, ikincisi “denetim otoritesinin incelemesi” ve üçüncü yapısal blok ise “piyasa disiplini”dir. Birinci yapısal blokta asgari sermaye ihtiyacının belirlenmesinde kredi, piyasa ve operasyonel risklerin nasıl hesaplanacağına ilişkin yaklaşımlar düzenlenmiştir¹². “Denetim otoritesinin incelemesi” başlıklı ikinci yapısal blok, sermaye yeterliliğine ilişkin hesaplamaların nasıl denetleneceği üzerinde durmaktadır. Üçüncü yapısal blok ise piyasa disiplinini artırmak amacıyla bankaların piyasayı bilgilendirmesini gerekli kılmaktadır. Piyasa ya da yatırımcıların bilgilendirilmesinin veya banka şeffaflığının (bank transparency), bilgi asimetrisi sorununu hafifleterek bankacılık panik ve hücumlarını önlemede etkili olabileceği ileri sürülmektedir (Hyytinen ve Takalo, 2004).

Sistemik riskin önlenmesi veya azaltılması, finansal düzenleme ve denetimin temel nedenlerinden birisi olarak gösterilse de (Barth, Caprio ve Levine, 2006:213), mevcut düzenlemelerin daha ziyade finansal kuruluşların bireysel risklerini sınırlandırarak temerrüde düşmemelerini amaçladığı, ancak sistemik riske neden olan faktörleri dikkate almadıkları yönünde eleştiriler yapılmıştır (Acharya, Santos ve Yorulmazer, 2010:89). Konuyla ilgili olarak Schwarcz (2008:207), geleneksel olarak sınıflandırılan finansal risklerin finansal sistemin içerisindeki riskler olduğu halde, sistemik riskin finansal sistemin bütününe yönelik olduğunu belirtmiş ve

¹¹ Söz konusu dokümanın İngilizce olarak başlığı “Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework” şeklinde olup ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>

¹² Sermaye Yeterlilik Oranı (%) = Sermaye/(Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk)

finansal düzenlemelerin finansal sistemin istikrarını sağlaması gerektiğini ileri sürmüştür.

Bankaların bireysel risklerinin yönetilmesi sistemik riskin azaltılmasına katkı sağlasa da, bireysel anlamda risk olarak görülmeyen ancak sistemin genelindeki riski artıran unsurların dikkate alınmaması sistemik riskin kontrolsüz olarak artmasına neden olmaktadır (Wagner, 2010:96). Örneğin, Basel Uzlaşıları (Basel I ve Basel II) kapsamında bankaların bireysel risklerini sınırlandırmak üzere getirilen sermaye yeterliliği kriterleri bankalara ait kredi, piyasa ve operasyonel risklerin hesaplanmasını gerektirmekte, ancak sistemik riski doğrudan dikkate almamaktadır. Üstelik Basel uzlaşılarında öngörülen asgari sermaye tutarı uygulamasının ekonominin döngüsel hareketleri paralelinde sistemik riski artıran bir nitelik taşıdığı ileri sürülmektedir (Heid, 2007). Çalışmanın birinci bölümünde değinildiği üzere¹³; asgari sermaye uygulaması ekonomik gerileme dönemlerinde kredi hacmini daraltarak, ekonomik yükselme dönemlerinde ise kredi hacmini artırarak konjonktür yanlısı (procyclical) bir etki doğurmaktadır (Blum ve Hellwig, 1995).

2007-2009 küresel krizinin ardından, bankacılık sektörü başta olmak üzere finansal sisteme yönelik düzenleme ve denetimlerde finansal kuruluşların bireysel risklerinin dikkate alındığı mikro ihtiyatlı (micro prudential) yaklaşımın yanında, finansal sistemin bütününe ilişkin risklerin azaltılmasını hedefleyen makro ihtiyatlı (macro prudential) politikalara da başvurulması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır (Galati ve Moessner, 2011:3). Finansal sistemin tamamını ilgilendiren risklerin azaltılarak sistemik finansal krizlerin önlenmesi ve finansal aracılık faaliyetlerinin kesintiye uğramadan devam etmesinin sağlanması uygulanacak makro ihtiyatlı politikaların temel amacı olarak gösterilmektedir (BOE, 2009:9-10). Makro ihtiyatlı politika aracı olarak; konjonktür karşıtı ve sektörel sermaye yeterliliği düzenlemeleri (countercyclical capital buffers), kredinin teminata (loan to value) ve gelire (loan to income) oranı gibi kısıtlayıcı düzenlemeler önerilmiştir (BOE, 2011:17).

¹³ Bkz.: Çalışmanın “1.3.4.2.2.3. Yeni Keynesyen Yaklaşım ve Kredi Kanalı” başlıklı bölümü.

Mevcut düzenlemelerdeki eksiklikler ve getirilen eleştiriler dikkate alınarak 2007-2009 küresel krizinin ardından hazırlanan Basel III uzlaşısında; sermayenin tutar ve kalitesinin artırılması, risk ölçümlerinin iyileştirilmesi, sermaye yeterliliğinin kaldıraç oranlarıyla güçlendirilmesi ve standart bir likidite rasyosunun getirilmesi amaçlanmıştır. Basel III’de ayrıca, sistemik riskin azaltılmasına yönelik olarak; konjonktür yanlısı hareketlerin azaltılıp, konjonktür karşıtı önlemlerin artırılması ve ağ riskinin düşürülmesi hedeflenmiştir¹⁴ (BCBS, 2011(b)).

3.1.2. Mevduat Sigortası Uygulaması

Sistemik bankacılık krizlerinin önlenmesinde kullanılan en önemli araçlardan birisi olan mevduat sigortası, temelde bankaların mali sağlamlığına ilişkin düşünce ve beklentilerdeki değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkan bankacılık paniklerini engellemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümde belirtildiği üzere; bankacılık faaliyetlerinin doğal niteliği olan yüksek kaldıraç oranı ve vade uyumsuzluğu, bankaları finansal açıdan kırılgan hale getiren unsurlardır. Yükümlülüklerinin (mevduat, alınan krediler vs.) yalnızca belirli bir oranını rezerv olarak tutan ve kısa vadeli yabancı kaynakları uzun vadeli yatırımlara dönüştüren bankalar, belirli bir andaki mevcut rezervleriyle alacaklılarının sadece bir bölümüne ödeme yapabilmekte olup bu durum bankacılık panik ve hücumlarına zemin hazırlamaktadır. Mevduat sigortası, banka alacaklılarına güven verdiği ölçüde panikler engellenmekte ve bankacılık hücumlarının önüne geçilmektedir.

Bankacılık krizinin yaşanmadığı normal zamanlarda, belirli banka yükümlülüklerinin (Örneğin belirli bir tür mevduatın) ve belirlenen bir tutara kadar sigorta edilmesi söz konusu iken¹⁵, kriz dönemlerinde mevduat sigortasının tutarı artırılabilir. Bazı durumlarda ise sigorta kapsamındaki yükümlülüklerin tamamı ya da tüm banka yükümlülükleri güvence altına alınmaktadır.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

¹⁵ Uygulamada, hangi banka yükümlülüklerinin sigortalı olacağı “sigorta kapsamı” olarak ifade edilirken, bu yükümlülüklerin hangi tutara kadar sigortalı olduğu ise “sigorta tutarı” olarak ifade edilmektedir.

Mevduat sigorta sistemi ilk olarak ABD'deki bazı eyaletlerde uygulamaya konulmuştur. Özellikle tek şubeli ya da birim bankacılığının (unit banking) yaygın olduğu eyaletlerde ödemeler sisteminin aksamasının önlenmesi amacıyla yükümlülük sigortası (liability insurance) adı altında mevduat sigorta sistemleri kurulmuştur (Calomiris, 1990). 1829 yılında kurulan ve eyalet hükümeti tarafından yönetilen New York Güvence Fonu (New York's Safety Fund) ilk mevduat sigorta örneği olarak kabul edilmektedir (Karabulut, 2011:62). Üye bankalardan sağlanan yıllık primler ile oluşturulan söz konusu güvence fonu sistemi, 1837-1841 döneminde yaşanan yoğun banka iflasları sonucu tasfiye edilmiştir (Calomiris, 1990:286). 1929 kriziyle başlayan dönemde, ABD genelinde birçok bankanın iflas etmesi nedeniyle ulusal bir mevduat sigorta sistemi kurulması ihtiyacı doğmuş ve ilk ulusal mevduat sigorta kurumu olan Federal Mevduat Sigorta Kurumu (FDIC) 1933 yılında kurulmuştur.

Dünyada mevduat sigortası uygulaması 1970'li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla yaşanmaya başlayan finansal krizler, ülkeleri mevduat sigorta sistemi kurmaya yöneltmiştir. Türkiye'de ise mevduat sigortacılığının tarihi 1933 yılına kadar gitmekte olup¹⁶ günümüzde hem mevduat sigortacılığı hem de sorunlu bankaların çözülmesine yönelik işlemler, 1983 yılında kurulan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca (TMSF) yerine getirilmektedir¹⁷.

Dünyada mevduat sigorta sistemine sahip ülke sayısının artması, bu alanda uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 2002 yılında AB Komisyonunun desteğiyle Avrupa Mevduat Sigortacıları Forumu (EFDI) oluşturulmuş, aynı yıl içerisinde Uluslararası Mevduat Sigortacıları Birliği'nde (IADI)

¹⁶ 30.05.1933 tarih ve 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu, bankaların Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) nezdinde bulundurdıkları mevduat munzam karşılığı tutarlarının, bu bankalarda açılmış bulunan tasarruf mevduatlarının karşılığı olduğu ve üçüncü kişiler tarafından haczedilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.:<http://www.tmsf.org.tr/tarihce.tr>

¹⁷ Türkiye'de, mevduat sigortası kapsamına alınan mevduat hesaplarının geri ödemesinde kullanılmak üzere ayrı bir fon oluşturması uygulamasına 1960 yılında başlanmıştır. 1960 yılında yürürlüğe giren 153 sayılı Kanun ile kurulan "Bankalar Tasfiye Fonu" 1983 yılına kadar varlığını sürdürmüş, 22.07.1983 tarihinde yürürlüğe giren Bankalar Hakkında 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile "Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu" (TMSF) kurulmuştur. İdare ve temsili ilk kurulduğunda TCMB'ye, 1999 yılında ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (BDDK) verilen TMSF, 2003 yılında bağımsız bir kurum haline getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.tmsf.org.tr/tarihce.tr>

kurulmuştur. EFDI'nın temel kuruluş amacı; mevduat sigortacılığı, kriz çözümüleme, yatırımcı tazmini gibi alanlarda işbirliğini artırarak ve ortak çıkarların söz konusu olduğu konularda bilgi ve tecrübe paylaşımını kolaylaştırarak finansal sistemin istikrarına katkı sağlamaktır¹⁸. IADI'nın kuruluş amacı ise; uluslararası işbirliği ve rehberliği destekleyerek mevduat sigorta sistemlerinin etkinliğinin artırılması olarak belirlenmiştir. IADI üyesi kuruluşlar, mevduat sigorta sistemi kurmayı ya da mevcut sistemini etkinleştirmeyi hedefleyen ülkelere yönelik rehber dokümanlar hazırlamaktadır¹⁹.

2009 yılında, BCBS ve IADI tarafından, ülkelerin mevduat sigorta sistemlerinin değerlendirilmesinde başvurulmak üzere, “Etkin Mevduat Sigortacılığı İçin Temel Prensipler”²⁰ (Temel Prensipler) yayımlanmıştır. Daha sonra yapılan gözden geçirme çalışmasının ardından Kasım 2014'te tekrar yayımlanan Temel Prensipler, mevduat sigortacılığına ilişkin; kamu politikası amaçları, yetki ve sorumluluklar, yönetim, diğer kurumlar ile ilişkiler, sınır ötesi faaliyetler, acil durum planlaması ve kriz yönetimi, üyelik, mevduat sigortasının kapsamı, fonlama, kamuoyu farkındalığı, yasal koruma, banka iflasından sorumlu olanlarla ilgili hukuki işlemler, erken tespit ve zamanında müdahale, sorunlu banka çözümüleme, mevduat ödemesi (tazmin) ve geri kazanım konularında 16 adet prensipten oluşmaktadır²¹.

3.1.3. Likidite ve Sermaye Yardımı

Likidite ve sermaye yardımı, bankacılık krizlerinin genişleyerek sistemik bir nitelik kazanmasını önlemek ve sorunlu bankaları en az maliyetle çözümlenmek²² üzere başvuru olan yöntemlerdir. Likidite yardımı, literatürde genellikle “son kredi mercii” (lender of last resort) başlığı altında incelenmekte ve merkez bankacılığı ile ilişkilendirilmektedir. Sermaye yardımı ise sorunlu bankaların genellikle devlet

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://efdi.eu/index.php?id=2>

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.iadi.org/>

²⁰ Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.:

<http://www.iadi.org/en/assets/File/Core%20Principles/cprevised2014nov.pdf>

²² Literatürde ve uygulamada “çözümüleme” kavramı, sorunlu bankaların; sigortalı mevduatlarının ödenip tasfiye edilmeleri, varlık ve yükümlülüklerinin başka bankalara devredilmesi veya satılması, yükümlülüklerinin silinmesi veya sermayeye dönüştürülmesi gibi işlemlerin tamamını ifade etmek üzere kullanıldığı gibi, tasfiye dışındaki işlemleri anlatmak için de kullanılabilmektedir.

hazinesi veya mevduat sigorta kurumu aracılığıyla çözümlenmeleri sırasında karşımıza çıkmaktadır.

i) Likidite Yardımı

“Likidite” terimi, ekonomik birimlerin bazı ekonomik değerleri diğerleri ile değiş tokuş edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Nikolaou, 2009:10). Bankacılık faaliyetleri bakımından ise likidite; bir bankanın varlıklarındaki artışı ve vadesi gelmiş yükümlülüklerini, beklenmeyen kayıplara uğramaksızın fonlayabilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bir bankada başlayan likidite probleminin “panik” ve “bankalararası ilişkiler” aracılığıyla bütün bankacılık sistemini etkileyebilmesi, likidite riskinin yönetimini finansal istikrar bakımından önemli kılmaktadır (BCBS, 2008:1).

Bankacılık krizleri sırasında ortaya çıkan likidite sıkışıklığına karşı merkez bankasının son kredi mercii olarak bankalara likidite sağlaması gerektiği yönündeki görüş ve buna ilişkin “son kredi mercii” kavramı ilk defa 1802 yılında Henry Thornton tarafından ileri sürülmüştür. Ancak konuya ilişkin ilk ayrıntılı çalışma, Walter Bagehot’un İngiltere Merkez Bankası’nın “son kredi mercii” fonksiyonu üzerine yazdığı “Lombart Street” başlıklı eseridir (Karabulut, 2011:58-59). Söz konusu çalışmasında Bagehot (1873), merkez bankasının piyasaya gerekli olan likiditeyi sağlaması durumunda, bankacılık paniklerinin çok daha az maliyetle atlatılabileceğini belirtmiştir.

Merkez bankasının piyasa likiditesini etkilemek için kullanabileceği temel araçlar; açık piyasa işlemleri, reeskont kredileri, zorunlu karşılıklar ve kamuoyu duyurularıdır. Açık piyasa işlemleri para politikasının en önemli aracı olarak görülmektedir (Mishkin, 2007:378). Merkez bankası açık piyasa işlemleri ile piyasadan kendi inisiyatifi ile menkul kıymet alım satım işlemleri yapmaktadır (Sen, 1967:134). Modern ekonomilerde, merkez bankası açık piyasa işlemlerini menkul kıymet piyasasında tahvil/bono alım-satımı yapmak suretiyle gerçekleştirmektedir. Merkez bankası para arzını artırmak ya da piyasaya likidite sağlamak istediğinde tahvil/bono alışı yapmakta iken, para arzını daraltmak ya da likiditeyi düşürmek

istediğinde tahvil/bono satışı işlemine başvurmaktadır (Blanchard, 2006:171). Açık piyasa işlemleri bankaların nakit rezervlerinin yanı sıra kısa dönem faiz oranlarını da etkilemektedir (Mishkin, 2007:378).

Bankaların kriz zamanlarında likidite sağlamak için başvurabileceği önemli kaynaklardan birisi merkez bankasından kullanabilecekleri reeskont kredileridir²³. Bankacılık paniklerinin önlenmesinde önemli bir araç olduğu ileri sürülen reeskont kredileri (Mishkin, 2007:381), bazı yazarlar tarafından mevduat sigortasına benzetilmekte olup buna göre; reeskont kredileri, bankalara ihtiyaç duydukları anda likidite sağlayan bir tür sigorta işlevi görmektedir (Diamond ve Dybvig, 1983:404). Reeskont kredileri ayrıca, finans sistemindeki kredi faaliyetlerinin elastikiyetini ve kredilerin likiditesini artırması sebebiyle de önemli bir araç olarak görülmektedir.

Bankaların topladıkları mevduatın merkez bankası nezdinde tutmak zorunda oldukları kısmını ifade eden zorunlu karşılıklar (reserve requirements), uygulamada mevduat munzam karşılığı olarak da ifade edilmektedir. Merkez bankasının kredi hacmini ve para arzını kontrol etmek amacıyla başvurduğu zorunlu karşılık politikası, kriz dönemlerinde bankalara likidite sağlamak amacıyla kullanılabilir. Merkez bankası kriz dönemlerinde rezerv politikasını kullanarak (zorunlu karşılıklar oranını veya karşılıklara uygulanacak faiz oranını değiştirerek) piyasaya müdahale edebilmektedir (Kock, 1961).

Merkez bankasının gerek normal zamanlarda para politikası amaçları için ve gerekse kriz zamanlarında beklenti ve düşünceleri etkilemek için kullandığı araç, kamuoyu duyurulardır. Kriz dönemlerinde merkez bankasının piyasaya likidite sağlayacağına ilişkin yapacağı açıklama ve duyurular, özellikle bankalararası piyasanın kriz esnasında aktif kalmasına büyük katkı sağlamaktadır. Konuya ilişkin olarak Diamond & Dybvig (1983:417); merkez bankasının piyasaya likidite sağlamak konusunda isteksiz olduğu yönünde bir görüş oluşması durumunda, piyasada banka hücumlarının yaşanabileceğini ifade etmişlerdir.

²³ İngilizce literatürde “Discount Window” olarak ifade edilmektedir.

ii) Sermaye Yardımı

Sermaye yardımı genellikle varlık ve alacakları toplamı yükümlülüklerini karşılamayan, bir başka ifadeyle sermayesinin tamamı ya da büyük bir bölümü tükenmiş olan ve faaliyetlerinin devamı bankacılık sisteminin istikrarı için önem arz eden sorunlu bankalara yönelik olarak yapılmaktadır²⁴. Bankacılık krizlerinin çözümlenmesi bakımından sorunlu bankalar genel bir sınıflandırmayla üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup mali yapısı güçlü fakat likidite sorunları yaşayan bankalardan oluşmaktayken, ikinci grup faaliyetlerine devam edebilmesi için sermaye yardımına da ihtiyacı olan bankalar grubudur. Üçüncü grup bankalar ise işletme değeri kalmamış, yapılacak yüksek tutarlı sermaye yardımına rağmen faaliyetlerini sürdürmeleri zor olan bankalardır (Lumpkin, 2008:5).

Yukarıda belirtilen birinci grup bankalar, bankacılık krizleri sırasında sermayeden ziyade likiditeye ihtiyaç duyan ve kamusal bir finansal maliyet doğurma ihtimali düşük olan bankalardır. İkinci grupta yer alan bankalar, sermaye yardımına ve yeniden yapılandırmaya en çok konu olanlardır. Söz konusu bankalar genellikle sermaye yardımı sağlanmak suretiyle çözümlenmektedirler. Maliyet etkinliği (cost-effectiveness) kriteri gözetildiğinde tasfiye edilmesi gereken üçüncü grup bankalar ise, sistemik önem derecelerine bağlı olarak sermaye yardımı sağlanmak suretiyle de çözümlenebilmektedirler (FDIC, 1998:48-49).

Sorunlu bankaların sistemli/düzenli bir şekilde çözümlenmesi, bankacılık sektöründe kamuoyu güveninin tesis edilip sürdürülmesinde ve bulaşma riskinin en aza indirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (LaBrosse, 2009:218). Sorunlu bankaların çözümlenmesinde başvurulacak sermaye yardımı, uygulamada farklı kurumlar (Örneğin, mevduat sigorta kurumu, hazine, merkez bankası vb.) aracılığıyla ve farklı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir (FDIC, 1998). Satın alma ve üstlenme (purchase and assumption), açık banka yardımı (open bank assistance) ve köprü banka (bridge bank) uygulamada en sık rastlanan ve literatürde en çok sözü edilen çözümlenme yöntemleridir. Yasal düzenlemeler, finansal ve ekonomik

²⁴ Bu kapsamda, sorunlu bir bankaya likidite yardımı olarak aktarılan, ancak tamamı veya bir bölümü tahsil edilmeyen/edilemeyen finansal kaynaklar da “sermaye yardımı” olarak değerlendirilmektedir.

maliyetler, siyasi ve sosyal baskılar sorunlu bankaların çözümlenmesinde tercih edilecek yöntemi etkileyen temel faktörlerdir (Hoggarth ve Reidhill, 2003:112).

“Satın alma ve üstlenme” yönteminde, sorunlu bankanın aktiflerinin tamamı veya bir bölümü sağlıklı bir banka tarafından satın alınmakta, yükümlülüklerinin tamamı veya bir bölümü de üstlenilmektedir. Satın alma ve üstlenme yöntemi uygulamada farklı şekillerde yapılmakta ve kamusal bir kaynak tahsisini gerektirebilmektedir. Bu yöntemde yetkili çözümleyici otorite (mevduat sigorta kurumu, hazine, merkez bankası vb.) katılımcıları çekebilmek için farklı teşvik yöntemleri kullanmaktadır. Örneğin, çözümleyici otorite banka aktiflerinin piyasa değeri ile banka yükümlülükleri arasındaki farkı karşılayabildiği gibi, satışı cazip kılabilmek için zarar paylaşımı (loss-sharing) ve geri satın alma garantisi (put-backs) gibi yöntemlere de başvurabilmektedir. Zarar paylaşımında, devredilen aktiflere ilişkin ortaya çıkabilecek zararın bir bölümü çözümleyici otorite, diğer bölümü de satın alıcı tarafından yüklenilmektedir. Geri satın alma garantisinde ise, satılan aktiflerin değerinin belirli bir zaman içerisinde düşmesi durumunda, söz konusu aktifler için geri satın alınma garantisi verilmektedir (Harkay, 2009:10).

“Açık banka yardımı”; çözümleyici otoritenin sorunlu bankalara kredi vermesi, mevduat yatırması, varlıklarını satın alması ve yükümlüklerini üstlenmesi gibi yöntemlerle finansal destek verilmesi işlemlerinin genel adıdır. Bu yöntemle banka açık kalarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Kamusal bir kaynak kullanımı gerektirdiğinden, açık banka yardımı kararlarının siyasi otorite tarafından verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Harkay, 2009:10).

Sorunlu bankaların çözümlenmesinde kullanılan başka bir yöntem ise “köprü banka” uygulamasıdır. Bu yöntemde, köprü niteliğinde geçici bir banka kurulmakta ve sorunlu bankanın alacak, varlık ve yükümlülüklerinin tamamı veya bir bölümü bu banka tarafından devir alınmaktadır. Köprü banka tarafından devir alınmayan varlık ve yükümlülükler ise çözümleyici otoritenin yönetim ve kontrolünde kalmaktadır. Köprü banka uygulaması, özellikle büyük ve karmaşık nitelikteki bankaların çözümlenmesinde kullanılmaktadır. Bu yöntem, sorunlu banka faaliyetlerinin kontrol altına alınması, bankanın işletme değerinin etkin bir şekilde pazarlanması ve uygun

özmlerle stratejisinin belirlenmesi için zaman kazandırmaktadır. Söz konusu yöntemde, çözümlerle ilgili işlemler gerçekleştirilirken, bankanın günlük faaliyetleri devam etmektedir (FDIC, 1998:171).

Sorunlu bankalar kamu kaynağı kullanılmadan, bankanın mevcut ortaklarından, alacaklılarından (creditors) veya diğerk kişilerden finansal kaynak sağlanmak suretiyle de çözümlenebilmektedir. Finansal yardımlar bankaya sermaye yardımı şeklinde olabileceğı gibi, banka alacaklılarının bankanın borçlarına ilişkin koşullarda yapacağı iyileştirmeler (borcun anapara veya faizinin bir bölümünün silinmesi, vadesinin uzatılması ve maliyetinin düşürülmesi vb.) yoluyla da olabilir. Sorunlu bankaların özel sektör eliyle özmlenmesi (private sector solutions) olarak adlandırılan bu yöntem, kamusal maliyet doğurması ve ahlaki tehlikeye yol amaması nedeniyle tercih edilmekte, ancak uygulama zorlukları nedeniyle çok sık kullanılmamaktadır²⁵ (Hoggarth ve Reidhill, 2003:110).

3.1.4. Dar Bankacılık

Dar bankacılık (narrow banking), sistemik bankacılık krizlerinin ve bu krizlerin yol açtığı ekonomik ve finansal maliyetlerin önüne geçilmesine yönelik olarak ileri sürülmüş bir bankacılık sistemidir. İlk olarak 1929 krizinin ardından önerilen dar bankacılık uygulaması (Karabulut, 2011:74), 1980’lerde James Tobin tarafından tekrar gündeme getirilmiştir (Matthews ve Thompson, 2008:204). Tobin (1985:20-21), deregülasyon ve teknolojik gelişmelerin bankalar arasındaki rekabeti karmaşık hale getirmesi nedeniyle iflas ve finansal kş riskinin arttığını, devletin bu risklerden korunmak için yaptığı müdahalelerin ise bürokratik kontrol, mevduat sigortacılığı ve son kredi mercii garantileri gibi etkin olmayan uygulamaları doğurduğunu ifade etmiştir.

Tobin (1985), bankacılığın demeler sistemi ve kredilendirme fonksiyonlarını ayırđırtmak ve mevduat sigortasını sadece demeler sistemi için uygulamak suretiyle bankacılık sektörünün daha istikrarlı hale getirilebileceğini ileri srmştir. Buna

²⁵ Sorunlu bankaların kamu kaynağı kullanılmadan özmlenmesi yönündeki görüşler 2007-2009 küresel krizi ile birlikte ağırlık kazanmıştır. Bu kapsamda üzerinde en çok durulan yöntemler; vergi alınması, çözümlerle fonu oluşturulması ve şirket içi finansman sağlanması uygulamalarıdır.

göre, mevduat diğer banka yükümlülüklerinden ayrı tutularak kendi içerisinde vadesiz ve vadeli tasarruf mevduatı şeklinde kategorilere ayrılacak ve bu mevduatlar riski düşük varlıklara (Örneğin, devlet borçlanma senetleri) yatırım için kullanılacaktır. Mevduat sigortası yalnızca bu mevduatlar için uygulanacak, karşılığında daha riskli yatırımların yapıldığı mevduatlar ile diğer yatırım araçları (borçlanma senetleri ve hisse senetleri vb.) ise sigorta kapsamına alınmayacaktır (Tobin, 1985). Dar bankacılık sistemi önerisinde, finansal piyasalarda bilgi ve tecrübe sahibi olmayan küçük ölçekli yatırımcıların birikimlerini, karşılığında güvenli yatırımların yapıldığı tasarruf mevduatı hesaplarında değerlendireceği, riskli yatırımların yapıldığı portföyleri ise finansal bilgi ve tecrübeye sahip yatırımcıların tercih edeceği öngörülmüştür (Matthews ve Thompson, 2008:204).

Dar bankacılık uygulamasının bankacılık sistemine istikrar kazandıracağı öngörülse de, uygulamada böyle bir sistemin kurulamayacağı ve parasal sistemde birçok soruna yol açacağı şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Matthews ve Thompson (2008:204), dar bankacılık sisteminde her ne kadar küçük ölçekli yatırımcıların birikimlerini mevduat sigortası kapsamında olan tasarruf mevduatı hesaplarında değerlendirecekleri öngörülse de, bu hesapların getirisi düşük olacağından söz konusu yatırımcıların birikimlerini riskli yatırımların yapıldığı alana kaydırabileceklerini ifade etmişler ve bu yatırımların doğrudan olabileceği gibi yatırım fonlarına yatırım yapmak suretiyle dolaylı bir şekilde de olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Karabulut (2011:76) ise, bugüne kadar hiç uygulanmayan dar bankacılık sisteminin ne tür sonuçlar doğuracağını bilinmediğini, yatırımcıların riskli yatırımlara yönlendirildiği ve bankacılık sisteminin dönüştürme fonksiyonunu yerine getiremediği böyle bir sisteminin fazla maliyetli olacağını ileri sürmüştür.

3.1.5. Serbest Bankacılık

Bankacılık sisteminin daha istikrarlı hale getirilmesi amacıyla ileri sürülen önerilerden birisi de “serbest bankacılık” (free banking) uygulamasıdır. Serbest bankacılık; bankaların ilave düzenlemelere tabi olmaksızın, diğer ticaret şirketleri gibi serbest bir şekilde faaliyet gösterdikleri ve kendi banknotlarını basabildikleri bankacılık sistemini ifade etmektedir (Heffernan, 2007:178).

Serbest bankacılık sisteminde, bankaların aşırı miktarda banknot basarak enflasyonist baskı yaratmalarını kontrol altında tutmak için banknotların karşılığının altın olarak ödenebilmesi öngörülmektedir. Kontrol mekanizması, takas odası sistemi aracılığıyla kurulacaktır. Bankalararası takas işlemlerinde, banknotları karşılığında altın ödemesi yapamayan bankaların fazla banknot bastıkları anlaşılabacağından, bankalar kötü bir izlenim bırakmamak için aşırı banknot basmaktan kaçınacaklardır. Ayrıca, bankalar bu sistemde uzun süre ayakta kalabilmenin yolunun mudilerin güvenini sağlamaktan geçtiğini bildiklerinden, ihtiyatlı politikalar belirleyecek ve yüksek tutarda sermaye tutacaklardır (Matthews ve Thompson, 2008:202-203).

18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda ABD, İskoçya, İsveç, İsviçre ve Kanada gibi ülkelerde uygulanan serbest bankacılık sistemi, 20'nci yüzyılın sonlarına doğru tekrar tartışılmaya başlanmıştır (Heffernan, 2007:178). Serbest bankacılık sisteminin tekrar gündeme gelmesinin en büyük nedeni olarak merkez bankacılığı faaliyetlerinin bankacılık sisteminde neden olduğu istikrarsızlıklar gösterilmektedir. Merkez bankacılığına yönelik ilk eleştiri, söz konusu bankaların doğal piyasa gelişiminin bir parçası olmadıkları, devletin tercih ve öncelikleri sonucu ortaya çıktıklarıdır. Ayrıca, merkez bankacılığının, bankaları birlikte hareket ederek tekel güçlerini artırmaya teşvik ettiği belirtilmektedir (Heffernan, 2007:178). Eğer serbest ticaret ve serbest rekabet, kontrollü ticaret ve rekabete kıyasla refahı daha çok artırıyorsa, serbest bankacılığın da merkez bankacılığına göre daha faydalı olacağı ileri sürülmektedir (Matthews ve Thompson, 2008:201).

Merkez bankasının paranın değerini korumada başarısız olması, serbest bankacılık önerisinin başka bir dayanağını oluşturmaktadır. Serbest bankacılık sistemi savunucuları, parasal istikrarın bankacılık sisteminin istikrarının ön koşulu olduğunu, ancak merkez bankacılığı sisteminde mudilerin beklenmeyen enflasyon nedeniyle uğradıkları zararların, banka iflasları sonucu uğradıklarından daha yüksek olduğunu ileri sürmektedirler (Matthews ve Thompson, 2008:203).

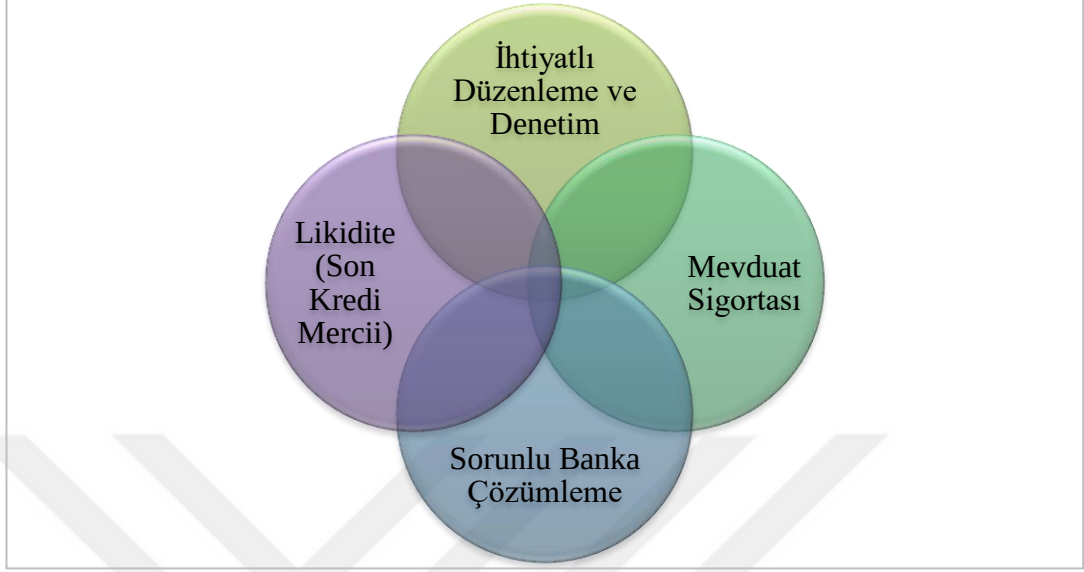
Serbest bankacılık sistemi için kullanılan bir başka gerekçe ise mevduat sigortası uygulamasının bankaları aşırı risk almaya teşvik ederek ahlaki tehlikeye neden olmasıdır (Matthews ve Thompson, 2008:203). Mudilerin mevduat sigortası nedeniyle bankalar üzerinde gözetim (monitoring) yapmamaları, bankaları aşırı risk almaya yöneltmekte ve faiz yarışına sebep olmaktadır (Karabulut, 2011:76).

Literatürde, serbest bankacılığın sağlıklı bir şekilde işlemeyeceği yönünde görüşler de mevcuttur. Heffernan (2007:178), serbest bankacılıkta kurulması öngörülen özel takas sisteminin bankaları kendi aralarında gizli anlaşmalar yapmak suretiyle tekeli bir güç oluşturma konusunda teşvik edeceğini, bunda takas ücretlerini artıracak ifade etmiştir. Nelder (2003:396), bankaların aşırı banknot çıkarmalarını engelleyecek mekanizma olarak gösterilen kıymetli maden karşılığı banknot basılması uygulamasının, banknotların ancak piyasaya süren bankaya ibraz edilmesi durumunda gerçekleşebileceğini, aksi takdirde bankaların kıymetli rezerv tutarlarının üzerinde banknotu piyasaya süceklerini ileri sürmüştür. Karabulut (2011:79) ise, serbest bankacılık sisteminin karmaşaya neden olacağını, banka yöneticilerinin bankanın maruz kaldığı riski tam olarak tahmin edemeyeceklerini ve günümüzdeki merkez bankacılığı ile kısmi rezerv bankacılığı sistemlerinin serbest bankacılıktan daha iyi işlediğini belirtmiştir.

3.2. AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Banka başarısızlıklarının ve bankacılık kaynaklı sistemik riskin önlenmesine yönelik olarak birçok ülkede başvurulmuş mevduat sigortası, likidite yardımı, sermaye yardımı, düzenleme ve denetim gibi faaliyetler bankacılık sektörü için finansal bir güvenlik ağı (financial safety net) oluşturmaktadır. Finansal güvenlik ağını oluşturan faaliyetler farklı kurumlarca gerçekleştirilse de söz konusu faaliyetler Şekil 7’de gösterildiği üzere birbirleriyle ilişki ve etkileşim içerisinde (Lumpkin, 2008:4).

Şekil 7: Finansal Güvenlik Ağı Faaliyetlerinin Etkileşimi

Kaynak: Lumpkin (2008:4)

Genellikle devlet aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirilen finansal güvenlik ağı faaliyetleri, uygulamada çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Sistemik bankacılık krizlerinin ve bu krizlerin doğurduğu negatif dışsallıkların önlenmesi amacıyla oluşturulan finansal güvenlik ağı, bir yandan banka müşterilerini koruyup bankacılık sektörüne olan güveni sağlarken, diğer yandan piyasa disiplini zayıflatarak bankaları aşırı risk almaya teşvik etmektedir. Finansal güvenlik ağının bankaları aşırı risk almaya teşvik ederek finansal kırılganlıkları artırması ve bankacılık krizlerinin finansal maliyetinin devlet tarafından yüklenilmesi, bankacılık sisteminde ahlaki tehlikeye neden olmaktadır²⁶ (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 1999:2-3).

Finansal güvenlik ağını oluşturan faaliyetlerin kapsam ve niteliği, piyasa disiplininin derecesini etkilemektedir. Beck (2011:58-63), banka başarısızlıklarının neden olduğu negatif dışsallığın en aza indirilmesi ve piyasa disiplininin artırılması amaçları arasında bir çatışma ya da değiş tokuş (trade-off) olduğunu, tercih edilen banka çözümleme yöntemlerinin bu iki amaca farklı şekil ve derecelerde etki ettiğini belirtmiştir. Beck'e (2011:58) göre, "açık banka yardımı" negatif dışsallıkların

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın "1.4. Banka Başarısızlıklarına Devlet Müdahalesinin Neden Olduğu Sorunlar" başlıklı bölümü.

sınırlandırılmasında, “banka tasfiyesi” yöntemi ise piyasa disiplininin sağlanmasında en etkili yöntemler iken, negatif dışsallıkların sınırlandırılmasında “banka tasfiyesi”, piyasa disiplininin artırılmasında ise “açık banka yardımı” tercih edilmemesi gereken yöntemlerdir.

Ahlaki tehlikenin önlenmesi bakımından üzerinde öncelikli olarak durulan konulardan biri, finansal güvenlik ağı yöneticilerinin (düzenleyicilerin) toplumsal refahı artırıcı şekilde davranmalarının sağlanmasıdır. Düzenleyicilerin²⁷ toplumsal fayda yerine düzenlenenlerin (regulatory capture) ve politikacıların (political capture) çıkarlarını gözetmeleri, ahlaki tehlikenin önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Düzenleyicilerin banka ve politikacılardan bağımsız şekilde ve belirli kurallar çerçevesinde hareket etmelerinin sağlanması, ahlaki tehlikenin önlenmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Finansal güvenlik ağı katılımcılarının arasında oluşacak vekalet (agency problem) ya da asıl-vekil sorununun (principal-agent problem) ise kurumlar arasında işbirliği ve bilgi paylaşımının artırılmasıyla azaltılabileceği ileri sürülmektedir (Beck, 2011:63-64).

Finansal güvenlik ağının neden olduğu ahlaki tehlikenin önlenmesi için ileri sürülen diğer öneriler, piyasa disiplininin artırılması ve banka davranışlarının değiştirilmesine yönelik uygulamalardır. Finansal güvenlik ağı kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerde çeşitli değişiklikler ve sınırlamalar öngören söz konusu önerilere aşağıda değinilecektir.

3.2.1. Mevduat Sigortasının Sınırlı Olması ve Müşterek Sigorta Uygulaması

Sınırlı mevduat sigortası ve müşterek sigorta uygulamaları, mevduat sigortasının neden olduğu ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik olarak ileri sürülmüşlerdir. Söz konusu uygulamaların her ikisi de mudi davranışını hedef almakta olup mudileri mevduatlarının bir bölümünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakarak, onları banka riskleri konusunda duyarlı hale getirmeyi

²⁷ Buradaki “düzenleyici” kavramı, finansal güvenlik ağında yer alan katılımcıların (kurumların) tamamı için kullanılmaktadır.

amaçlamaktadırlar. Böylece, bankalar üzerindeki piyasa disiplini artarken, ahlaki tehlike azalacaktır.

Mevduat sigortacılığında, hangi mudilerin ne ölçüde mevduat sigortasından faydalanacağını belirlenmesine etki eden iki temel faktör ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi mevduat sigortasına ilişkin kamu politikası amaçlarının neler olduğu, ikincisi ise ahlaki tehliktir. IADI tarafından yayımlanan, “Etkin Mevduat Sigortacılığı İçin Temel Prensipler”de (Temel Prensipler), mevduat sigortasının ne amaçla uygulandığının, sigorta kapsam ve tutarının belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir²⁸. Temel Prensipler’de ayrıca, mevduat sigorta sisteminin temel kamu politikası amaçlarının; finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunulması ve mudilerin korunması olduğu da ifade edilmektedir²⁹.

Mevduat sigortasının kapsamının geniş, tutarının ise yüksek olması kısa dönemde finansal istikrara katkı yapmakla birlikte, ahlaki tehlikeyi artırmaktadır. Temel prensiplerde, mevduat sigorta sisteminin ahlaki tehlikeyi azaltacak şekilde oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Temel Prensipler’de, mevduat sigortasının mudilerin büyük çoğunluğunu kapsamaması, sigorta kapsam ve tutarının sınırlı ve güven verecek bir düzeyde olması, ayrıca piyasa disiplini sağlayacak büyüklükteki bir mevduatın da sigorta kapsamı dışında bırakılması gerektiği belirtilmektedir³⁰.

Ahlaki tehlikenin azaltılması için mevduat sigortasının sınırlı olması gerektiği görüşü genel kabul görse de, mevduat sigortası kapsam ve tutarının belirlenmesinde kullanılabilecek uluslararası bir standart bulunmamaktadır. Literatürde ülke karşılaştırmaları için bazı kriterler kullanılmakla birlikte³¹, ülkelerin ekonomik ve finansal koşullarının farklı olması söz konusu kriterlere ilişkin standart oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Konuya ilişkin eksikliğe FSB tarafından hazırlanan “Mevduat Sigorta Sistemlerinin Tematik Gözden Geçirilmesi”³² adlı

²⁸ Temel Prensip 8: Sigorta Kapsamı ve Tutarı

²⁹ Temel Prensip 1: Kamu Politikası Amaçları

³⁰ Temel Prensip 8: Sigorta Kapsamı ve Tutarı

³¹ Literatürde kullanılan bazı kriterler şunlardır: “Sigortalı Mevduat Tutarı / Toplam Mevduat Tutarı”, “Mevduat Sigorta Limiti / Kişi Başına Milli Gelir” ve “Mevduat Sigorta Limiti İçinde Kalan Mevduat Hesap Adedi / Toplam Mevduat Hesap Adedi”.

³² Thematic Review on Deposit Insurance Systems: Peer Review Report

Emsal Değerlendirme Raporunda da değinilmiş, sigorta kapsam ve tutarının yeterlilik ve etkinliğinin değerlendirilmesinde kullanılacak kriterlerin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (FSB, 2012:34).

Mevduat sigortasının neden olduğu ahlaki tehlikenin önlenmesi bakımından ileri sürülen bir başka öneri ise müşterek sigorta (co-insurance) uygulamasıdır. Müşterek sigorta, mudilerin mevduat yatırdıkları bankaların risklerini gözetim altında tutmalarını teşvik etmek amacıyla önerilen bir mevduat sigortası uygulamasıdır. Söz konusu uygulamada, banka başarısızlığı durumunda mudilerin sigorta limiti içinde ve düşük bir orandaki zararı üstlenmeleri öngörülmektedir (Ogunleye, 2009:182-183). Örneğin, mevduatın 50 birim tutarına kadar sigortalı olduğu sistemde müşterek sigorta oranı %90 ise, banka başarısızlığı durumunda mudilerin geri alabilecekleri en yüksek tutar 45 birim ($50 \times 0,9$) olacaktır. Mevduat tutarının 40 birim olduğu durumda alınabilecek en yüksek tutar ise 36 birim ($40 \times 0,9$) olacak, geri kalan 4 birim, mudinin katlanacağı zarar olacaktır.

Müşterek sigorta uygulaması bankacılık hücumlarını engellemede etkin olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu sistemde, bankalara olan güvenin azalması durumunda, mudilerin düşük tutarda bile olsa zarara uğramamak için bankalara hücum edecekleri ve mevduatlarını çekmek isteyecekleri ileri sürülmektedir. Nitekim, 2007-2009 küresel krizi sırasında bazı AB ülkelerinde uygulanmakta olan müşterek sigorta sisteminin bankacılık hücumlarını engellemede etkin olmadığı görülünce, söz konusu sistemin AB ülkelerinde uygulanmasına izin veren 94/19/EC sayılı AB Direktifinin ilgili maddesi (fıkrası) 2009 yılında iptal edilmiştir³³.

3.2.2. Asgari Sermaye Yeterliliği ve Sigorta Prim Tutarının Risk Esaslı Olması

Asgari sermaye yeterlilik oranının ve mevduat sigortası prim tutarının banka riskleri esas alınarak hesaplanması, bankaların aşırı risk almalarının engellenmesi ve

³³ Üye devletlerin müşterek sigorta uygulamasına izin veren 94/19/EC sayılı AB Direktifinin 7'nci maddesinin 4'üncü fıkrası, 2009/14/EC sayılı AB Direktifi ile iptal edilmiştir.

ahlaki tehlikenin önlenmesi için ileri sürülen diğer uygulamalardır. Sınırlı mevduat sigortası ve müşterek sigorta uygulamaları mudi davranışlarını etkilemeyi hedeflerken, asgari sermaye ve sigorta primi tutarlarının risk esaslı olarak belirlenmesindeki hedef, bankaların risk alma davranışlarıdır.

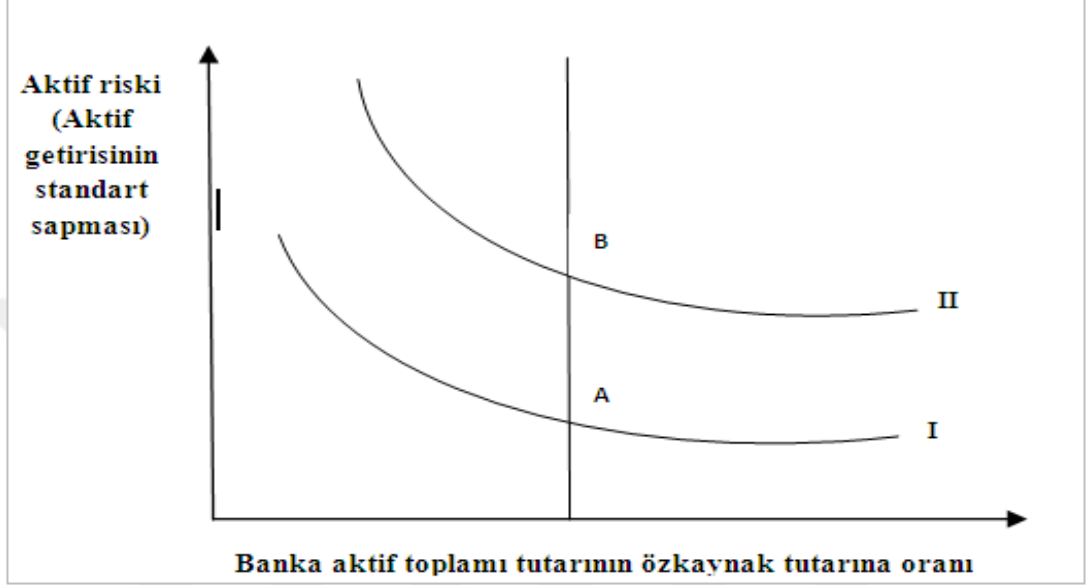
Bankacılık düzenlemeleri arasında önemli yeri bulunan asgari sermaye yeterlilik oranı, bankaların alabilecekleri azami risk düzeyini belirli bir katsayıyla bankanın özsermaye tutarına bağlayan, böylece bankaların aşırı risk almalarının önüne geçmeyi amaçlayan bir düzenlemedir. Söz konusu oran, 1990'lara kadar banka özkaynak tutarının banka aktiflerinin toplam tutarına bölünmesi şeklinde hesaplanıp takip edilmekteydi. Bu hesaplamada, banka aktiflerinin taşıdıkları risklerin dikkate alınmaması, aktif büyüklükleri aynı fakat aktiflerinin risk düzeyi farklı olan bankaların aynı kategoride değerlendirilmesine neden olmaktaydı (Ritter, Silber ve Udell, 1996:275).

Asgari sermaye yeterlilik oranının risk esaslı olarak hesaplanması uygulamasına, 1988 yılında "Basel I" uzlaşısının yayımlanmasından sonra başlanmıştır. Başlangıçta sadece kredi riskinin dikkate alındığı risk esaslı hesaplamalarda, daha sonra piyasa ve operasyonel riskler de dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu uygulamada, yatırım yapılan aktiflerin risk düzeyi yükseldikçe, bankanın bulundurması gereken asgari özsermaye tutarı da artmakta, böylece bankaların alabilecekleri risk düzeyine belirli bir sınır getirilmiş olmaktadır (Ritter, Silber ve Udell, 1996:275).

Mevduat sigortası prim tutarlarının risk esaslı olarak hesaplanması, bankaların risk alma davranışlarını değiştirerek ahlaki tehlikenin azaltılması için kullanılan bir başka yöntemdir. Bankaların, kendilerine güvenli bir çalışma ortamı sağlayan mevduat sigortası sisteminden yararlanma bedellerinin risklerini yansıtabilecek şekilde belirlenmemesi, yani her bankaya aynı sigorta prim oranının uygulanması çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunların başında bankaların aşırı risk almalarının teşvik edilmesi gelmektedir (Keeley, 1990:1183). Bankaların ödedikleri mevduat sigortası primlerinin bankaların risk düzeyine, bir başka anlatımla mevduatın geri ödenmeme riskine duyarlı hale getirilmesi, bankalar aşırı risk alma isteklerini

azaltacaktır. Konu, Calomiris (1997:20) tarafından aşağıdaki Şekil 8 yardımıyla açıklanmıştır.

Şekil 8: Kaldıraç ve Aktif Riskinin Bir Fonksiyonu Olarak Mevduat Riski

Kaynak: Calomiris (1997:20)

Yukarıdaki Şekil 8’de yer alan “I” ve “II” numaralı eğriler; farklı aktif riski ve kaldıraç (özsermaye çarpanı) düzeyi bileşenlerindeki aynı banka riski seviyesini temsil eden eş-risk eğrileridir. Şekil 8’de yer alan “I” numaralı eğri, risk primi 10 birim puan olan banka riski düzeyini, “II” numaralı eğri ise, risk primi 20 birim puana tekabül eden banka riski düzeyini ifade etmektedir. Bir banka aktif riskini “A” noktasından “B” noktasına yükselttiğinde, bankaya uygulanan prim oranı da 10 birim puandan 20 birim puana yükseltirirse, söz konusu bankanın aktif riskini yükseltme güdüsü ortadan kaldırılmış olacaktır (Calomiris, 1997:20).

Risk esaslı sigorta prim sistemi uygulaması gün geçtikçe yaygınlaşmakta olup uygulamalarda kullanılan risk kriterleri, prim oranları ve prim matrahı gibi değişkenler farklılık arz etmektedir. Banka risklilik düzeylerinin ölçülmesinde, hem kantitatif hem de kalitatif kriterler kullanılırken, prim oranlarının uygulandığı sigorta

prim matrahlarında genellikle “sigortalı mevduat”, “sigortalanabilir mevduat” ve “toplam mevduat” gibi tutarlar kullanılmaktadır³⁴.

3.2.3. Likidite Yardımının Koşula Bağlanması

Finansal güvenlik ağının önemli unsurlarında biri olan likidite yardımının son kredi mercii olarak değerlendirilen merkez bankası tarafından hangi yöntemler kullanılarak ve hangi şartlarda sağlanacağı tartışmalı bir konudur. Bankacılık krizi sırasında, merkez bankasınca uygun şartlarda ve istenilen miktardaki likiditenin sağlanması finansal istikrar açısından kısa dönemde faydalı olabilmekle birlikte, böyle bir uygulama ahlaki tehlikeye yol açacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Nitekim, iflas etmiş durumda olan bankalara merkez bankasınca sağlanan likiditenin geri ödenmeme riski yüksek olduğundan, genellikle sermaye yardımına dönüşmektedir (Freixas v.d., 2000:72-73).

Freixas v.d. (2000:73), merkez bankasının bankalara yaptığı likidite yardımlarının, gelecekte aynı koşulların oluşması durumunda tekrar yapılabileceği yönünde bir beklenti oluşturarak, bankaları risk alma konusunda rahat davranmaya yönelttiğini ileri sürmüşlerdir. King (2007:8) ise, ekonominin zarar görme tehlikesinin olduğu durumlarda merkez bankasının gerekli likiditeyi sağlamasının, benzer risklerin alındığı durumda aynı yardımın sağlanacağı beklentisini doğuracağını, bunun da gelecekte yeni krizlere neden olacağını belirtmiştir.

Merkez bankasının likidite yardımı nedeniyle oluşan ahlaki tehlikenin önlenbilmesi için, söz konusu yardımın belirli koşullar altında yapılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda ileri sürülen temel öneriler; likidite yardımının finansal açıdan sağlam bankalara ve sağlam teminatlar karşılığında verilmesi, likidite sağlanacak bankaların belirli düzenlemelere uyma zorunluluğu getirilmesi ve likiditenin cezai faiz oranından sağlanmasıdır (Moore, 1999). Bu şartlar altında sağlanan likidite geri ödenmeme riski düşük olan bir kredi niteliğinde olacak ve söz konusu kredinin sermaye yardımına dönüşmesinin önüne geçilecektir.

³⁴ Bkz.: FSB (2012: 22-23 ve 52-54).

Likidite yardımının sağlam bankalara ve sağlam teminat karşılığında verilmesi önerisinin uygulanabilirliğine yönelik çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle, bankalara yapılan likidite yardımının gerçek anlamda likidite ya da sermaye yardımı olup olmadığının bilinmesinin çok kolay olmadığı belirtilmektedir. Özellikle kriz anında ve kısa süre içerisinde bankaların finansal sağlamlıklarının kesin olarak belirlenmesinin zorlukları vurgulanmaktadır. Ayrıca, uygulamada merkez bankasının piyasaya (bankalara) tam ve sağlam teminat karşılığında yeterli ölçüde likidite sağladığı, dolayısıyla teminatsız ya da eksik teminatla kredilendirmenin bankaların kendi aralarında olduğu ve bu durumun bankalar arasındaki karşılıklı gözetimi teşvik ederek piyasa disiplinini artırdığı ileri sürülmektedir (Freixas, Parigi ve Rochet, 2004:1086).

Diğer taraftan, finansal açıdan sağlam bankalara ve sağlam teminat karşılığında likidite sağlanması koşulunun, sistemik riskin yüksek olacağı durumlar için politika yapımcılar tarafından uygulanmayacağı belirtilmektedir. Goodhart ve Huang (2005:1078-1079), merkez bankasınca likidite sağlama kararı verilirken, bankanın finansal sağlamlığının yanı sıra bankanın büyüklüğünün ve neden olacağı bulaşıcılığın boyutunun da dikkate alınacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca, finansal açıdan sağlam olmayan bankalara sağlanan likiditenin sermaye niteliğini kazanması nedeniyle söz konusu yardımların merkez bankası yerine başka bir kamusal otorite tarafından sağlanması gerektiği, çünkü merkez bankasının böyle riskli bir kararı alabilecek bağımsızlığının bulunmadığı belirtilmektedir (Feriax v.d., 2000:73).

3.2.4. Banka Başarısızlıklarına Erken Müdahale Edilmesi

Sorunlu bankalara sermayelerinin tamamını kaybettikten sonra müdahale edilmesi, çözümleme maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Sermaye ihtiyacı içinde olan bu tür bankalara aktarılan kaynaklar genellikle geri tahsil edilememekte ve çözümleme maliyeti olarak değerlendirilmektedir. Sorunlu bankalara düzenleyici ve denetleyici otorite tarafından geç müdahale edilmesinde iki temel neden öne çıkmaktadır. Birinci neden, sorunlu bankaların tespitinin gecikmeli bir şekilde yapılmasıdır. Banka denetimlerinin maliyetli olması nedeniyle denetim dönemlerinin yeterince sık belirlenememesi, sorunlu hale gelen bankalara

müdahaleyi geciktirmektedir. Örneğin, denetleme sıklığının bir yıl olduğu durumda, bankada denetimden hemen sonra ortaya çıkan önemli bir sorun bir yıl sonra belirlenebilmektedir (Ritter, Silber ve Udell, 1996:277). Ayrıca, banka denetimleri sırasında mevcut olan sorunların, teknik yetersizlik ve yolsuzluk nedeniyle tespit edilememesi ihtimali de bulunmaktadır.

Sorunlu bankalara müdahalede geç kalınmasının ikinci nedeni “düzenleyici müsamahası”dır (regulatory forbearance). Finansal açıdan sorunlu hale gelen bankalara düzenleyici ve denetleyici otorite tarafından müdahale edilmeyerek faaliyetlerine devam etmelerine izin verilmesi, bu bankaların finansal yapılarının daha da bozulmasına ve sermayelerinin erimesine neden olabilmektedir. Bazı yazarlar tarafından, düzenleyici otoritenin düzenlenenler lehine fakat vergi mükellefleri aleyhine davranması olarak da tanımlanan³⁵ “düzenleyici müsamahası”, literatürde başlıca iki nedene dayandırılmaktadır. Düzenleyici ve denetleyici otoritenin, sorunlu bankanın faaliyetlerine devam ederek finansal durumunu iyileştireceğine yönelik ümit ve beklentileri nedenlerden birini oluşturmaktadır (Ritter, Silber ve Udell, 1996:277). Diğer neden ise düzenleyici ve denetleyici otoritenin politik baskılar sonucu sorunlu bankalara ilişkin gerekli önlemleri zamanında alamamasıdır. Bankacılık krizleri, maliyetli olmaları ve çeşitli toplumsal sorunlara yol açmaları nedeniyle herkes gibi politikacılar tarafından da istenmeyen durumlardır. Sorunlu bankalara müdahale edilip kapatılması yerine bir süre daha faaliyetlerine devam etmelerinin sağlanması, politik çıkarlar bakımından yararlı görülebilmektedir (Barth, Caprio ve Levine, 2006:10)

“Acil düzeltici eylemler” (prompt corrective actions), sorunlu bankalara erken müdahale edilerek oluşabilecek maliyetlerin azaltılması, dolayısıyla ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik olarak önerilen eylemler grubudur. “Acil düzeltici eylemler” kapsamında sorunlu bankalar genellikle az sorunludan, çok sorunluya doğru sınıflandırılmakta ve her bir grup için alınması gereken tedbirler önceden belirlenmektedir. Bankaların sorun dereceleri belirlenirken aktif kalitesi, likidite yeterliliği, kârlılık düzeyi, sermaye yeterliliği ve yönetim kalitesi gibi faktörler

³⁵ Bkz.: Heffernan (2007:368).

dikkate alınmaktadır. Bankanın sorun derecesi arttıkça, alınması öngörülen tedbirler ağırlaşmaktadır. Bu uygulama kapsamında ayrıca, düzenleyici ve denetleyici otoritenin sorunlu bankalara müdahalesindeki yetkilerinin daraltılması ve müdahale kapsamındaki faaliyetlerin standartlaştırılması öngörülmekte, bu şekilde “düzenleyici müsamahası”nın da önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Ritter, Silber ve Udell, 1996:277).

3.2.5. İkincil Borç İhracı (Subordinated Debt Issuance)

Bankaların aşırı risk almalarının engellenmesi ve ahlaki tehlikenin önlenmesi için önerilen diğer bir uygulama, bankaların ikincil borç ihraç etmeleridir (subordinated debt issuance). Finansal düzenlemelerin bazen alternatifi, bazen de tamamlayıcısı olarak gösterilen bu yöntemle³⁶, bankalar üzerindeki piyasa disiplininin artırılması amaçlanmaktadır. Bankanın iflas etmesi durumunda, ikincil borçların (borç senetleri) özsermayeden önce, fakat diğer bütün banka borçlarından sonra ödenmesi öngörülmektedir. Bankanın kâr ettiği durumda özsermaye sahipleri gibi kârdan yararlanamayan, ancak bankanın zarar ettiği durumda zarara ortak olacak olan ikincil borç alacaklıları, banka faaliyetlerini yakından izleyecek ve rasyonel olmayan aşırı riskli yatırımlar yapıldığında elindeki banka ikincil borcunu piyasada satmak isteyecektir. Bankanın borçlanma maliyetini artıracak olan bu durum, bankayı aşırı risk almaktan uzak tutacaktır (Caprio ve Honohan, 2001:102-103).

Banka aktifinin ya da özsermayesinin belirli bir oranında olması öngörülen ikincil borçların, piyasa disiplininin artırılması ve banka zararının karşılanmasında katkı sağlayacak olmasının yanı sıra, düzenleyici ve denetleyici otorite için bankanın risk düzeyi hakkında uyarı işareti niteliğinde olacağı ileri sürülmektedir. Bu uyarı işaretinin bankaya erken müdahale edilmesi bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir (Caprio ve Honohan, 2001:103).

İkincil borcun beklenen etkiyi doğurabilmesi için birtakım koşulların sağlanması gerekmektedir. Öncelikle, banka iflası durumunda elinde ikincil borç senetleri bulunduranların kurtarılmayacağı mesajının açık bir şekilde verilmesi

³⁶ Bkz.: Barth, Caprio ve Levine (2006:73) ve Heffernan (2007:210-212).

gerekmektedir (Heffernan, 2007:211). Ayrıca, ikincil borçların banka risklerinin izlenmesini sağlayarak bankaların aşırı risk almalarını önleyici bir etki doğurabilmesi için yatırımcıların bankanın risklilik seviyesindeki değişimi doğru bir şekilde anlayabilmesi ve buna ilişkin değerlendirmesini ikincil borcun fiyatına hızlı bir şekilde yansıtabilmesi gerekmektedir (Krishnan, Ritchken ve Thomson, 2005:343). Yatırımcıların doğru değerlendirme yapabilmeleri için ihtiyaç duydukları bilgiye zamanında ulaşabilmeleri büyük önem arz etmektedir. Uygulamada, düzenleyici ve denetleyici otoriteler bankalara ilişkin birçok bilgiye ulaşabilirken, yatırımcılar genellikle en kısa üçer aylık dönemlerde yayımlanan finansal verileri kullanabilmektedir.

Vade uzunluğu (maturity), ikincil borçların beklenen etkiyi doğurması bakımından önemli olan diğer bir faktördür. Vadenin çok kısa olması bankayı izleme isteğini azaltacak, çok uzun olması durumunda ise fiyatın piyasa için gösterge olma niteliği zayıflayacaktır. İkincil borç vadesinin en az bir yıl olması gerektiğini belirten görüş yaygın olmakla birlikte, bankaların üçer aylık dönemlerde ikincil borç ihraç etmesi gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bununla birlikte, başta küçük ölçekli bankalar olmak üzere, bankaların sık aralıklarla ikincil borç ihracı yapıp yapamayacakları konusunda tereddütler bulunmaktadır (Heffernan, 2007:211).

İkincil borç uygulamasının beklenen faydalarının yanında çeşitli sorunlara yol açacağı yönünde kaygılar da bulunmaktadır. Örneğin, ikincil borç ihraç eden sorunlu bankaların, gerçek finansal durumlarını saklama eğiliminde olacakları ileri sürülmektedir. Ayrıca, söz konusu uygulamanın manipülasyona neden olacağı da belirtilmektedir. Bu kapsamda, yatırımcıların ikincil borç fiyatı ve bankanın hisse senedi fiyatını etkilemek suretiyle gelir elde etmeye çalışabilecekleri ileri sürülmektedir (Heffernan, 2007:212).

3.3. SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALARIN NEDEN OLDUĞU SİSTEMİK RİSK VE AHLAKİ TEHLİKENİN ÖNLENMESİ TARTIŞMALARI

Bankacılık sektöründe ortaya çıkan sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik olarak ileri sürülen ve çalışmanın yukarıdaki bölümlerinde değinilen önerilerin bankaların tamamına uygulanması öngörülmektedir. Ancak, sistemik öneme sahip bankaların (Systemically Important Banks-SIBs) neden oldukları sistemik riskin yüksekliği, çözümlenmeleri durumunda gerekli olacak finansal kaynak tutarının fazlalığı ve neden oldukları ahlaki tehlike, söz konusu bankalara yönelik birtakım ilave tedbirlerin uygulanmasını gündeme getirmektedir.

Sistemik öneme sahip bankaların finansal sistemde yol açtığı sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik ileri sürülen öneriler zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Başlangıçta, faaliyetleri sadece kurulu oldukları ülke ya da birkaç ülke ile sınırlı büyük ölçekli bankaların neden olduğu sorunlara çözüm aranırken, son dönemlerde küresel ölçekte faaliyet gösteren çok daha büyük bankalara ilişkin sorunlar da ele alınmaya başlanmıştır. Sorunun küresel boyuta taşınması, çözümünün de küresel ölçekte aranmasına sebep olmuş, nitekim 2007-2009 küresel kriziyle birlikte konu FSB tarafından ele alınıp üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Ayrıca, konu kapsamında kullanılan ifadeler de değişip çeşitlenmiştir. Örneğin, başlangıçta büyük ölçekli bankalar için kullanılan “İflas İçin Çok Büyük Banka” tanımlamasının yanında, son yıllarda “Sistemik Öneme Sahip Bankalar” ifadesi de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır³⁷.

Sistemik öneme sahip bankaların neden olduğu sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesi kapsamında ileri sürülen önerilerin iki temel amaca hizmet ettiği görülmektedir. Bu amaçlardan birincisi sistemik önemli banka başarısızlıklarının önlenmesi ve böylece sistemik riskin azaltılmasıdır. İkinci amaç ise sistemik önemli banka başarısızlıklarının neden olduğu maliyetlerin azaltılmasıdır

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “2.2.1.2. Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşların Belirlenmesi” başlıklı bölümü.

(FSB, 2013). Her iki amaç doğrultusunda ileri sürülen çeşitli önerilere aşağıda değinilecektir.

3.3.1. Sistemik Önemli Banka Başarısızlıklarının Önlenmesi

Bankacılık sektörüne yönelik mevcut düzenleme ve denetimler banka başarısızlıklarının önlenmesi amacını taşımakla birlikte, son yıllarda sistemik öneme sahip bankalar için ilave birtakım önlemlerin alınması gerektiği yönünde düşünceler oluşmuştur. Özellikle 2007-2009 küresel krizinin ardından, mevcut düzenlemelerin sistemik öneme sahip bir banka iflasının neden olacağı sistemik sorunları dikkate almadığı şeklindeki eleştiriler artmıştır (Hüpkess, 2011:82).

Sistemik önemli banka başarısızlıklarının önlenmesi ve böylece sistemik riskin azaltılması için bu bankalara yönelik piyasa disiplininin artırılması ve düzenleme ve denetimlerin sıkılaştırılması önerilmektedir. Piyasa disiplininin artırılmasıyla banka alacaklılarının, düzenleme ve denetimin sıkılaştırılmasıyla ise devletin banka üzerindeki gözetiminin artırılması, böylece bankaların aşırı risk almalarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Sistemik öneme sahip bankalar üzerinde yetersiz olduğu düşünülen piyasa disiplininin artırılmasına yönelik olarak, bu bankaların finansal durumlarını gösteren veri ve bilgileri daha hızlı ve sağlıklı bir şekilde kamuoyu ile paylaşmaları önerilmektedir. Bu noktada, bankacılıkta daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan teknolojiiden faydalanılmak suretiyle banka aktiflerinin daha saydam hale getirilebileceği ve risk yönetiminin kolaylaştırılabileceği ileri sürülmektedir. Banka hakkında daha fazla ve doğru bilgiye kısa sürede ulaşabilecek olan yatırımcılar, banka faaliyetleri üzerinde kontrol mekanizması oluşturacaklardır. Ayrıca, denetleyici otoritenin bankalarla ilgili risk değerlendirmesi yaparken piyasa bilgilerini de dikkate alması, böylece bankalar üzerindeki piyasa disiplininin dolaylı olarak (indirect discipline) artırılması da önerilmektedir. Uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaşılabilecek olmakla birlikte, sistemik öneme sahip bankalar hakkında mümkün olan en çok kaynaktan bilgi sağlanmasının, yapılacak olan risk

değerlendirmesinin kalitesini artıracak ifade edilmektedir (Stern ve Feldman, 2004:179-190).

Sistemik öneme sahip banka başarısızlıklarının önlenmesi için ileri sürülen diğer öneri düzenlemelerin sıkılaştırılmasıdır. Bu noktada, sistemik öneme sahip bankalara ilişkin düzenleyici standartların, söz konusu bankaların bütün finansal sistemde neden olacakları zararlar dikkate alınarak belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (FSB, 2010:2).

Düzenlemelerin sıkılaştırılması kapsamında; sermayenin kalite ve tutarının yükseltilmesi, likidite yeterliliğinin artırılması ve bankaların risk yönetiminin iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler önerilmektedir. Söz konusu öneriler, 2007-2009 küresel krizinin ardından hazırlanan ve bütün bankalara uygulanması öngörülen “Basel III” uzlaşısı ile paralellik gösteriyor olmakla birlikte, sistemik öneme sahip bankalara ilave birtakım önlemler alınması gerektiği ileri sürülmektedir (Ötoker-Robe v.d., 2010:13). Sistemik öneme sahip bankalar için özellikle risk yönetimi, sermaye ve likidite yeterliliği konularındaki düzenlemelerin sıkılaştırılması, hem bu bankaların iflas etme olasılıklarını düşürecek hem de kriz yönetimini kolaylaştıracaktır (FINMA, 2011:9).

Sistemik öneme sahip bankalar için daha yüksek tutarda sermaye bulundurma koşulunun getirilmesi, bir yandan bu bankaların finansal ve ekonomik şoklara karşı dirençlerini artırırken, diğer yandan da ölçeklerini aşırı ölçüde büyüterek sistemik önem derecelerini artırmalarını engelleyici bir rol oynayacaktır. Böylece, sistemik riskin yatay boyutu olarak ifade edilen yapısal riskin (structural risk) azaltılmasına da hizmet edilmiş olunacaktır. Çünkü ölçek büyüklüğünün sınırlandırılmasıyla iflas durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz sistemik etkiler de belirli ölçüde sınırlandırılmış olacaktır.

Sermaye yeterliliğinin, sistemik riskin iki temel kaynağından birini oluşturan döngüsel riskin azaltılması için kullanılması da önerilmektedir. Bu kapsamda, bankalar için belirlenen asgari sermaye tutarlarına ilave olarak tutarı konjonktürel dalgalanmalara göre ayarlanacak ilave bir sermaye bulundurma zorunluluğunun

getirilebileceği belirtilmektedir. İlave sermaye bulundurma koşulu, özellikle ekonomik büyümenin hızlandığı dönemlerde bankaların kullandığı kredilerin marjinal maliyetini artırarak, bilanço büyüme hızını düşürücü ve toplam riski sınırlandırıcı bir etki doğuracaktır (BOE, 2009:17).

Düzenlemelerin sıkılaştırılması kapsamında, sistemik öneme sahip bankaların daha sıkı likidite yeterliliği koşullarına tabi olmaları gerektiği de ileri sürülmektedir. Likidite sıkışıklığı yaşayan sistemik öneme sahip bankaların sistemik etkilerinin yüksek olacağı gerekçesiyle, bu bankalar için “Basel III”de öngörülen likidite yeterliliği koşulunun³⁸ daha sıkı uygulanması önerilmektedir. Böylece, küçük likidite şoklarından dahi olumsuz etkilenen bankalar, belirli bir süre boyunca yükümlülüklerini yerine getirebilecek durumda olacaklardır.

2007-2009 küresel krizinin ardından, düzenlemelerin sıkılaştırılması konusunda literatürde ileri sürülen görüşlere paralel olarak uygulamada da bazı adımların atıldığı görülmektedir. Örneğin, sistemik öneme sahip finansal kuruluşların daha yüksek kayıp karşılama kapasitesine sahip olmalarına yönelik FSB önerisi, G20³⁹ ülkeleri tarafından 2010 yılında kabul edilmiştir⁴⁰. Bu kapsamda, G20 ülkeleri tarafından (ABD, İsviçre ve Türkiye gibi) sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için daha yüksek tutarda sermaye bulundurulmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (Hüpkess, 2011:82).

Sistemik önemli banka başarısızlıklarının önlenmesinin diğer bir yolu olarak, bu tür bankalar üzerindeki denetimin sıkılaştırılarak, mali bünyelerinde ya da risk yönetimlerinde ortaya çıkan sorunların hızla tespit edilip müdahale edilmesi önerilmektedir. Bu kapsamda, sistemik öneme sahip bankalara yönelik denetimlerin ihtiyaca göre farklılaştırılması ve yoğunlaştırılması üzerinde durulmakta, ülkelerin daha etkin ve güvenilir bir denetim için gerekli yasal altyapı ve kaynağa sahip olmaları gerektiği belirtilmektedir (FSB, 2010:7).

³⁸ Likidite Karşılama Oranı (Liquidity Coverage Ratio-LCR)

³⁹ G20 (Group of 20) ülkeleri (ya da Grup 20), aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 19 ülke ve AB’den oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.oecd.org/g20/g20-members.htm>

⁴⁰ Bkz.: Press release: G20 Leaders endorse FSB policy framework for addressing systemically important financial institutions, http://www.financialstabilityboard.org/press/pr_101111a.pdf

3.3.2. Sistemik Önemli Banka Başarısızlıklarının Maliyetinin Azaltılması

Sistemik öneme sahip bankaların neden olduğu sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik olarak ileri sürülen önerilerin diğer bir amacının da, bu tür banka başarısızlıklarının mümkün olan en az maliyetle çözümlenebilmesi olduğu görülmektedir. 2007-2009 küresel krizinin ardından FSB tarafından konuya ilişkin yapılan çalışmalar neticesinde; bankalar da dahil sistemik öneme sahip bütün sorunlu finansal kuruluşların sistemden kontrollü bir şekilde çıkartılabilmelerine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur (FSB, 2013). Başka bir ifadeyle, sorunlu hale gelmiş finansal kuruluşların mevduat geri ödemeleri gibi temel finansal ve ekonomik fonksiyonlarını devam ettirecek, kaliteli aktiflerinin satılmasını ya da başka bir finansal kuruluşa devredilmesini sağlayacak ve çözümleme işlemleri sonucunda oluşabilecek zarara banka alacaklılarının da katlanacağı bir çözümleme mekanizması kurulması önerilmektedir (FSB, 2010:3). Böylece, bankalar da dahil sorunlu hale gelmiş sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar, yüksek bir finansal maliyet doğurmadan ve finansal aracılık faaliyetleri kesintiye uğramadan çözümlenebilecektir.

Bankalar da dahil sistemik öneme sahip sorunlu finansal kuruluşların sistemli ya da düzenli bir şekilde çözümlenmesinde (orderly resolution) rehber olmak üzere FSB tarafından hazırlanan “Finansal Kuruluşlar İçin Etkin Çözümleme Sisteminin Temel Nitelikleri”⁴¹ (Temel Nitelikler) başlıklı “belge” G20 ülkeleri tarafından 2011 yılında onaylanmıştır. Söz konusu belgede, başta büyük ölçekli küresel bankalar olmak üzere, sistemik öneme sahip finansal kuruluşların etkin bir şekilde çözümlenmesi için çözümleme sistemlerinin sahip olması gereken temel nitelikler belirtilmektedir.

Temel Nitelikler’de, sorunlu hale gelmiş sistemik öneme sahip finansal kuruluşların etkin şekilde çözümlenmesi için kurulacak mekanizmanın en dikkat çekici bileşenlerini; “kurtarma ve çözümleme planları”nın (recovery and resolution

⁴¹ “Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions”. Bkz.: http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_141015.pdf

plans) hazırlanması, banka zararının banka alacaklıları tarafından da karşılanmasını öngören “şirket içi finansman” (bail-in) uygulaması ve çözümüme nedeniyle ihtiyaç duyulacak finansal kaynağın özel sektörün katkılarıyla oluşturulacak bir fondan karşılanması oluşturmaktadır.

Temel Nitelikler, yerel ve küresel ölçekte sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için sağlam ve güvenilir nitelikteki kurtarma ve çözümüme planları hazırlanmasını öngörmektedir.

Kurtarma planları, finansal güçlük içinde bulunan kuruluşların finansal yapısının nasıl güçlendirileceğine ilişkin seçenekleri, stratejiyi ve hareket planını içerecektir. Kurtarma planlarında ayrıca, sermaye eksikliği ve likidite sıkışıklığına ilişkin olası senaryolar ile bu senaryoların gerçekleşmesi durumunda başlatılacak kurtarma sürecine yer verilecektir (FSB, 2014:16-17). Çözümüme planları ise, finansal kuruluşların ekonomide önemli sorunlara yol açmadan ve finansal maliyet doğurmadan çözümlenmesine yönelik işlemleri kolaylaştırmak üzere hazırlanacaktır.

Çözümüme yetkili otoriteler tarafından üzerinde mutabık kalınmış çözümüme stratejisi ve eylem planının yer alacağı çözümüme planlarında; finansal kuruluş tarafından yerine getirilen ve devam ettirilmesi gereken önemli ekonomik ve finansal işlevler, bu işlevlerin sürdürülmesi için uygulanabilir çözümüme seçenekleri, finansal kuruluşun faaliyetlerine ilişkin bilgi ve veri ihtiyacı, karşılaşılabilecek potansiyel engeller gibi hususların ayrıntılı olarak belirtilmesi öngörülmektedir (FSB, 2014:17).

Sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için hazırlanan kurtarma ve çözümüme planlarının en azından yıllık olarak veya ihtiyaç duyulduğu zamanlarda gözden geçirilip güncellenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, çözümleyici otoritenin sistemik öneme sahip finansal kuruluşların çözümlenebilirliklerine ilişkin analizlerini düzenli aralıklarla gerçekleştirmesi de istenmektedir (FSB, 2014:15-17).

Temel Nitelikler’de, sistemik öneme sahip finansal kuruluşların finansal maliyet doğurmadan ve önemli fonksiyonlarının devamlılığını sağlayarak çözümlenmesi için, çözümüme otoritelerinin “varlık ve yükümlülük devri”, “köprü

banka kurulması” ve “şirket içi finansman” (bail-in) gibi çözümleme yöntemlerini kullanma yetkisine sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Finansal kuruluşların çözümleme maliyetlerinin kendi iç kaynaklarından karşılanabilmesi amacına yönelik olan “şirket içi finansman” yöntemi; alacaklılar hiyerarşisine aykırı olmamak şartıyla, sermaye ile teminatsız ve sigortasız borçların değerinin azaltılması veya bu borçların sermayeye dönüştürülmesi gibi işlemleri ifade etmektedir (FSB, 2014:8-9). Söz konusu yöntemle bir yandan sorunlu banka çözümlemenin muhtemel kamusal finansal maliyeti önlenmeye ya da azaltılmaya çalışılırken, diğer yandan bankalar üzerindeki piyasa disiplininin artırılması hedeflenmektedir.

Literatürde, sistemik önemli banka başarısızlıklarının ödemeler sisteminde neden olacağı olumsuzlukları önleyici nitelikte önerilerin de yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, bankalar arasındaki para ve menkul kıymet takaslarının gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Böyle bir uygulamanın bankalararası riskleri azaltarak sorunların ödemeler sistemi aracılığıyla yayılmasını sınırlandıracağı ileri sürülmektedir (Stern ve Feldman, 2004:135).

Takas işlemlerinin gerçek zamanlı olarak yapılması önerisinin dışında bankalar arasındaki risklerin azaltılması için ileri sürülen başka öneriler de bulunmaktadır. Bunlar; bir bankaya verilebilecek borç miktarının sınırlandırılması ve bankalar arasında belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilebilecek ödeme işlemi adedine sınır getirilmesi şeklindeki önerilerdir (Stern ve Feldman, 2004:135). Söz konusu öneriler sistemik öneme sahip bankalara yönelik olarak ileri sürülmüş olmakla birlikte, bütün bankalara uygulanabilecek niteliktedirler.

Sistemik önemli banka başarısızlıklarının maliyetinin azaltılması kapsamında, bu bankaların bölünmesi suretiyle küçültülmesi ya da belirli fonksiyonlarının farklı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanması suretiyle küçültülmeleri yönünde öneriler de bulunmaktadır (Avgouleas, 2011). Banka ölçek ve faaliyet hacimlerinin küçülmesine yol açacak olan bu uygulamalar sonucunda, banka başarısızlıkları daha az maliyetle sonuçlanacak ve devletin banka başarısızlıklarına müdahale gerekçeleri azalacaktır. Ayrıca, politika yapıcıların (ya da karar vericilerin) bankalara ilişkin yapmış oldukları işlemlerin denetlenmesinin ve gerektiği

durumlarda cezalandırılmalarının, bankalara yönelik her türlü kararın (kurtarma kararları dahil) daha dikkatli alınmasını sağlayacağı, dolayısıyla banka başarısızlıkları sonucu ortaya çıkan maliyetlerin düşürüleceği ileri sürülmektedir (Stern ve Feldman, 2004:142).

3.3.3. Pigovian Bir Vergi Olarak Sistemik Risk Vergisi Önerisi

Finansal sistemde, başta bankalar olmak üzere sistemik öneme sahip finansal kuruluşların neden olduğu sistemik risk ve ahlaki tehlikenin önlenmesi için ileri sürülen diğer bir yöntem ise vergilendirmedir. Özellikle, 2007-2009 küresel krizi sürecinde ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde yaşanan bankacılık sorunlarının yol açtığı kamusal maliyetler, finansal sistemde vergi uygulamalarına olan ilgiyi ve bu alandaki çalışmaların sayısını artırmıştır. Küresel krizde ortaya çıkan kamusal finansal maliyetlerin karşılanması amacıyla bazı ülkelerde bankacılık sektörüne yönelik çeşitli vergiler uygulamaya konulmuştur⁴². Bu vergiler, kriz sürecinde sağlam kalabilmiş bankalara uygulanması ve gerçek yüklenicilerinin bankalar olmayacağı gibi gerekçelerle eleştiriye uğramışlardır (Schich ve Kim, 2010:13-14).

Bankalar ve bankacılık işlemleri uygulamada çok çeşitli vergi ve fon yükümlülüklerine tabidirler. Söz konusu yükümlülüklerden birisi de mevduat sigortası nedeniyle ödenen mevduat sigortası primleridir. Sigorta primleri, banka başarısızlığı durumunda mudilere sigorta kapsamındaki tutarların ödenmesi karşılığında, genellikle sigortalanan mevduat tutarı üzerinden sabit bir oranda veya bankaların risklilik düzeylerine göre değişen oranlarda tahsil edilmektedir.

Mevduat sigorta sistemlerinin birçoğunun kamusal yapıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda⁴³, banka başarısızlığı nedeniyle ortaya çıkabilecek kamusal maliyetin sigortalanan mevduatların toplam tutarı ile sınırlı olacağı, bu potansiyel maliyet karşılığında bankalardan prim toplandığı, dolayısıyla bankalardan ilave bir vergi alınmasının gerekli olmadığı düşünülebilir. Ancak, sistemik öneme sahip

⁴² Örneğin ABD, Macaristan, İngiltere, Avusturya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bankalardan ve banka yöneticilerinin aldıkları primlerden vergi alınması uygulamaları başlatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Schich ve Kim (2010:12-13).

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.iadi.org/di.aspx?id=173>

büyük ölçekli bir banka başarısızlığı durumunda, devlet bu bankayı daha kötü ekonomik sonuçlar doğurabilecek sistemik bir krize neden olmaması için kurtarmak zorunda kalmakta⁴⁴, bunun sonucunda ortaya çıkan maliyet sigortalı mevduat tutarını aşabilmektedir. Ayrıca, mevduat sigorta kurumlarının tahsil ettikleri primler ile oluşturdukları mevduat sigortası rezerv tutarları, sistemik öneme sahip bankaların sigortalı mevduat tutarının dahi altında kalabilmektedir⁴⁵.

2007-2009 küresel krizinin ardından gündeme gelen vergisel öneriler arasında, negatif bir dışsallık olarak değerlendirilen sistemik riski sınırlandırmak ve başta sistemik öneme sahip bankalar olmak üzere banka başarısızlıklarında ve sistemik finansal krizlerde ortaya çıkan kaynak açığını (funding gap) karşılamak için ileri sürülmüş olan pigou tipi “sistemik risk vergisi”de bulunmaktadır. Çalışmanın izleyen bölümlerinde pigou vergisi, sistemik risk vergisi önerisi ve bu verginin uygulanabilirliğine ilişkin tartışmalar ayrıntılı bir şekilde verilecektir⁴⁶.

3.3.3.1. Pigou Vergisi ve Negatif Dışsallıkların İçselleştirilmesi

İktisat literatüründe “dışsallık”, piyasa koşullarında gerçekleştirilen üretim ve tüketimin, fiyat tarafından yansıtılmayan fayda ve maliyetlerinin ortaya çıkması olarak ifade edilmekte olup dışsallığın ortaya çıktığı durumlarda alıcı ve satıcılar dışındaki üçüncü kişilerin üretim ya da tüketimden negatif veya pozitif şekilde etkilenmeleri söz konusu olmaktadır (Hyman, 2010:99). Ekonomide ortaya çıkan ve pozitif dışsallık doğuran mal ve hizmetlerin toplum için gerekli olan miktarın altında üretilmesi, negatif dışsallık doğuran mal ve hizmetlerin ise toplum için gerekli düzeyin üzerinde arz edilmesi kaynakların etkin dağılımını olumsuz etkilemektedir (Şener, 2007:85). Çünkü, düzenleme yapılmamış rekabetçi piyasalarda denge, fiyatın marjinal maliyet ve marjinal faydaya eşit olduğu noktada oluşmakta, ancak bu

⁴⁴ Finansal kırılganlığın arttığı ve herhangi bir olumsuz gelişme ya da haberin piyasada paniğe neden olabileceği durumlarda, sorun yaşayan banka küçük ölçekli dahi olsa devlet tarafından kurtarılabilmektedir.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Schich ve Kim (2010:11).

⁴⁶ Bu çalışmadaki “sistemik risk vergisi” ifadesi, konuya ilişkin akademik çalışmalarda ve uygulamada; “sistemik risk vergisi”, “finansal istikrar vergisi”, “finansal istikrar primi/katkı payı”, “sistemik risk harcı”, “sistemik risk primi” ve “istikrar primi” gibi farklı isimlerle de ifade edilen mali yükümlülüklerin genel bir adı olarak kullanılmıştır.

noktada verilen tüketici ve üretici kararları sosyal fayda ve zararları göz ardı etmektedir (Hyman, 2010:99).

Ekonomide negatif ve pozitif dışsallıkların varlığı, piyasa ve kamu ekonomisi dengelerinin birbirinden farklı olmasına yol açmaktadır. Kamu ekonomisi yönünden denge, marjinal sosyal fayda ile marjinal sosyal maliyetin birbirine eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Marjinal sosyal faydayı, özel fayda ve dışsal faydanın toplamı oluştururken, marjinal sosyal maliyet; özel maliyet ve dışsal maliyetin toplamından oluşmaktadır. Aşağıda belirtilen eşitliklerde yer alan dışsal fayda pozitif dışsallığı temsil ederken, dışsal maliyet negatif dışsallığı ifade etmektedir (Şener, 2007:86-90).

$$\text{Marjinal Sosyal Fayda} = \text{Marjinal Sosyal Maliyet}$$

$$\text{Marjinal Sosyal Fayda} = \text{Marjinal Özel Fayda} + \text{Marjinal Dışsal Fayda}$$

$$\text{Marjinal Sosyal Maliyet} = \text{Marjinal Özel Maliyet} + \text{Marjinal Dışsal Maliyet}$$

Ekonomide ortaya çıkan dışsallıklara, dışsallığın yaygınlık ve büyüklüğüne göre devlet tarafından müdahale edilebilmektedir. Devlet, dışsallık doğuran mal ve hizmetlerin üretiminin toplumsal optimum düzeyde gerçekleşmesini sağlamak üzere çeşitli müdahale araçları kullanmaktadır. Literatürde, dışsallıkların içselleştirilmesi (internalization of externalities) olarak adlandırılan bu durumu sağlamaya yönelik araçlar, üretim ve tüketimden kaynaklanan negatif dışsallıkları en aza indiren caydırıcı (mali ve cezai önlemler) ve sınırlayıcı nitelikte olabildiği gibi, pozitif dışsallıkları artırmaya yönelik teşvik edici nitelikte de (Örneğin, sübvansiyon) olabilmektedir (Armağan, 2003:163).

Dışsallıkların içselleştirilmesi sonucunda, mal ve hizmetlerin üretim veya tüketiminden kaynaklanan marjinal özel fayda ve maliyetler, marjinal sosyal fayda ve maliyetleri de içerecek duruma getirilmektedir. Negatif dışsallık durumunda, marjinal dışsal maliyet marjinal özel maliyete eklenmekte, pozitif dışsallık

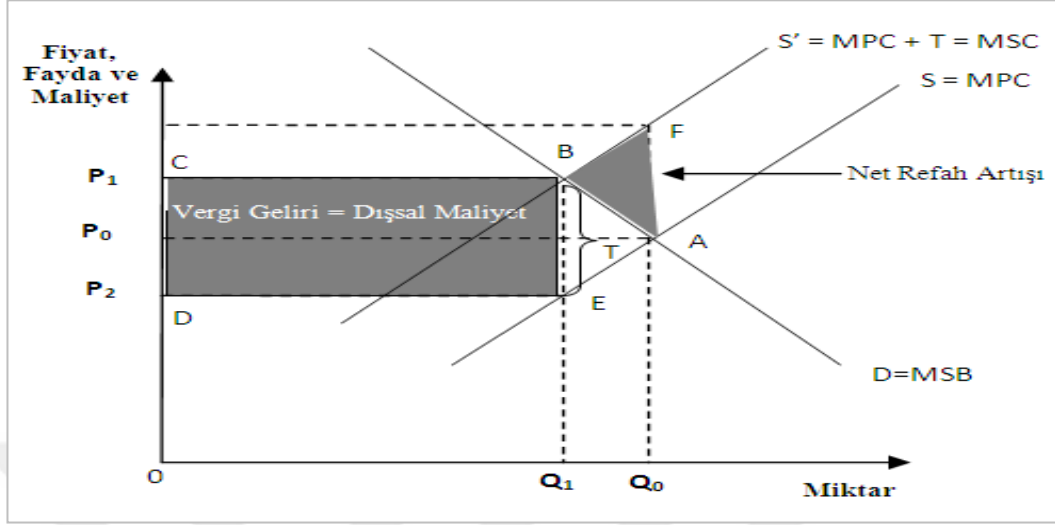
durumunda ise marjinal dışsal fayda marjinal özel faydaya ilave edilmektedir (Hyman, 2010:106).

Vergilendirme, negatif dışsallıkların içselleştirilerek sınırlandırılması için öne sürülen klasik müdahale araçlarından biridir. Vergilendirme bakımından öne çıkan uygulama, negatif dışsallığa neden olan faaliyetler üzerine neden olduğu negatif dışsallık ölçüsünde düzeltici bir vergi (corrective tax) konulmasıdır. Literatürde “pigou vergisi” adıyla anılan bu tür bir verginin genellikle çevre sorunlarına yönelik olarak uygulandığı görülmektedir. İngiliz bir iktisatçı olan Arthur Cecil Pigou’dan ismini alan vergi, negatif dışsallığa neden olan faaliyetin (üretimin) toplumsal optimum düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamak için kullanılmaktadır.

Pigou (1932:142), marjinal özel fayda ile marjinal sosyal fayda arasındaki farklılıkların ilişkiye konu taraflar arasında yapılacak sözleşmeler ile azaltılamayacağını, çünkü dışsallıkların sadece sözleşmeyle kurulu olan ilişkilerin taraflarını değil, tüm toplumu ilgilendirdiğini belirtmiştir. Pigou’ya göre devlet, ilgili faaliyet alanına olağanüstü teşvik ve sınırlandırmalarla müdahale ederek marjinal özel fayda ile marjinal sosyal fayda arasındaki farklılıkları azaltabilir. Olağanüstü teşvik ve sınırlandırma için kullanılabilecek en bariz araçlar ise ödeme ve vergilendirmedir.

Mal ve hizmetlerin negatif dışsallıklarının marjinal özel maliyete ilave edilmesi suretiyle içselleştirilmesini sağlamaya yönelik olarak uygulanacak bir düzeltici verginin, bir birim üretimin neden olduğu marjinal dışsal maliyet tutarına eşit olması öngörülmektedir. Aşağıdaki Şekil 9’da, düzeltici bir verginin neden olduğu etki gösterilmektedir (Hyman, 2010:107).

Şekil 9: Düzeltici Vergi Uygulaması

Kaynak: Hyman (2010:107)

Şekil 9'da görüldüğü üzere, birim üretim miktarı başına konulan ve marjinal dışsal maliyete eşit tutardaki bir vergi (T), üretimin marjinal özel maliyetini artırarak arz eğrisinin S'den S'ye kaymasına neden olmaktadır. Böylece, üretim miktarı Q_0 'dan Q_1 'e düşmekte ve ürün fiyatı P_0 'dan P_1 'e yükselmektedir. Buna bağlı olarak piyasa dengesi de "A" noktasından "B" noktasına kaymaktadır. Vergi uygulaması sonucunda devletin vergi hasılatı CBED alanı kadar, net refah artışı ise BFA alanı kadar olmaktadır. Şekil 9'daki BAE alanı ise üretici ve tüketici rantlarında meydana gelen azalmayı temsil etmektedir.

Düzeltilici vergi dışsal maliyetleri sıfıra indirmemekte, sadece üretimin marjinal maliyetini artırarak üretim miktarının belirli ölçüde azaltılmasına neden olmaktadır. Üretici, üretimi kısmak yerine, üretim neden olduğu negatif dışsallığı azaltıcı yönde tedbirler de alabilir. Örneğin, çevreyi kirleten bir üretim için atıklar geri dönüşüme tabi tutulabilir veya atık temizleme sistemi kurulabilir. Her iki durumda da üretimin neden olduğu negatif dışsallık azalmış olacaktır (Hyman, 2010:108).

3.3.3.2. Sistemik Risk Vergisi Önerisi

Sistemik risk vergisi, 2007-2009 küresel kriziyle birlikte yoğun şekilde gündeme getirilen bir konu olmuştur. Küresel krizde özellikle gelişmiş ülkelerin finansal sistemlerinde yaşanan sorunlar, vergisel önlemleri ülkelerin politika

gündemlerine getirmiştir. Konu uluslararası alanda da ele alınmış ve G-20 ülkelerinin talebi üzerine Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından; finansal krizler nedeniyle devlet tarafından maruz kalınan maliyetlerin karşılanmasına, finansal sistemin adil ve yeterli ölçüde nasıl bir katkı sağlayabileceğine ilişkin rapor hazırlanmıştır.

IMF (a) (2010) tarafından 2010 yılında yapılan çalışma sonucu düzenlenen raporda iki farklı mali yükümlülük önerisinde bulunulmuştur. Bunlardan birincisi, devletin finansal sektöre yaptığı yardımların maliyetini karşılamak ve sistemik riski azaltmak üzere uygulanacak olan “finansal istikrar vergisi/primi”dir (financial stability contribution). Etkin ve güvenilir bir banka çözümleme mekanizması ile ilişkilendirilen bu verginin/primin ayrı bir fonda toplanabileceği gibi, genel bütçe gelirleri içerisine de dahil edilebileceği belirtilmiş ve bütün finansal kuruluşlar tarafından ödenmesi öngörülmüştür. Başlangıçta sabit bir oran üzerinden ve farklı finansal kuruluş gruplarına uygulanabilecek bu tür bir verginin/primin daha sonra her bir finansal kuruluşun sistemik riske katkı düzeylerine göre farklılaştırılabileceği belirtilmiştir. Finansal istikrar vergisinin/priminin gelir kazandırıcı niteliğinin yanı sıra aşırı risk almayı önlemede yardımcı olması da hedeflenmiştir. Ayrıca, söz konusu verginin/primin düzenleyici kurallar ile uyum içerisinde olması gerektiği de belirtilmektedir.

IMF (a) (2010) tarafından önerilen diğer mali yükümlülük ise “finansal işlem vergisi”dir (financial activities tax). Gelir kazandırıcı niteliği ağır basan bu verginin sürekli bir şekilde uygulanması ve vergi gelirlerinin genel bütçeye dahil edilmesi önerilmiştir. Ayrıca, finansal işlem vergisinin finansal kuruluşların kârları ve ücret ödemeleri üzerinden alınabileceği de belirtilmiştir.

IMF’nin (2010) çalışmasında finansal kuruluşların sistemik riske olan katkılarının ve iflasları durumunda neden oldukları negatif dışsallıkların düzeylerinin farklı olması nedeniyle, sistemik riske yönelik olarak getirilecek bir verginin matrah ve oranının da bu farklılıkları dikkate alacak şekilde belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin, sigorta şirketleri ve bankaların sistemik riske olan katkıları farklı düzeylerde olabileceği gibi, bankaların kendi içerisinde de farklılıklar olabilir. IMF ayrıca, bankacılık sektöründe uygulanacak sistemik risk vergisinin matrah ve

oranının düzenleyici otorite ve mevduat sigorta kurumu ile koordinasyon içerisinde belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir (IMF (a), 2010:17).

IMF (a) (2010:17), bilanço değerlerinin diğer ölçütlere göre (Örneğin, finansal işlem hacmi) riski daha iyi yansıttığı gerekçesiyle sistemik risk vergisi matrahının bilanço kalemlerinden oluşması gerektiğini belirtmiş, bu noktada ortaya çıkan iki sorunun varlığından söz etmiştir. Birinci soru, vergi matrahının aktif ya da pasif kalemlerinin hangisi tarafından daha iyi temsil edileceği, ikinci soru ise vergi matrahının geniş mi yoksa dar mı olacağına ilişkindir.

IMF tarafından yapılan çalışmada, asgari sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında kullanılan risk ağırlıklı aktiflerin matrah olarak seçilmesi durumunda uygulamada bir standart sağlanabileceği, ancak aynı değer üzerinden sermaye yeterliliği oranının da hesaplanması nedeniyle mükerrerlik oluşacağı belirtilmiştir. Sistemik risk vergisinin matrahı olarak bilançonun pasif tarafında belirlenecek geniş tabanlı bir yükümlülük değerinin istenmeyen sonuçları önleyebileceği ifade edilmiştir. Böyle bir matrahın yükümlülüklerin ödenmesinden kaynaklanacak çözümleme maliyetlerini daha iyi yansıtacağı belirtilmiş, ancak sermaye birikiminin engellenmemesi ve çifte vergilendirmenin önlenmesi için sermaye, grup içi borç-alacak işlemleri, ikincil borçlar ve sigortalı mevduat gibi bilanço kalemlerinin vergi matrahına dahil edilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Vergi matrahının sadece seçilmiş bazı yükümlülük kalemlerinden oluşabileceği belirtilerek, matrahın toptan fonlama tutarı (wholesale funding), kısa vadeli borçlar ve yabancı borçlar gibi yükümlülük kalemlerinden oluşturulabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, bilanço dışı kalemlerden sistemik riske neden olanların da vergi matrahına ilave edilmesi gerektiği belirtilmiştir (IMF (a), 2010:17).

Sistemik risk vergisi oranının sabit olması uygulamada kolaylık sağlayacak olmakla birlikte, finansal kuruluşların neden olduğu sistemik riski azaltmayabilir. Bu nedenle, IMF (a) (2010:17), vergi oranının finansal kuruluşun neden olduğu sistemik riskin (negatif dışsallığın) ölçüsüne göre belirlenebileceğini, bunun da belirli göstergelerle tahmin edilecek olan finansal kuruluşların sistemik risk derecelerine (systemic risk relevance) dayanılarak yapılabileceğini ifade etmiştir.

Sistemik risk vergisi akademik alanda da ilgi görmüş olup konuya ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, finansal sistemde ortaya çıkan sistemik riskin sınırlandırılması ve ahlaki tehlikenin önlenmesi amacıyla önerilen sistemik risk vergisinin, çevre sorunlarına yol açan üretim faaliyetleri üzerine konulan pigou tipi vergilerden esinlendiği söylenebilir⁴⁷. Örneğin, Acharya v.d.(a) (2010:6)⁴⁸, faaliyetleriyle çevreyi kirleten işletmeler için uygulanan vergiye benzer bir verginin finansal sistemde de uygulanmasını ve söz konusu vergi tutarının finansal kuruluşların neden oldukları sistemik riskin düzeyine göre belirlenmesini önermişlerdir.

Acharya v.d.(a) (2010:2), başta bankacılık olmak üzere finansal sisteme ilişkin yapılan düzenlemelerin bankaların bireysel risklerine yönelik olduğunu ve finansal şirketlerin sadece kendi iflaslarını engellemek için tedbir aldıklarını, ancak finansal sistemin tamamı üzerinde risk doğuran faaliyetleri için herhangi bir gönüllü ya da zorunlu tedbirin alınmadığını ifade etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, finansal şirketler risk ve getiri hesaplarını yaparken sistemik riski dikkate almamaktadırlar. Acharya v.d.(a) (2010:2), finansal kuruluşların faaliyetlerinden doğan negatif dışsallıkların bu kuruluşlarca içselleştirilmediği sürece, söz konusu kuruluşların maliyetine başkasının katlandığı riskleri almak için teşvik edilmiş olacaklarını ifade etmişler, bunu engellemek için pigou tipi bir verginin finansal sistemde uygulanmasını önermişlerdir. Böylece hem sistemik risk sınırlandırılacak hem de sistemik finansal krizlerin neden olacağı kamusal maliyetler için kaynak yaratılmış olacaktır.

Mauro (2010) ise, sistemik riske yönelik olarak getirilecek mali bir yükümlülüğün oranının, neden olunan negatif dışsallığın derecesine göre değişmesi gerektiğini belirterek, pigou tipi bir vergiye işaret etmiştir. Aynı şekilde Masciandaro ve Passarelli (2013), sistemik risk üzerine konulacak bir verginin sistemik risk

⁴⁷ Bazı yazarlar, J. M. Keynes tarafından önerilen “işlem vergisi”nin, sistemik risk vergisi olarak değerlendirilebileceğini ve J. M. Keynes’in sistemik risk vergisinin ilk savunucularından biri olduğunu belirtmişlerdir (Örnek için bkz.: Masciandaro ve Passarelli (2013)). Bununla birlikte, J. M. Keynes tarafından kısa vadeli spekülasyonu engellemek ve uzun vadeli yatırımları teşvik etmek için önerilen “işlem vergisi”; verginin mükellefi, matrahı ve oranı bakımından son dönemde ileri sürülen sistemik risk vergisi önerilerinden farklılık arz etmektedir.

⁴⁸ Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz.: Mauro (2010), Masciandaro ve Passarelli (2013).

üretiminin (sistemik riske neden olmanın) özel maliyetini artırıcı nitelikte olacağından söz etmektedir.

Finansal kuruluşların aşırı risk alma isteklerinin azaltılması ve finansal krizlerin neden olduğu bütçesel maliyetlerin karşılanması, önerilen sistemik risk vergisinin amaçları arasındadır. Bununla birlikte, sistemik risk vergisi önerilerinin merkezinde büyük ölçekli finansal kuruluşların, özellikle de büyük ölçekli bankaların neden oldukları ağ riski ya da yapısal risk bulunmaktadır. Bu nedenle, önerilen pigou vergisinin, sistemik riskin iki önemli bileşeninden birisi olan ağ riskinin sınırlandırılması amacına yönelik olduğu söylenebilir. Finansal kuruluş bazında neden olunan ağ riski düzeyinin belirlenmesinde, ölçek büyüklüğüne büyük önem verildiği göz önünde bulundurulduğunda ise, sistemik risk vergisinin finansal kuruluşların ölçek büyüklüklerini sosyal açıdan optimum olan düzeyde tutmaya yönelik olduğu ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra, sistemik risk vergisinin bankacılık sektöründe ölçek büyüklüklerini, bu kapsamda da bilançolarının önemli bir kalemi olan krediler tutarını sınırlayacağından, ekonominin büyüme dönemlerinde kredi büyümesinin hızını belirli ölçüde keserek sistemik riskin önemli bir bileşeni olan döngüsel riski (zamanla oluşan/değişen riski) azaltacağı da ileri sürülebilir.

Sistemik risk vergisi önerilerinin temelinde büyük ölçekli finansal kuruluşların neden olduğu sistemik risk ve ahlaki tehlikenin azaltılması amaçları yatmakla birlikte, orta ya da küçük ölçekli finansal kuruluşların önerilen uygulamaların kapsamından çıkarılmadığı görülmektedir. Nitekim, önerilen sistemik risk vergisi uygulamalarında ölçek ayrımı yapılmaksızın bütün finansal kuruluşlar vergi mükellefi olarak öngörülmüşlerdir.

3.3.3.3. Sistemik Risk Vergisi Önerisi Üzerine Tartışmalar

Literatürde, sistemik risk vergisi önerisi üzerine çeşitli tartışmalar yaşanmaktadır. Konuya ilişkin tartışmaların, sistemik risk vergisi matrah ve oranının belirlenmesi, sistemik risk vergisinin etkileri ve sistemik risk vergisi gelirlerinin kullanılması konularında yoğunlaştığı görülmekte olup aşağıda bu konulara ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

3.3.3.3.1. Sistemik Risk Vergisi Matrah ve Oranının Belirlenmesi

Sistemik risk vergisine ilişkin önerilerde vergi konusunun “sistemik risk”, vergi mükellefinin ise “finansal kuruluşlar” olması yönünde genel bir eğilim ortaya çıkmış olmakla birlikte, vergi tutarının nasıl belirleneceği, bir başka ifadeyle verginin matrah ve oranının ne olacağı konusu tartışmalıdır.

İlgili bütün finansal kuruluşların (bankalar, sigorta şirketleri, fonlar vs.) sistemik risk vergisine tabi olması gerektiğini belirten Mauro (2010), vergi matrahının sermaye ve sigortalı mevduat dışında kalan yükümlülüklerin toplam tutarı olarak belirlenebileceğini ifade etmiştir. Mauro (2010:3-4) ayrıca, vergi oranının neden olunan negatif dışsallığın derecesine göre değişmesi gerektiğini belirtmiş, söz konusu derecenin de finansal kuruluşun boyut (size), karşılıklı bağlantılılık (interconnectedness) ve karmaşıklık (complexity) gibi göstergelerinden yararlanılarak hesaplanabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, finansal kuruluşların belirlenen gösterge değerlerinden alacakları puana göre değişen oranlarda vergiye tabi olmaları önerilmiştir.

Acharya v.d.(a) (2010:6) ise, finansal kuruluşların sistemik riske olan katkılarına göre hesaplanacak sistemik risk vergisi tutarının iki bileşenden oluşmasını önermişlerdir. Bu bileşenler; (1) devlet tarafından garanti (sigorta) edilen yükümlülükler için hesaplanacak beklenen kayıp tutarı ve (2) sistemik finansal krizde oluşacak toplam zarar miktarının her finansal kuruluşun sistemik riske olan katkıları ile çarpılması sonucu bulunacak tutardan oluşmaktadır. Birinci bileşenin amacı, devlet garantisinden faydalanan finansal kuruluşlara, bu garantinin bedelinin

risklilik dereceleri oranında ödetilmesidir. Böylece, finansal kuruluşlar risk alırken daha ihtiyatlı davranacaklardır. Aslında birçok ülkede bankalar, mevduat sigortası nedeniyle devlete ya da ilgili mevduat sigorta kurumuna prim ödemesi yapmaktadır. Söz konusu primler bazı ülkelerde tek bir sabit oran üzerinden hesaplanırken, bazı ülkelerde risk esaslı olarak farklılaştırılmak suretiyle hesaplanmaktadır. Ancak Acharya v.d.(a) (2010:6), finansal kuruluşlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan devlet garantisinden yaralanan bütün finansal kuruluşlar için söz konusu tutarın hesaplanmasını önermişlerdir.

Acharya v.d.(a) (2010:6) tarafından belirtilen ve sistemik risk vergisi tutarını oluşturacak ikinci bileşen sistemik riskin fiyatlandırılmasını, böylece finansal kuruluşlarca neden olunan negatif dışsallıkların içselleştirilmesini amaçlamaktadır. Finansal krize/krizlere ilişkin beklenen toplam zarar tutarı uygulanacak olan verginin seviyesini belirleyecek, finansal kuruluşların sistemik riske olan katkı oranları ise hangi kuruluşun daha çok vergi ödeyeceğinin belirlenmesinde kullanılacaktır.

Konuya ilişkin IMF(a)'nin (2010:17) çalışmasında ise, sistemik riske yönelik olarak getirilecek bir verginin matrah ve oranının finansal kuruluşların sistemik riske olan katkıları dikkate alınarak belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu çalışmada, sistemik risk vergisi matrahının riski daha iyi yansıttığı gerekçesiyle bilanço kalemlerinden oluşabileceği belirtilmiş, bu kapsamda bilançonun pasif tarafında geniş tabanlı bir yükümlülük değerinin belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Sistemik risk vergisi oranının ise finansal kuruluşun neden olduğu sistemik riskin (negatif dışsallığın) ölçüsüne göre belirlenebileceği, bu kapsamda finansal kuruluşların sistemik risk derecelerinin (systemic risk relevance) kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Sistemik risk vergisinin matrah ve oranına yönelik olarak yukarıda değinilen farklı önerilerden anlaşılacağı üzere, finansal sistemde uygulanacak pigou tipi bir sistemik risk vergisi, finansal kuruluşların yol açtığı negatif dışsallıkların doğru bir şekilde ölçülmesini gerekli kılmaktadır. Burada sözü edilen negatif dışsallığın sistemik risk olduğu değerlendirildiğinde, finansal kuruluşların neden olduğu sistemik risk düzeyinin ölçülmesi vergi tutarının belirlenmesinde büyük önem arz

etmektedir. Ancak, finansal kuruluşların neden olduğu sistemik riskin doğru olarak ölçülmesi hem zor hem de maliyetli bir işlemdir. Nitekim, finansal sistemde ortaya çıkan negatif dışsallıkların önlenmesinde bugüne kadar düzenlemelere ağırlık verilerek, vergi ve yükümlülüklerle başvurulmamasının nedeni olarak sistemik riskin ölçümündeki zorluklar gösterilmektedir (Masciandaro ve Pasarelli, 2013:589-591).

3.3.3.3.2. Sistemik Risk Vergisinin Etkileri

Finansal sistemde ortaya çıkan sistemik riskin sınırlandırılması için ileri sürülen temel araçlar düzenleme ve vergilendirmedir. Literatürde yer alan tartışmalarda bu iki yöntem genellikle birbirinin alternatifi olarak düşünülmüştür. Uygulamada ise daha çok finansal sistemin düzenlenmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Konuya ilişkin tartışmalar, 2007-2009 küresel krizinin ardından hız kazanmış, finansal kriz maliyetlerinin devlet bütçeleri üzerinde yarattığı baskıların da etkisiyle vergilendirme seçeneği üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır.

Sistemik risk vergisi uygulamasından beklenen en önemli etkilerden birisi, finansal kuruluşlarca neden olunan negatif dışsallıkların (sistemik risk) içselleştirilmesinin sağlanması, böylece sistemik riskin azaltılarak finansal krizlerin gerçekleşme ihtimallerinin düşürülmesi ve etkilerinin azaltılmasıdır. Beklenen diğer önemli etki ise, sistemik risk vergisi tahsilatından elde edilecek gelirin sistemik finansal krizlerin maliyetlerinin karşılanmasında kullanılarak vergi mükellefleri üzerine herhangi bir finansal maliyet yüklenmemesidir.

Sistemik risk vergisi önerilerinin arkasında yukarıda belirtilen etki ya da faydalar bulunmakla birlikte, böyle bir verginin sistemik riskin azaltılması bakımından düzenlemeler kadar etkili olamayacağı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlere göre düzenlemeler, farklı risk düzeylerine bağlı olarak değişen sıklıkta olabilmesi sebebiyle vergi uygulamasına tercih edilmelidir. Düzenlemenin tercih edildiği durumda negatif dışsallık doğuran faaliyetlere üst sınır getirilmesi, dolayısıyla sistemik riskin belirli bir düzeyin altında kalmasının sağlanması, söz konusu faaliyetin doğrudan yasaklanması ile mümkün olabilmektedir. Oysaki aynı sonucun vergilendirme ile elde edilebilmesi için belirli bir sınırın üzerindeki sistemik

risk doğuran faaliyetlerden elde edilen gelirin %100 oranında vergilendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda ise negatif dışsallığın doğru bir şekilde ölçülmesi gerekmektedir (Masciandaro ve Passarelli, 2013:589-591).

Finansal sistemde oluşan sistemik riskin düzenlemeler yoluyla azaltılması gerektiği yönündeki görüşler kapsamında, bankaların bireysel risklerinin kontrol edilmesinde başvurulacak asgari sermaye yeterlilik oranının kullanılması önerilmiştir. Buna göre, sermaye yeterlilik oranının hâlihazırda bankalarca hesaplanıyor olması, bu oranı sistemik riskin azaltılmasında daha kolay ve etkin bir araç haline getirmektedir. Ayrıca, bankalar istenen asgari düzeydeki sermayeyi kendi bilançolarında tutacakları için kriz anında bu kaynağa rahatlıkla başvurabileceklerdir (Mauro, 2010:3).

Asgari sermaye yeterliliği kriterinin sistemik riskin azaltılması için kullanılması önerisi çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Sermaye yeterliliği kriterinin hâlihazırda risk alımını sınırlandırması, zararlara karşı bir tampon görevi görmesi ve likidite riskinin kontrol edilmesi amaçlarıyla kullanılması uygulamayı karmaşık hale getirmektedir. Bu amaçlara sistemik riskin azaltılması amacı da eklenirse uygulamanın daha da karmaşık hale geleceği ve bir araç ile dört ayrı amacın gerçekleştirilmesinin zor olacağı belirtilmektedir. Ayrıca, sermaye yeterliliği kriterinin uygulamada sadece bankalar için kullanılıyor olmasının, sistemik risk doğuran banka dışı finansal kuruluşların kapsam dışında kalmasına neden olacağı ileri sürülmektedir (Mauro, 2010:3).

Vergilendirme ile kıyaslandığında düzenlemeler daha ayrıntılı ve daha kolay uygulanabilir olmakla birlikte, vergilendirmenin düzenlemelerin yerine kullanılan bir araç olarak görülmemesi gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler kapsamında, düzenlemeler sistemik riskin azaltılmasında kullanılan temel araç olarak kabul edilmekte, vergilendirme ise düzenlemeleri tamamlayıcı nitelikte bir araç olarak görülmektedir (Masciandaro ve Passarelli, 2013:591).

3.3.3.3. Sistemik Risk Vergisi Gelirlerinin Kullanılması

Sistemik risk vergisinin temel amaçlarından birisi, sistemik finansal krizlerde sorunlu bankaların çözümlenmesinde kullanılabilecek finansal bir kaynağın oluşturulmasıdır. Bununla birlikte, söz konusu vergi gelirlerinin nerede toplanacağı ve nasıl kullanılacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, Mauro (2010); pigou tipi bir sistemik risk vergisinin prensipte sistemik riski azaltacağı ve kalıntı riskin (residual risk) kalmayacağından hareketle, vergi gelirinin genel bütçe içerisinde yer alması gerektiğinin düşünülebileceğini, ancak; negatif dışsallıkların doğru bir şekilde ölçülemeyeceği, dolayısıyla bir miktar riskin (kalıntı risk) varlığını sürdüreceği, ayrıca sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar için ayrı bir çözümleme rejimi uygulamanın faydalı olacağı gerekçeleriyle, vergi gelirlerinin “sistemik risk fonu” diye ayrı bir fonda toplanmasını önermiştir.

Tahsil edilecek sistemik risk vergisi gelirlerinin ayrı bir fonda toplanmasını eleştiren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre, geliri genel bütçeye aktarılmayarak ayrı bir fonda biriktirilecek olan bir vergi uygulaması, bankalarda iflastan kurtarılma beklentisi yaratacak ve ahlaki tehlikeye neden olacaktır. Ayrıca, fonun büyümesi durumunda fonda biriken kaynağın farklı amaçlar için kullanılması da mümkün olacaktır (IMF(a), 2010:18).

Sistemik risk vergisi gelirlerinin nerede toplanacağı ve nasıl kullanılacağı konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte uygulamada, sistemik finansal krizlerin çözümlenmesinde kullanılmak üzere ve mevduat sigorta fonlarından farklı bir fon oluşturulması yoluna gidildiği görülmektedir. Ancak, belirtilen amaçla oluşturulacak bir fonun büyüklüğüne ilişkin de farklı görüş ve uygulamalar mevcuttur. Örneğin, IMF tarafından konuya ilişkin olarak yapılan bir çalışmada, sistemik krizlerin çözümlenmesinde kullanılmak üzere oluşturulacak finansal kaynağın GSYİH'nin %2'si ile %4 arasında bir büyüklükte olabileceği ifade edilmiştir (IMF (a), 2010). Diğer taraftan, 2009 yılında İsveç'te başlatılan “İstikrar Fonu” (The Stability Fund) uygulamasında hedef fon büyüklüğü GSYİH'nin %2,5'i olarak belirlenmişken, 2015 yılından itibaren AB'de başlayan “Çözümleme Fonu”

(Resolution Financing Arrangement) uygulamasında ise hedef fon büyüklüğü sigortalı mevduatın %1'i olarak belirlenmiştir.

3.3.3.4. Dünya Uygulamaları

Dünyada, sistemik riske yönelik mali bir yükümlülük getirilmesi uygulamasının Avrupa bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu alandaki mevcut uygulamalar, sorunlu bankaların çözülmesinde kullanılmak üzere bir fon oluşturulmasını amaçlamaktadırlar. 2009 yılında İsveç'te kurulan “İstikrar Fonu” (Stability Fund) bu konudaki ilk uygulamalardandır. AB nezdinde ise konu, kriz yönetimi başlığı altında ele alınmış olup konuya ilişkin 2010 yılında başlatılan çalışmalar, 2014 yılında 2014/59/EU sayılı “Banka Kurtarma ve Çözümleme Direktifi”nin (Bank Recovery and Resolution Directive)⁴⁹ kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu Direktif'te, sorunlu finansal kuruluşların çözülmesinde kullanılmak üzere üye ülkelerce “Çözümleme Fonu” (Resolution Financing Arrangement) kurulması öngörülmektedir.

2007-2009 küresel krizinin merkezinde yer alan ülkelerden ABD'de ise, 2010 yılında çıkarılan ve Dodd-Frank adıyla anılan yasada⁵⁰ (The Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act); sistemik öneme sahip olan büyük ölçekli bankaların negatif dışsallık doğurmadan tasfiye edilebilmeleri amacıyla ve ihtiyaç duyulduğu hallerde “Düzenli Tasfiye Fonu” (Orderly Liquidation Fund) adı altında bir fon oluşturulması öngörülmüştür. Çalışmanın izleyen bölümlerinde İsveç, AB ve ABD uygulamalarına sırasıyla ve ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

3.3.3.4.1. İsveç Uygulaması

İsveç'te, 2009 yılında başlatılan “İstikrar Fonu” (Stability Fund)⁵¹ uygulamasının temel amacı finansal krizlerde kullanılabilecek bir finansal kaynak oluşturulmasıdır (Schich ve Kim, 2010:16). İsveç'te, 2009 yılı içerisinde finansal

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0059&from=EN>

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>

⁵¹ AB üyesi bir ülke olan İsveç'te kurulmuş olan İstikrar Fonu, bu alandaki ilk uygulamalardan olduğu ve AB uygulamasından farklı olduğu için ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

kuruluşlar için hazırlanan istikrar planı çerçevesinde kurulan “İstikrar Fonu”nun yönetimi Milli Borç Ofisi’ne (The National Debt Office) verilmiştir. Bu fon, İsveç’te finansal istikrarın korunması için kullanılan beş araçtan biri olarak gösterilmektedir. Diğer araçlar; banka garantileri, sermaye yardımları, acil durum yardımları ve mevduat sigortasıdır (IMF (a), 2010:44).

Finansal kriz döneminde öncelikle İstikrar Fonu’ndaki kaynaklara başvurulması, mevduat sigortası için oluşturulan fonun ise sadece bankaların tasfiye edilmesi sırasında mevduat ödemeleri için kullanılması öngörülmüştür. İstikrar Fonu’nun büyüklüğünün 15 yıl içerisinde GSYİH’nin %2,5’ine ulaşması planlanmıştır. Bu büyüklüğün geçmişteki finansal krizlerde ortaya çıkan maliyetlerin hacmi dikkate alınarak belirlendiği ifade edilmektedir. İstikrar Fonu’ndaki kaynağın tükenmesi durumunda, Milli Borç Ofisi’ne İstikrar Fonu’na sınırsız tutarda kredi kullandırma yetkisi verilmiştir (Schich ve Kim, 2010:16).

İstikrar Fonu kurulurken başlangıçta devlet bütçesinden fona yaklaşık 1,5 milyar EUR kaynak aktarılmış, fonun hedeflenen büyüklüğe ulaşmasında ise finansal sistemden alınacak “İstikrar Primi” (Stability Fee) adındaki mali yükümlülüğün kullanılması öngörülmüştür (IMF (a), 2010:44). İstikrar Primi uygulamasıyla, finansal istikrarın sağlanması için devlet tarafından katlanılan maliyetin finansal kuruluşlar tarafından belirli ölçüde de olsa içselleştirilmesi ve “ahlaki tehlike” sorununun azaltılması hedeflenmiştir.

İstikrar Primi oranı yıllık %0,036 olarak belirlenmiştir. Ancak, İstikrar Primi’nin uygulamaya konulduğu dönemde, içinde bulunulan küresel finansal kriz şartları nedeniyle 2009 ve 2010 geçiş yılları olarak düşünülmüş ve bu yıllarda bankaların belirlenen prim oranının yarısı oranında prim ödemeleri öngörülmüştür. İstikrar Primi’nin matrahı, finansal kuruluşların belirli yükümlülüklerinin toplam tutarı olarak düşünülmüş ve prim matrahının aşağıdaki gibi tespit edilmesi kararlaştırılmıştır (Schich ve Kim, 2010:16).

- (+) Toplam Yükümlölükler
- (-) Özsermaye
- (-) Teminatsız Borç Senetleri
- (-) Finansal Kuruluşun Grup İçi Borçları
- (-) Garanti Programı Kapsamında İhraç Edilen Borçlar

İstikrar Primi'nin matrahının tespitinde, toplam yükümlölüklerden yukarıda belirtilen bazı kalemlerin indirilmesiyle, finansal kuruluşlar tarafından risk karşılığı olarak tutulan sermaye ile hâlihazırda üzerinden vergi ya da harç ödenen diğer yükümlölükler kapsam dışında bırakılmış olmaktadır. Bilanço büyüklüğünün, neden olunan sistemik risk düzeyinin önemli göstergelerinden birisi olduğu⁵² göz önünde bulundurulduğunda, İstikrar Primi uygulamasının sistemik riski azaltmayı hedeflediği söylenebilir.

İstikrar Fonu ve İstikrar Primi uygulamalarının kapsamı mevduat toplayan bankalar ile sınırlandırılmıştır. İsveç bankalarının yurt içi ve yurt dışı şubeleri ile yabancı bankaların İsveç'teki iştirakleri uygulama kapsamına dahil edilirken, İsveç bankalarının yurt dışındaki iştirakleri ile yabancı bankaların İsveç'teki şubeleri kapsam dışında bırakılmıştır (IMF (a), 2010:44).

3.3.3.4.2. AB Uygulaması

AB nezdinde sistemik riske yönelik mali bir yükümlölük getirilmesi tartışmaları 2007-2009 küresel krizinin ardından başlamış olup konu "Kriz Yönetimi ve Çözümleme Fonlarının Oluşturulması" çalışma başlığı altında ele alınmıştır. AB'de oluşturulacak kriz yönetim çerçevesine ilişkin ayrıntılı çalışma AB Komisyonu tarafından yapılmış ve Ekim 2010 tarihinde yayımlanan "Finansal Sektörde Kriz Yönetimi İçin Bir AB Sistemi" başlıklı Tebliğ ile AB Parlamentosu, AB Konseyi, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi ve Avrupa Merkez Bankası ile paylaşılmıştır (EC(a), 2010)⁵³. Söz konusu çalışmada kriz yönetiminin çerçevesinin temel unsurlarına değinilmiş, banka çözümleme

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın "2.2.1. Sistemik Riskin Ölçülmesi" başlıklı bölümü.

⁵³ AB'nin asli yapısal kurumlarından bir olan AB Komisyonu, AB'nin genel olarak tüm işlerini yürütmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.ab.gov.tr/45629.html>

faaliyetlerinin finansmanı ile ilgili olarak AB Komisyonunca Mayıs 2010 tarihinde hazırlanan “Banka Çözümleme Fonları” başlıklı Tebliğe atıfta bulunulmuştur (EC(b), 2010).

AB Komisyonunca Mayıs 2010 tarihinde hazırlanan Tebliğ’de⁵⁴; bankacılık krizlerinin çözümlenmesinde kullanılmak üzere ve “kirleten öder” prensibine dayalı olarak bankalara yönelik bir mali yükümlülük getirilmesi, ödenecek verginin banka çözümlenmesi için gerekli olacak kaynağı oluşturabilecek düzeyde ve bankaların çözümleme riskini azaltacak şekilde olması, oluşturulacak çözümleme fonlarının ahlaki tehlikeye neden olabileceği düşüncesiyle kullanımlarının sıkı kurallara bağlanması, bu kapsamda banka iflaslarında birinci dereceden maliyete katlanacak olanların sermaye sahipleri ile banka kreditorlerinin olması gerektiği belirtilmiştir (EC(b), 2010).

Konu ile ilgili olarak AB Komisyonu Haziran 2012 tarihinde “Kredi Kuruluşları ve Yatırım Şirketleri İçin İyileştirme ve Çözümleme Sistemi” başlıklı bir direktif teklifinde bulunmuştur. Yapılan görüşme ve değerlendirmelerin ardından direktif teklifi yaklaşık iki yıl sonra 15 Nisan 2014 tarihinde AB Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve 12 Haziran 2014 tarihli AB Resmi Gazetesi’nde yayımlanmıştır⁵⁵. “Banka Kurtarma ve Çözümleme Direktifi” (Bank Recovery and Resolution Directive) olarak adlandırılan Direktifte, AB üyesi ülkelerin kendi düzenlemelerini 31 Aralık 2014 tarihine kadar söz konusu Direktif ile uyumlu hale getirmeleri istenmiştir.

AB’de yaşanacak sistemik finansal krizlerinin, reel ekonomi ve finansal sisteme en az zararla ve vergi mükelleflerine başvurulmadan çözümlenmesine yönelik düzenlemeleri içeren söz konusu Direktif, küresel kriz sonrasında AB’de para birliğine dahil ülkeler için oluşturulması planlanan “Bankacılık Birliği”nin de (Banking Union) önemli bir parçası olarak görülmüştür.

⁵⁴ Adı geçen Tebliğ, 2014 yılında kabul edilen “Banka Kurtarma ve Çözümleme Direktifi”nin ana çerçevesine yönelik tartışmaları içerdiğinden, çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir.

⁵⁵ 2014/59/EU sayılı Direktif için bkz.:

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2014_173_R_0008&from=EN

AB içindeki sorunlu finansal kuruluşların çözömlenmesinin etkin hale getirilmesine yönelik birçok maddeyi içeren Direktifte, etkin çözömlleme için gerekli araç ve yetkilerin kullanılmasını mümkün kılacak finansal kaynağın oluşturulması amacıyla her bir üye ÷lke tarafından Çözömlleme Fonu (Resolution Financing Arrangement) kurulması öngör÷lmektedir. Çözömlleme Fonunun kullanılmasına ilişkin kararın ise ya mevcut bir kamu otoritesince ya da kamu gücü ile yetkilendirilmiş başka bir otorite tarafından verileceğı belirtilmektedir.

Direktifte ayrıca, Çözömlleme Fonunun sadece sorunlu finansal kuruluşların çözömlenmesi amacıyla başvurulacak araç ve yöntemlerin finansmanı için kullanılması gerektiğı belirtilmiştir. Çözömlleme Fonunun kullanılması için gerekli başka bir şart ise, Fonun kullanılmasından önce finansal kuruluşun hissedarları ile kreditorlerinin ilgili kuruluşun yükümlölüklerinin %8'i oranındaki çözömlleme maliyetini karşılamış olmasıdır. Bu durumda dahi Çözömlleme Fonundan kullanılabilecek tutar banka yükümlölüklerinin %5'i ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bu uygulamanın amacının Çözömlleme Fonunun neden olabileceğı ahlaki tehlikenin önüne geçmek olduğı belirtilmektedir⁵⁶.

Banka çözömlleme işlemleri sırasında mevduat sigorta fonunun kullanılabilmesine ilişkin olarak Direktifte çeşitli hükümlere yer verilmiştir. Direktif'e göre, mevduat sigorta fonunun çözömlleme amaçlı kullanılabilmesi için öncelikle, mevduat sahiplerinin çözömlleme işlemleri sırasında mevduatlarına ulaşabilmeleri temin edilmelidir. Bu şartın sağlandığı durumda mevduat sigorta fonu, kullanılan çözömlleme aracının türüne bağılı olarak değışen tutarlarda çözömlleme amaçlı olarak kullanılabilecektir. Ancak, mevduat sigorta fonunca karşılanacak çözömlleme maliyeti tutarı; finansal kuruluşun normal iflas yöntemiyle tasfiye edilmesi halinde mevduat sigorta fonunun sigortalı mevduat ödemeleri nedeniyle maruz kalacağı zarar tutarını aşamayacaktır. Ayrıca, her durumda mevduat sigorta fonundan çözömlleme amaçlı olarak kullanılabilecek tutar, sigortalı mevduatın %0,8'i

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Banka İyileştirme ve Çözömlleme Direktifi: Sıkça Sorulan Sorular http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-297_en.htm?locale=en

olarak belirlenen mevduat sigorta fonu hedef büyüklüğünün⁵⁷ yarısından daha fazla olamayacaktır.

Direktife göre, AB üyesi ülkeler 31 Aralık 2024 tarihine kadar ülkedeki toplam sigortalı mevduat tutarının en az %1'i büyüklüğündeki Çözümleme Fonunun oluşmasını sağlayacaklardır. Söz konusu Fon, finansal kuruluşlardan en az yıllık periyodlarla toplanacak primlerden oluşacak, ayrıca eğer istenirse bu kuruluşların çözülmesinden elde edilen gelirler de çözümleme fonuna aktarılabilir. Direktifte, Çözümleme Fonu kurulması amacıyla finansal kuruluşlardan toplanması öngörülen primlerin mümkün olduğunca her yıla eşit oranda dağıtılması gerektiği belirtilmiştir.

Direktife göre ayrıca, AB içinde kurulan Bankacılık Birliğindeki⁵⁸ (Banking Union) ülkelerin 1 Ocak 2016 tarihi itibarıyla, kurdukları Çözümleme Fonlarını “Tek Çözümleme Fonu” (Single Resolution Fund) adı altında kurulacak ortak bir fona devretmeleri de öngörülmüştür. Söz konusu ülkeler, bu tarihten itibaren primlerini “Tek Çözümleme Fonu”na ödemeye başlamış olup primlerin hesaplanıp tahsil edilmesi “Tek Çözümleme Kurulu” (Single Resolution Board) tarafından gerçekleştirilmektedir⁵⁹.

Direktifte; Çözümleme Fonunun hedef büyüklüğüne (31 Aralık 2024 tarihine kadar sigortalı mevduatın %1'i) ulaşmak için bankalar tarafından ödenmesi öngörülen prim tutarlarının nasıl tespit edileceğine ilişkin bazı genel kurallar getirilmiştir. Bu kurallara göre, bir finansal kuruluşun ödeyeceği prim tutarı iki temel faktör göz önünde bulundurularak tespit edilecektir. Bunlardan birincisi, finansal kuruluşun sektör payı ile ölçülecek olan büyüklük faktörüdür. Sektör payının belirlenmesinde, finansal kuruluşun toplam yükümlülüklerinden, özkaynak ve

⁵⁷ AB’de mevduat sigorta fonları için hedef fon büyüklüğü, Mevduat Sigorta Sistemlerine İlişkin 2014/49/EU sayılı AB Direktifi ile belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0049&from=EN>

⁵⁸ 2007-2009 küresel krizinin ardından AB’deki bankacılık sisteminin tek bir elden düzenlenmesi, denetlenmesi ve çözülmesi için oluşturulan Bankacılık Birliğine, Euro Bölgesi ülkeleri (2016 yılında 18 ülke) ile bu bölge dışında kalan ülkelerden talep edenlerin katılımı öngörülmüştür. Avrupa Bankacılık Birliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/banking-union_en

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://srb.europa.eu/en/content/single-resolution-fund>

sigortalı mevduatı çıkarılmak suretiyle hesaplanan tutarların dikkate alınması öngörülmektedir. Finansal kuruluşun risk profili, prim oranının belirlenmesinde dikkate alınması öngörülen ikinci faktördür. Direktife göre; sektör payının ilgili dönem için belirlenen Çözümleme Fonu hedef büyüklüğü ile çarpılması sonucu elde edilecek temel prim tutarında, finansal kuruluşun risk profili dikkate alınarak düzeltme yapılacak ve nihai prim tutarına ulaşılabacaktır.

Çözümleme Fonu için finansal kuruluşlardan toplanacak prim tutarına ilişkin Direktifte bazı genel belirlemeler yapılmış olmakla birlikte, uygulamanın nasıl olacağı 17 Ocak 2015 tarihli AB Resmi Gazetesinde yayımlanan AB Komisyonu Düzenlemesi⁶⁰ ile ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Bu düzenlemede, finansal kuruluşun büyüklük faktörüne göre belirlenecek temel prim tutarının, risk profili dikkate alınarak nasıl düzeltileceği açıklanmıştır. Buna göre, her bir finansal kuruluş için risk düzeltme çarpanı (risk adjusting multiplier) hesaplanacak ve finansal kuruluşlar için belirlenmiş temel prim tutarları ile çarpılarak nihai prim tutarları elde edilecektir. Temel prim tutarı ile çarpılacak risk düzeltme çarpanının en düşük değeri %80 en yüksek değeri ise %150 olarak belirlenmiştir.

Finansal kuruluşların risk düzeltme çarpanlarının hesaplanmasında dikkate alınacak temel risk unsurları; risk tutarı, fon kaynaklarının istikrar ve çeşitliliği, finansal kuruluşun finansal sektör ve ekonomi için önemi ve çözümleme otoritesi tarafından belirlenecek ilave risk faktörleri olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu risk unsurlarından risk tutarının %50, fon kaynaklarının istikrar ve çeşitliliğinin %20, finansal kuruluşun finansal sektör ve ekonomi açısından öneminin %10 ve çözümleme otoritesi tarafından belirlenecek ilave risk faktörlerinin %20 oranında ağırlığa sahip olması öngörülmüştür⁶¹.

⁶⁰ Delegated Regulation Supplementing the Bank Recovery and Resolution Directive.

⁶¹ Risk düzeltme çarpanının hesaplanması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015R0063&from=EN>

3.3.3.4.3. ABD Uygulaması

2007-2009 küresel krizinin ardından ABD’de sistemik öneme sahip finansal kuruluşların (SIFIs) çözümleme maliyetlerinin özel sektör (bankalar ve hedge fonlar) tarafından ödenecek vergilerle karşılanmasına yönelik çeşitli öneriler getirilmiştir. Söz konusu öneriler, finansal sistemin daha iyi şekilde düzenlenmesi için Temmuz 2010 tarihinde çıkarılan Dodd-Frank yasa tasarısı kapsamında ileri sürülmüş, ancak daha sonra gelen karşı görüşler nedeniyle yasa tasarısından çıkarılmıştır (Coffee, 2011:801).

Dodd-Frank yasasından çıkarılan düzenleme önerisi “Sistemik Çözümleme Fonu”⁶² (Çözümleme Fonu) kurulmasına ilişkindir. Büyüklüğünün 150 milyar dolar (GSYİH’nin yaklaşık %1’i tutarında) olması öngörülen Çözümleme Fonunun kapsamına, konsolide aktif büyüklüğü 50 milyar doların üzerinde olan finansal kuruluşlar ile konsolide aktif büyüklüğü en az 10 milyar dolar olan hedge fonların alınması planlanmıştır. Adı geçen kuruluşlardan tahsil edilecek vergilerle oluşturulacak Çözümleme Fonunun, bu kuruluşların çözülmesinde kullanılması öngörülmüştür. Öneride ayrıca, vergi tutarının belirlenmesinde finansal kuruluşların risk profillerinin dikkate alınacağı belirtilmiş, ancak vergi matrah ve oranına ilişkin herhangi bir belirleme yapılmamıştır (IMF (a), 2010:44).

Sistemik Çözümleme Fonu kurulmasına ilişkin düzenleme teklifinin kabul edilmemesi nedeniyle finansal kuruluşlardan kriz öncesi (ex-ante) tahsil edilecek nitelikte bir vergi uygulaması yürürlüğe girmemiştir. Bununla birlikte yasada, düzenleyicilerin sistemik öneme sahip finansal kuruluşlara mali yardım yapılmasına ilişkin yetkilerini kısıtlayıcı hükümler getirilmiş ve gelecekteki finansal krizlerin engellenmesi için önleyici düzenleme ve denetime ağırlık verilmiştir (Coffee, 2011:797).

Bununla birlikte, Dodd-Frank yasasında, mevduatları FDIC tarafından sigorta edilen ve sistemik öneme sahip olan büyük ölçekli bankaların, negatif dışsallık doğurmadan tasfiye edilebilmeleri için gerekli olan kaynağın sağlanması amacıyla

⁶² Systemic Dissolution Fund

“Düzenli Tasfiye Fonu” (Tasfiye Fonu) kurulması öngörülmüştür. Tasfiye Fonu için önceden herhangi bir şekilde kaynak toplanması söz konusu olmayıp bu Fon’un gerekli görülen hallerde FDIC tarafından Amerikan Hazinesi’nden borçlanılmak suretiyle oluşturulması planlanmıştır (Coffee, 2011:795-797).

Dodd-Frank yasasına göre FDIC, sorunlu bankanın tasfiyesi için görevlendirilmesini takip eden 30 günlük süre içerisinde, bankanın konsolide aktiflerinin defter değerinin %10’u oranında Hazine’den borçlanabilir. FDIC ayrıca, 30 günlük süreden sonra bankanın borçlarının geri ödemesinde kullanılabilecek nitelikteki konsolide aktiflerinin piyasa değerinin %30’u oranında yine Hazine’den borç alabilir. Hazine’den borçlanılan tutarların geri ödenmesi için ve ihtiyaç duyulması halinde; konsolide aktif büyüklüğü 50 milyar USD veya daha yüksek olan finansal kuruluşlardan ve/veya sistemik öneme sahip finansal kuruluşlardan risk esaslı olarak prim toplanması öngörülmüştür⁶³.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALAR VE NEDEN OLABİLECEKLERİ KAMUSAL MALİYET

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1.1.Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılığın Gelişimi

Dünyada bankacılığın tarihi milattan önceki dönemlere dayansa da, Türkiye’de bankacılığın gelişimi birçok ülke ile kıyaslandığında yeni olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, Avrupa’da 16. yüzyıldan başlayarak hızlı bir gelişme sağlayan bankacılığın Türkiye’deki temelleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında atılmıştır (TMSF, 2011:40-41).

Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulan ilk banka, 1847 yılında bankerler tarafından kurulan İstanbul Bankası iken, yerli sermaye ile kurulan ilk milli kredi kuruluşu Memleket Sandıkları olmuştur. İstanbul Bankası, Kuruş ile Sterlin arasındaki paritenin korunması amacıyla kurulmuş, ancak 1852 yılında Kuruşun değerinde sürekli hale gelen düşüşün önlenmesi nedeniyle bu yılda kapatılmıştır (Artun, 1983:23).

Tarım kredi kooperatifi niteliğinde olan Memleket Sandıkları ise 1863 yılında kurulmuş ve 1888 yılında Ziraat Bankası’na dönüştürülmüştür. Yerli sermaye birikiminin yeterli seviyeye ulaşmamış olması nedeniyle, 1881 tarihinden sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulan bankaların çoğunluğunu yabancı sermayeli bankalar oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başlarındaki milli iktisat akımı çerçevesinde bir çoğu yerel ve tek şubeden oluşan ulusal sermayeli bankalar da kurulmuştur (Coşkun v.d., 2012:4). Bu dönemde kurulan bankaların amacı, ülke içinde biriken sermayenin yabancı bankalarca kullanılmasını önlemek ve bu sermayeyi ulusal ticaretin gelişmesine yönelik olarak kullanmaktır (Artun, 1983:39).

4.1.2.Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı

Literatürde, Türk bankacılığının tarihi her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak anlatılsa da, Türk bankacılığındaki yapısal dönüşüm Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşmiştir (TMSF, 2011:43). Cumhuriyet dönemi Türk bankacılığının gelişim süreci incelenirken, gelişmeler genellikle; ulusal bankalar dönemi, kamu bankaları dönemi, özel bankalar dönemi, planlı dönem, serbestleşme dönemi ve yeniden yapılandırma dönemi şeklinde alt dönemlere ayırmak suretiyle ele alınmaktadır. Bu alt dönemlerin her birine aşağıda kısaca değinilecektir.

4.1.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932)

1923-1932 yılları arasını kapsayan dönem cumhuriyet dönemi Türk bankacılığında, “ilk dönem”, “kuruluş dönemi” ve “ulusal bankalar dönemi” gibi isimlerle anılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bankacılık ve buna bağlı olarak kredi sistemi büyük ölçüde yabancı bankaların kontrolü altında kalmış olup bu dönemde ulusal bankacılığın geliştirilmesine yönelik çabalar artmıştır (Artun, 1983:41-42).

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ulusal bankacılığın geliştirilmesi kararından sonra Türkiye'de, ekonominin farklı alanlarındaki faaliyetlere destek vermek için birçok yeni banka kurulmuştur (Reisoğlu, 2007:6). Örneğin, 1924 yılında bir ticaret bankası olarak Türkiye İş Bankası, 1925 yılında ise bir sanayi bankası olarak Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulmasının ardından, 1930 yılında da emisyon bankası olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur (Artun, 1983:42-43).

4.1.2.2. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944)

Cumhuriyet dönemindeki Türk bankacılığının ikinci alt dönemi “Devletçilik Dönemi” veya “Kamu Bankaları Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. 1933-1944

yılları arasındaki dönemi kapsayan bu sürede, kalkınmanın devlet eliyle gerçekleştirilmesi stratejisinin bir parçası olarak, kamu sermayeli birçok bankanın kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Coşkun v.d., 2012:6-8).

1929 krizi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş ve bu dönemde devletçilik ekonomik yaşamda ön plana çıkmıştır. 1930’lu yıllarda devlet eliyle sanayileşmenin bir parçası olarak, Türkiye’de özel amaçlı devlet bankaları kurulmuştur. Sümerbank (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası (1938) bu dönem de kurulan özel amaçlı devlet bankaları arasındadır (Kaya ve Ataman, 2013:63).

4.1.2.3. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)

Devletçilik dönemini takip eden ve 1945-1960 yılları arasını kapsayan üçüncü alt dönem “Liberal Dönem” ya da “Özel Bankalar Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, sanayileşme ve ekonomik kalkınmada özel sektörün desteklendiği ve bunun paralelinde özel bankaların da geliştiği dönem olmuştur (Keskin v.d., 2008:5-6).

Banka sermayesi ile ticaret ve sanayi sermayesinin bütünleşmeye başladığı bu dönem içerisindeki 1945-1950 yılları arasında; Türkiye Garanti Bankası (1946), Emlak ve Kredi Bankası (1946), Akbank (1948), Türkiye Kredi Bankası (1948) ve Tutum Bankası (1948) gibi bankalar kurulmuştur. Ulusal banka sermayelerinin büyüyüp güçlenmeye devam ettiği 1950’li yıllarda ise bu gelişmeyi destekleyen çoğu özel birçok banka daha kurulmuştur. Türk Ekspres Bank (1953), İstanbul Bankası (1953), Şekerbank (1954), Pamukbank (1955), Çaybank (1958) ve Maden Kredi Bankası (1958) bu dönemde kurulan bankalar arasındadır (Artun, 1983:46).

4.1.2.4. Planlı Dönem (1961-1979)

“Planlı Dönem” olarak adlandırılan dördüncü dönem ise 1960’lı ve 1970’li yılları kapsamaktadır. 1950’li yılların sonunda yaşanan ekonomik durgunluk sonucunda ekonomide planlı döneme geçilmiş ve ithal edilen malların ülke içinde üretilmesine yönelik ithal ikameci model benimsenmiştir (Görmez, 2008:16-17). Bu

kapsamda, beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlanmış ve 1963-1967 dönemine ilişkin ilk beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuştur.

Planlı dönemde, milli sektörlerin korunması için ekonomi dışı kapatılmış ve faiz oranları ile kurlar hükümet tarafından belirlenmiştir. Üretimde maliyetlerin düşürülmesi için negatif reel faiz ve aşırı değerli Türk Lirası (TL) politikası izlenmiştir. Bu dönemde bankacılık sektörü üzerindeki kamu kontrolü ve etkisi artmış, yabancı bankalar dışında ticari banka kurulma izni verilmemiştir (Görmez, 2008:16-17). Nitekim 1963-1979 döneminde sadece 5 adet yeni banka kurulmuştur (Artun, 1983:49).

Bu dönemde yayımlanan beş yıllık kalkınma planlarında, bankacılık sektörü tarafından, düşük düzeyde olan tasarrufların ekonomik kalkınma açısından öncelikli olan alanlara yönlendirilmesi, bu kapsamda özel sektör yatırımlarını özendirici ve enflasyona yol açmayan bir kredi politikası izlenmesi amaçlanmıştır (Artun, 1983:49-50).

4.1.2.5. Serbestleşme Dönemi (1980-1999)

1970’li yılların son döneminde yaşanan ödemeler dengesi açıkları ve ekonomik durgunluk gibi problemler sonucunda, iç pazarı hedef alan ve ithal edilen malların ülke içinde üretilmesi stratejisine dayalı ithal ikameci model 1980’de terk edilmiş, bunun yerine piyasa ekonomisine dayalı bir kalkınma modeli benimsenmiştir. 1980’den 2000’li yılların başına kadar süren, ekonomide ve finansal piyasalarda birtakım serbestleşme adımlarının atıldığı bu dönem “Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi” veya “Serbestleşme Dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Coşkun v.d., 2012:14).

Serbestleşme döneminde, piyasa mekanizmasının sağlıklı işlemesine yönelik olarak yapılan düzenlemeler bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu dönemde, mevduat ve kredi faiz oranları serbest bırakılmış, bankacılık sektörüne yeni bankaların girişine izin verilmiştir (Alıcı, 2007:6).

Yüksek düzeyde seyreden kamu kesimi açıkları 1989 yılından sonra ekonomide enflasyon ve faizin yükselmesine neden olmuştur. Bütçe açıklarının bir kısmının Merkez Bankası tarafından finanse edilmesi enflasyonu artırırken, iç borçlanma yöntemi ile karşılanan bütçe açıkları da TL faizlerinin yükselmesine yol açmıştır. Bu durum bankaları yurt dışından yabancı para cinsinden borçlanmaya itmiş, böylece bankaların döviz pozisyon açıkları da büyümüştür (Görmez, 2008:18-19)

Bu dönemde, ekonomideki sorunların giderilmesine yönelik etkili politikaların uygulanamaması beklentileri kötüleştirerek belirsizliği artırmış, ekonomide yaşanan sorunlar bankacılık sektörüne de yansımıştır. 1994 yılında faiz oranlarının düşürülmesi ve sermaye gelirlerine yeni vergi getirilmesine yönelik politikalar, hem yurt içi hem de yurt dışı yatırımcıların TL cinsinden araçlardan kaçmalarına neden olmuş; faizler çok yüksek seviyelere çıkmış, Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmiştir (Keskin v.d., 2008:16). Bu gelişmeler kapsamında yaşanan bankacılık krizinde, bilançoları önemli ölçüde bozulan ve yükümlülüklerini yerine getiremeyen Marmarabank, İmpexbank ve TYT Bank'ın bankacılık yapma ve mevduat kabul etme izinleri kaldırılarak tasfiyeye sokulmuştur.

4.1.2.6. Kriz ve Yeniden Yapılandırma Dönemi (2000 ve Sonrası)

2000'li yılların başında Türkiye tarihinin en büyük bankacılık ve ekonomik krizi yaşanmış ve Türkiye ekonomisi 2001 yılında bir önceki yıla göre %5,7 oranında küçülmüştür¹. Yaşanan krizin ardından Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması çabalarına da sahne olan bu dönemde, bankacılık sektörünü etkileyen birçok önemli gelişme yaşanmıştır.

4.1.2.6.1. 2000-2001 Sistemik Bankacılık Krizi ve Finansal Maliyeti

1990'lı yıllarda hakim olan makroekonomik istikrarsızlık, yüksek kamu kesimi açıkları, kamu sermayeli bankaların biriken zararları, risk algılamasında ve yönetimindeki zayıflıklar ile bankacılık sektöründeki bazı yanlış uygulamalar sektördeki riskleri yükseltmiştir. Özellikle, sektöre girişlerin kolaylaştırılması,

¹ Bkz.: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

tasarruf mevduatının tamamının sigorta kapsamına alınması ve bankacılık sektörünün düzenleme ve denetimindeki eksiklikler finansal sistemdeki kırılganlıkları artırmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde, Türk bankacılık sektörü; özkaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu sermayeli bankaların yüksek orandaki piyasa payı, aktif kalitesinin zayıflığı, piyasa riskine aşırı duyarlılık ve yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim gibi yapısal zayıflıklarla karşı karşıya kalmıştır (BDDK, 2001:5-7).

Diğer taraftan, yüksek olan enflasyon oranının indirilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla 2000 yılı başında uygulamaya konulan ekonomik program kapsamında; yapısal reformların gerçekleştirilmesi, sıkı maliye politikası uygulanması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyona göre önceden belirlenerek kamuoyu ile paylaşılması ve para arzı genişlemesinin yabancı kaynak girişine bağlanması gibi politikalar benimsenmiştir. Programın uygulamaya konulmasının ardından enflasyonun beklenen hızda düşmemesi sonucu TL’nin değer kazanması ve cari işlemler açığının yükselmesi, uygulanmakta olan politikaya ilişkin endişeleri artırmıştır. O dönemde uluslararası piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmelerin de bir sonucu olarak Türkiye’ye giren yabancı kaynak miktarı 2000 yılının ikinci yarısında azalmıştır. Bu durum, uygulanmakta olan para politikasının da etkisiyle iç piyasadaki likiditeyi daraltarak faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, uygulanmakta olan döviz kuru sistemi Şubat 2001’de terk edilmiş ve döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Faiz oranı ve döviz kurundaki artışlar bankacılık sektöründeki sorunları çok daha ağır hale getirmiş ve sistemik bir bankacılık krizine neden olmuştur (Coşkun, 2012:23-25).

1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında Türkiye’de; gerek 2000 yılında uygulamaya konulan ekonomik programın bankacılık sektörüne yönelik yapısal reformlarının gerçekleştirilmesi amacıyla, gerekse 2000-2001 sistemik bankacılık krizi nedeniyle, Türkiye’de 20 adet bankanın temettü hariç ortaklık hakları ile

yönetim ve denetimi TMSF'ye devredilmiş (Tablo 3), 2 adet bankanın da faaliyet izni kaldırılmıştır (Tablo 4)².

Tablo 3: TMSF'ye Devredilen Bankalar

Banka Adı	TMSF'ye Devir Tarihi	İlgili Kanun	İlgili Kanun Maddesi
Türk Ticaret	06.11.1997	3182 Sayılı Kanun	64/2
Bank Ekspres	12.12.1998	3182 Sayılı Kanun	64
İnterbank	07.01.1999	3182 Sayılı Kanun	64/2
Yaşarbank	22.12.1999	4389 Sayılı Kanun	14/3
Yurtbank	22.12.1999	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Egebank	22.12.1999	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Esbank	22.12.1999	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Sümerbank	22.12.1999	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Bank Kapital	27.10.2000	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Etibank	27.10.2000	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Demirbank	06.12.2000	4389 Sayılı Kanun	14/3
Ulusal Bank	28.02.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3
İktisat Bankası	15.03.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Tarişbank	09.07.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3
Sitebank	09.07.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3
EGS Bank	09.07.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Bayındırbank	09.07.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Kentbank	09.07.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Toprakbank	30.11.2001	4389 Sayılı Kanun	14/3-4
Pamukbank	18.06.2002	4389 Sayılı Kanun	14/3-4

Kaynak: TMSF (2011:231)

Tablo 4: Faaliyet İzni Kaldırılan Bankalar

Banka Adı	Faaliyet İzni Kaldırılma Tarihi	İlgili Kanun	İlgili Kanun Maddesi
Kıbrıs Kredi Bankası İstanbul Şubesi	28.09.2000	4389 Sayılı Kanun	14/3
İmar Bankası	03.07.2003	4389 Sayılı Kanun	14/3

Kaynak: TMSF (2011:231)

² Son dönemde, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 22.07.2016 tarih ve 6947 sayılı kararıyla Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin de faaliyet izni kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (TMSF, 2016:45).

2000 yılının sonunda uygulamaya konulan ‘tam garanti’ uygulamasının yanında, Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar TMSF’ye devredilen bankalara kamu tarafından aktarılmak zorunda kalınan finansal kaynağın yükselmesine yol açmıştır. Ayrıca, TMSF’ye devredilen bankaların sayı olarak fazla olmalarının yanında, söz konusu bankaların çözümleme süreçlerinin de uzun olması, finansal maliyeti artıran diğer etkenler olmuştur.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından Ekim 2003 tarihli olarak yayımlanan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu – (VII)”nda; 1997-2002 döneminde, sorunlu hale gelen bankalara aktarılan kamu finansal kaynağının 22.474 milyon USD olduğu³, söz konusu tutarın 17.261 milyon USD’lik kısmının Hazine’nin TMSF’ye ihraç ettiği özel tertip tahvillerden⁴, 5.213 milyon USD’lik kısmının ise TMSF’nin kendi kaynaklarından⁵ karşılandığı ifade edilmiştir (BDDK, 2003:28).

TMSF’nin, banka çözümlemesi için kendisine ikrazen verilen Devlet İç Borçlanma Senetleri’nin (DİBS) anapara, faiz, masraf ve gecikme zammından kaynaklanan ve 31.12.2007 tarihi itibarıyla 93.292.116.458,88 TL’ye ulaşan Hazine’ye olan borcu, 23.07.2008 tarihi itibarıyla terkin edilmiştir. Söz konusu terkin işlemi, 4749 sayılı “Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”un geçici 17. maddesine dayanılarak yapılmış olup ilgili Kanun maddesinde; faaliyet izni kaldırılan veya yönetimi ve denetimi TMSF’ye devredilen bankaların her türlü mal, hak ve alacaklarından elde ettiği veya edeceği nakdi gelirlerinden, mevcut ve muhtemel çözümleme giderleri ve bu kapsamda diğer kurumlara yapılması zorunlu ödemeler düşüldükten sonra kalan tutarın, Hazine Müsteşarlığı’na aktarılacağı da hükme bağlanmıştır (TMSF, 2008:47). TMSF tarafından gerçekleştirilen geri kazanım faaliyetleri kapsamında yapılan tahsilat toplamı, 31

³ Söz konusu tutar nihai maliyet olmayıp, bankacılık krizinin nihai kamusal (finansal) maliyeti çözümleme işlemleri tamamen sonuçlandığında, yapılan tahsilatlar ve faiz oranı dikkate alınarak hesaplanabilecektir.

⁴ Hazine’nin TMSF’ye ihraç ettiği özel tertip tahvillerin ilk ihraç edildiğindeki anapara tutarları olup tahakkuk eden faizleri içermemektedir. USD karşılıklarının hesaplanmasında ihraç tarihindeki döviz kurları dikkate alınmıştır (BDDK, 2003:28).

⁵ Aktarılan kaynakların anapara tutarı olup USD karşılıklarının hesaplanmasında aktarım tarihindeki döviz kurları dikkate alınmıştır (BDDK, 2003:28).

Aralık 2016 itibarıyla finansal gelirler dahil 22.814 milyon USD'ye ulaşmıştır (TMSF, 2016:9).

4.1.2.6.2. Yeniden Yapılandırma Programı

2000-2001 krizinin bankacılık sektörü üzerinde neden olduğu olumsuz etkilerin giderilmesi ve sistemin zayıf bankalardan temizlenmesi amacıyla, Mayıs 2001'de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı BDDK tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. Söz konusu program kapsamında, bankacılık sektörünün aracılık faaliyetine odaklanması, iç ve dış şoklara dayanaklı olması ve uluslararası alanda rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda üzerinde durulan temel konular aşağıda belirtilmiştir (BDDK, 2009:11-12).

- Kamu sermayeli bankalarının istikrarsızlık kaynağı olmaktan çıkarılması amacıyla finansal ve operasyonel olarak yeniden yapılandırılmaları.
- Özel sermayeli bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi ve maliyet etkinliğini sağlamaları suretiyle sağlıklı bir yapıya kavuşturulmaları.
- Bankacılık sektörüne yönelik gözetim ve denetimin etkinleştirilmesi ve piyasa disiplini ile şeffaflığın artırılması.
- Bankacılık sektöründe rekabet ve etkinliğin artırılması.

2000-2001 sistemik bankacılık krizi nedeniyle ulusal ekonomideki durgunluğun uzun sürmesi ve ülke dışında yaşanan ekonomik ve politik gelişmelerin (Arjantin krizi, ABD'deki 11 Eylül saldırılar vs.), bankacılık sektörünü olumsuz etkilemesi sonucunda, Mayıs 2001'de açıklanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı ilave araçlarla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, bankaların tahsili gecikmiş alacaklarının tasfiye edilmesine yönelik olarak varlık yönetim şirketlerinin kurulmasını teşvik edici adımlar atılmıştır. Ayrıca, ekonomik kriz nedeniyle kredi borçlarını geri ödemede sorunlar yaşayan borçlulara faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ek kaynak sağlanmasını ve kredi borçlarının

yeniden yapılandırılmasını teşvik edici nitelikte düzenleme⁶ yapılmıştır (BDDK, 2009:21).

Yeniden yapılandırma programının uygulanması sonucunda bankacılık sektöründe önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kriz sonrasında uygulanan banka birleşmelerini teşvik edici politikaların da etkisiyle sektörde konsolidasyon yaşanmış ve banka sayısı azalmıştır. Bankacılık sektörü sağlıklı bir büyüme süreci içine girmiş ve bu süreçte sektöre satın alma ve ortak olma yöntemleriyle yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Ayrıca, kamu sermayeli bankaların sektör içerisindeki ağırlıkları düşmüş ve sistem üzerindeki bozucu etkileri de azalmıştır.

4.2.TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN 2000’li YILLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türk bankacılık sektörünün 2000’li yıllardaki genel görünümü kapsamında aşağıda; bankacılık sektörünün yapısal özellikleri ile temel bilanço kalemleri, risk ve kârlılık göstergelerinin son yıllardaki gelişimleri üzerinde durulacaktır.

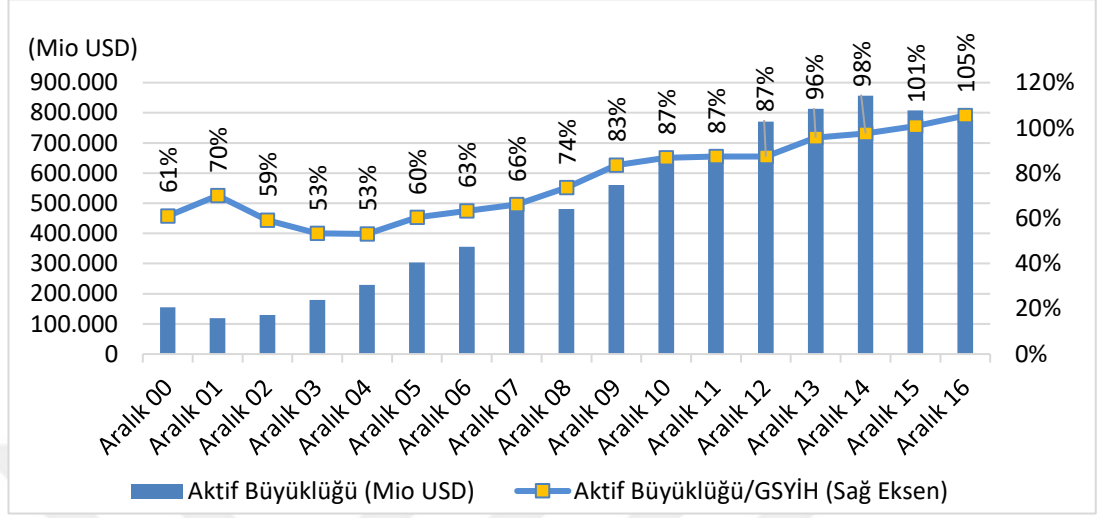
4.2.1. Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Özellikleri

Türkiye’de finansal sistemin en büyük ve en önemli bileşenini oluşturan bankacılık sektörü, 2000’li yılların başında yaşanan finansal ve ekonomik krizin ardından hızlı bir büyüme trendi içine girmiştir. 2016 yılsonu itibarıyla 2.731.047 milyon TL’ye (776.042 milyon USD) ulaşan Türk bankacılık sektörü aktif büyüklüğü, 2015 yılında olduğu gibi 2016 yılında da GSYİH’yi geride bırakmıştır (Grafik 1). Aralık 2016 itibarıyla %105 olarak gerçekleşen “Aktif Büyüklüğü/GSYİH” oranı gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında halen düşük düzeydedir⁷.

⁶ 31 Ocak 2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4743 sayılı “Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile çeşitli vergi kolaylıkları getirilmiştir.

⁷ Haziran 2011 itibarıyla bu oranın EU-15 ülkeleri (Lüksemburg, İrlanda, Birleşik Krallık, Hollanda, Avusturya, İsveç, İspanya, Danimarka, Fransa, Portekiz, Belçika, Almanya, Finlandiya, Yunanistan ve İtalya) ortalaması %330 olarak hesaplanmıştır (Schoenmaker and Werkhoven, 2012:7-8).

Grafik 1: Türk Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü (2000-2016)

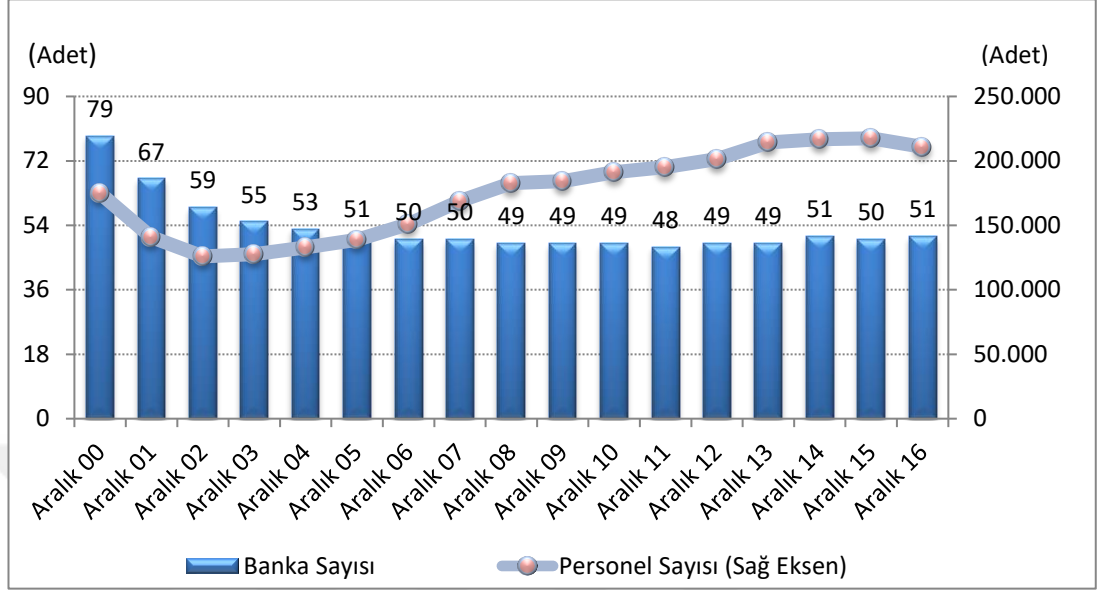
Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) ve TÜİK'in internet sitesinde yayımlanan "Temel İstatistikler"den (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

Türkiye'de banka sayısı 2000 yılı sonu itibarıyla 79 iken bu sayı 2016 yılı sonunda 51'e gerilemiştir⁸. 51 adet bankanın; 13'ünü kalkınma ve yatırım bankaları, 2'sini TMSF bünyesindeki bankalar, 26'sını mevduat bankaları, 4'ünü katılım bankaları ve 6'sını ise yabancı banka şubeleri oluşturmaktadır.

Banka sayısındaki azalmanın büyük bir bölümü 2000-2002 döneminde gerçekleşmiş olup özellikle son oniki yılda banka sayısında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır (Grafik 2). 2000'li yılların başında yaşanan finansal ve ekonomik kriz banka sayısının azalmasına neden olurken, takip eden yıllarda yaşanan banka satınalma ve birleşmeleri, bankacılık sektörü büyürken (Grafik 1) banka sayısının sabit kalmasında etkili olmuştur.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>

Grafik 2: Türkiye’deki Banka ve Personel Sayıları (2000-2016)

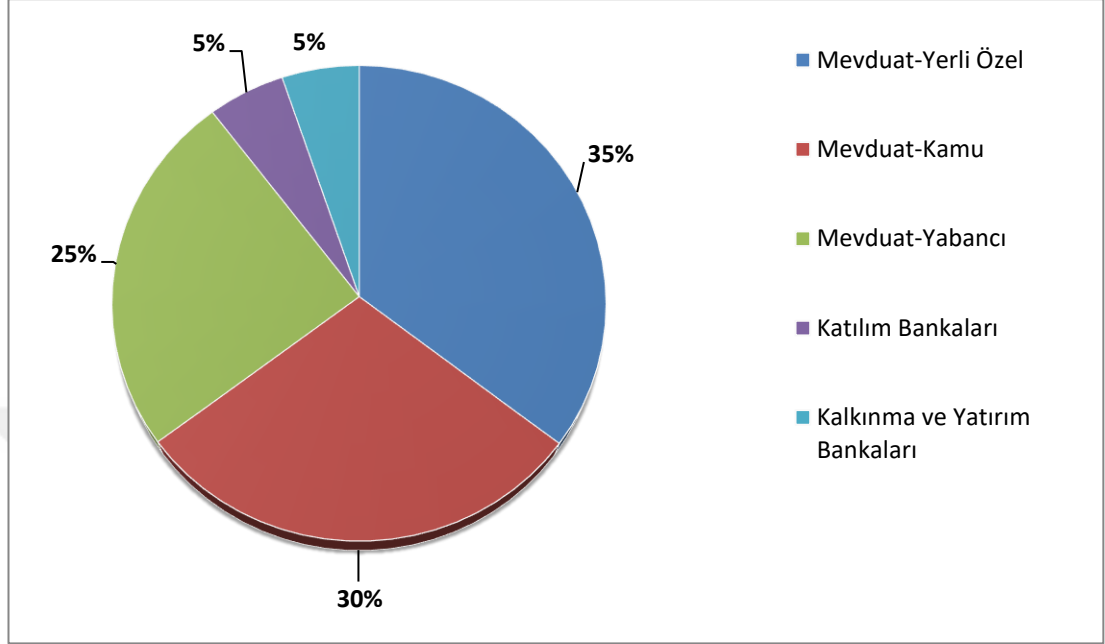

Kaynak: BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

2000 yılı sonu itibarıyla 174.706 olan banka personel sayısı, yaşanan finansal ve ekonomik kriz nedeniyle 2002 yıl sonunda 125.893’e gerilemiştir. Bu sayı izleyen yıllarda artış trendine girmiş olmakla birlikte, 2000 yılı sonundaki banka personel sayısına ancak 2008 yılı içerisinde ulaşılabilmiştir. 2016 yıl sonu itibarıyla bankacılık sektöründe istihdam edilen personel sayısı ise 210.886 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 2).

31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğünün banka grupları arasındaki dağılımına bakıldığında; en büyük payı %35 oranı ile Özel ve Yerli Mevduat Bankalarının aldığı, bu grubu sırasıyla %30 ile Kamu Mevduat Bankaları, %25 ile Yabancı Mevduat Bankaları ve %5’lik oranlar ile Katılım Bankaları ile Kalkınma ve Yatırım Bankalarının takip ettiği görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: Banka Gruplarının Bankacılık Sektörü Toplam Aktif Büyüklüğü İçindeki Payları (31.12.2016)

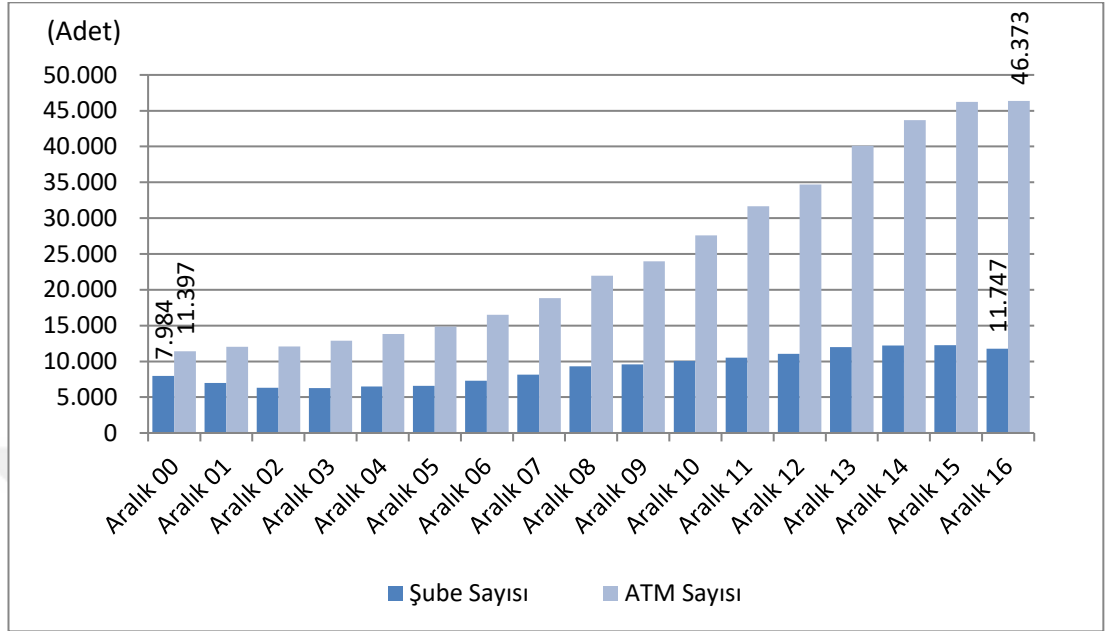

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplama yapılırken, TMSF bünyesinde bulunan bankalar Kamu Bankaları grubuna dahil edilmiştir.

2000'li yılların başında yaşanan finansal ve ekonomik kriz, Türkiye'de banka ve banka personel sayılarının yanında banka şubesi sayılarında da azalmaya neden olmuştur.

Nitekim, 2000 yıl sonu itibarıyla 7.984 olan toplam şube sayısı 2003 yılı sonu itibarıyla 6.267 adete düşmüştür. İzleyen yıllarda artış trendine giren şube sayısı, 2000 yıl sonundaki düzeyine ancak 2007 yılı içerisinde ulaşabilmiştir. 2016 yıl sonu itibarıyla Türk bankacılık sektöründeki şube sayısı 11.747 adet olarak gerçekleşmiştir (Grafik 4).

Grafik 4: Türkiye’deki Banka Şubesi ve ATM Sayıları (2000-2016)

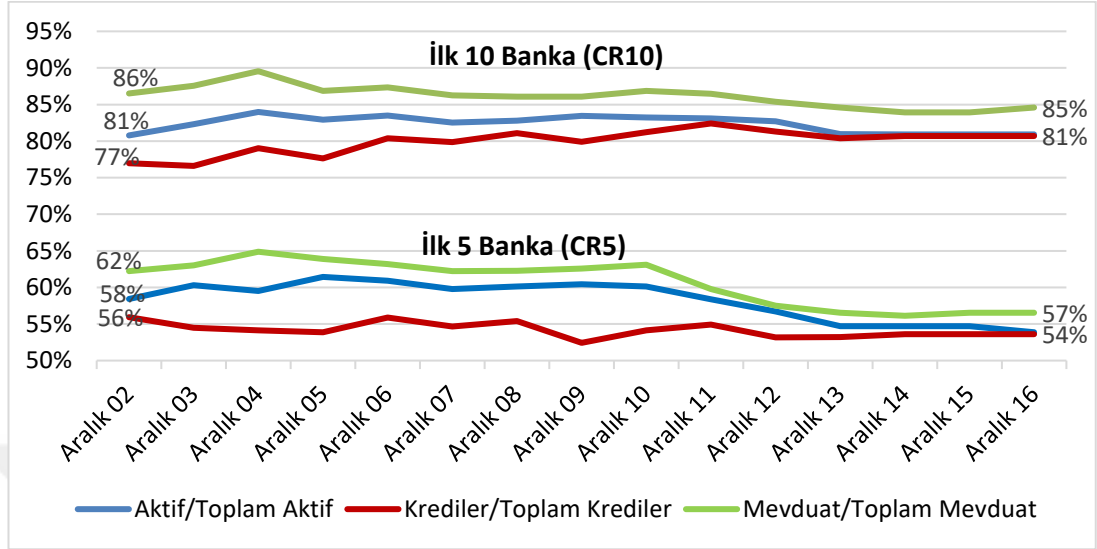

Kaynak: BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

2000-2016 döneminde Türkiye’deki ATM sayılarında sürekli bir artış olduğu ve bu dönem içerisinde ATM sayısının yaklaşık 3,5 kat arttığı görülmektedir. Özellikle, 2005 yılından sonraki dönemde hızlı bir artış trendine giren ATM sayısı, 2000 yıl sonu itibarıyla 11.397 iken, 2016 yılı sonunda 46.373 adete ulaşmıştır (Grafik 4).

Türk bankacılık sektörünün “aktif”, “mevduat” ve “kredi” kalemleri bakımından yoğunlaşma derecesini görmek için, literatürde ve uygulamada yaygın olarak kullanılan “N-Firma Yoğunlaşma Oranı” (N-Firm Concentration Ratio-(CR_n)) ve “Herfindahl-Hirschman Endeksi” (Herfindahl-Hirschman Index-(HHI)) değerleri (Coşkun v.d., 2012:196) hesaplanmış, söz konusu değerler sırasıyla aşağıdaki Grafik 5’de ve Grafik 6’da verilmiştir.

Grafik 5: Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranları (CR)(2002-2016)

Kaynak: BDDK (<http://www.bddk.org.tr/>), TBB (<http://www.tbb.org.tr/>) ve TKBB'nin (<http://www.tkbb.org.tr/>) internet sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

“N-Firma Yoğunlaşma Oranı” sektördeki en büyük ilk “n” sayıdaki şirketin, sektörün toplam üretim, satış vs. içerisindeki paylarının toplanması suretiyle hesaplanmaktadır (Coşkun v.d., 2012:80-81). “N-Firma Yoğunlaşma Oranı” hesaplanmasında dikkate alınması gereken en büyük firma sayısı konusunda, literatürde farklı değerlendirmelerin olduğu görülmekte olup⁹ bu çalışmada Türk bankacılık sektörü için yapılan hesaplamada, BDDK tarafından hazırlanan raporlamalarda da kullanılan “en büyük ilk beş banka” ve “en büyük ilk on banka” büyüklükleri dikkate alınmıştır¹⁰.

2016 yıl sonu itibarıyla Türk bankacılık sektöründe aktif büyüklüğü, krediler ve mevduat kalemleri bakımından en büyük ilk beş bankanın sektör payı %50'nin üzerinde, ilk on bankanın payı ise %80'in üzerinde gerçekleşmiştir. Mevduat ve aktif payında en büyük beş bankanın sektör payının 2010 yılından itibaren dikkat çekici nitelikte bir düşüş trendine girdiği, aynı derecede bir düşüşün ilk on bankanın

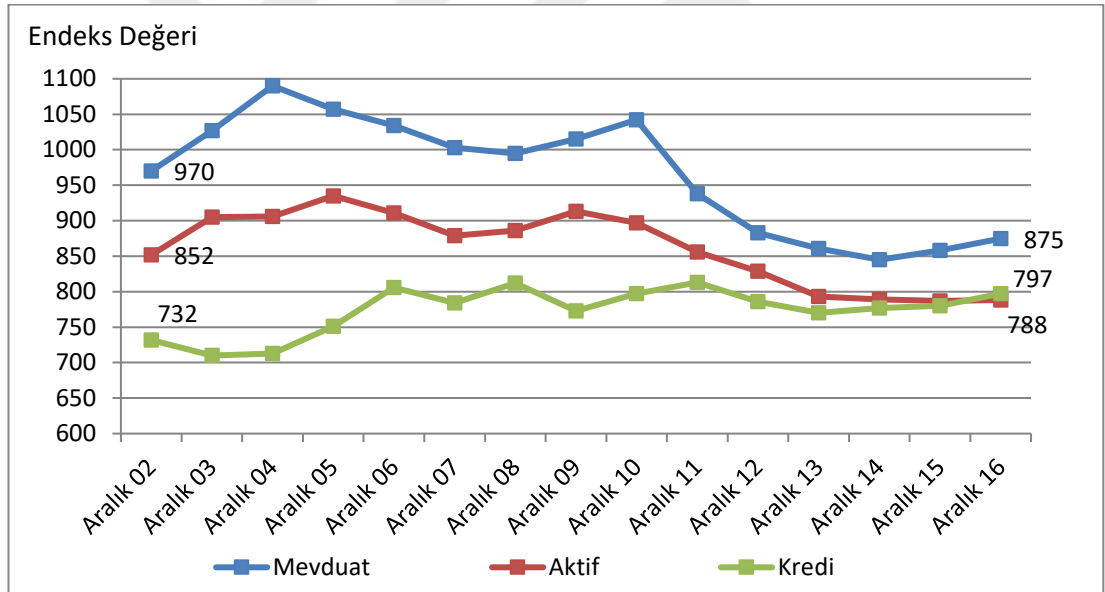
⁹ Örneğin, Matthews ve Thompson (2008:172) bankacılık sektöründeki N-Firma Yoğunlaşma Oranının hesaplanmasında en büyük ilk üç ve en büyük ilk beş bankanın dikkate alınmasının popüler bir uygulama olduğundan bahsederken, Coşkun v.d. (2012:81) söz konusu oranın bankacılık sektörü için hesaplanmasında genellikle en büyük ilk dört ve en büyük ilk sekiz bankanın dikkate alındığını belirtmiştir.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: BDDK (2011).

payında yaşanmadığı görülmektedir (Grafik 5). Söz konusu dönemde, mevduat ve aktif kalemleri bakımından hesaplanan Herfindahl-Hirschman Endeksi değerlerinin de düşüş trendinde olduğu görülmektedir (Grafik 6).

“Herfindahl-Hirschman Endeksi”, sektördeki şirketlerin tamamının piyasa paylarının karelerinin toplanması suretiyle hesaplanmaktadır. Endeks en yüksek “10.000” (tek el durumu), en düşük ise “0” (tam rekabet) değerini alabilmektedir (Matthews ve Thompson, 2008:172). Genel bir kural olarak endeks değerinin 1000’in altında olmasının düşük yoğunlaşmaya, 1800’ün üzerinde olmasının yüksek yoğunlaşmaya, 1000-1800 arası bir değerde olmasının ise orta derecede yoğunlaşmaya işaret ettiği belirtilmektedir (ECB, 2013:12).

Grafik 6: Türk Bankacılık Sektörü Yoğunlaşma Endeksi (HHI) (2002-2016)

Kaynak: 2002-2011 dönemine ait endeks değerleri BDDK’nın “Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler” başlıklı ve Aralık 2011 tarihli raporundan (BDDK, 2011) alınmış, 2012-2016 dönemi endeks değerleri ise BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Yukarıda yer alan Grafik 5 ve Grafik 6 birlikte değerlendirildiğinde, Türk bankacılık sektöründe mevduat yoğunlaşmasının aktif ve kredi kalemlerine göre daha yüksek olduğu, kredilerdeki yoğunlaşmanın ise hem mevduat hem de aktif kalemlerinden daha düşük kaldığı söylenebilir. Ayrıca, 2010-2014 döneminde Türk bankacılık sektöründeki en büyük ilk beş bankanın mevduat ve aktif büyüklüğü

bakımından sektör paylarının düştüğü, düşen payların büyük bölümünün bu bankaları takip eden beş banka tarafından elde edildiği, bu gelişmelerin sonucunda ise Türk bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın azaldığı görülmektedir¹¹.

Türk bankacılık sektörünün nasıl bir piyasa yapısına sahip olduğu konusunda yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yetim ve Gülhan (2005) Türk bankacılık sektörünün 2000-2005 dönemindeki piyasa yapısına ilişkin çalışmalarında; ilgili dönemdeki piyasa yapısının zayıf oligopolistik olduğunu belirtmişlerdir. Arıcan v.d. (2011) ise, 2004-2009 döneminde Türk bankacılık sektöründeki piyasa yapısının zayıf oligopolistik olduğunu belirtmişler, ancak bu dönemde güçlü bir oligopolistik piyasa yapısının sınırlarının zorlandığını da ileri sürmüşlerdir.

Diğer taraftan, Coşkun v.d. (2012), 2000-2010 döneminde Türk bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın genel olarak arttığını, bu dönemde piyasanın tekelci rekabet piyasa özellikleri taşıdığını belirtmişlerdir. Öksüzler ve Bayır (2014) ise, Türk bankacılık sektörünün 1990-2012 dönemindeki piyasa yapısına ilişkin çalışmalarında; Türkiye'deki bankacılık sektörünün 1990'ların başında zayıf oligopolistik, 1990'ların sonuna doğru tekelci rekabet, 2000'li yılların başından itibaren ise önce zayıf oligopolistik, daha sonra güçlü oligopolistik bir yapıya sahip olduğunu belirtmişler, 2000'li yıllardaki dönüşümün banka birleşmelerinden ve sektöre yabancı banka girişlerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

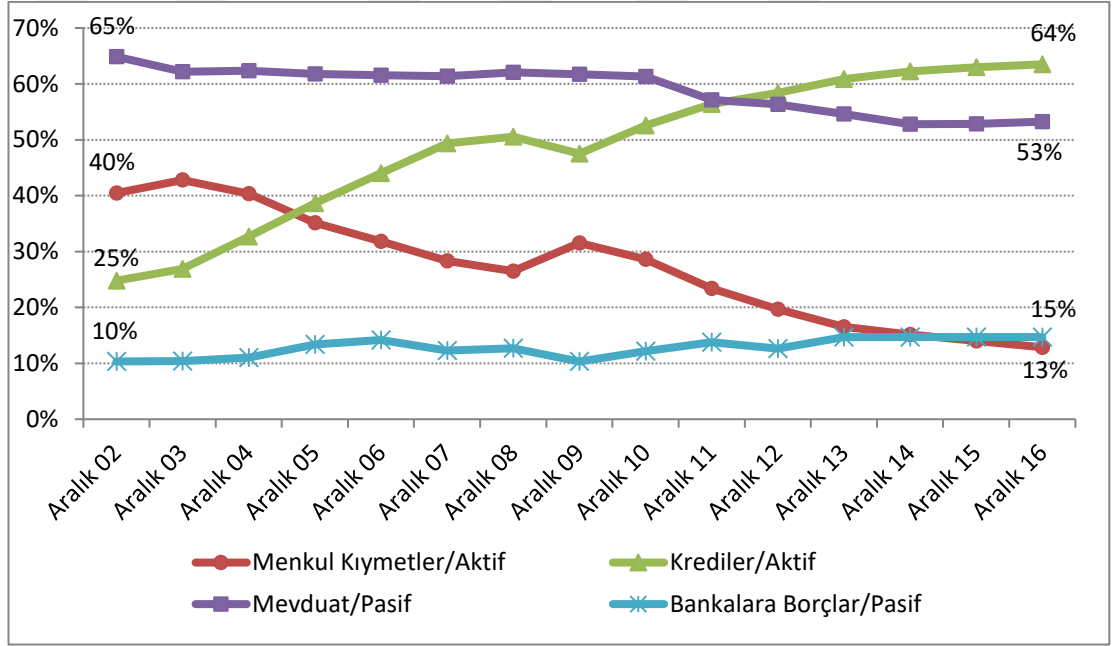
4.2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Temel Bilanço Kalemleri

2002 yılı sonundan 2016 yılı sonuna kadar geçen dönemde, Türk bankacılık sektörünün temel bilanço kalemlerinin değişimi incelendiğinde, en önemli değişikliklerin krediler ve menkul kıymetler kalemlerinde yaşandığı görülmektedir (Grafik 7).

¹¹ Aktif yoğunlaşması bakımından 2012 yılı AB (27) ortalaması (HHI değeri yaklaşık 710, ilk beş banka yoğunlaşma oranı yaklaşık %44) ile kıyaslandığında, Türk bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın daha yüksek olduğu görülmektedir. AB bankacılık sektörü yoğunlaşması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: ECB (2013:12-13).

Bankacılık sektörü 2000-2001 krizi öncesinde kamu kesimini fonlayan bir yapıda iken, 2002 sonrasında özel sektöre kaynak sağlayan bir yapıya kavuşmuştur. Nitekim, 2002-2016 döneminde, kredilerin aktif toplamı içerisindeki payı %25'ten %64'e yükselirken, büyük bir bölümü devlet borçlanma senetlerinden oluşan menkul kıymetlerin payı %40'dan %13'e gerilemiştir. Aynı dönem içerisinde bankacılık sektörü pasif kalemlerinin bileşiminde de değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde, mevduatın pasif toplamı içerisindeki payı %65'ten %53'e gerilemiş, bankalara borçlar kaleminin payı %10'dan %15'e yükselmiştir (Grafik 7).

Grafik 7: Türk Bankacılık Sektöründe Temel Bilanço Kalemlerinin Aktif Büyüklüğüne Oranları (2002-2016)

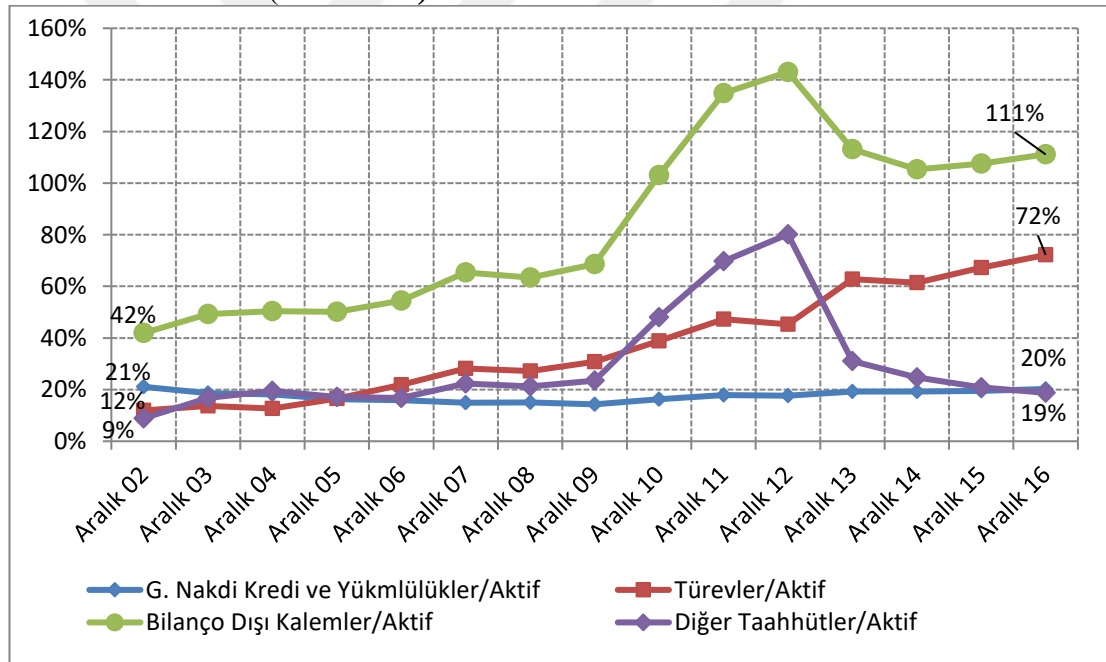

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Türk bankacılık sektöründe bilanço dışı kalemlerin gelişimleri, aktif büyüklüğüne oranları şeklinde aşağıdaki Grafik 8'de verilmiştir. Grafik 8 incelendiğinde; Aralık 2002-Aralık 2016 döneminde bilanço dışı kalemler toplamının aktife oranının önemli bir artış göstererek %42'den %111'e yükseldiği görülmektedir. Söz konusu dönemde gayrinakdi kredi ve yükümlülüklerin aktife oranında önemli bir değişiklik olmazken, türev finansal araçlar ve diğer taahhütler kalemlerinde önemli oranda büyüme gerçekleşmiştir.

Aralık 2002-Aralık 2016 döneminde türev finansal araçların aktife oranı %12'den, %72'ye yükselmiş olup bu yükselişte para ve faiz alım-satım swaplarındaki artışlar belirleyici olmuştur. 2016 yıl sonu itibarıyla türev finansal araçlar bakiyesinin %49,3'ü para alım-satım swaplarından, %25,6'sı ise faiz alım-satım swaplarından oluşmaktadır¹². Bu dönemde, diğer taahhütler kaleminin %9'dan %20'ye yükseldiği de görülmektedir. Söz konusu kalem de 2010-2012 dönemindeki hızlı yükselişin ardından, 2013 yılında gerçekleşen hızlı düşüş, diğer taahhütler içinde yer alan cayılabilir kredi tahsis taahhütlerinin muhasebeleştirme uygulamasının değişmesinden kaynaklanmıştır¹³.

Grafik 8: Türk Bankacılık Sektöründe Bilanço Dışı Kalemlerin Aktif Büyüklüğüne Oranları (2002-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

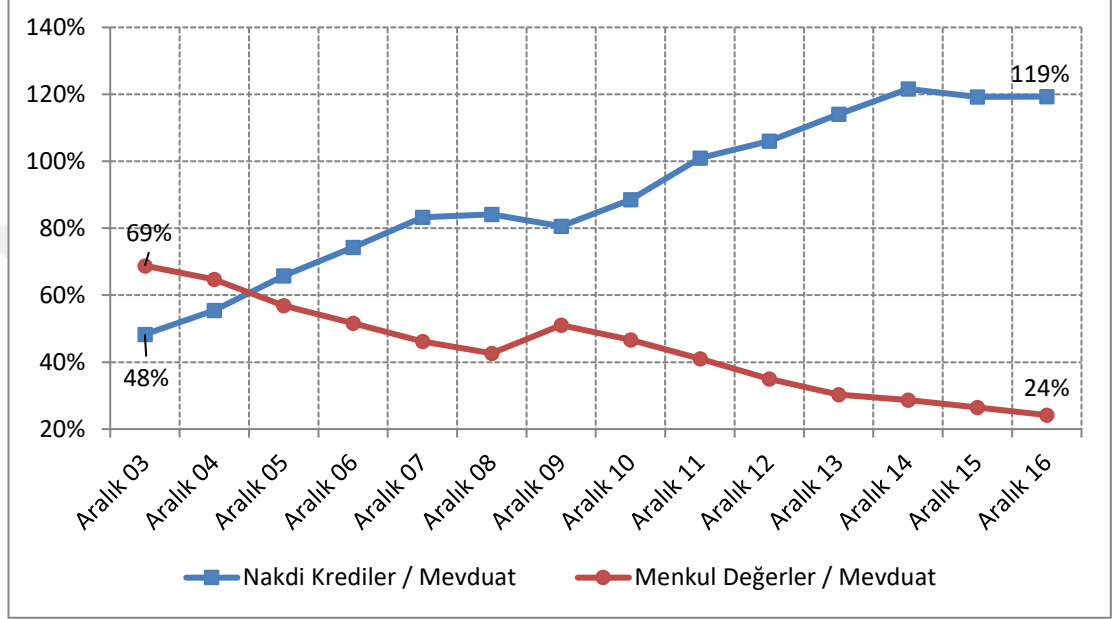
Aralık 2003-Aralık 2016 döneminde, Türk bankacılık sektöründe nakdi kredilerin mevduata oranı önemli bir artış gösterirken (Grafik 9), menkul değerlerin mevduata oranı ise önemli bir düşüş içerisine girmiştir. Bu dönemde, nakdi kredilerin mevduata oranı %48'den %119'a yükselirken, menkul kıymetlerin mevduata oranı

¹² BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: BDDK (2012:14).

%69'dan %24'e gerilemiştir. Belirtilen değişimler büyük ölçüde, nakdi krediler ve menkul kıymetler kalemlerinin aktif içindeki paylarında yaşanan değişimlerden kaynaklanmıştır (Grafik 7).

Grafik 9: Türk Bankacılık Sektöründe Nakdi Krediler ve Menkul Değerlerin Mevduata Oranları (2003-2016)

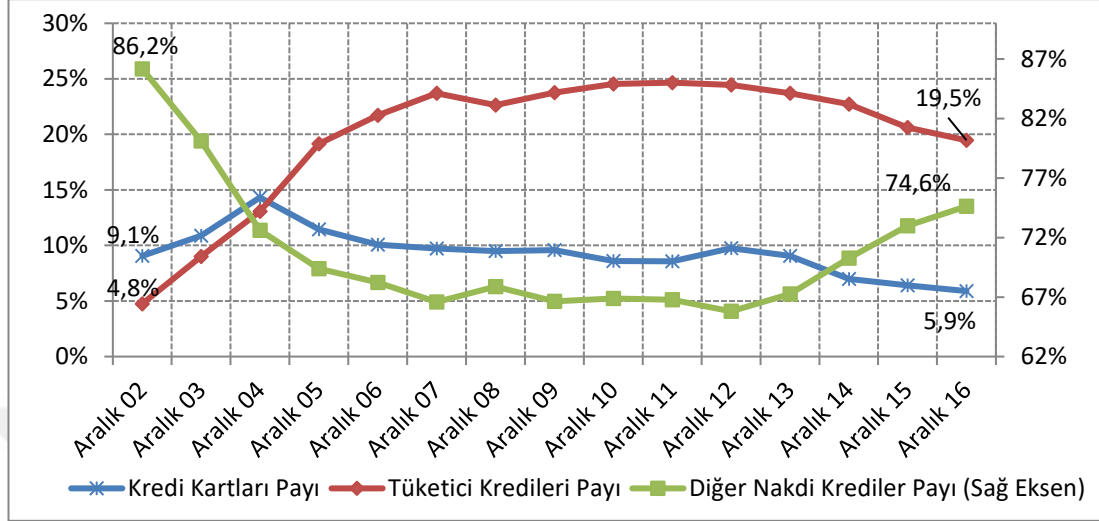

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Aralık 2002-Aralık 2016 döneminde aktif içindeki payı %25'den %64'e yükselen (Grafik 7) toplam nakdi kredilerin kredi türleri bazında gelişimi aşağıdaki Grafik 10'da verilmiştir. Aralık 2002 itibarıyla kredi kartlarının toplam nakdi krediler içindeki payı %9,1 iken bu oran, özellikle 2013 ve sonraki yıllardaki azalışların etkisiyle Aralık 2016 itibarıyla %5,9 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde, kredi kartlarının payının da genel bir düşüş trendi içinde olduğu görülmektedir.

Tüketici kredilerinin toplam nakdi krediler içindeki payı, 2002 yıl sonundan 2011 yıl sonuna kadar önce hızlı daha sonra yavaş bir yükseliş trendi göstermiş, bu yıldan sonra ise düşüş trendine girmiştir. Netice olarak, Aralık 2002'de %4,8 olan tüketici kredilerinin payı, Aralık 2016'da %19,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, inışli-çıkışlı bir trend izleyen diğer nakdi kredilerin payı ise %86,2'den, %74,6'ya gerilemiştir.

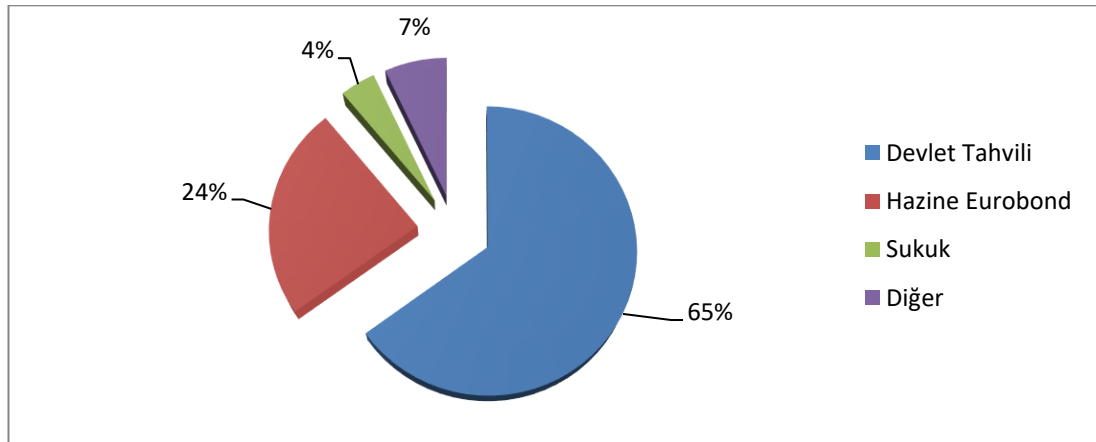
Grafik 10: Türk Bankacılık Sektöründe Nakdi Kredi Türlerinin Toplam Nakdi Krediler İçindeki Payları (2002-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Türk bankacılık sektöründe, bankaların portföylerinde bulundurdıkları menkul kıymetlerin büyük bir bölümünü kamu borçlanma senetleri oluşturmaktadır. Nitekim, Aralık 2016 itibarıyla bankaların menkul kıymet portföylerinin %65'i devlet tahvilinden, %24'ü hazine eurobond'undan, %4'ü sukuk'tan ve %7'si ise diğer menkul kıymetlerden oluşmaktadır (Grafik 11).

Grafik 11: Türk Bankacılık Sektöründe Menkul Kıymet Portföyünün Dağılımı (31.12.2016)

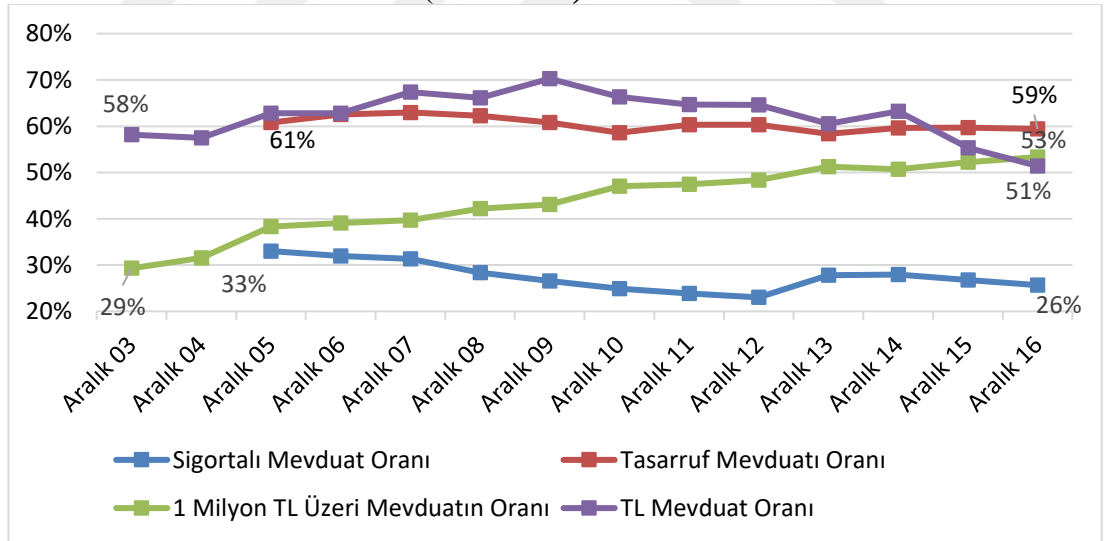

Kaynak: BDDK (2016: 16).

Türk bankacılık sektöründe, çeşitli mevduat türlerinin toplam mevduat içindeki paylarının, Aralık 2003-Aralık 2016 dönemindeki gelişimi aşağıdaki Grafik 12’de verilmektedir¹⁴. Aralık 2005-Aralık 2016 döneminde, tasarruf mevduatı oranı %61’den %59’a gerilemiştir. Aralık 2003-Aralık 2009 döneminde TL mevduatlardaki genel yükseliş trendi bu dönemden sonra durmuş ve yerini düşüş trendine bırakmıştır. Bunun sonucunda; TL mevduatların toplam mevduat içindeki payı Aralık 2003’te %58’iken, Aralık 2016’da %51 olarak gerçekleşmiştir.

Aralık 2003-Aralık 2016 döneminde, bakiyesi 1 milyon TL’nin üzerinde olan mevduatların toplam mevduat içindeki payı %29’dan %53’e yükselmiştir. Sigortalı mevduat oranı ise Aralık 2005-Aralık 2016 döneminde %33’dan, %26’ya düşmüştür. Sigortalı mevduat oranındaki düşüşte, mevduat sigorta limitinin zaman içinde reel olarak değer kaybetmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Grafik 12: Türk Bankacılık Sektöründe Çeşitli Mevduat Büyüklüklerinin Toplam Mevduata Oranları (2003-2016)

Kaynak: BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Aralık 2005-Aralık 2016 döneminde, Türk bankacılık sektöründe vade uzunluğuna göre mevduatların dağılımının nasıl geliştiği Grafik 13’de görülmektedir.

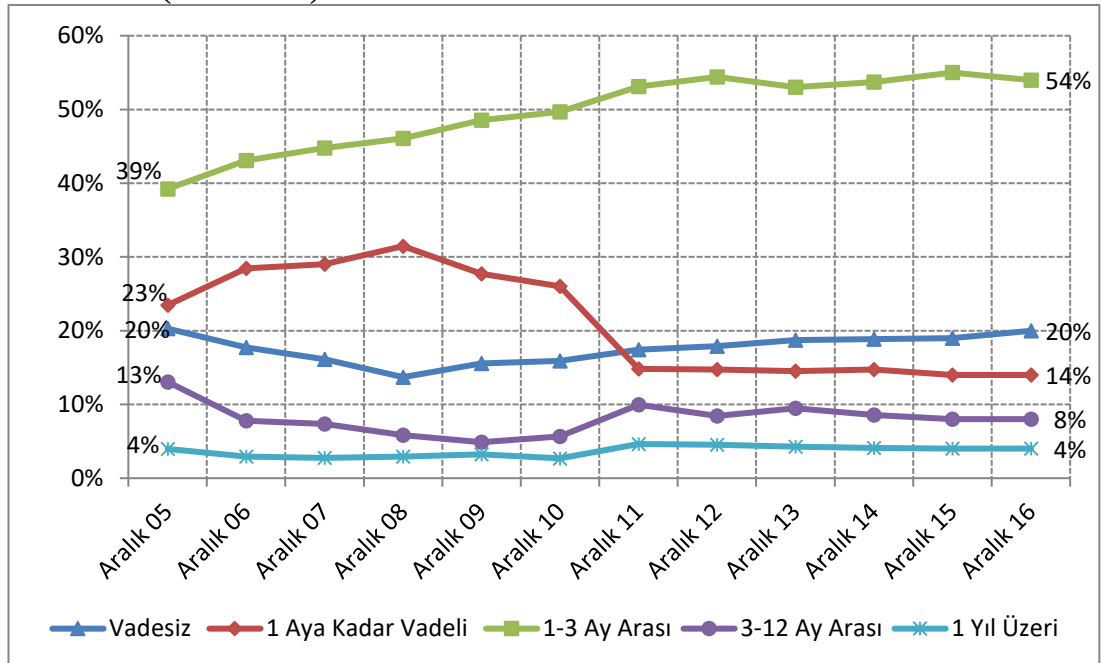
¹⁴ Türkiye’deki tam garanti uygulamasının 05.07.2004 tarihine kadar devam etmesi nedeniyle, Grafik 12’deki sigortalı mevduat oranları Aralık 2005 tarihinden itibaren verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: TMSF (2012:84).

Grafik 13'deki en göze çarpan durumun 1-3 ay arası vadedeki mevduatların hem pay düzeyi hem de bu düzeyde yaşanan yükselme olduğu söylenebilir. Nitekim, Aralık 2005 itibarıyla toplam mevduatların %39'u 1-3 ay arası vadede iken, bu oran Aralık 2016'da %54'e yükselmiştir.

Aynı dönemde, 1 aya kadar vadeli mevduatların payı %23'ten %14'e gerilemiş, vadesiz mevduatların payı ise değişmeyerek %20 olarak gerçekleşmiştir. Aralık 2016 itibarıyla, vadesiz mevduatta dahil 3 aya kadar vadeli mevduatların toplam mevduat içindeki payı yaklaşık %88 olup bu oran Türk bankacılık sektöründe mevduatların çok önemli bir bölümünün kısa vadeli olduğunu açık bir şekilde yansıtmaktadır (Grafik 13).

Aralık 2005-Aralık 2016 döneminde, 1 yıl ve üzeri vadedeki mevduatların toplam mevduat içindeki payı (%4) değişmezken, 3-12 ay arası vadedeki mevduatların oranı %13'ten %8'e gerilemiştir (Grafik 13).

Grafik 13: Türk Bankacılık Sektöründe Mevduatın Vade Uzunluğuna Göre Dağılımı (2005-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

4.2.3. Türk Bankacılık Sektöründe Temel Risk ve Kârlılık Göstergeleri

Türk bankacılık sektöründe temel risk göstergesi olarak değerlendirilebilecek¹⁵ Sermaye Yeterlilik Oranı (SYO), Yabancı Para Net Genel Pozisyon Oranı (YPNGPO), Takipteki Alacaklar Oranı (TAO) ve Toplam Likidite Yeterlilik Oranı (TLYO) gibi büyüklüklerin, 2002-2016 dönemindeki yıl sonu sektör ortalama değerleri aşağıdaki Grafik 14’de verilmektedir¹⁶. Grafik 14’de verilen risk göstergelerinden Sermaye Yeterlilik Oranı; banka özkaynak tutarının, bankanın kredi, piyasa ve operasyonel riskine esas tutarları toplamına bölünmesi suretiyle hesaplanırken, Yabancı Para Net Genel Pozisyonu Oranı; bankanın yabancı para net genel pozisyon tutarı, banka özkaynağına bölünerek hesaplanmaktadır.

Diğer risk göstergelerinden Takipteki Alacaklar Oranı; bankanın takip imkânı sınırlı, tahsili şüpheli ve zarar niteliğindeki alacakları toplamının (brüt), nakdi krediler toplamına bölünmesi suretiyle hesaplanmakta, Toplam Likidite Yeterlilik Oranı’nı hesaplamak için ise; çeşitli vade dilimleri (yedi gün, 1 ay, 3 ay ve 1 yıl) itibarıyla Türk parası ve yabancı para cinsinden varlıklar, Türk parası ve yabancı para cinsinden yükümlülöklere bölünmektedir.

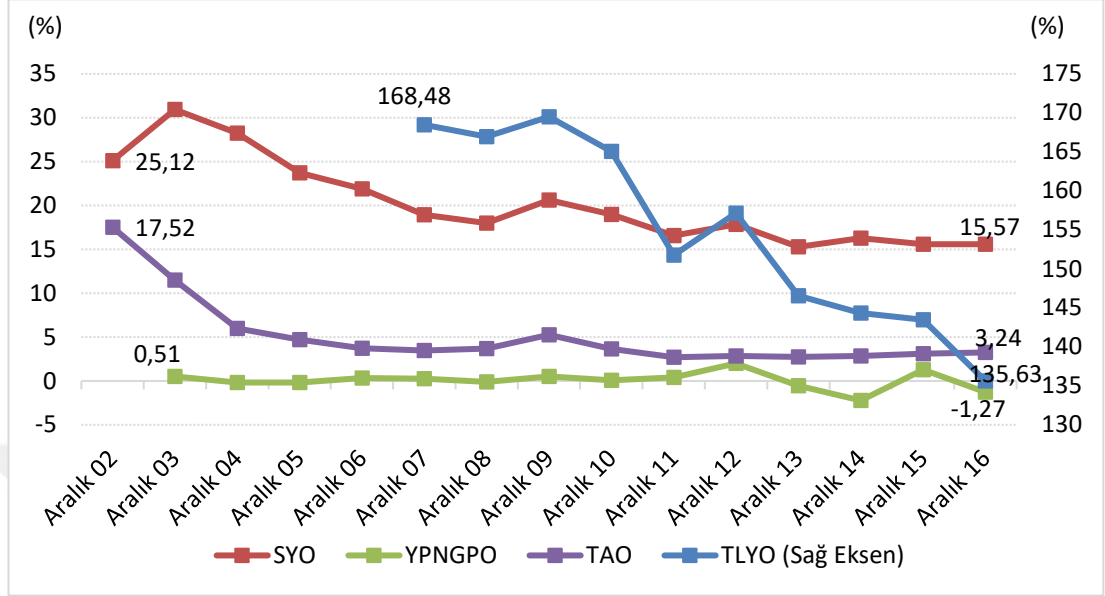
Grafik 14’de görüldüğü üzere, Sermaye Yeterlilik Oranı sektör ortalaması 2002 yıl sonunda %25,12 iken, bu oran genel bir düşüş trendi içerisinde hareket ederek 2016 yılı sonunda %15,57 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu düzey, banka bazında %8 olan Asgari Sermaye Yeterlilik Oranı’nın ve yine banka bazında %12 olarak belirlenen Hedef Sermaye Yeterlilik Oranı’nın üzerindedir¹⁷.

¹⁵ Bir bankanın maruz kaldığı çeşitli riskler birçok gösterge ile ölçülebilir olmakla birlikte, bu bölümde çalışmanın kapsamı da göz önünde bulundurularak sadece banka temel risklerini yansıttığı düşünülen bazı göstergelere yer verilmiştir.

¹⁶ Söz konusu göstergelerden Sermaye Yeterlilik Oranı, Yabancı Para Net Genel Pozisyon Oranı ve Toplam Likidite Yeterlilik Oranı’nın nasıl hesaplanacağı ve oran değerlerinin asgari ya da azami hangi düzeyde olacağı BDDK tarafından yayımlanan çeşitli yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Mevzuat.aspx>

¹⁷ Asgari Sermaye Yeterliliğı Oranı, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 45’inci maddesinde düzenlenmiştir. Hedef Sermaye Yeterlilik Oranı ise BDDK tarafından 2006 yılı Kasım ayından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BDDK (2009:13).

Grafik 14: Türk Bankacılık Sektörü Temel Risk Göstergeleri (2002-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

2003-2016 dönemindeki yılsonları itibarıyla, bankacılık sektörü ortalama Yabancı Para Net Genel Pozisyon Oranı, bankaların yabancı para pozisyonlarındaki değişimlere bağlı olarak pozitif ve negatif değerlerde olmak üzere farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın bu dönemdeki en yüksek pozitif değeri 2012 yılı sonunda gerçekleşen %2 iken, en düşük negatif değeri ise 2014 yılı sonunda gerçekleşen %-2,2 olmuştur (Grafik 14). Her iki oran da, BDDK tarafından banka bazında "± %20" olarak belirlenen sınırlar içerisinde kalmaktadır¹⁸.

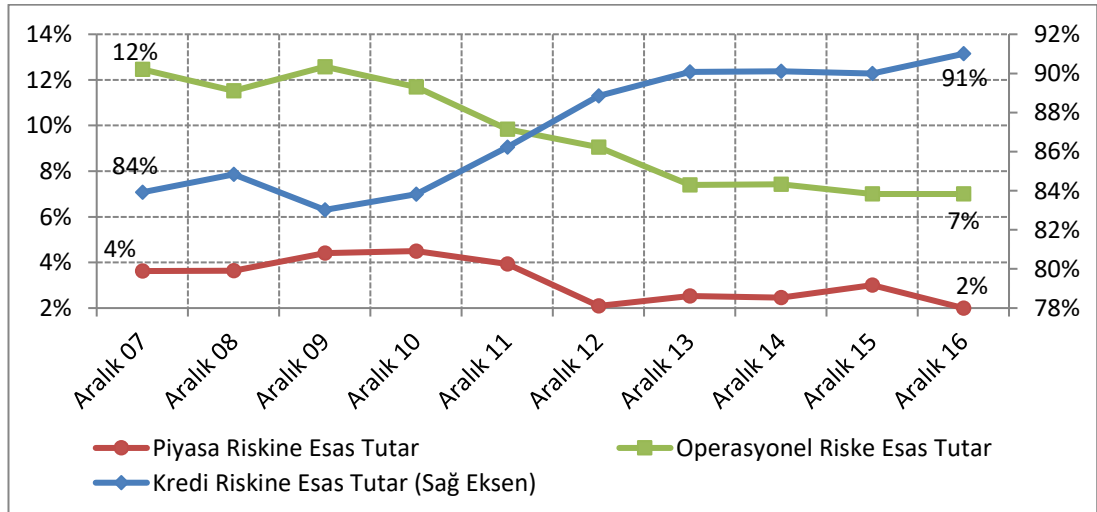
2000-2001 sistemik bankacılık krizinin etkisiyle, 2002 yılı sonunda %17,52 gibi yüksek bir düzeyde olan Takipteki Alacaklar Oranı, 2004 yıl sonuna kadar önemli bir düşüş trendine girmiş ve bu yıl sonu itibarıyla %6 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda da genel olarak düşüş trendinde olduğu gözlenen söz konusu oranın, 2016 yılı sonu itibarıyla ise %3,26 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 14).

¹⁸ 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, "Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik" in 4'üncü maddesinde; iş günleri üzerinden hesaplanacak söz konusu Oranın mutlak değerlerinin haftalık basit aritmetik ortalamasının %20'yi aşamayacağı hükme bağlanmıştır.

Haziran 2007 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan asgari Toplam Likdite Yeterlilik Oranı'nın, 2007-2014 dönemindeki yılsonları itibarıyla hesaplanan bankacılık sektörü ortalama değerlerinin değişimi incelendiğinde, söz konusu oranın genel bir düşüş trendi içerisinde olduğu görülmektedir (Grafik 14). Nitekim, 2007 yılı sonu itibarıyla %168 olan söz konusu oran, 2016 yılı sonunda, incelenen dönem sonlarındaki en düşük değeri alarak %135,63 olarak gerçekleşmiştir¹⁹.

Sermaye yeterlilik oranlarının hesaplanmasında kullanılan kredi, piyasa ve operasyonel riske esas tutarların Türk bankacılık sektöründeki büyüklük dağılımları incelendiğinde (Grafik 15); kredi riskine esas tutarın gittikçe artan bir oranda yüksek bir paya sahip olduğu, piyasa ve operasyonel riske esas tutarların paylarının ise düşüş trendinde ve kredi riskine kıyasla oldukça düşük düzeyde oldukları görülmektedir. Nitekim, Aralık 2007-Aralık 2016 döneminde kredi riskine esas tutarın payı %84'ten %91'e çıkarken, operasyonel riske esas tutarın payı %12'den %7'ye, piyasa riskine esas tutarın payının ise %4'ten %2'ye gerilediği görülmektedir.

Grafik 15: Türk Bankacılık Sektöründe Riske Esas Tutarların Dağılımı (2007-2016)

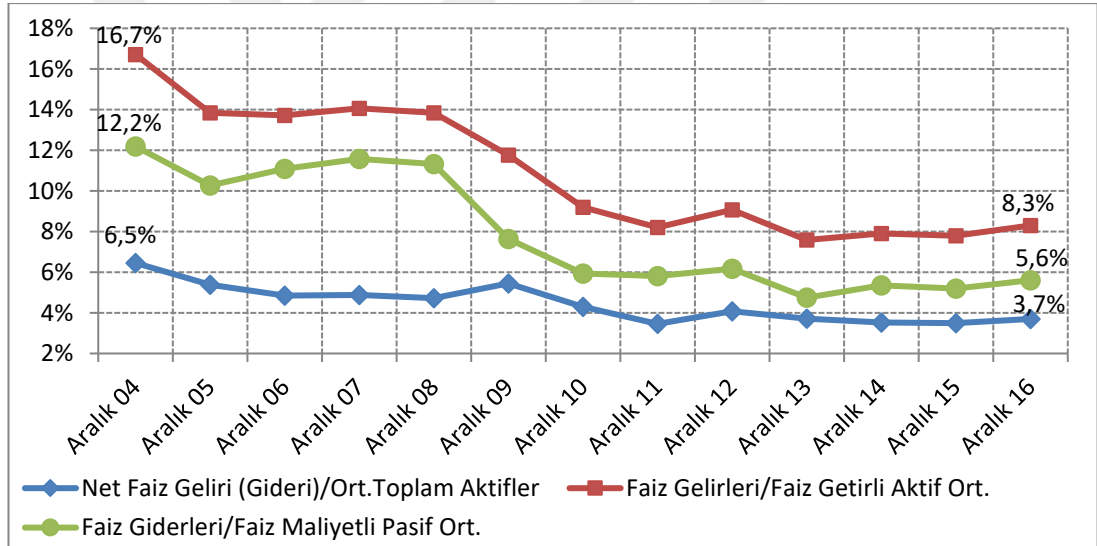

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

¹⁹ 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, "Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" in 13'üncü maddesinde, Toplam Likidite Yeterlilik Oranlarının %100'den az olamayacağı hükme bağlanmış olmakla birlikte, 21 Mart 2014 tarih ve 28948 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik" ile birlikte söz konusu oranın yerine Likidite Karşılama Oranı uygulamasına geçilmiştir.

Aralık 2004-Aralık 2016 döneminde Türk bankacılık sektörünün faiz gelir ve giderlerinin gelişimi incelendiğinde (Grafik 16); faiz gelirlerinin ortalama faiz getirili aktiflere oranı ile faiz giderlerinin ortalama faiz maliyetli pasiflere oranlarının birbirine paralel bir şekilde genel bir düşüş trendi içinde oldukları görülmektedir. Aynı dönemde, net faiz marjı olarak da değerlendirilen, net faiz gelirin (giderinin) ortalama toplam aktiflere oranı ise faiz gelir ve giderlerindeki değişimlere bağlı olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. İlgili dönemde, genel olarak bir düşüş trendi içinde olduğu da görülen net faiz marjı, Aralık 2004 itibarıyla %6,5 iken, Aralık 2016’da %3,7’ye gerilemiştir.

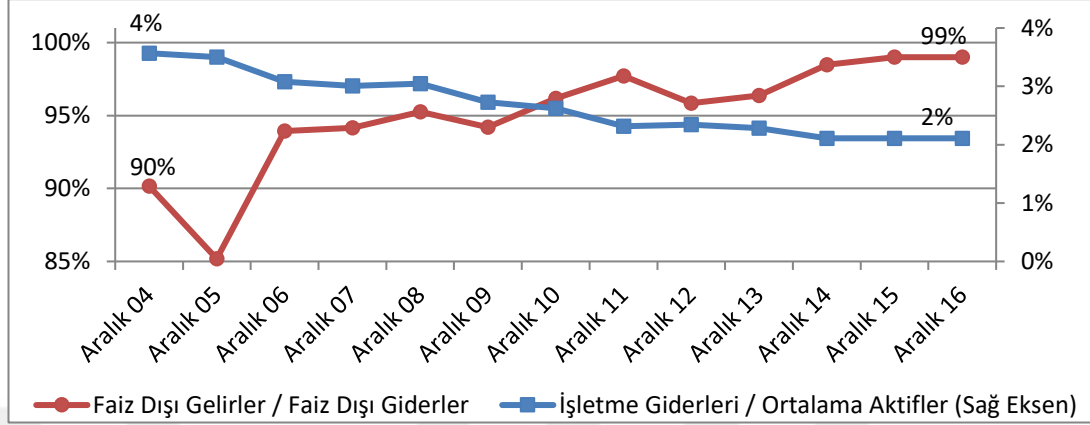
Grafik 16: Türk Bankacılık Sektöründe Faiz Geliri ve Faiz Gideri Oranları (2004-2016)

Kaynak: BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

2004-2016 döneminde, Türk bankacılık sektöründe faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranı %90’dan %99’a yükselmiştir (Grafik 17). Diğer taraftan, işletme giderlerinin ortalama toplam aktifler içindeki payı ise %4’ten %2’ye gerilemiştir. Banka performansı açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek bu gelişmeler, düşen net faiz marjının bankaların özkaynak ve aktif kârlılığı üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı kalmasına katkı sağlamıştır.

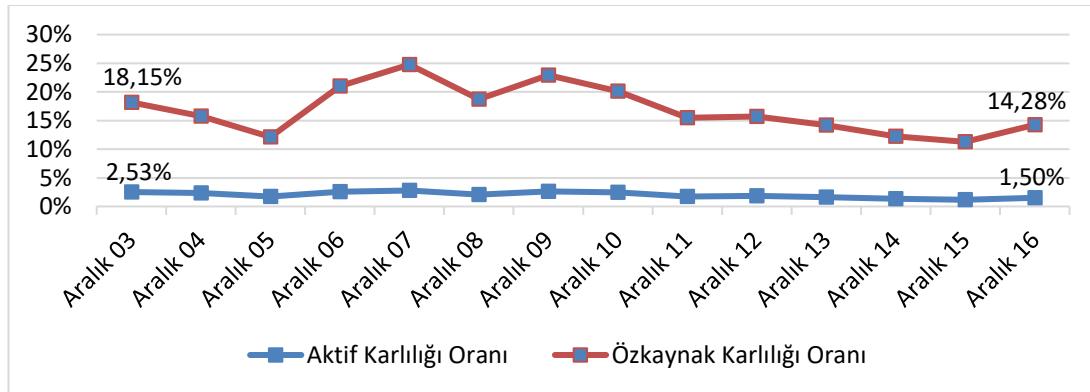
Grafik 17: Türk Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelir ve Faiz Dışı Gider Oranları (2004-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

2003-2016 döneminde, Türk bankacılık sektörünün ortalama Aktif Kârlılığı ve ortalama Özkaynak Kârlılığı Oranları'nın değişimi aşağıdaki Grafik 18'de verilmektedir. Dönem net kârının (zararının) ortalama toplam aktiflere ve ortalama özkaynaklara bölünmesi suretiyle hesaplanan Aktif ve Özkaynak Kârlılığı Oranları'nın ilgili dönem sonlarındaki değişimleri incelendiğinde; söz konusu oranlardaki artış ve azalışların birbirini izleyen dönem sonları itibarıyla aynı yönlerde, fakat farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte, 2003 ve 2016 yılsonları itibarıyla kıyaslama yapıldığında, Özkaynak Kârlılığı Oranı'nın %18,15'ten %14,28'e, Aktif Kârlılığı Oranı'nın ise %2,53'ten %1,5'e gerilediği görülmektedir (Grafik 18).

Grafik 18: Türk Bankacılık Sektörü Kârlılık Göstergeleri (2003-2016)

Kaynak: BDDK'nın internet sitesindeki "İnteraktif Aylık Bülten" programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılmıştır.

4.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK ÖNEME SAHİP BANKALAR VE NEDEN OLABİLECEKLERİ KAMUSAL MALİYET

4.3.1. Türk Bankacılık Sektörü İçin Kullanılabilecek Sistemik Önem Kriterleri ve Sistemik Öneme Sahip Bankalar

Sistemik riskin ölçülüp yönetilmesi amacıyla, uygulamada sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar belirlenmeye çalışılmakta olup bu kapsamda; finansal kuruluşlar için sistemik önem kriterlerinin belirlenmesi ve neden oldukları sistemik etkilerin ölçülmesi şeklinde iki yaklaşım bulunmaktadır²⁰. Türk bankacılık sektöründeki sistemik öneme sahip bankalar, daha kolay ve yaygın bir uygulama olan “sistemik önem kriterlerinin belirlenmesi” yaklaşımı kullanılarak tespit edilebilir. Bu amaçla, literatürde ve uygulamada öne çıkan “büyüklük”, “karşılıklı bağlantılılık”, “ikame edilebilirlik” ve “karmaşıklık” gibi kriterler dikkate alınabilir. Bununla birlikte, sistemik önem kriterleri belirlenirken Türk bankacılık sektörünün özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bir önceki bölümde temel özellikleri belirtilen Türk bankacılık sektörü, gelişmiş ülkelerdeki bankacılıktan belirli noktalarda farklılaşmaktadır. Örneğin, AB ve ABD’de küresel ölçekte faaliyet gösteren birçok büyük ölçekli banka mevcut iken, Türkiye’de bankacılık sektörü, faaliyetlerini daha ziyade Türkiye’de yoğunlaştırmış yerli bankalar ile küresel ölçekte faaliyet gösteren yabancı bankaların Türkiye’de sahip oldukları bankalardan oluşmaktadır.

Ayrıca, AB ve ABD’deki bankalar ile kıyaslandığında, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar göreceli olarak daha basit finansal ürün ve hizmetler sunmakta, buna bağlı olarak bilanço yapılarının da daha basit, saydam ve anlaşılır nitelikte olduğu görülmektedir. Bu nedenle, “karmaşıklık” kriterinin içinde bulunulan dönem itibarıyla Türk bankacılık sektöründe yer alan bankaların sistemik önem derecelerinin tespitinde dikkate alınmayabileceği düşünülmektedir.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “2.2.1.2. Sistemik Öneme Sahip Finansal Kuruluşların Belirlenmesi” başlıklı bölümü.

Türk bankacılık sektörü için “büyüklük”, “ikame edilebilirlik” ve “karşılıklı bağlantılılık” kriterlerinin tespit edilmesine yönelik olarak; hem Türk bankacılık sektörünün temel özellikleri hem de literatürde yer alan çalışmalardaki (Örneğin; FSB, IMF ve BIS (2009), Thomson (2009), BCBS (a) (2011) öneriler dikkate alınarak çeşitli göstergeler belirlenebilir. Aşağıdaki Tablo 5’de; Türk bankacılık sektöründeki sistemik öneme sahip bankaların belirlenmesinde kullanılabilecek bazı kriterler ve bu kriterler kapsamında dikkate alınabileceği düşünülen muhtemel göstergeler belirtilmektedir²¹. Belirtilen kriter ve göstergeler bazında Tablo 5’de ayrıca, söz konusu göstergelerin her bir banka için ve sektör payı şeklinde hesaplanan değerlerinin, çeşitli sektör payı büyüklüklerine göre dağılımı da verilmektedir.

“Büyüklük” kriteri için; bir bankanın genel faaliyet hacmini yansıttığı düşünülen “aktif büyüklüğü” ve “bilanço dışı kalemler büyüklüğü”nün gösterge olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. “Aktif büyüklüğü”, bankanın bir yandan varlık ve alacakları toplamının diğer yandan da özkaynak ve yükümlülükleri toplamının ölçüsü olması nedeniyle faaliyet hacminin önemli bir göstergesidir. Gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler kalemlerinin toplamından oluşan “bilanço dışı kalemler büyüklüğü” ise bankanın faaliyet hacminin başka bir önemli göstergesidir.

“İkame edilebilirlik” kriteri kapsamında, banka başarısızlığı durumunda kısa süre içerisinde başka banka ya da bankalarca devir alınamayacak nitelikte oldukları düşünülen; “nakdi krediler”, “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler”, “menkul değerler cüzdanı”, “türev işlemler” ve “emanet ve rehinli kıymetler” kalemlerinin büyüklükleri dikkate alınabilir. Banka bazındaki bilgilere ulaşılamaması, dolayısıyla bankaların sektör paylarının hesaplanamaması nedeniyle Tablo 5’de yer verilmeyen

²¹ Tablo 5’de yer alan kriter ve göstergeler, Türk bankacılık sektöründe sistemik öneme sahip bankaların varlığına ilişkin genel bir belirleme yapmak amacına yönelik olup bu nitelikteki bankaların nihai olarak belirlenmesinde farklı ve daha ayrıntılı kriter ve göstergelerin kullanılması mümkündür. Nitekim, BDDK tarafından sistemik önemli bankaların belirlenmesi amacıyla hazırlanan ve 23 Şubat 2016 tarih ve 29633 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Sistemik Önemli Bankalar Hakkında Yönetmelik”te Tablo 5’de belirtilenler ile aynı ve farklı nitelikte kriter ve göstergelere yer verildiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160223.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160223.htm>

“banka çekleri”, “kredi kartları”, “banka kartları”, “EFT” ve “takas” gibi ödemeler sistemi araçlarının adet ve hacimlerinin de “ikame edilebilirlik” kriteri kapsamında gösterge olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Sözü edilen bilanço kalemleri ile ödeme sistemi araçlarının kısa süre içerisinde başka bankalarca devir alınamamaları kredi ve ödeme kanallarında aksaklıklara neden olacak, bu durum ise finansal istikrar ve reel ekonomi açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

“Karşılıklı bağlantılılık” kriteri kapsamında ise, banka başarısızlığı durumunda bankacılık sektöründeki diğer bankaların olumsuz etkilenmesine neden olabilecek nitelikteki; “yurt içi bankalara borçlar” kaleminin kullanılabileceği düşünülmektedir. Tablo 5’de belirtilen “yurt içi bankalara borçlar” kalemine ilişkin hesaplamalar yapılırken; “bankalar mevduatı”, “bankalardan kullanılan krediler” ve “para piyasalarında bankalardan alınan borçlar” kalemlerinin toplamı dikkate alınmıştır. Bir bankanın diğer bankalara olan borçları toplamının önemli bir bölümünü oluşturduğu düşünülen söz konusu kalemlerin dışında; “bankanın diğer bankalarca satın alınan borç senetleri” ve “bankanın türev sözleşmeler nedeniyle diğer bankalara olan borçları” gibi kalemlerin de “karşılıklı bağlantılılık” kriteri kapsamında gösterge olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türk bankacılık sektöründe yer alan 51 adet bankadan, sistemik önem göstergelerinin tamamında (8 adet gösterge) sektör payı; “%1”e eşit veya üzerinde olan banka sayısı “8” adet, “%3”e eşit veya üzerinde olan banka sayısı “6” adet ve “%5”e eşit veya üzerinde olan banka sayısı “3” adet olup bütün kriterlerde sektör payı “%10”a eşit veya üzerinde olan banka bulunmamaktadır.

Sistemik önem göstergelerinin en az yarısında (4 adet gösterge) sektör payı; “%1”e eşit veya üzerinde olan banka sayısı “17” adet, “%3”e eşit veya üzerinde olan banka sayısı “10” adet, “%7”ye eşit veya üzerinde olan banka sayısı “7” adet ve “%10”a eşit veya üzerinde olan banka sayısı ise “3” adettir.

Tablo 5: Türk Bankacılık Sektöründeki Bankalar İçin Kullanılabilecek Muhtemel Sistemik Önem Kriterleri (Aralık 2016)

	Sektör Payı Büyüklüğüne Göre Banka Sayıları*						
Kriterler /Göstergeler (Sektör Payı Olarak)	$\geq\%1$	$\geq\%2$	$\geq\%3$	$\geq\%4$	$\geq\%5$	$\geq\%7$	$\geq\%10$
Büyüklik							
Aktif Büyüklüğü	16	11	9	7	7	7	3
Bilanço Dışı Kalemler	16	13	10	9	6	4	3
İkame Edilebilirlik							
Nakdi Krediler	16	11	11	7	7	7	3
Gayrinakdi Krediler	15	12	9	8	8	7	3
Menkul Değ. Cüzdanı	13	9	9	7	7	6	4
Türev İşlemler	17	12	10	7	6	4	3
Emanet ve Reh. Kıymetler	16	13	12	9	8	5	3
Karşılıklı Bağlantılılık							
Yurt İçi Bankalara Borçlar	14	9	7	7	7	4	3
8 Adet Gösterge	8	6	6	4	3	0	0
4 Adet Gösterge	17	10	10	7	7	7	3

Kaynak: BDDK (<http://www.bddk.org.tr/>), TBB (<http://www.tbb.org.tr/>) ve TKBB'nin (<http://www.tkbb.org.tr/>) internet sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

(*) 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türk bankacılık sektöründe toplam 51 adet banka mevcuttur.

Ayrıntılı bilgi için bkz.:

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kuruluslar/Bankalar/Bankalar.aspx>

Dikkate alınan kriter, gösterge, gösterge ağırlığı ve eşik değerlere göre farklı sonuçlar elde etmek mümkün olmakla birlikte, Türk bankacılık sektöründe Tablo 5’de belirtilen göstergeler dikkate alındığında, başarısız olmaları durumunda önemli sistemik etkiler doğuracak “7” ile “10” adet arasında banka olabileceği görülmektedir.

Diğer taraftan, bankaları sistemik önemi olan ve olmayan şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmak yerine, her bir bankanın sistemik önem derecesi ayrı ayrı belirlenerek bankaların sistemik önemleri bakımından ikiden fazla gruba da ayrılabilceği düşünülmektedir. Örneğin bankalar, sistemik önem derecesi “çok yüksek”, “yüksek”, “orta”, “düşük” ve “çok düşük” gibi sınıflara ayrılabilirler. Böylece, sistemik önem derecesine göre farklılaşan bankalara farklı politikalar uygulanması mümkün olacaktır. Ancak, zaman içerisinde hem sistemik önem kriterleri hem de bankaların sistemik önem dereceleri değişebilir olduğu için, sistemik öneme sahip bankaların belirlenme çalışmasının uygun aralıklarla gözden geçirilmesi gerekir.

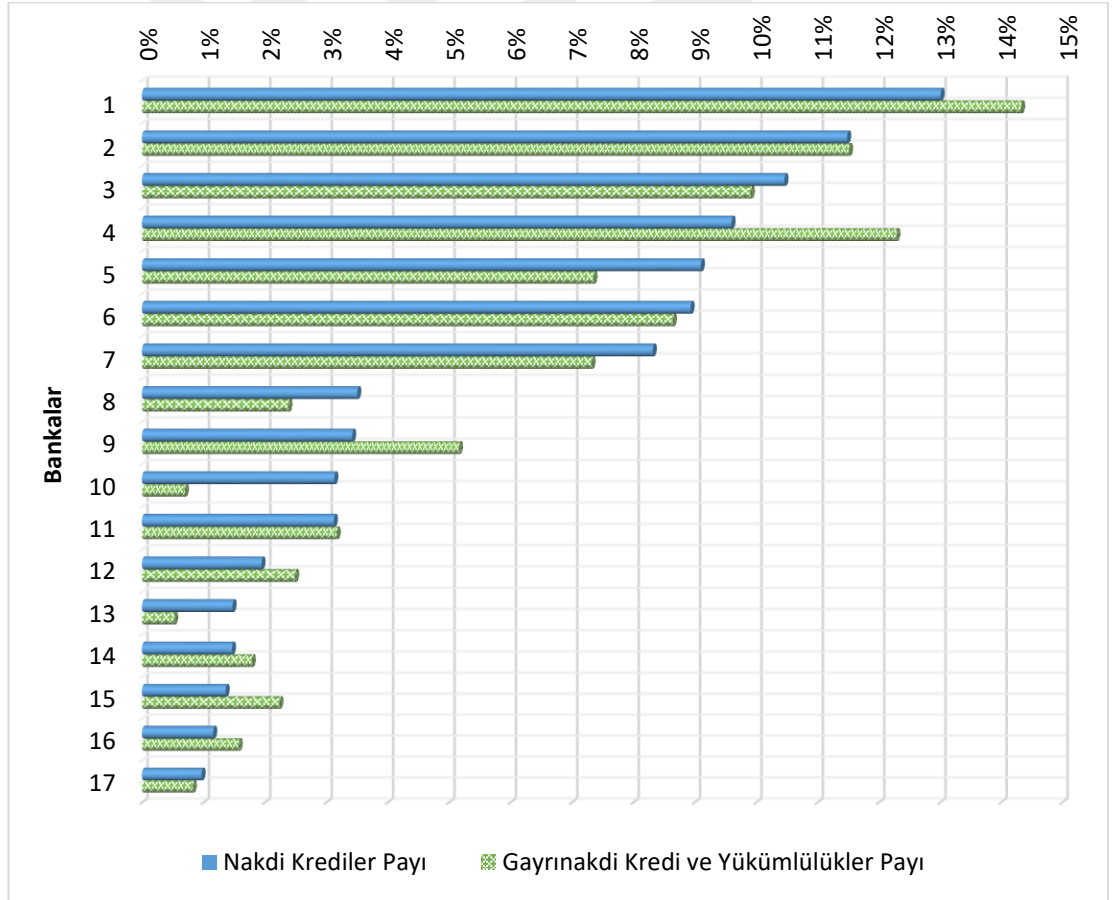
4.3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Öneme Sahip Banka Başarısızlıklarının Neden Olabileceği Kamusal Maliyet

Sistemik öneme sahip banka başarısızlıklarının neden olabileceği kamusal maliyetler; reel ekonomik maliyetler ile bu maliyetleri ve bankacılık sektörü üzerinde ortaya çıkabilecek muhtelif olumsuz etkileri sınırlandırmak için devlet tarafından bankalara mali yardım sağlanması sonucu ortaya çıkan kamusal finansal maliyettir.

Sistemik önemli bankaların ekonomideki finansal aracılık hizmetlerinin önemli bir bölümünü gerçekleştiriyor olmaları, söz konusu bankaların başarısız olup faaliyet izinlerinin iptal edilmesi durumunda toplam finansal hizmet arzında kısa süre içerisinde ikame edilemeyecek büyüklükte azalmalara yol açabilir. Özellikle, kredi tahsis ve kullandırım işlemlerinin kısa süre içerisinde başka bankalarca devir alınıp yerine getirilememesinin, ekonomideki kredi hacminde önemli bir azalmaya dolayısıyla ekonomik faaliyetlerde daralmaya neden olabilir.

Aşağıdaki Grafik 19’da, Türk bankacılık sektöründeki bankaların 2016 yıl sonu itibarıyla mevcut nakdi ve gayrinakdi kredi tutarlarının toplam nakdi ve gayrinakdi krediler içindeki payları, nakdi kredi payı en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmış şekilde verilmektedir. Grafik 19’dan görüleceği üzere, 31.12.2016 tarihi itibarıyla nakdi kredilerinin toplam nakdi krediler içerisindeki payı %8 ve üzerinde olan 7 adet banka mevcut olup bu bankaların gayrinakdi kredilerinin toplam gayrinakdi krediler içindeki payları ise %7’nin üzerindedir. Söz konusu veriler Türk bankacılık sektöründe yüksek kredi hacmine sahip bankaların başarısız olmaları durumunda ekonomide yaşanabilecek kredi daralmasının hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Grafik 19: Türk Bankacılık Sektöründe Bankaların Nakdi ve Gayrinakdi Kredi Payları (31.12.2016)

Kaynak: BDDK’nın internet sitesinde (<http://www.bddk.org.tr/>) yer alan bankalara ait bağımsız denetim raporları ile “İnteraktif Aylık Bülten” programından (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>) elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır

Banka başarısızlıklarına devlet tarafından müdahale edilmesi sonucunda ortaya çıkan kamusal finansal maliyetin büyüklüğü ise birçok faktöre bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, finansal yapısı sağlam olduğu halde yaşadığı geçici likidite sorunları nedeniyle bir bankaya yapılan likidite yardımı ile zarar nedeniyle sermayesi tükenen ya da azalan bir bankaya yapılan sermaye yardımının neden olacağı kamusal maliyet tutarları birbirinden farklı olmaktadır. Devlet tarafından likidite yardımı olarak aktarılan kaynağın zaman içerisinde geri tahsil edilebilirliği, bankaya sermaye olarak ya da banka zararını karşılamak için aktarılan kaynaktan genellikle daha yüksek olmaktadır.

Devlet tarafından mali yardımda bulunulan sorunlu bankanın finansal yapısının hangi ölçüde bozulduğu, aktarılan kaynağın tutarını ve geri tahsil kabiliyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, bankanın varlık ve alacaklarının yükümlülüklerini karşılama oranı düştükçe, aktarılan kaynağın ve kamusal maliyetin büyüklüğü artacaktır. Kredilerin tahsil edilebilirliği ile menkul kıymetlerin, iştiraklerin ve gayrimenkullerin değerleri ile satılabilirlikleri arttıkça banka yükümlülüklerinin karşılanma oranı artacak, böylece kamusal finansal maliyet düşecektir.

Sistemik öneme sahip bankaların belirlenmesinde kullanılan en önemli göstergelerden biri olan banka ölçeği (banka büyüklüğü ya da bankanın sağladığı finansal hizmetlerinin hacmi), sorunlu bankalara devlet müdahalesinin neden olduğu kamusal maliyetin büyüklüğünü etkileyen bir başka faktördür. Banka varlık ve alacaklarının, banka yükümlülüklerini karşılama oranları aynı olsa bile, sorunlu hale gelmiş iki bankadan ölçeği büyük olanın kamusal maliyeti daha yüksek olacaktır. Bu nedenle, özellikle sistemik öneme sahip büyük ölçekli banka başarısızlıklarında sağlanan mali yardımlar, hem doğurduğu kamusal finansal maliyetin büyüklüğü hem de neden olduğu ahlaki tehlike nedeniyle tartışma konusu olmaktadır.

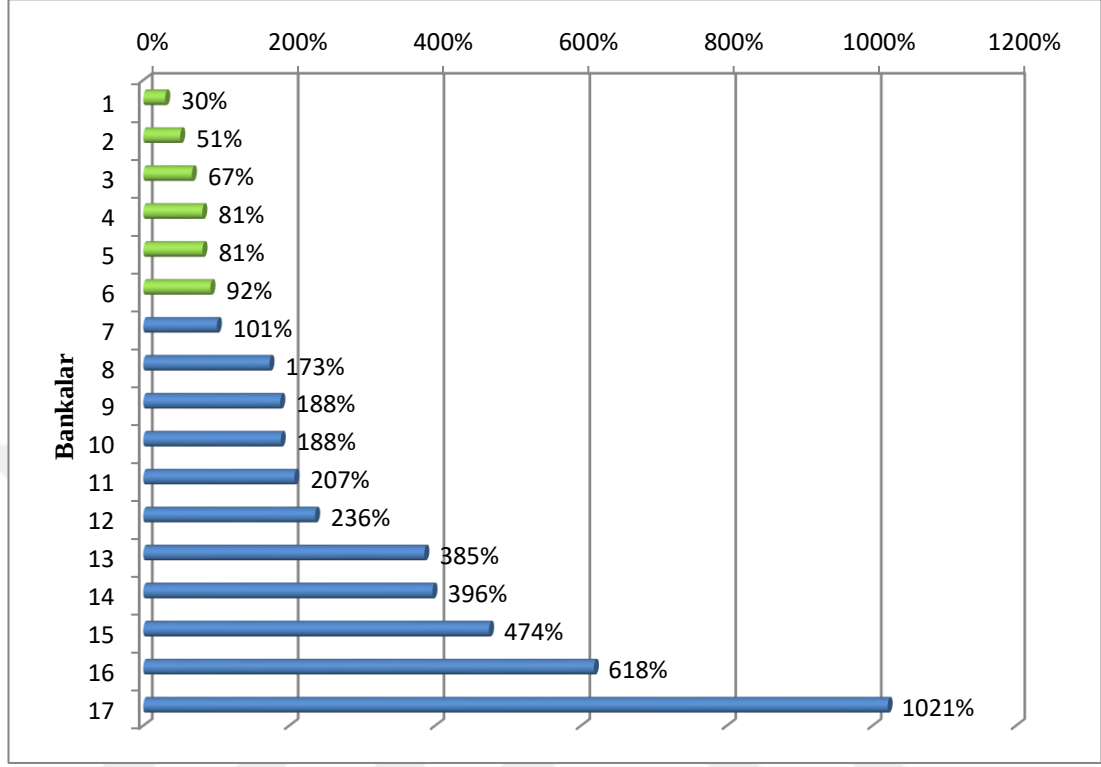
“Mevduat” kalemi, mevduat kabul eden bankaların en önemli yükümlülük kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Mevduat sigorta sisteminin bulunduğu ve mevduat sigorta rezervinin oluşturulduğu ülkelerde, banka başarısızlığı nedeniyle ortaya çıkan finansal maliyetin tamamının veya bir kısmının mevduat sigorta rezervinden karşılanacağı düşünülebilir. Ancak, sistemik öneme sahip büyük ölçekli bir banka başarısızlığı veya sistemik bir bankacılık krizi durumlarında, mevduat sigorta fonu rezervi sigortalı mevduat tutarlarını ödemede yetersiz kalabilir. Örneğin, Türkiye’de mevduat sigorta kurumu olan TMSF’nin 2016 yıl sonu itibarıyla sahip olduğu mevduat sigortacılığı rezerv tutarı, bazı bankaların sigortalı mevduat tutarlarının altında kalmaktadır.

Aşağıdaki Grafik 20’de, mevduat sigorta rezervinin banka bazındaki sigortalı mevduat tutarlarını hangi oranda karşıladığı görülmektedir. 31.12.2016 tarihi itibarıyla sigortalı mevduat tutarı en yüksek olan 17 adet bankanın²² dikkate alındığı söz konusu grafikte, mevduat sigortası rezerv tutarının sigortalı mevduat tutarı en yüksek olan 6 adet banka için %100’ün altında kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan, 31.12.2016 tarihi itibarıyla mevduat sigortacılığı rezervinin sigortalı mevduat ve katılım fonuna oranı %6,6, toplam mevduat ve katılım fonuna oranı ise %1,69’dur.

Sorunlu hale gelen bankaların devlet tarafından kurtarıldığı ya da bütün yükümlülüklerinin garanti edildiği durumlarda, sigortalı mevduatın tamamı mevduat sigortası rezervinden karşılanabilir olsa dahi, ilave kamusal finansal maliyet ortaya çıkabilmektedir. İflas etmekten kurtarılan ya da bütün yükümlülükleri garanti edilen bankanın zarar tutarı yüksek ise devlet, sigorta kapsamı dışında kalan yükümlülükler için kaynak aktarmak zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle, özellikle sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalarda yüksek meblağlara ulaşan yükümlülükler, önemli bütçesel sorunlara yol açacak potansiyele sahiptir.

²² Hesaplanan oranların, 18. sıradan itibaren önemli ölçüde yükselmeye başlaması nedeniyle, gösterimde kolaylık sağlamak için ilk 17 sıradaki bankalara ait oranlar Grafik 20’de verilmiştir.

Grafik 20: “Mevduat Sigorta Rezervi/Sigortalı Mevduat” Oranları (31.12.2016)*

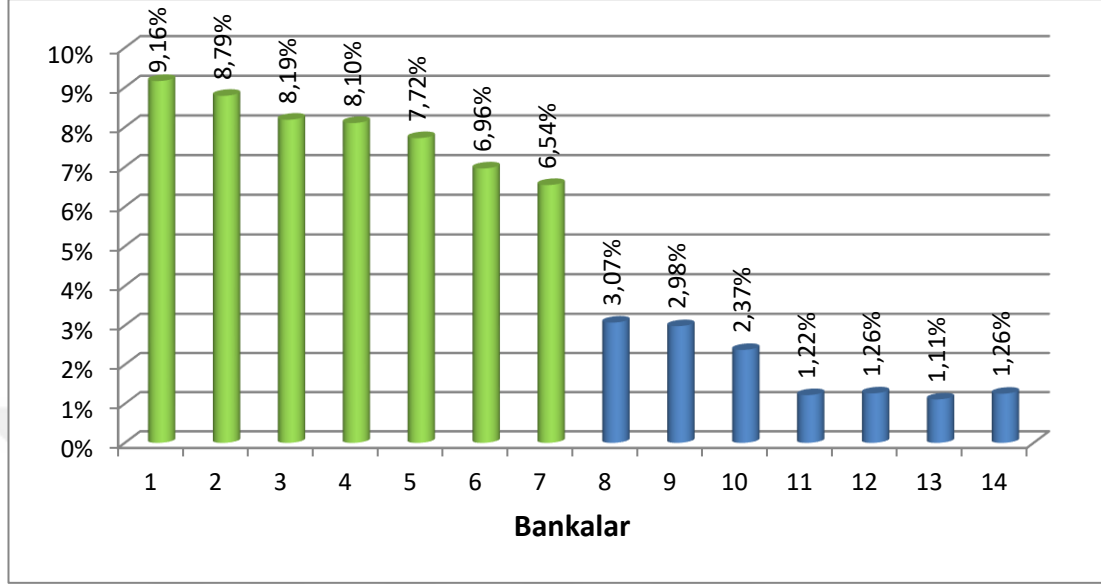
Kaynak: BDDK (<http://www.bddk.org.tr/>), TBB (<http://www.tbb.org.tr/>) ve TKBB'nin (<http://www.tkbb.org.tr/>) internet sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(*) 31.12.2016 tarihi itibarıyla TMSF'nin sahip olduğu mevduat sigortası rezerv tutarı 24.610 milyon TL olup aynı tarih itibarıyla mevduat sigortacılığı rezervinin sigortalı mevduat ve katılım fonuna oranı %6,60, toplam mevduat ve katılım fonuna oranı ise %1,69'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: TMSF (2016:80).

2016 yıl sonu itibarıyla Türk bankacılık sektöründeki bankaların sigorta kapsamında olmayan yükümlülüklerinin GSYİH'ye oranları, en yüksekten düşüğe doğru aşağıdaki Grafik 21'de gösterilmiştir²³. Grafik 21'de; sigorta kapsamında olmayan yükümlülük tutarının GSYİH'ye oranı %6'nın üzerinde olan 7 adet banka bulunduğu ve bu bankaların kendilerini takip eden bankalardan belirgin bir şekilde ayrıştığı görülmektedir.

²³ Gösterimde kolaylık sağlamak amacıyla, %1'in altındaki oranlara Grafik 21'de yer verilmemiştir.

Grafik 21: “Sigorta Kapsamında Olmayan Yükümlülükler/GSYİH” Oranları (31.12.2016)

Kaynak: BDDK (<http://www.bddk.org.tr/>), TBB (<http://www.tbb.org.tr/>), TKBB (<http://www.tkbb.org.tr/>) ve TÜİK'in (www.tuik.gov.tr/) internet sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 21’de verilen oranlar, başta sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalar olmak üzere, bankalara ait bütün yükümlülüklerin devlet tarafından garanti edilmesi durumunda maruz kalınabilecek potansiyel finansal maliyetlerin yüksekliğinin görülebilmesi bakımından önemlidir. Nitekim, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi TMSF’ye devredilen bankalara yapılabilecek mali yardımın tutarı, ilgili bankanın sigorta kapsamındaki mevduat ve katılım fonu tutarı ile sınırlandırılmış olmakla birlikte²⁴; 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevli Hakkında Kanun kapsamında oluşturulan Finansal İstikrar Komitesi’nce, finansal sistemin bütününe sirayet edebilecek nitelikte olumsuz gelişmelerin olduğunun tespit edilmesi durumunda, Bakanlar Kurulu kararı ile bankacılık sektörüne yönelik ilave devlet garanti ya da garantilerinin verilmesi mümkündür²⁵.

²⁴ Bkz.: 01.11.2005 tarih ve 25983 sayılı (mükerrer) Resmi Gazete’de yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde:107.

²⁵ Bkz.: 20.12.1994 tarih ve 22147 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevli Hakkında Kanun, Ek Madde:4.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİSTEMİK RİSK VERGİSİ ÖNERİSİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE İFLAS İÇİN ÇOK BÜYÜK ALGISI VE AHLAKİ TEHLİKENİN VARLIĞINA YÖNELİK AMPİRİK ANALİZ

Büyük ölçekli bankaların daha kolay ve düşük maliyetle yabancı kaynak bulabilmelerine ve daha fazla risk almalarına zemin hazırladığı, böylece sistemik riske ve ahlaki tehlikeye neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmekte olan “iflas için çok büyük algısı”nın finansal sistemde var olması, sistemik riskin azaltılması, ahlaki tehlikenin ve negatif dışsallıkların önlenmesi amacıyla uygulanacak sistemik risk vergisi için önemli bir gerekçe oluşturmaktadır.

Türk bankacılık sektöründe büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olup olmadığı ve bunun neticesinde bir “ahlaki tehlike” sorununun yaşanıp yaşanmadığının belirlenmesi, Türkiye’de sistemik risk vergisinin uygulanıp uygulanmayacağı veya nasıl uygulanacağı konusundaki tartışmalara katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, çalışmanın izleyen bölümlerinde;

- 1) Türk bankacılık sektöründeki bankaların ölçek büyüklükleri ile mevduata verdikleri faiz oranları arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı; yani ölçek büyüklükleri arttıkça bankaların daha düşük maliyetle mevduat toplayıp toplamadıkları,
- 2) Türk bankacılık sektöründeki bankaların ölçek büyüklükleri ile risk alma politikaları arasında bir ilişki olup olmadığı; yani ölçek büyüklükleri arttıkça bankaların risk düzeylerinin artıp atmadığı

sorularının cevapları aranacaktır. Ölçek büyüklükleri arttıkça bankaların daha düşük maliyetle mevduat topluyor olmaları mudiler nezdinde “iflas için çok büyük algısı”nın var olduğu, risk düzeylerinin artması ise banka hissedar ve/veya

yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın var olduğu ve ahlaki tehlikenin yaşandığı görüşlerini destekleyecektir.

5.1.1. Araştırma Yöntemine İlişkin Açıklamalar

Çalışmada, Türk bankacılık sektöründe ölçek büyüklüğü ile mevduat faiz oranı arasındaki ilişki ve ölçek büyüklüğü ile risk alma politikası arasındaki ilişki panel veriye dayalı “çoklu doğrusal regresyon analizi” yöntemiyle araştırılacaktır. Söz konusu yöntem, bağımlı değişkenler üzerinde ölçek büyüklüğü dışındaki diğer çeşitli faktörlerin (Örneğin risk ve özkaynak düzeyi, mevduatın özellikleri, aktif yapısı ve makroekonomik değişkenler gibi) etkilerinin de ortaya konulabilmesi ve böylece analiz sonuçlarının daha kapsamlı ve faydalı hale getirilebilmesi amacıyla tercih edilmiştir. Kullanılacak olan analiz yöntemine ilişkin temel kavram ve konulara aşağıda yer verilecektir.

5.1.1.1 Regresyon Analizi

Kelime anlamı “ekonomik ölçüm” olan “ekonometri”, ekonomik teori, ekonomik istatistikler, matematiksel ekonomi ve matematiksel istatistiğin bir karışımı olarak değerlendirilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:1-2). Regresyon analizi ekonometrinin temel araçlarından biri olup bu analizde bir değişkenin (bağımlı değişken) diğer değişken ya da değişkenlerle (bağımsız değişken/değişkenler) olan ilişkisi ortaya konularak bağımlı değişkene yönelik genel bir tahmin yapılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, regresyon analizi, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi kurmamaktadır. Nedensellik ilişkisi ekonometrinin dışında, ekonomik teoriye ya da başka alanlara dayandırılmalıdır (Tarı, 2014:15).

Regresyon analizindeki modeller, modelde kullanılan bağımsız değişken sayısına göre ikiye ayrılmaktadır. Tek bir bağımsız değişkenin olduğu regresyon modellerine tek değişkenli (basit) regresyon modeli ismi verilirken, bağımsız değişken sayısının iki veya daha fazla olduğu modellere ise çoklu regresyon modeli denilmektedir (Bowerman v.d., 2013). Ancak, regresyon analizinde çok sayıda

bağımsız değişken kullanılması serbestlik derecesini düşürerek analiz sonuçlarının güvenilirliğini azaltmaktadır (Gujarati ve Porter, 2009:598). Bu nedenle, regresyon modellerinde değişken belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, regresyon modelleri doğrusal regresyon modeli ve doğrusal olmayan regresyon modeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Parametrelerin doğrusal olduğu durumda, regresyon modelinin doğrusal olduğu kabul edilmektedir. Değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkinin doğrusal olmaması ise, regresyon modelinin doğrusallığını etkilememektedir. Doğrusal ve çoklu bir regresyon modeli aşağıdaki şekilde ifade edilebilmekte olup (Gujarati ve Porter, 2009:38-39), bu çalışmada panel veri kullanılarak çoklu doğrusal regresyon analizi yapılacaktır.

$$Y = \alpha_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + e$$

Yukarıdaki modelde yer alan terimlerin anlamları aşağıda belirtilmiştir.

Y: Bağımlı Değişken

X₁: Birinci bağımsız değişken

X₂: İkinci bağımsız değişken

α_0 : Sabit parametre (X₁ ve X₂ sıfıra eşit olduğunda Y'nin ortalama değerini vermektedir)

β_1 ve β_2 : Birinci ve ikinci parametreler (Kısmi regresyon katsayıları ya da kısmi eğim katsayıları da denilmektedir)

e: Hata terimi

5.1.1.2. Panel Veri Analizi

5.1.1.2.1. Panel Veri ve Özellikleri

Panel veri; ülkeler, bölgeler, şehirler, firmalar ve bireyler gibi yatay kesit birimlere ait verilerin belirli bir dönem içerisinde gözlemlenmesi ya da bir araya getirilmesi sonucu elde edilmektedir. Başka bir ifadeyle panel veri, yatay kesit veriler

ile zaman serisi verilerinin bir araya getirilmesi sonucu elde edilmektedir. Ekonomik ilişkilerin panel veri kullanılarak oluşturulan regresyon modelleri yardımıyla tahmin edilmesi yöntemine ise “panel veri analizi” denilmektedir (Tatoğlu, 2012:3-4).

Panel veri “mikro” (kısa) ve “makro” (uzun) panel şeklinde sınıflandırılmaktadır. “Mikro panel”; verinin toplandığı birim sayısının (N) fazla, dönem uzunluğunun (T) kısa olduğu panel veri olarak tanımlanmakta iken, birim sayısının (N) fazla olmadığı, ancak gözlem zamanının uzun olduğu panel veriler ise “makro panel” olarak adlandırılmaktadır (Baltagi, 2013:1). Panel veri ayrıca, birimlere ait verilerin gözlenen tüm zamanlar boyunca tam olup olmamasına göre de bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Birimlere ait verilerin gözlenen tüm zamanlar boyunca tam olduğu veri “dengeli panel veri” olarak adlandırılmakta iken, bazı birimlere ait bazı zaman verilerinde eksiklik olması durumunda “dengesiz panel veri” söz konusu olmaktadır. Panel veri modeli aşağıdaki gibi yazılabilmektedir (Tatoğlu, 2012:4-5).

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T$$

Y: Bağımlı değişken

α : Sabit parametre

β_k : Eğim parametreleri

X_k : Bağımsız değişkenler

u : Hata terimi

it : Birim ve zaman alt indileri

Ekonometrik analizlerde panel veri kullanmanın çeşitli fayda ve kısıtlamaları bulunmaktadır. Panel veri kullanımının sağladığı bazı faydalar aşağıda belirtilmiştir (Baltagi, 2013:6-8).

1) Panel veri; birimlere göre değişen fakat zamana göre sabit olan değişkenler ile birimlere göre sabit olup zamana göre değişen değişkenlerin modele dahil edilerek kontrol edilebilmelerine imkân sağlamaktadır. Ayrıca, panel veri modellerinde gözlenemeyen bireysel ve dönemsel etkiler modele dahil edilebilmektedir. Oysaki, birim özelliklerini yansıtan değişkenler (Örneğin; renk,

cinsiyet vs.) zaman serisi veri analizinde, zaman özelliklerini yansıtan değişkenler ise (Örneğin; kriz, savaş vs.) yatay kesit veri analizinde modele dahil edilememektedir.

2) Panel veri, daha fazla bilgi ve değişkenlik içermekte, daha fazla serbestlik derecesiyle çalışma imkânı sağlamakta ve çoklu doğrusal bağlantı problemini azaltmaktadır.

3) Panel veri, daha karmaşık davranışsal modellerin kurulup test edilmesine zaman serisi ve yatay kesit verilerden daha fazla imkân vermektedir.

Yatay kesit ve zaman serisi verilerine kıyasla çeşitli avantajlara sahip olan panel veri setlerinin oluşturulmasında problemler yaşanabilmektedir. Panel veriler birden fazla birim ve birden fazla dönem verilerini içerdiğinden, veri setinin tamamlanması zor olabilmektedir (Baltagi, 2013: 8).

5.1.1.2.2.Panel Veri Modelleri

Panel veri modellerinin¹ (ya da panel veri regresyon modellerinin) gözlenemeyen ya da modele dahil edilmeyen birim ve zaman etkilerinin varlığı panel veri modelinin seçiminde önemli bir rol oynamaktadır. “Birim etki”; birimlerin özelliklerini yansıtan ve birimlere göre değişen, ancak zamana göre sabit olan değişkenlerdir. Zaman özelliklerini yansıtan ve zaman göre değişen, ancak birimlere göre sabit olan değişkenler ise “zaman etki” olarak adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2012:5).

Panel veri modelleri, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almalarına bağlı olarak “klasik model”, “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, parametrelerin sadece birim veya zamana ya da hem birim hem de zamana göre değer almalarına bağlı olarak da, “tek yönlü panel veri modeli” ve “iki yönlü panel veri modeli” ayrımı yapılmaktadır.

¹ Çalışmada adı geçen panel veri modellerinden kastedilen, parametreleri doğrusal olan doğrusal panel veri modelleridir.

5.1.1.2.2.1. Klasik Model

Havuzlanmış en küçük kareler yöntemi² veya sabit katsayılar modeli olarak da adlandırılan klasik modelde bütün gözlemlerin homojen olduğu düşünüldüğünden, gözlemler tek bir havuzda toplanarak tahmin yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gözlemlenen birimler ve dönemler arasında bir farklılığın bulunmadığı (Gujarati ve Porter, 2009:38-39) ya da gözlenemeyen birim ve/veya zaman etkilerinin olmadığı varsayılmaktadır. Klasik model, sabit ve eğim parametrelerinin birimlere ve/veya zamana göre farklılaşmadığı, sabit olduğu modeldir.

5.1.1.2.2.2. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modelinde birim ve zaman özelliklerini yansıtan ancak modele dahil edilmeyen değişkenlere ait etkiler, birimler ve dönemler bazında sabit parametrede yansıtılmaktadır. Böylece, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiler daha iyi ortaya konulmuş olmaktadır (Vergil ve Yıldırım, 2006:9). Bu modelde, modele dahil edilmeyen birim ve zaman etkilerinin bağımlı değişkeni etkilediği varsayılmaktadır. Modele sabit etkiler modeli denilmesinin nedeni; birimlere ve zamana göre değişen sabit parametrelerin değişmemesidir. Kukla değişkenlerin kullanıldığı sabit etkiler modelinde serbestlik derecesinin düşmesi, anlamlı istatistiksel analiz yapmayı zorlaştırmaktadır (Tarı, 2014:488).

5.1.1.2.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli

Tesadüfi etkiler modelinde verilerin büyük bir ana kütleden çekildiği, sabit parametrenin bütün birim veya dönemler için ortak bir değişken olduğu, birimler ve/veya dönemlere ilişkin farklılıkların da tesadüfi olduğu ve hata teriminde yansıtıldığı varsayılmaktadır. Bu durumda hata terimi, birim ve /veya zamana özgü hata terimi ile zaman ve birime ait ortak hata terimlerinin bir bileşeni olmaktadır (Tatoğlu, 2012:103-104).

² En Küçük Kareler Yöntemi, regresyon analizinde kullanılan yöntemlerden biri olup bu yöntemde örneklem regresyon fonksiyonu doğrusu (SRF), gözlemlerin bu doğruya olan uzaklıklarının kareleri toplamı minimum olacak şekilde belirlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gujarati ve Porter (2009:55-61).

Tesadüfî etkiler modelinde, sabit etkiler modelindeki parametre sayısının fazla olmasından kaynaklanan serbestlik derecesi problemi yaşanmamaktadır (Baltagi, 2013:20). Ayrıca, sabit etkiler modelinde modele dahil edilemeyen birim ve zaman özelliklerini yansıtan değişkenler (birim ve zaman değişmezi değişkenleri) modele ilave edilebilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:596-598).

5.1.1.2.3. Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri Arasında Karar Vermek İçin Kullanılan Testler

Yukarıda belirtildiği üzere³ panel veri modelleri hem parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almalarına bağlı olarak “klasik model”, “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfî etkiler modeli” şeklinde sınıflandırılmakta, hem de parametrelerin sadece birim veya zamana ya da hem birim hem de zamana göre değer almalarına bağlı olarak “tek yönlü birim etkileri panel veri modeli”, “tek yönlü zaman etkileri panel veri modeli” ve “iki yönlü panel veri modeli” şeklinde ayrıma tabi tutulmaktadır. Ayrıca her bir model, farklı yöntemlerle tahmin edilebilmektedir.

Panel veri modeli tahmininin güvenilir ve sağlıklı olabilmesi için uygun panel veri modelinin belirlenmesi ve buna göre tahmin yapılması gerekmektedir. Panel veri modellerinden hangisinin kullanılacağına karar verilirken, bu alanda ileri sürülmüş yönlendirici ilkelerden yararlanılabildiği gibi, daha güvenilir bir yol olduğu belirtilen çeşitli testlerin uygulanması yöntemi de seçilebilmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın izleyen bölümlerinde; klasik modelin geçerliliğinin başka bir ifadeyle birim ve/veya zaman etkilerinin varlığının test edilmesi için kullanılan F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testi ile sabit ve tesadüfî etkiler modelleri arasında tercih yapabilmek için kullanılan Hausman Testi’ne ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

³ Bkz.: Çalışmanın “5.1.1.2.2. Panel Veri Modelleri” başlıklı bölümü.

5.1.1.2.3.1. F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi

Panel veri analizinde, birim ve/veya zaman etkilerinin var olup olmadığının bilinmesi, kullanılacak olan panel veri modelinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Klasik modelin geçerliliğinin sınanması olarak da görülen bu belirlemede, literatürde sık kullanılan testlerden F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi aşağıda açıklanmıştır.

i) F Testi

F Testi, panel veride birim etkilerinin olup olmadığının anlaşılması amacıyla kullanılmakta olup bu testte kısıtlı ve kısıtsız iki model yer almaktadır. Kısıtlı model sabit parametrenin bütün birimler için aynı olduğu, kısıtsız model ise sabit parametrenin birimlere göre değiştiği (ancak her birim için zaman içinde sabit olduğu) modeli ifade etmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:598).

F Testi'nde sıfır hipotezi birim etkilerin sıfıra eşit olduğunu ifade etmekte olup hipotezin reddedildiği durumda panel veride birim etkilerinin olduğu anlaşılmakta, başka bir ifadeyle klasik modelin geçerli olmadığı söylenebilmektedir (Tatoğlu, 2012:167).

F Testi'nde test istatistiği (F) aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Gujarati ve Porter, 2009:598).

$$F = \frac{(r^2(Kısıtsız) - r^2(Kısıtlı)) / (n - 1)}{(1 - r^2(Kısıtsız)) / (n(t - 1) - k)}$$

n = Birim sayısı

t = Dönem sayısı

k = Açıklayıcı değişken sayısı

ii) Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik Oranı Testi'nde klasik model tesadüfi etkiler modeline karşı test edilerek, modelde birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığı, başka bir ifadeyle klasik modelin geçerliliği araştırılmaktadır. Bu testte, tesadüfi etkiler modeli ile klasik modelin En Çok Olabilirlik Yöntemi⁴ ile yapılan tahminlerinden elde edilen log-olabilirlik değerleri, test istatistiğinin (Likelihood Ratio (LR)) hesaplanmasında kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2012:168).

$$LR = 2 [l(kısıtlı) - l(kısıtsız)]$$

$l(kısıtlı)$ = Kısıtlı (Klasik) Modele Ait Olabilirlik Fonksiyonu

$l(kısıtsız)$ = Kısıtsız (Tesadüfi Etkiler) Modeline Ait Olabilirlik Fonksiyonu

Olabilirlik Oranı Testi ile birim ve zaman etkilerinin hem ayrı ayrı varlıkları (tek yönlü model) hem de bu etkilerin birlikte var olup olmadıkları (iki yönlü model) araştırılabilmektedir. Söz konusu testte sıfır hipotezi, modelde birim ve/veya zaman etkilerinin bulunmadığı (birim ve/veya zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu), yani klasik modelin geçerli olduğu şeklinde kurulmaktadır. Sıfır hipotezi, hesaplanan test istatistiği ve kısıtlama sayısı serbestlik derecesiyle χ^2 dağılımından faydalanılarak test edilmektedir. Yapılan test neticesinde sıfır hipotezi reddedilirse, klasik modelin uygun olmadığı, başka bir ifadeyle modelde birim ve/veya zaman etkilerinin olduğu sonucuna varılmaktadır (Tatoğlu, 2012:168-172).

iii) Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi

Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi'nde klasik modelin uygunluğu, tesadüfi birim etkileri modeline karşı sınanmakta olup testin sıfır hipotezi; tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfıra eşit olduğu, bir başka ifadeyle tesadüfi birim etkilerin olmadığı şeklindedir. Söz konusu hipotez; test sonucunda hesaplanan test

⁴ En Çok Olabilirlik Yöntemi, regresyon analizinde kullanılan yöntemlerden biri olup bu yöntemde parametreler bağımlı değişkenin örnekleme yer alan değerlerinin gözlemlenme ihtimalinin en yüksek yapacak şekilde tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gujarati ve Porter (2009:103-106).

istatistiğinin, “1” serbestlik derecesinde χ^2 dağılım değerleriyle karşılaştırılması suretiyle test edilmektedir. Test sonucunda sıfır hipotezi reddedilirse, birim etkilerin var olduğu ve klasik modelin uygun olmadığı söylenebilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:605).

5.1.1.2.3.2. Hausman Testi

Hausman testi, panel veri modeli analizinde tesadüfi etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapmak için kullanılan bir testtir. Tesadüfi etkiler modelinde gözlenemeyen birim (veya zaman) etkileri, tesadüfen ortaya çıkan ve hata terimi içerisinde yansıtılan bir değişken olarak dikkate alındığından, gözlenemeyen birim (veya zaman) etkileri ile bağımsız değişkenler arasında korelasyonun bulunmadığı varsayımı yapılmaktadır. Hausman testinde sıfır hipotezi; bağımsız değişkenler ile gözlenemeyen birim (veya zaman) etki arasında korelasyon olmadığı, yani tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu şeklindedir (Baltagi, 2013:76). Hausman test istatistiği, sabit etkiler tahmincisi ile tesadüfi etkiler tahmincisi arasındaki farklılığı yansıtmakta ve sıfır hipotezi, toplam parametre sayısına eşit serbestlik derecesiyle χ^2 dağılımından faydalanılarak test edilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:604-605).

5.1.2. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Ölçek Büyüklüğü İle Mevduat Faiz Oranı Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Çalışmanın bu bölümünde, Türk bankacılık sektöründeki mevduat müşterilerinde büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olup olmadığı, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişki incelenmek suretiyle araştırılacaktır. Bu araştırma, Türk bankacılık sektöründe bankaların mevduat faiz oranlarını etkileyen faktörlerin panel veri regresyon analizi yöntemiyle tahmin edilmesi suretiyle gerçekleştirilecektir.

Aşağıda, öncelikle banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki ampirik çalışmalara değinilecek, daha sonra

ise analizde kullanılacak regresyon modeli ve veri seti ile analiz sonuçları hakkında bilgiler verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır.

5.1.2.1. Literatür Taraması

Faiz kavramının literatürde dar ve geniş anlamda ele alındığı görülmektedir. Dar anlamda faiz; “paranın kira bedeli” olarak tanımlanmakta iken, geniş anlamda faiz; “üretimde kullanılan sermayenin kira bedeli” olarak tanımlanmakta ve para dışındaki sermaye unsurlarına (bina, makina vs.) ödenen kira bedellerini de kapsamaktadır. Faiz ayrıca, “reel” ve “nominal” şeklinde bir ayrıma da tabi tutulmaktadır. Piyasada belirli bir anda beyan edilen faizler “nominal faiz” olarak değerlendirilirken, fiyat değişikliklerinden arındırılmış faizler “reel faiz” şeklinde ifade edilmektedir (Paya, 1998:113).

Faizin varlık nedenine ve faiz oranının belirlenmesine yönelik teoriler çok eski tarihlere kadar uzanmakla birlikte (Seyrek ve Mızrak, 2009: 385), literatürde faiz teorisinin makroekonomi biliminin en zayıf alanlarından biri olduğu şeklinde değerlendirmeler yer almaktadır. Günümüzde faiz oranlarının makroekonomik düzeyde belirlenmesine ilişkin iki temel teorik yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlarındaki klasik ekonomistlerle ilişkilendirilen ve “geleneksel görüş” olarak da adlandırılan “Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi”ne göre; ekonomideki denge faiz oranı, ödünç verilebilir fon arzı ve fon talebi seviyesine bağlı olarak uzun vadede oluşmaktadır. Ödünç verilebilir fon arzı ve fon talebi tasarruf ve yatırım tutarlarına, tasarruf ve yatırım düzeyi ise sırasıyla kişilerin tüketim zamanı konusundaki tercihlerine ve yatırımların verimliliğine bağlı olarak belirlenmektedir (Paya, 1998:116).

Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi’nde, ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu, fiyatların ve para arzının sabit olduğu, ayrıca piyasada tam bilginin (perfect information) var olduğu, yani belirsizliğin olmadığı varsayılmaktadır. Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi’nde; para arzı ve fiyatların sabit olduğu varsayıldığından nominal ve reel faiz oranı özdeş (identical) olmakta, dolayısıyla denge faiz oranı için yapılan analiz hem nominal hem de reel faiz oranı için geçerli olmaktadır (Howells

ve Bain, 2008:198-199). Merkez bankası ve bankaların ilave kredi yaratabilme imkânına sahip olduğu (para arzını değiştirebildiği) parasal ekonomi koşullarında, fon arzı ile tasarruf tutarı arasındaki ilişkinin zayıflaması, ayrıca fiyat ve istihdam düzeylerinin de sabit kalmayıp değişmesi nedenleriyle Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi'nin geçerliliğinin tartışmalı olduğu belirtilmektedir (Paya, 1998:118).

Faize ilişkin diğer bir teorik yaklaşım John Maynard Keynes'e dayandırılan "Likidite Tercihi Teorisi"dir. Bu teoriye göre nominal faiz oranını belirleyen unsurlar para arzı ve para talebidir. Reel faiz oranı ise nominal faiz oranının yanı sıra fiyat düzeyi değişimleri ve bu değişimlerin doğru tahmin edilme derecesine bağlı olarak değişecektir. Para talebi, fiyatların seviyesine, ekonomik faaliyet düzeyine ve insanların güvenilir bir varlık olarak para tutma arzularına bağlı iken, para arzı, para otoritesi tarafından serbestçe belirlenmektedir (Howells ve Bain, 2008:202:204). Diğer koşullar aynı iken; para talebi (likidite tercihi) arttıkça faiz oranı yükselecek, faiz oranı yükseldikçe de elde tutulmak istenen para tutarı azalacaktır; para arzındaki artış ise faiz oranını düşürecek, bu durumda para talebini artıracaktır (Hiç, 1992:233-242).

Yukarıda belirtilen faiz teorilerinde tek bir faiz oranının olduğu varsayımından hareket edilmekle birlikte (Paya, 1998:116), ekonomide birden çok faiz oranı ile karşılaşilmektedir. Ayrıca, bir finansal aracın faiz oranı makroekonomik koşullar dışında o finansal aracın türü, vadesi ve borçlusu gibi birçok faktöre bağlı olarak da farklılaşabilmektedir.

Ampirik literatürde, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişkinin genellikle, bir ülke ya da ülke grubunda piyasa disiplininin varlığı ya da değişiminin yönü ve ölçüsünün araştırıldığı çalışmalar kapsamında incelendiği görülmektedir. Mevduata verilen faiz oranının bağımlı değişken olduğu söz konusu çalışmalarda, bağımsız değişkenler olarak genellikle; aktif büyüklüğü, sektör payı, risk düzeyi ve banka sahipliği gibi bankaya özgü çeşitli özelliklerin yanı sıra para arzı, büyüme, enflasyon ve devlet iç borçlanma senetleri faiz oranı gibi makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Aşağıda, bazılarına değinilen bu ampirik

çalışmalarda, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişkiye yönelik farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Park (1995), ABD’de 1985-1992 yıllarında, banka risk düzeyi göstergesi olarak hesaplanan temerrüt olasılıklarının, bankada bulunan yüksek miktartlı ve vadeli mevduatların tutarı ile faiz oranını nasıl etkilediğine yönelik gerçekleştirdiğı çalışma kapsamında; banka ölçek büyüklüğü ile yüksek miktartlı mevduata verilen nominal faiz oranı arasındaki ilişkiyi de incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; temerrüt olasılığı yüksek olan riskli bankaların, yüksek miktartlı mevduata daha yüksek oranda faiz ödedikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte, banka ölçek büyüklüğünün mevduata verilen faiz oranını düşürme yönündeki etkisinin açık bir şeklide görülememişti; incelemeye konu bazı yıllarda ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bazı yıllarda ise anlamsız bir ilişki olduğı, yine bu iki değişken arasında bazı yıllarda negatif yönlü, bazı yıllarda ise pozitif yönlü bir ilişkinin olduğı ifade edilmiştir.

Hosono, Iwaki ve Tsuru (2004), 1992-2002 döneminde Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Tayland bankacılık sistemleri üzerinde piyasa disiplininin varlığına yönelik yapmış oldukları çalışma kapsamında; banka risk düzeyi, mevduatın vadesi, enflasyon, ekonomik büyüme, devlet iç borçlanma faiz oranı gibi değişkenlerin yanında, banka ölçek büyüklüğünün mevduata verilen reel faiz oranı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda; Tayland, Malezya ve Güney Kore’de, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen reel faiz oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı, Endonezya’da ise, söz konusu değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğı ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda ayrıca, söz konusu ölkelerde reel mevduat faiz oranı ile enflasyon ve ekonomik büyüme arasında negatif, devlet iç borçlanma faiz oranı arasında ise pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Çalışmada, reel mevduat faiz oranı ile banka risk düzeyi ve mevduatın vadesi değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik olarak ise, hem istatistiki anlam hem de ilişkinin yönü bakımından ölkeden ölkeye değişen farklı sonuçlar elde edilmiş, genel bir sonuç çıkarılamamıştır.

Ungan, Caner ve Özyıldırım (2008), 2000-2005 döneminde Rusya bankacılık sistemi üzerinde piyasa disiplininin varlığına yönelik yapmış oldukları çalışmaları kapsamında; banka ölçek büyüklüğü, banka riski, enflasyon ve döviz kuru değişimi gibi çeşitli değişkenlerin nominal mevduat faiz oranı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, söz konusu değişkenler arasındaki ilişki; “bütün bankalar”, “aktif büyüklüğü 50 milyon USD’nin üzerinde olan bankalar” ve “aktif en büyük olan ilk 50 banka” şeklinde ayrıştırılmış banka grupları için ayrı ayrı araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda; banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasında “bütün bankalar” grubu açısından istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde, diğer banka grupları (aktif büyüklüğü 50 milyon USD’nin üzerinde olan bankalar ve aktif en büyük olan ilk 50 banka) bakımından ise yine istatistiki olarak anlamlı fakat negatif yönde bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonucunda ayrıca, nominal mevduat faiz oranının, risk düzeyi göstergeleri ve döviz kuru değişimi ile arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamamış iken, enflasyon ile arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Literatürde, Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğünün mevduat faiz oranı üzerindeki etkisinin araştırmaya konu edildiği çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Söz konusu çalışmalardan, Ungan ve Caner (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışma kapsamında; Türkiye’de 1997-2003 döneminde bankalar üzerinde mudi disiplininin olup olmadığı araştırılırken, banka ölçek büyüklüğü ile sigortalı ve sigortasız mevduata verilen nominal faiz oranları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Ungan ve Caner’in (2004) söz konusu çalışmasının sonucunda; 1997-2003 döneminde, banka ölçek büyüklüğü ile sigortalı mevduatın faiz oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde, banka ölçek büyüklüğü ile sigortasız mevduatın faiz oranı arasında ise istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda ayrıca; nominal faiz oranı ile aktif kârlılığı ve üretici fiyatları endeksi arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde ilişkiler bulunmuş, ancak diğer risk göstergeleri olan net takipteki kredilerin, kredilerin, özkaynağın ve likit varlıkların aktif tutarına oranları arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

Bulut ve Nal (2009), 1997-2007 döneminde Türk bankacılık sektöründe piyasa disiplininin varlığına yönelik olarak yapmış oldukları çalışmada; banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen reel faiz oranı arasındaki ilişkiyi de araştırmışlardır. Bulut ve Nal (2009) araştırma sonuçlarını 1997-2007 dönemi ve 2001 kriz sonrası dönemi ayrımı yaparak vermişlerdir.

Araştırma sonucunda, her iki dönemde de, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen reel faiz oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Modele dahil edilen risk göstergesi değişkenlerinden sadece özkaynakların aktive oranı ile reel mevduat faiz oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuş, diğer risk göstergeleri olan; likit varlıkların ve kârın aktif tutarına oranı ile takipteki kredilerin (net) toplam kredilere oranı değişkenlerinin reel mevduat faiz oranı ile arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

5.1.2.2. Regresyon Modeli ve Veri Seti

i) Regresyon Modeli

Araştırmanın amacı, Türk bankacılık sektörünün temel özellikleri, konuya ilişkin ampirik çalışmalarda yer verilen değişkenler, değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve verilerin temin edilebilirliği gibi hususlar dikkate alınarak belirlenen regresyon modeli değişkenleri aşağıdaki Tablo 6’da belirtilmiştir.

Bağımsız değişkenler belirlenirken aralarında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı korelasyon katsayılarından yararlanılarak araştırılmış ve aralarında güçlü ilişkiler bulunmadığı görülmüştür (Ek).

Bağımlı değişken “reel zımni mevduat faiz oranı”nı etkilediği düşünülerek başlangıçta regresyon modeline dahil edilen “özkaynak oranı”⁵, “sigortalı mevduat oranı”⁶ ve “yurt dışı kaynak oranı”⁷ bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişken arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamadığından söz konusu değişkenler modelden çıkartılmıştır.

Tablo 6: Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Regresyon Modeli Değişkenleri

Bağımlı Değişken	Açıklama
Reel Zımni Mevduat Faiz Oranı	İlgili yıl içindeki toplam mevduat faiz giderinin, ilgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla mevcut toplam mevduat bakiyelerinin aritmetik ortalamasına bölünmesi suretiyle bulunan ve Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi (Yİ-ÜFE, 2003=100) değişim oranı ile düzeltilmiş orandır.
Bağımsız Değişkenler	Açıklama
Sektör Payı	İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın aktif toplamının, bankacılık sektörü aktif toplamına oranlarının aritmetik ortalamasıdır.
Kârlılık Oranı	İlgili yıldan bir önceki yıl sonu itibarıyla bankanın dönem net kârı/zararı tutarının, aynı tarihteki aktif toplamına oranıdır.
Takipteki Krediler Oranı	İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın takipteki krediler (brüt) tutarının, toplam kredilerine oranlarının aritmetik ortalamasıdır.
Mevduatın Ortalama Vadesi	İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın vadeye kalan gün sayısı esasına göre hesaplanan mevduatın ağırlıklı ortalama vadelerinin aritmetik ortalamasıdır.
Yabancı Para (YP) Mevduat Oranı	İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın yabancı para mevduat tutarının, toplam mevduat tutarına oranlarının aritmetik ortalamasıdır.

Avrupa Merkez Bankası istatistik tanım ve standartlarına uyum çalışmaları kapsamında, TCMB tarafından para arzı tanımlarında ve buna bağlı olarak da

⁵ İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın özkaynak toplamının, aktif toplamına oranlarının aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır.

⁶ İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın sigortalı mevduat tutarının, toplam mevduat tutarına oranlarının aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır.

⁷ İlgili yıl sonundan (hariç) geriye doğru 4 adet üçer aylık dönem sonları itibarıyla bankanın yurt dışında kurulu bankalara borçlar tutarının, yabancı kaynaklar toplamına oranlarının aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır.

raporlamalarında Aralık 2005 döneminden itibaren değişiklik yapılması⁸, ancak bu tarihten öncesi için yeni para arzı tanımlarına göre oluşturulmuş verilerin bulunmaması nedeniyle, modelde bağımsız değişken olarak dikkate alınması planlanan “para arzı” büyüklüğü modele dahil edilememiştir.

Diğer taraftan, başlangıçta regresyon modeline dahil edilen “TCMB ortalama reel faiz oranı”⁹ ve “reel GSYİH değişim oranı”¹⁰ değişkenleri (birim değişmezi değişkenleri) ise yapılan testler sonucunda kullanılması uygun bulunan “Tek Yönlü Sabit Zaman Etkileri Modelinin” tahmini sırasındaki dönüşümler nedeniyle modelden düştükleri için analiz kapsamına dahil edilememişlerdir.

Regresyon modelinde bağımlı değişken olarak kullanılan “mevduat faiz oranı”nın belirlenmesi çeşitli zorlukları içermektedir. Bankalar belirli bir tarihte, çeşitli tutar, vade, para birimi ve faiz oranlarından birçok mevduat hesabı açmakta olup her bir bankanın belirtilen içerikteki mevduat bilgilerinin tamamının elde edilmesi oldukça güçtür. Bu nedenle, konuya ilişkin ampirik çalışmaların birçoğunda (Örneğin; Hughes ve Mester (1993), Park (1995), Barajas ve Steiner (2000), Hosono, Iwaki ve Tsuru (2004)) mevduata verilen faiz oranının genel bir göstergesi olarak “zımni mevduat faiz oranı”nın (implicit interest rate) hesaplandığı ve kullanıldığı görülmektedir. Zımni mevduat faiz oranı, belirli bir dönemde mevduata ödenen faiz toplamının, mevduat tutarına bölünmesi suretiyle hesaplanan orandır. Bu çalışmada, araştırmaya konu bankalar için hesaplanıp enflasyon etkisinden arındırmak için Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi (Yİ-ÜFE, 2003=100) değişim oranıyla düzeltilen “reel zımni mevduat faiz oranı” bağımsız değişken olarak dikkate alınmıştır.

⁸ Örneğin, Aralık 2005 döneminden itibaren Katılım Bankaları ve Kalkınma ve Yatırım Bankalarının parasal yükümlülükleri ile B-tipi likit yatırım fonları para arzına ilave edilmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/86726b86-d2a5-413a-8c10-a8e9a3f18ab8/paraarz%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=86726b86-d2a5-413a-8c10-a8e9a3f18ab8>

⁹ İlgili yıl içindeki TCMB Gecelik Borç Verme Faiz Oranlarının gün ağırlıklı yıllık ortalamasından Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi (Yİ-ÜFE, 2003=100) değişim oranı düşülerek hesaplanmıştır. Türkiye’de faiz politikasının önemli araçlarından biri olarak görülen “gecelik borç verme faiz oranı”, TCMB’nin kendisinden gecelik olarak borç almak isteyen bankalara uyguladığı faiz oranıdır.

¹⁰ 1998 fiyatlarıyla hesaplanan Gayrisafi Yurt İçi Hasıla’nın (GSYİH) ilgili yıldan bir önceki yılda gerçekleşen yıllık değişim oranı dikkate alınmıştır. İlgili yıl içindeki “reel zımni mevduat faiz oranı” düzeyinin, o yılın “reel GSYİH değişim oranı” üzerinde etki doğurabileceği düşüncesiyle bir önceki yıldaki “reel GSYİH değişim oranı” kullanılmıştır.

“Reel zımni mevduat faiz oranı” hesaplanırken, Türk bankacılık sektöründe mevduatın ortalama vadesinin kısa olduğu dikkate alınarak¹¹; ilgili yıldaki toplam mevduat faiz gideri, faize konu anaparayı daha doğru temsil edeceği gerekçesiyle o yıl sonu ya da bir önceki yıl sonundaki mevduat toplamı yerine, ilgili yıl için hesaplanan ortalama mevduat tutarına bölünmüştür. Aynı gerekçelerle, modelde kullanılan ve stok değer içeren değişkenlerin hesaplanmasında da ortalama büyüklükler kullanılmıştır. Akım değer ihtiva eden bağımsız değişken “kârlılık oranı” (aktif kârlılığı) için ise bir önceki yıl sonu değeri dikkate alınmıştır. Herhangi bir yıldaki “reel zımni mevduat faiz oranı”nın, o yıla ilişkin “kârlılık oranı”ı etkileyeceği düşünüldüğünden, “kârlılık oranı” için ilgili yıl sonu değeri yerine, bir önceki yıl sonu değeri kullanılmıştır.

Çalışmada, banka ölçek büyüklüğünün göstergesi olarak; çeşitli ampirik çalışmalarda (Örneğin; Bulut ve Nal (2009), Berger ve Turk-Ariss (2010)) ve BDDK’nın sektöre ilişkin raporlarında da (BDDK, 2011:1) kullanılan, “sektör payı” ya da “nispi ölçek büyüklüğü” olarak nitelendirilebilecek, banka aktif toplamının bankacılık sektörü aktif toplamına oranı dikkate alınmıştır. Söz konusu oran, araştırmaya konu bankaların araştırma dönemi içerisindeki ölçek büyüklüğü farklılıklarını daha iyi yansıtacağı gerekçesiyle tercih edilmiştir. Bu kapsamda, “Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, mevduata verilen faiz oranı düşmektedir” şeklindeki hipotezin doğruluğu, analiz sonucunda ortaya çıkacak “sektör payı” ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasındaki ilişkinin yönü ve istatistiki olarak anlamlılığı dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Sektör payı dışında, modele dahil edilen bağımsız değişkenler belirlenirken, bankanın risk düzeyi ve mevduatın özellikleri gibi mevduat faiz oranını etkileyebileceği düşünülen ana faktörler üzerinde durulmuştur.

¹¹ Örneğin, Türk bankacılık sektöründe 2005-2016 dönemindeki yıl sonu verileri dikkate alındığında, vadeli mevduatların ortalama olarak %89’unun 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli mevduatlardan oluştuğu, 1 yıldan uzun vadeli mevduatların ortalama pay oranının ise %4 düzeyinde olduğu görülmektedir. Belirtilen oranlar, BDDK’nın internet sitesindeki “İnteraktif Aylık Bülten” programından elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>).

Çalışmanın ikinci bölümünde değinildiği üzere; mudilerin mevduatları için, diğer şartları aynı olan iki bankanın riski daha yüksek olanından daha yüksek faiz oranı talep etmeleri beklenmektedir. Bu düşünceyle, mudilerin “banka risk düzeyi”ni değerlendirirken dikkate aldıkları düşünülen ve ampirik çalışmalarda da (Örneğin; Hannan ve Hanweck (1988), Park (1995), Flannery ve Sorescu (1996), Tsuru (2003)) sıklıkla yer verilen “kârlılık oranı” (aktif kârlılığı) ve “takipteki krediler oranı” bağımsız değişken olarak regresyon modeline dahil edilmiştir. Bu değişkenlerden “kârlılık oranı”nın yüksek değer alması hem bankalara yönelik risk algısını düşürebileceği hem de yabancı kaynağa olan ihtiyacı azaltabileceğinden hareketle, söz konusu değişken ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Diğer taraftan, “takipteki krediler oranı”nın yüksek değer almasının, hem bankaya yönelik risk algısını yükseltebileceği hem de bankanın fon ihtiyacını artırabileceği düşünüldüğünden, söz konusu değişken ile modelin bağımlı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki olması beklenmektedir. Analiz sonucunda, risk göstergesi değişkenler ile bağımlı değişken arasında yukarıda belirtilen yönlerde ve istatistiki olarak anlamlı ilişkilerin bulunmasının, Türk bankacılık sektöründe piyasa disiplinin varlığına da işaret edeceği düşünülmektedir.

Faiz oranını etkileyebileceği düşüncesiyle modele, mevduatın özelliklerini yansıtan çeşitli bağımsız değişkenler dahil edilmiştir. Bu değişkenlerden biri “mevduatın ortalama vadesi”dir. Farklı vade dilimlerine ilişkin mevduat faiz oranlarının seviyesi beklentilere ve likidite tercihlerine göre de şekillenmekle birlikte (Ritter, Silber ve Udell, 1996: 66-73), genellikle mevduatın vadesi uzadıkça risk priminin artacağı ve faiz oranının da yükseleceği düşünülmektedir. Literatürdeki bazı çalışmalarda da (Örneğin; Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999), Hosono, Iwaki ve Tsuru (2004)) yer verilen söz konusu değişken ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Faiz oranını etkileyebilecek mevduat özelliklerinden birinin de mevduatın para birimi olduğu düşüncesiyle, “YP mevduat oranı” modele bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. YP mevduat maliyetinin döviz kuru hareketlerinden etkilenmesi

nedeniyle, bankalar tarafından bu tür mevduatlara, TL mevduatlardan farklı faiz oranı uygulanmaktadır. Bu kapsamda, “YP mevduat oranı” bağımsız değişkeni ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasındaki ilişkinin, söz konusu mevduatlar ile TL cinsinden mevduatlara uygulanan faiz oranlarının farklılaşma derecesine ve araştırma dönemindeki döviz kuru değişimlerinin düzeyine bağlı olarak pozitif ya da negatif olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 6’da belirtilen bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için oluşturulan regresyon modelinin tahmininde “Stata 11” ekonometrik paket programı kullanılmıştır. İstatistiki testlerde hata payı düzeyi olarak “ $\alpha=0,05$ ” alınmıştır.

ii) Veri Seti

Türkiye’de, cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk dönemlerde bankacılık sektörünün genel olarak henüz kurulma aşamasında olması, 1980 öncesi planlı dönemde ise faiz oranı ve kurların hükümet tarafından belirleniyor olması¹², ayrıca yine 1980 öncesi dönemdeki banka bazlı verilere ulaşmada yaşanacak güçlükler göz önünde bulundurularak, 1923-1980 dönemi araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Diğer taraftan, dışa açık piyasa ekonomisine geçildiği 1980’li yıllar ile takip eden 1990’lı yıllar; düşürülemeyen kamu harcamalarına bağlı olarak artan kamu kesimi açıkları nedeniyle devletin borçlanma ihtiyacının arttığı (Oktayer ve Susam, 2008:147), bunun sonucu olarak da devletin, yüksek reel faiz ile borçlanmak zorunda kaldığı dönemler olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllarda ihraç edilen yüksek reel faizli DİBS’ler bankalar için cazip yatırım araçlarına dönüşmüştür. Bankalar, kendileri için kolay, kârlı ve az riskli bir yatırım imkânı sunan DİBS’lere daha fazla yatırım yapabilmek için mevduat toplama yarışı içine girmişlerdir. Bu durum, 1990’ların önemli bir bölümünde tasarruf mevduatının tamamının mevduat sigortası kapsamında olduğu gerçeği ile birleşince, tasarruf mevduatı sahiplerinin mevduatlarını genellikle banka ayrımı yapmadan en yüksek faiz oranını veren bankalara yatırmalarına neden olmuştur. Yukarıda belirtilen nedenlerle, 1980-2000

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “4.1. Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi” başlıklı bölümü.

döneminin de, banka ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmanın kapsamına alınmasının uygun olmayacağı düşünülmüştür.

Sonuç olarak 2000, 2001 ve 2002 yıllarının da ekonomik kriz veya bu krizin etkisinde geçen dönem olduğu ve araştırmada kullanılacak banka bazlı verilerin doğruluğu ve temin edilebilirliği de dikkate alınarak araştırma dönemi “31 Aralık 2002-31 Aralık 2016” olarak belirlenmiştir.

Regresyon modelindeki değişkenlerin elde edilmesinde; araştırma dönemi içerisinde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 19 adet bankaya (Tablo 7) ait üçer aylık ve yıllık veriler ile aynı dönemdeki yıllık nitelikteki makroekonomik veriler kullanılmıştır.

Tablo 7. Mevduat Faiz Oranına İlişkin Analize Dahil Edilen Bankalar*

Banka Adı	Banka Adı
Akbank T.A.Ş.	ICBC Turkey Bank A.Ş.
Alternatifbank A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Burgan Bank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Citibank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Denizbank A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Finansbank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
HSBC Bank A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
ING Bank A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	

Kaynak: BDDK internet sitesi (<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>)

(*) 31.12.2016 tarihi itibarıyla geçerli olan banka isimleridir.

Regresyon modeline dahil edilen 19 adet banka araştırma dönemi boyunca faaliyetlerini sürdüren mevduat bankaları olup araştırma döneminin sadece belirli bir bölümünde faaliyet gösteren bankaların verileri, verinin “dengeli panel” özelliğinin bozulmamasını teminen analiz kapsamına alınmamıştır. Ayrıca, araştırma dönemi boyunca faaliyet gösteriyor olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle yüksek tutarda mevduat giriş ve çıkışları olan ve bu nedenle, zımni mevduat faiz oranı seviyelerinde aşırı değişkenlikler gözlenen bankaların verileri, yanıltıcı sonuçlara neden olabilir gerekçesiyle analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırma dönemi içerisinde, başka

bir bankayla birleşerek faaliyetini sürdüren bankaların birleşme tarihlerinden sonraki dönemlere karşılık gelen verilerinin elde edilmesinde, birleştirilmiş mali tablolar dikkate alınmıştır.

Diğer taraftan, katılım bankaları, yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeleri ve TMSF bünyesindeki bankaların verileri de analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Katılım bankaları veri teminindeki zorluklar nedeniyle, yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeleri aşırı değişkenlik gösteren mali tablolara sahip olmaları nedeniyle ve TMSF bünyesindeki bankalar ise aktif bir şekilde bankacılık faaliyetlerini sürdürmüyor oldukları gerekçesiyle analiz kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Veri setinde yer alan banka bazlı veriler TBB ve BDDK’nın internet sitelerinde yayımlanan bankalara ait bağımsız denetim raporlarından ve bu kurumlarca bankacılık sektörüne ilişkin hazırlanan raporlardan temin edilmiştir. Makroekonomik verilerin temininde ise Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) internet sitesindeki verilerden faydalanılmıştır.

5.1.2.3. Analiz Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Model parametrelerinin tahmininde kullanılacak uygun bir panel veri modelinin belirlenebilmesi için¹³ modelde birim ve zaman etkilerinin olup olmadığı, başka bir ifadeyle klasik modelin geçerliliği araştırılmıştır. Bu kapsamda öncelikle, modelde birim ve zaman etkilerinin birlikte var olup olmadığına dair (iki yönlü modelin geçerliliğine dair) Olabilirlik Oranı Testi uygulanmış, test sonucu aşağıdaki Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Mevduat Faiz Oranı Analizinde Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığına İlişkin Test Sonucu

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Olabilirlik Oranı Testi	655,36	Prob > chi2 = 0,0000

¹³ Modelde yer alan değişkenlere ait serilerin zaman boyutunun kısa olması (14 dönem/yıl) nedeniyle, bu analizde değişkenlerin durağanlıkları araştırılmamıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Baltagi (2013:1)

Olabilirlik Oranı Testi sonucuna göre, sıfır hipotezi doğru iken örnek sonuçlarının gerçekleşme olasılığı değeri olan “0” (sıfır), hata payı olarak seçilen 0,05’ten küçük olduğu için, birim ve zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu ifade eden, bir başka ifadeyle birim ve zaman etkisinin olmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bununla birlikte, Olabilirlik Oranı Testi’nin birleşik bir test olması ve sıfır hipotezinin reddedilebilmesi için birim veya zaman etkilerinden birisinin sıfırdan farklı olmasının yeterli olması nedeniyle, test sonucunda modelde birim ve zaman etkilerinin varlığı kabul edilse dahi söz konusu etkilerin varlığının ayrı ayrı test edilmesi gerekmektedir (Tatoğlu, 2012:171). Bu kapsamda öncelikle, modelde birim etkinin varlığı F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi kullanılarak araştırılmış olup test sonuçları aşağıdaki Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Mevduat Faiz Oranı Analizinde Birim Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonuçları

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Test	0,58	0,9096
Olabilirlik Oranı Testi (LR Testi)	0,00	1,0000
Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi	0,00	1,0000

Birim etkisinin varlığına yönelik olarak uygulanan F Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “0,9096” ile LR Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “1” (bir), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten büyük olduğu için, birim etkilerin sıfıra eşit olduğunu veya birim etkilerin olmadığını ifade eden sıfır hipotezleri reddedilememiştir. Aynı şekilde, birim etkinin varlığına yönelik olarak uygulanan Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “1” (bir), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten büyük olduğu için, tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfır olduğu, başka bir ifadeyle birim etkilerin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilememiştir. Test sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, modelde birim etkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Modelde zaman etkisinin varlığı da Olabilirlik Oranı Testi ile araştırılmış olup test sonuçları aşağıdaki Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Mevduat Faiz Oranı Analizinde Zaman Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonucu

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Olabilirlik Oranı Testi (LR Testi)	601,02	Prob $\geq$ chi2 = 0,0000

Zaman etkisinin varlığına yönelik uygulanan LR Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “0” (sıfır), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olduğu için, zaman etkisinin bulunmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilmiş ve modelde zaman etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birim ve zaman etkilerinin varlığına yönelik olarak yapılan testlerde, modelde birim etkisinin olmadığı, ancak zaman etkisinin bulunduğu ortaya çıkması nedeniyle, klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bunun sonucunda, sabit zaman etkileri modelinin mi yoksa tesadüfi zaman etkileri modelinin mi kullanılacağına yönelik olarak Hausman Testi uygulanmıştır. Hausman Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Mevduat Faiz Oranı Analizinde Sabit ve Tesadüfi Etkiler Modelinin Testi

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Hausman Testi	15,88	0,0072

Hausman Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri 0,0072’nin hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olması nedeniyle, bağımsız değişkenler ile zaman etkileri arasında korelasyon olmadığı, yani modelde tesadüfi etkilerin olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Uygulanan testlerin sonucunda regresyon analizinde Tek Yönlü Sabit Zaman Etkileri Modeli’nin kullanılmasının uygun olacağı görülmüş ve bu modele göre hesaplanan parametre tahmini sonuçları aşağıdaki Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Zaman Etkileri Modeli Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Test İstatist. (t)	Olasılık Değeri (P> t)
Sektör Payı	-0,0722104	0,0151996	-4,75	0,000*
Kârlılık Oranı	-0,2633323	0,0534247	-4,93	0,000*
Takipteki Krediler Oranı	0,0958625	0,0124000	7,68	0,000*
Mevduatın Ortalama Vadesi	0,0004729	0,0000725	6,53	0,000*
Yabancı Para Mevduat Oranı	-0,1007294	0,0080354	-12,54	0,000*
Sabit Parametre	0,0300395	0,0048896	6,14	0,000*
F (5, 247)	118,63 (0,0000)			
R ² (within)	0,7060			
Gözlem Sayısı	266			

(*) %5 hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 12’de belirtilen tahmin sonuçlarını yorumlamadan önce modelin, panel veri modellerinin temel varsayımları olan sabit varyans, otokorelasyon bulunmaması ve birimler arası korelasyon olmaması şartlarını taşıyıp taşımadığı araştırılmalıdır (Tatoğlu, 2012:197).

Söz konusu varsayımlardan sabit varyans varsayımı, hata teriminin varyansının sabit olması, bağımsız değişkenlere bağlı olarak değişmemesini ifade etmektedir. Panel veri modellerinde hata teriminin birim içerisinde ve birimlere göre varyansının eşit olduğu varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2012:197). Otokorelasyon, hata terimleri arasında ardışık bağımlılık bulunması durumu olarak tanımlanmakta olup (Albayrak, 2014:5) panel veri modellerinde hata terimlerinin dönemsel korelasyonsuz olduğu, başka bir ifadeyle otokorelasyonsuz olduğu varsayılmaktadır. Birimler arası korelasyon ise panel veri modelindeki birimlere ait hata terimleri arasında korelasyonun bulunması olarak tanımlanmaktadır. Panel veri modellerinde hata teriminin uzamsal korelasyonsuz olduğu, diğer bir ifadeyle birimler arasında korelasyon bulunmadığı varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2012:197).

Mevduat faiz oranına ilişkin tek yönlü sabit zaman etkileri modelinde (Tablo 12) değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun bulunup bulunmadığının araştırılmasına yönelik olarak uygulanan testlerin sonuçları aşağıdaki Tablo 13’de verilmiştir. Uygulanan testler, literatürdeki ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaları ve “Stata 11” ekonometrik paket programı ile uygulanabilir olmaları nedeniyle tercih edilmişlerdir.

Tablo 13: Mevduat Faiz Oranı Analizinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Testleri

Test Edilen	Test Adı	Sonuç
Değişen Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	247,01 (Olasılık Değeri=0,0000)
Otokorelasyon	Bhargava vd. Durbin Watson Testi	Durbin-Watson = 1,8939853
	Baltagi-Wu LBI Testi	LBI = 1,9924576
Birimler Arası Korelasyon	Pesaran’ın Testi	16,19 (Olasılık Değeri = 0,0000)
	Friedman’ın Testi	112,09 (Olasılık Değeri = 0,0000)

Modelde değişen varyans olup olmadığının araştırılmasında, Değiştirilmiş Wald Testi uygulanmıştır. Söz konusu testteki sıfır hipotezi; “varyans birimlere göre değişmemektedir” şeklinde olup test sonucunda hesaplanan olasılık değerinin (0,0000), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olması nedeniyle sıfır hipotezi reddedilmiş, modelde değişen varyans olduğu sonucuna varılmıştır (Tatoğlu, 2012: 208-210),

Modelde otokorelasyonun olup olmadığına ilişkin Bhargava vd. Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu LBI Testi uygulanmıştır. Belirtilen testlerde, test istatistiklerinin karşılaştırılacağı kritik değerler bulunmamakta olup test istatistiklerinin 2’den küçük olması durumunda modelde otokorelasyon olduğu şeklinde yorum yapılmaktadır (Baltagi, 2013:109-110). Buna göre, her iki testin sonucunda hesaplanan test istatistiklerinin 2’den küçük değer almış olmaları nedeniyle modelde otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modelde birimler arası korelasyon olup olmadığı ise Pesaran’ın Testi ve Friedman’ın Testi uygulanarak araştırılmıştır. Her iki testin sonucunda hesaplanan

olasılık değerlerinin (0,0000) hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05'ten küçük olmaları nedeniyle, “birimler arasında korelasyon yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiş (Yıldırım, Mercan ve Kostakoğlu, 2013:86) ve birimler arasında korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olması; örneklemin büyük olduğu durumlarda tutarsızlığa neden olmamakla birlikte, modelin etkinliğini olumsuz etkilemekte; standart hataların, “t” ve “F” istatistiklerinin, “R²”nin ve güven aralıklarının geçerliliği sorgulanır olmaktadır (Albayrak, 2014:5). Böyle bir durumda tahmin edilen parametrelere dokunulmadan dirençli standart hataların elde edilmesi veya duruma uygun yöntemlerle tahminde bulunulması önerilmektedir. Bu nedenle, modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olduğu durumda dirençli standart hatalar üreten ve birim sayısının dönem sayısından fazla olması halinde de güçlü bir tahminci olan Driscoll-Kraay tahmincisi ile (Tatoğlu, 2012: 266-269; 277) regresyon tahmininde bulunulmuş sonuçlar aşağıdaki Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14: Mevduat Faiz Oranı Analizine İlişkin Sabit Zaman Etkileri Nihai Model Sonuçları (Driscoll-Kraay Standart Hatalar)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Drisc-Kraay Standart Hata	Test İstatist. (t)	Olasılık Değeri (P> t)
Sektör Payı	-0,0722104	0,0318396	-2,27	0,036*
Kârlılık Oranı	-0,2633323	0,0718194	-3,67	0,002*
Takipteki Krediler Oranı	0,0958625	0,0393274	2,44	0,025*
Mevduatın Ortalama Vad.	0,0004729	0,0001095	4,32	0,000*
Yabancı Para Mevduat Oranı	-0,1007294	0,015626	-6,45	0,000*
Sabit Parametre	0,0300395	0,0079293	3,79	0,001*
F (5, 18)	44.63 (0,0000)			
R ² (within)	0,7060			
Gözlem Sayısı	266			

(*) %5 hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 14'deki sonuçlara göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü olarak değerlendirilen " R^2 " değeri 0,7060 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, modelin genel anlamlılığını test eden F Testi istatistiği anlamlıdır.

Analizden elde edilen sonuçlara göre Türk bankacılık sektöründe, ölçek büyüklüğünün göstergesi olarak kullanılan banka "sektör payı" ile mevduat faiz oranını temsilen kullanılan "reel zımni mevduat faiz oranı" arasındaki ilişki beklendiği gibi negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlıdır. Sonuca göre; banka "sektör payı" "1" birim arttığında, "reel zımni mevduat faiz oranı" ortalama yaklaşık "0,07" birim azalmaktadır.

Analiz sonucuna göre; "Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, mevduata verilen faiz oranı düşmektedir" şeklindeki araştırma hipotezi reddedilememiş olup bu durum Türk bankacılık sektöründe mevduat sahipleri nezdinde "iflas için çok büyük algısı"nın olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Diğer taraftan, büyük ölçekli bankaların şube sayısının fazla ve hizmet ağıının daha yaygın olmasının bir sonucu olarak daha fazla müşteriye ulaşabiliyor olmaları ve mevduat dışı yabancı kaynaklara daha kolay ulaşabilmeleri gibi faktörlerin de sonuç üzerinde etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Regresyon modeline banka risk düzeyinin göstergesi olarak dahil edilen değişkenler "kârlılık oranı" ve "takipteki krediler oranı"nın, "reel zımni mevduat faiz oranı" ile arasındaki ilişkiler beklenen yönlerde ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuşlardır. Analiz sonucuna göre, Türk bankacılık sektöründe bir önceki yılda banka "kârlılık oranı" "1" birim arttığında, "reel zımni mevduat faiz oranı" ortalama yaklaşık "0,26" birim azalmakta, "takipteki krediler oranı" "1" birim arttığında ise "reel zımni mevduat faiz oranı" ortalama yaklaşık "0,1" birim artmaktadır. Risk düzeyi göstergeleri ile "reel zımni mevduat faiz oranı" arasındaki ilişkilere yönelik sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, Türk bankacılık sektöründe bankacılık risklerinin mudiler tarafından dikkate alındığına ve bu durumun bankalar üzerinde piyasa disiplini oluşturulduğuna dair bir kanaate varılabileceği düşünülmektedir.

Regresyon modeline dahil edilen ve mevduatın özelliğini yansıtan değişkenlerden; “mevduatın ortalama vadesi” ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasında zayıf ama beklendiği gibi pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre “mevduatın ortalama vadesi” “1” birim arttığında, “reel zımni mevduat faiz oranı” ortalama yaklaşık “0,0005” birim artmaktadır.

Diğer bir bağımsız değişken olan “yabancı para mevduat oranı” ile “reel zımni mevduat faiz oranı” arasında ise istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Analiz sonucuna göre, Türk bankacılık sektöründe banka “yabancı para mevduat oranı” “1” birim arttığında, reel zımni faiz oranı ortalama yaklaşık “0,1” birim düşmektedir. Bu sonuca göre, Türk bankacılık sektöründe yabancı para cinsinden mevduatın ortalama maliyetinin, TL cinsinden mevduatın ortalama maliyetinden daha düşük olduğu söylenebilir.

5.1.3. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Ölçek Büyüklüğü ile Risk Alma Politikası Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Çalışmanın bu bölümünde, Türk bankacılık sektöründe banka hissedar ve/veya yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın olup olmadığı ve “ahlaki tehlike” sorunu yaşanıp yaşanmadığı, banka ölçek büyüklüğü ile risk alma politikası arasındaki ilişki incelenmek suretiyle araştırılacaktır. Bu araştırma, Türk bankacılık sektöründe bankaların risk düzeylerini etkileyen faktörlerin panel veri regresyon analizi yöntemiyle tahmin edilmesi kapsamında gerçekleştirilecektir.

Aşağıda öncelikle, konu ile ilgili literatürde yer alan ampirik çalışmalara değinilecek, daha sonra analizde kullanılacak regresyon modeli ve veri seti ile analiz sonuçları hakkında bilgiler verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır.

5.1.3.1. Literatür Taraması

Ekonomik açıdan önemli sonuçlar doğurması nedeniyle, bankaların risk alma davranışları birçok araştırmaya konu olmuştur. Konuya ilişkin çalışmalarda bankaların risk alma politikalarını etkileyen faktörlerin neler olabileceği üzerinde

durulmakta ve bu faktörlerin etkileme dereceleri ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, “iflas için çok büyük algısı” üzerinde en çok durulan faktörler arasındadır (Gropp ve Vesala, 2001:7). “İflas için çok büyük algısı”nın yanında; “düzenleme ve denetimin etkinliği”, “rekabet düzeyi”, “makroekonomik koşullar”, “mevduat sigortası”, “bankanın ortaklık yapısı” ve “bankanın piyasa değeri” gibi faktörler, bankaların risk alma politikaları üzerindeki etkileri araştırılan diğer değişkenlerdir.

Literatürde, banka ölçek büyüklüğü ile banka risk alma politikasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek çeşitli “risk düzeyi” ölçütleri arasındaki ilişkinin, farklı konuların araştırılması kapsamında ele alınıp incelendiği görülmekte olup konuya ilişkin bazı ampirik çalışmalara aşağıda değinilecektir.

Boyd ve Gertler (1994), ABD’de 1984-1991 döneminde yaşanan bankacılık krizi sırasında banka ölçek büyüklüğünün bankanın performansına olan etkilerini, aynı zamanda risk göstergesi olarak da kullanılan değişkenler yardımıyla ölçmeye çalışmışlardır. Bankalara ilişkin performans ve risk göstergesi bağımlı değişkenler olarak; net kredi kayıplarının banka aktif büyüklüğüne oranı ile net gelirin banka aktif büyüklüğüne oranı kullanılmıştır. Çalışmada bağımsız değişken olarak ise, bankanın bulunduğu bölge ile bankanın aktif büyüklüğüne ilişkin kukla değişkenler kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, büyük ölçekli bankaların kriz sırasında daha kötü performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmış, bunun nedeni olarak ise o dönemde uygulanan “iflas için çok büyük politikası”nın büyük ölçekli bankaları daha fazla risk almaya yöneltmiş olması gösterilmiştir.

Aggarwal ve Jacques (1998), ABD’de 1991 yılında uygulamaya konulan “acil düzeltici önlemler” (prompt corrective actions) uygulamasının 1991-1993 yıllarında bankaların risk ve sermaye düzeyi değişimleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırmada risk düzeyi değişiminin göstergesi olarak; risk ağırlıklı aktiflerin toplam aktiflere oranı ve geri ödenmeyen kredilerin toplam aktiflere oranındaki değişimler kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise; banka aktif büyüklüğü, sermaye düzeyindeki değişim, bir önceki dönem risk düzeyi ve bir finansal holding şirketine bağlı olup olmamaya ilişkin kukla değişken kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, aktif büyüklüğünün risk düzeyi değişimi üzerindeki etkisinin yönü ve istatistiksel

anlamlılığının yıllara göre farklılık göstermesi nedeniyle kesin bir sonuca ulaşamadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, çalışmada kullanılan diğer bağımsız değişkenler ile risk düzeyi değişimleri arasında, istatistiksel anlam ve ilişkilerin yönleri bakımından birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiş ve genel bir neticeye varılamamıştır.

Gropp ve Vesala (2001), AB bankacılık sektöründe 1992-1998 döneminde banka risk düzeyi, mevduat sigortası, mudi disiplini, banka değeri ve banka büyüklüğü arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada banka risk düzeyini temsilen yükümlülüklerin defter değerinin aktiflerin piyasa değerine oranı, sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı ve banka hisse senedi fiyatlarının değişkenliği gibi kriterleri kullanmışlardır. Çalışma neticesinde; açık (explicit) mevduat sigortası uygulamasının büyük ölçekli bankaların risk düzeylerini etkilemediği halde, diğer bankaların risk düzeylerini düşürdüğünden hareketle, büyük ölçekli bankaların daha fazla risk aldıkları sonucuna dolaylı olarak ulaşmışlardır.

Nier ve Baumann (2006) 1993-2000 döneminde 32 ülke bankacılık sistemi verilerini kullanarak piyasa disiplininin bankaların aşırı risk almalarını engelleyip engellemediğini araştırmışlardır. Söz konusu çalışmada, banka risk düzeyini temsil etmek üzere, takipteki kredilerin toplam kredilere oranı değişkeni kullanılmıştır. Çalışmada bağımsız değişken olarak ise; sermaye tutarının yabancı kaynaklara oranı, piyasa disiplini düzeyi (mevduat sigortasının koruma düzeyi, mevduat sigortası kapsamında olmayan yabancı kaynakların büyüklüğü ve bankacılık verilerinin kamuya açıklanma düzeyi), reel GSYİH değişim oranı ve bir önceki dönem reel GSYİH tutarı, banka türüne ilişkin kukla değişken ve bir önceki dönem aktif büyüklüğü değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, aktif büyüklüğü ile risk düzeyi arasında negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer bağımsız değişkenlerden, sermaye tutarının yükümlülük toplamına oranının bağımlı değişken ile istatistiki olarak anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır. GSYİH değişkenleri ile bağımlı değişken arasında ise istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde ilişkiler bulunmuştur.

Khemraj ve Pasha (2009), Guyana bankacılık sisteminde sorunlu kredilerin nedenlerinin belirlenmesine yönelik yaptıkları çalışmalarında, banka risk düzeyinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilecek takipteki kredilerin toplam kredilere oranı ile banka aktif tutarının piyasa payı şeklinde belirlenen banka ölçek büyüklüğü arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Araştırmada, bağımlı değişken ile kredi artış oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmuş iken, bağımlı değişken ile reel efektif döviz kuru arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan, bağımlı değişken ile enflasyon oranı ve reel GSYİH değişim oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

Banka ölçek büyüklüğü ile çeşitli banka “risk düzeyi” ölçütleri arasındaki ilişkiye yönelik farklı sonuçların elde edildiği ve yukarıda bazılarına değinilen ampirik çalışmalarda özetle; banka risk düzeyinin ölçüsü (bağımlı değişken) olarak; risk ağırlıklı aktifler tutarı, risk ağırlıklı aktiflerin toplam aktiflere oranı, takipteki kredilerin toplam aktiflere ve toplam kredilere oranı, banka net kârının toplam aktiflere oranı, banka yükümlülüklerinin defter değerinin aktiflerinin piyasa değerine oranı ve banka hisse senedi fiyatlarının değişkenliği gibi risk göstergeleri kullanılmıştır. Söz konusu ampirik çalışmalarda, bankaların risk düzeylerini etkileyen faktörler olarak ise, banka aktif büyüklüğü, sektör payı, sermaye düzeyi ve bilanço yapısı (vadesiz mevduat oranı, kredilerin toplam aktiflere oranı, faiz dışı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı) ve piyasa değeri gibi bankalara özgü değişkenlerin yanında; piyasa disiplini düzeyi (mevduat sigortası kapsam ve tutarı), çeşitli piyasa göstergelerinin düzeyi (hisse senedi piyasası endeksi, para piyasası faiz oranı ve devlet iç borçlanma senedi faiz oranı gibi) ve reel GSYİH değişim oranı gibi makro düzeydeki değişkenler dikkate alınmıştır.

5.1.3.2. Regresyon Modeli ve Veri Seti

i) Regresyon Modeli

Araştırmanın amacı, Türk bankacılık sektörünün temel özellikleri, konuya ilişkin ampirik çalışmalarda yer verilen değişkenler, değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve verilerin temin edilebilirliği gibi hususlar dikkate alınarak belirlenen regresyon modeli değişkenleri aşağıdaki Tablo 15’de belirtilmiştir.

Tablo 15: Risk Düzeyi Analizine İlişkin Regresyon Modeli Değişkenleri

Bağımlı Değişken	Açıklama
Nispi Risk Düzeyi	İlgili yıl sonu itibarıyla bankanın kredi ve piyasa riskine esas tutarları toplamının, aktif tutarı ve gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının toplamına oranıdır.
Bağımsız Değişkenler	Açıklama
Sektör Payı	İlgili yıl sonu itibarıyla bankanın aktif toplamının, bankacılık sektörü aktif toplamına oranıdır.
Özkaynak Oranı	İlgili yıldan bir önceki yıl sonu itibarıyla bankanın özkaynak tutarının, aktif tutarı ve gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının toplamına oranıdır.
Nakdi Kredi Oranı	İlgili yıl sonu itibarıyla bankanın nakdi kredi tutarının, aktif tutarı ve gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının toplamına oranıdır.
Menkul Kıymet Oranı	İlgili yıl sonu itibarıyla bankanın menkul kıymet tutarının, aktif tutarı ve gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının toplamına oranıdır.
Reel GSYİH Değişim Oranı	1998 fiyatlarıyla hesaplanan Gayrisafi Yurt İçi Hasıla’nın (GSYİH) ilgili yıldaki yıllık değişim oranıdır.

Bağımsız değişkenler belirlenirken aralarında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı korelasyon katsayıları hesaplanarak araştırılmış, söz konusu değişkenler arasında güçlü ilişkilerin olmadığı görülmüştür (Ek). Bağımlı değişken “nispi risk düzeyi”ni etkilediği düşünülerek başlangıçta regresyon modeline dahil edilen

“TCMB ortalama reel faiz oranı”¹⁴ ve “reel efektif döviz kuru değişim oranı”¹⁵ bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişken arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunamadığından söz konusu değişkenler modelden çıkartılmışlardır.

Regresyon modeline ayrıca; banka “nispi risk düzeyi” üzerinde piyasa disiplininin etkisini ölçmek için “halka açıklık” kukla değişkeni ve 2007-2009 küresel krizinin etkisini¹⁶ ölçmek için ise 2009 ve 2010 yıllarını temsil eden “kriz” kukla değişkeni dahil edilmiştir. Ancak “kriz” kukla değişkeni, yapılan analiz sonucunda bağımlı değişken ile arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamadığından, “halka açıklık” kukla değişkeni ise yapılan testler sonucunda kullanılması uygun bulunan “Tek Yönlü Sabit Birim Etkileri Modelinin” tahmini sırasındaki dönüşümler nedeniyle modelden düştüğünden analize dahil edilmemişlerdir.

Literatürde yer alan bazı çalışmalarda, bankanın “piyasa değeri” (bağımsız değişken olarak) ve “hisse senedi fiyatlarının değişkenliği” (bağımlı değişken olarak) gibi hisse senedi piyasası verileri ile hesaplanan bazı değişkenlerin kullanıldığı da görülmekle birlikte; Türk bankacılık sektöründeki bankaların sadece bir kısmının hisse senetlerinin menkul kıymet piyasasında işlem görmesi nedeniyle, bu tür değişkenlere çalışmada yer verilmemiştir.

Çalışmada, risk alma politikasının göstergesi bağımlı değişken olarak banka “nispi risk düzeyi” kullanılmıştır. Nispi risk düzeyi olarak ise; 23.10.2015 tarih ve

¹⁴ İlgili yıl içindeki TCMB Gecelik Borç Verme Faiz Oranlarının gün ağırlıklı yıllık ortalamasından, Yurt İçi Üretici Fiyatları Endeksi (Yİ-ÜFE, 2003=100) değişim oranı düşülerek hesaplanmıştır. Literatürde yer verilen reel faiz oranını temsilen kullanılan söz konusu oran, bankaların mevduat faiz oranları üzerinden kredi faiz oranlarını, dolayısıyla kredi riskini etkileyebileceği düşüncesiyle modele dahil edilmiştir.

¹⁵ TCMB tarafından hesaplanan Yİ-ÜFE (2003=100) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksinin ilgili yıldaki yıllık değişim oranıdır. Reel efektif döviz kuru, nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkileri arındırılarak elde edilmekte olup endeks değerleri, Türkiye’deki fiyat düzeyinin dış ticaret yapılan ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması alınmak suretiyle hesaplanmaktadır. Literatürde de kullanıldığı görülen söz konusu oran bağımlı değişkeni etkilediği düşüncesiyle modele dahil edilmiştir. Reel efektif döviz kuru hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-LSJ0DIIm

¹⁶ 2007-2009 küresel krizi sürecinde Türkiye ekonomisinde 2009 yılı beklentileri konusundaki değerlendirmeler için bkz.: Susam ve Bakkal (2008).

29511 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” (Sermaye Yeterliliğine İlişkin Yönetmelik) hükümlerine göre bankaların asgari sermaye yeterlilik oranlarının hesaplanmasında kullanılan “kredi riskine esas tutar” ve “piyasa riskine esas tutar”ın toplamının, bilanço büyüklüğü olarak da adlandırılabilen “aktif tutarı” ve “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarının yarısının” toplamına oranı dikkate alınmıştır.

$$\text{Nispi Risk Düzeyi} = \frac{\text{Kredi Riskine Esas Tutar (+) Piyasa Riskine Esas Tutar}}{\text{Aktif (+) (Gayrinakdi Kredi ve Yüküm. ile Taahh. (*) 0,5)}}$$

Yukarıda verilen formül yardımıyla hesaplanan nispi risk düzeyinin yüksek olmasının, bankanın bir birim bilanço büyüklüğü karşılığında maruz kaldığı risk tutarının yüksek olduğu anlamına geleceği, bunun da bankanın fazla risk alma yönünde bir politika benimsediği şeklinde yorumlanabileceği düşünülmektedir. İlgili yıllar itibarıyla hesaplanan nispi risk düzeyi; sadece belirli bir grup bilanço kalemi için değil, bilançonun bütün kalemleri için hem kredi hem de piyasa risklerini dikkate aldığı, dolayısıyla daha kapsayıcı olduğu gerekçesiyle kullanılmıştır. “Operasyonel riske esas tutar” ise bankalarca araştırma döneminin tamamı boyunca hesaplanmamış olması, başka bir ifadeyle 1 Haziran 2007’den itibaren hesaplanmaya başlanmış olması nedeniyle dikkate alınmamıştır.

Genel olarak kredi riski kavramı, kredi veya menkul kıymet gibi çeşitli finansal araçların karşılığının borçlusundan zamanında tahsil edilememesi sonucunda ortaya çıkabilecek zarar ihtimalini ifade etmektedir (Matthews ve Thompson, 2008:210-211). Kredi riskine esas tutar ise; Sermaye Yeterliliğine İlişkin Yönetmelik gereğince, kredi riski nedeniyle maruz kalınabilecek zararlara karşı bulundurulması gereken özkaynak miktarının tespitinde dikkate alınan tutar olup bilanço içi varlıklar ile gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlara ilişkin risk ağırlıklı tutarların toplamından oluşmaktadır. Risk ağırlıklı tutarlar; bilanço içi varlıklar ile gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlara ilişkin risk tutarlarına borçlu türü, kredi kalitesi kademesi, teminat türü ve temerrüt gün sayısı gibi çeşitli kriterlere göre belirlenen risk ağırlıkları uygulanmak suretiyle hesaplanmaktadır.

Hesaplama, Standart Yaklaşım veya İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım kullanılmaktadır¹⁷. Piyasa riskine esas tutar piyasa riski nedeniyle maruz kalınabilecek zararlara karşı bulundurulması gereken özkaynak miktarının tespitinde dikkate alınan tutar olup Standart Metod veya bankaların kendi Risk Ölçüm Modelleri ile hesaplanabilmektedir.

Sermaye Yeterliliğine İlişkin Yönetmelik'te piyasa riski; piyasa fiyatlarındaki hareketlerden kaynaklı olarak kur riski, emtia riski, faiz oranı riski ve hisse senedi pozisyon riski kapsamında bankanın bilanço içi ve bilanço dışı pozisyonlarının maruz kalabileceği zarar olasılığı olarak tanımlanmıştır. Piyasa riski içerisinde yer alan risk unsurlarının tanımlarına aşağıda yer verilmiştir¹⁸.

Kur riski; bankanın, tüm döviz varlık ve yükümlülükleri nedeniyle döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu maruz kalabileceği zarar olasılığını, faiz oranı riski ise; bankanın, faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenen alım satım hesaplarında yer alan finansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak genel piyasa riski ile spesifik riskten kaynaklı maruz kalabileceği zarar olasılığını ifade etmektedir.

Emtia riski; bankanın, emtia fiyatlarındaki hareketler nedeniyle, emtiaya ve emtiaya dayalı türev finansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak maruz kalabileceği zarar olasılığını, hisse senedi pozisyon riski ise; bankanın alım satım hesapları içinde yer alan hisse senedi pozisyon durumuna bağlı olarak genel piyasa riski ile spesifik riskten kaynaklı maruz kalabileceği zarar olasılığını ifade etmektedir.

Bankaların risk düzeylerinde hem zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin hem de diğer bankalara göre farklılıklarının doğru bir şekilde ortaya

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: 23.10.2015 tarih ve 29511 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/15067syr_09_12_2016_degisiklikisleme.pdf).

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: 23.10.2015 tarih ve 29511 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/15067syr_09_12_2016_degisiklikisleme.pdf).

konulabilmesi için bankaların kredi ve piyasa risklerine esas tutarları toplamı, bir çeşit bilanço büyüklüğü olarak da değerlendirilebilecek olan “aktif tutarı” ve “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının” toplamına bölünmüştür. Böylece, bankaların bir birim bilanço büyüklüğü karşılığında almış oldukları risk düzeyleri elde edilmiştir. Sermaye Yeterliliğine İlişkin Yönetmeliğe göre, risk tutarları hesaplanırken bilanço içi varlıkların net değerlerinin %100’ü dikkate alınırken, “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler” kalemlerine ait net bakiyelerin %100, %50, %20 ve %0 gibi değişen oranlarla çarpılmaları nedeniyle, hesaplamada bu durumun yansıtılması amacıyla söz konusu kalemler, bu değişen oranların genel bir ortalaması olduğu değerlendirilen %50 ile çarpılarak dikkate alınmışlardır.

Çalışmada, ölçek büyüklüğünün göstergesi bağımsız değişken olarak, banka sektör payı ya da nispi ölçek büyüklüğü olarak da nitelendirilebilecek, ilgili yıl sonundaki banka aktif büyüklüğünün bankacılık sektörü aktif büyüklüğüne oranı kullanılmıştır. Literatürdeki çeşitli çalışmalarda da (Örneğin; Gropp ve Vesala (2001), Khemraj ve Pasha (2009)) kullanılan söz konusu oran, araştırmaya konu bankaların araştırma dönemi içerisindeki ölçek büyüklüğü farklılıklarını daha iyi yansıtacağı gerekçesiyle tercih edilmiştir. Buna göre, “Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, risk düzeyi de artmaktadır” hipotezinin doğruluğu, “sektör payı” ile “nispi risk düzeyi” arasındaki ilişkinin yönü ve istatistiki anlamlılığı dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Bankaların özkaynak seviyesinin nispi risk düzeyine etkisini ölçmek için “özkaynak oranı” değişkeni, aktif yapılarının nispi risk düzeyi üzerindeki etkisini ölçmek için ise “nakdi kredi oranı” ve “menkul kıymet oranı” değişkenleri modele dahil edilmiştir. Bankaların nispi risk düzeyi üzerinde etkili olabileceği düşünülen “reel GSYİH değişim oranı” ise makro değişken olarak modelde kullanılmıştır. Regresyon modelinde kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin detaylı açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

Konuya ilişkin bazı ampirik çalışmalarda (Örneğin; Espinoza ve Prasad (2010), Klein (2013)) bankanın risk düzeyini etkileyebileceği düşüncesiyle, bir önceki yıl

sonundaki banka özkaynak tutarının, aktif tutarına oranı bağımsız değişken olarak dikkate alınmıştır. Bu çalışmada ise, bankanın bir önceki yıl sonu itibarıyla özkaynak tutarının, “aktif tutarı” ve “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının” toplamına oranı modele dahil edilmiştir. Bağımlı değişkenin hesaplamasıyla uyumlu olması için özkaynak tutarı, literatürde olduğu gibi sadece aktif tutarına değil, “aktif tutarı” ile “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ve taahhütler tutarlarının yarısının” toplamına bölünmüştür. Söz konusu oran yükseldikçe; izleyen yıl içerisinde yasal sınırlar dahilinde alınabilecek risk tutarı artacağından, nispi risk düzeyinin de yükselmesi beklenmektedir.

Nakdi kredilerin bilançodaki payının, bankanın risk düzeyini etkileyeceği düşüncesiyle literatürdeki çalışmalarda yer verilen “nakdi kredi/aktif toplamı” oranı (Örneğin; Gropp ve Vesala (2001) ve Klein (2013)), bu çalışmada da modele dahil edilmiştir. Bağımlı değişkenin hesaplamasıyla uyumlu olması için nakdi kredi tutarı, literatürde olduğu gibi sadece aktif tutarına değil, “aktif tutarı” ve “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının” toplamına bölünmüştür. Nakdi kredilerdeki hızlı bir artışın kredi kalitelerinde bozulmaya neden olabileceği, ayrıca Türk bankacılık sektöründeki nakdi kredilerin risk ağırlığı genel düzeyinin, diğer büyük bilanço kalemlerinin (menkul kıymetler, gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler gibi) risk ağırlıklarından yüksek olacağı düşünüldüğünden, “nakdi kredi oranı” ile “nispi risk düzeyi” arasında pozitif yönde bir ilişkinin olması beklenmektedir.

Diğer taraftan, bilançodaki menkul kıymet payının da bankanın nispi risk düzeyini etkileyeceği düşüncesiyle, “menkul kıymet oranı” değişkeni modele dahil edilmiştir. Bu oran hesaplanırken, bağımlı değişkenin hesaplamasıyla uyumlu olması için menkul kıymet tutarı, sadece aktif tutarı yerine, “aktif tutarı” ve “gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler tutarlarının yarısının” toplamına bölünmüştür. Araştırma dönemi içerisinde, Türk bankacılık sektöründeki bankaların kredi riskine maruz menkul kıymet portföylerinin genellikle düşük risk ağırlığına sahip kamu

borçlanma senetlerinden¹⁹ oluşması nedeniyle²⁰, “menkul kıymet oranı” ile “nispi risk düzeyi” arasında negatif yönlü bir ilişki öngörülmektedir.

Banka risk düzeyini etkileyeceği düşüncesiyle literatürdeki ampirik çalışmalarda (Örneğin; Nier ve Baumann (2006), Espinoza ve Prasad (2010), Klein (2013), Messai (2013)) regresyon modeline dahil edilen makroekonomik değişkenlerden birisi, ilgili yıldaki “reel GSYİH değişim oranı”dır. Ekonominin büyüdüğü yıllarda kredi kalitelerinin yüksek, kredilerin takibe dönüşüm oranlarının ve risk ağırlıklarının düşük, finansal piyasaların ise istikrarlı olacağı, dolayısıyla kredi ve piyasa risklerinin düşük seviyelerde kalacağı düşüncesiyle, “reel GSYİH değişim oranı” ile “nispi risk düzeyi” arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Yukarıdaki Tablo 15’de belirtilen bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için oluşturulan regresyon modelinin tahmininde “Stata 11” ekonometrik paket programı kullanılmıştır. İstatistiki testlerde hata payı düzeyi olarak “ $\alpha=0,05$ ” alınmıştır.

ii) Veri Seti

Çalışmanın, ölçek büyüklüğü ile mevduata verilen faiz oranı arasındaki ilişkinin araştırıldığı bölümünde belirtildiği üzere, 2000 yılından önceki dönemde banka faaliyetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak yüksek düzeyde kamu müdahalesi ve etkisinde olması nedeniyle²¹ araştırma dönemi için 2000’li yılların daha uygun olacağı düşünülmüştür. Diğer taraftan 2000, 2001 ve 2002 yıllarında hakim olan ekonomik kriz nedeniyle ve araştırmada kullanılacak banka bazlı verilerin doğruluğu ve temin edilebilirliği dikkate alınarak, araştırma dönemi “31 Aralık 2002-31 Aralık 2016” olarak belirlenmiştir.

¹⁹ Sermaye Yeterliliğine İlişkin Yönetmeliğe göre, Türkiye Cumhuriyeti Merkezi Yönetiminden veya Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ndan olan ve TL cinsinden düzenlenen ve TL cinsinden geri ödenecek olan alacaklar ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde bulundurulmuş tüm zorunlu karşılıklara %0 risk ağırlığı uygulanmaktadır.

²⁰ Örneğin, 31.12.2016 itibarıyla Türk bankacılık sektöründeki bankaların menkul kıymet portföylerinin %65’i devlet tahvili ve %24’ü de hazinece ihraç edilmiş Eurobond olmak üzere toplam %89’u kamu borçlanma senetlerinden oluşmaktadır (BDDK, 2016:16).

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “4.1. Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi” başlıklı bölümü.

Regresyon modelindeki değişkenlerin elde edilmesinde; araştırma donemi içerisinde Türk bankacılık sektornde faaliyet gosteren 22 adet bankaya (Tablo 16) ait olan yıllık veriler ile aynı donemdeki makroekonomik veriler kullanılmıştır.

Tablo 16. Risk Düzeyine İlişkin Analize Dahil Edilen Bankalar*

Banka Adı	Banka Adı
Akbank T.A.ř.	şekerbank T.A.ř.
Alternatifbank A.ř.	T.C. Ziraat Bankası A.ř.
Anadolubank A.ř.	ICBC Turkey Bank A.ř.
Arap Türk Bankası A.ř.	Turkish Bank A.ř.
Burgan Bank A.ř.	Turkland Bank A.ř.
Citibank A.ř.	Türk Ekonomi Bankası A.ř.
Denizbank A.ř.	Türkiye Garanti Bankası A.ř.
Fibabanka A.ř.	Türkiye Halk Bankası A.ř.
Finansbank A.ř.	Türkiye İş Bankası A.ř.
HSBC Bank A.ř.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
ING Bank A.ř.	Yapı ve Kredi Bankası A.ř.

Kaynak: BDDK internet sitesi (<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>)

(*) 31.12.2016 tarihi itibarıyla geçerli olan banka isimleridir.

Regresyon modeline dahil edilen 22 adet banka araştırma donemi boyunca faaliyetlerini sürdüren mevduat bankaları olup araştırma doneminin sadece belirli bir bolmnde faaliyet gosteren bankaların verileri, verinin “dengeli panel” ozelliğinin bozulmamasını teminen analiz kapsamına alınmamıştır. Araştırma donemi içerisinde, başka bir bankayla birleşerek faaliyetini sürdüren bankaların birleşme tarihlerinden sonraki donemlere karşılık gelen verilerinin elde edilmesinde, birleştirilmiş mali tablolar dikkate alınmıştır.

Diğer taraftan, katılım bankaları, yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeleri ve TMSF bünyesindeki bankaların verileri de analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Katılım bankaları veri teminindeki zorluklar nedeniyle, yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeleri aşırı değişkenlik gosteren mali tablolara sahip olmaları nedeniyle ve TMSF bünyesindeki bankalar ise aktif bir şekilde bankacılık faaliyetlerini sürdürmüyor oldukları gerekçesiyle analiz kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Veri setinde yer alan banka bazlı veriler bankalara ait bağımsız denetim raporlarından, bankacılık sektörü bazlı veriler ise BDDK ve TBB'nin internet sitelerindeki çeşitli rapolardan temin edilmiştir. Makroekonomik verilerin temininde ise TÜİK'in internet sitesindeki verilerden faydalanılmıştır.

5.1.3.3. Analiz Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Model parametrelerinin tahmininde kullanılacak uygun bir panel veri modelinin belirlenebilmesi için²² modelde birim ve zaman etkilerinin olup olmadığı, başka bir ifadeyle klasik modelin geçerliliği araştırılmıştır. Bu kapsamda öncelikle, modelde birim ve zaman etkilerinin birlikte var olup olmadığına dair (iki yönlü modelin geçerliliğine dair) Olabilirlik Oranı Testi uygulanmış, test sonucu aşağıdaki Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17: Risk Düzeyi Analizinde Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığına İlişkin Test Sonucu

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Olabilirlik Oranı Testi (LR Testi)	65,56	Prob > chi2 = 0,0000

LR Testi sonucuna göre, sıfır hipotezi doğru iken örnek sonuçlarının gerçekleşme olasılığı değeri olan “0,0000” (sıfır), hata payı olarak seçilen 0,05'ten küçük olduğu için, birim ve zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu ifade eden, bir başka ifadeyle birim ve zaman etkisinin olmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bununla birlikte, LR Testi'nin birleşik bir test olması ve sıfır hipotezinin reddedilebilmesi için birim veya zaman etkilerinin birisinin sıfırdan farklı olmasının yeterli gelmesi nedeniyle, test sonucunda modelde birim ve zaman etkilerinin varlığı kabul edilse dahi söz konusu etkilerin varlığının ayrı ayrı test edilmesi gerekmektedir (Tatoğlu, 2012:171). Bu amaçla modelde birim etkilerinin varlığı F Testi, Olabilirlik Oranı Testi ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi kullanılarak araştırılmış olup test sonuçları aşağıdaki Tablo 18'de verilmiştir.

²² Modelde yer alan değişkenlere ait serilerin zaman boyutunun kısa olması (14 dönem/yıl) nedeniyle, bu analizde değişkenlerin durağanlıkları araştırılmamıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Baltagi (2013:1)

Tablo 18: Risk Düzeyi Analizinde Birim Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonuçları

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	5,89	0,0000
Olabilirlik Oranı Testi (LR Testi)	43,03	0,0000
Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi	92,95	0,0000

Birim etkisinin varlığına yönelik olarak uygulanan F Testi ve LR Testi sonucunda hesaplanan olasılık değerleri olan “0,0000”, hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olduğu için, birim etkilerin sıfıra eşit olduğunu veya birim etkilerin olmadığını ifade eden sıfır hipotezleri reddedilmiştir. Aynı şekilde, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “0,0000”ın hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olması nedeniyle, tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfır olduğu, başka bir ifadeyle birim etkilerin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir. Her üç testin sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, model de birim etkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelde zaman etkisinin varlığı ise Olabilirlik Oranı Testi ile araştırılmış olup test sonuçları aşağıdaki Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Risk Düzeyi Analizinde Zaman Etkisinin Varlığına İlişkin Test Sonucu

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Olabilirlik Oranı Testi (LR Testi)	0,00	Prob $\geq$ chi2 = 1,0000

Zaman etkisinin varlığına yönelik uygulanan LR Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri olan “1,0000” (bir), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten büyük olduğu için, zaman etkisinin bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilememiş ve modelde zaman etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Birim ve zaman etkilerinin varlığına yönelik olarak yapılan testlerde, modelde zaman etkisinin olmadığı, ancak birim etkisinin bulunduğu ortaya çıkması nedeniyle, klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bunun sonucunda, sabit birim etkileri modelinin mi yoksa tesadüfi birim etkileri modelinin mi kullanılacağına yönelik olarak Hausman Testi uygulanmıştır. Hausman Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Risk Düzeyi Analizinde Sabit ve Tesadüfi Etkiler Modelinin Testi

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Hausman Testi	10,84	0,04

Hausman testinde sıfır hipotezi; bağımsız değişkenler ile birim etkiler arasında korelasyon olmadığı, yani modelde tesadüfi etkilerin olduğunu ifade etmektedir. Sıfır hipotezi reddedilmezse tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu, reddedilirse sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Hausman Testi sonucunda hesaplanan olasılık değeri 0,04'ün hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05'ten küçük olması nedeniyle sıfır hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Uygulanan testlerin sonucunda regresyon analizinde tek yönlü sabit birim etkileri modelinin kullanılmasının uygun olacağı görülmüş ve bu modele göre hesaplanan tahmin sonuçları aşağıdaki Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21: Risk Düzeyi Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Birim Etkileri Modeli Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Test İstatistiği (t)	Olasılık Değeri (P> t)
Sektör Payı	-1,632055	0,636193	-2,57	0,011*
Özkaynak Oranı	0,050573	0,016271	3,11	0,002*
Nakdi Kredi Oranı	0,304117	0,044689	6,81	0,000*
Menkul Kıymet Oranı	-0,215907	0,054791	-3,94	0,000*
Reel GSYİH Değişim Oranı	-0,319770	0,133135	-2,40	0,017*
Sabit Parametre	0,430297	0,038330	11,23	0,000*
F (5, 281)	26,98 (Prob > F = 0,0000)			
R ² (within)	0,3243			
Gözlem Sayısı	308			

(*) %5 hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 21'de belirtilen tahmin sonuçlarını yorumlamadan önce, modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olup olmadığı araştırılmalıdır (Tatoğlu, 2012:197). Risk düzeyi analizine ilişkin tek yönlü sabit birim etkileri modelinde (Tablo 21) değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun bulunup bulunmadığının araştırılmasına yönelik olarak uygulanan

testlerin sonuçları aşağıdaki Tablo 22’de verilmiştir. Uygulanan testler, literatürdeki ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan ve “Stata 11” ekonometrik paket programı ile uygulanabilir olan testlerdir.

Tablo 22: Risk Düzeyi Analizinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Testleri Sonuçları

Test Edilen	Test Adı	Sonuç
Değişen Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	1535,05 (Olasılık Değeri = 0,0000)
Otokorelasyon	Bhargava vd. Durbin Watson Testi	Durbin-Watson = 0,91104308
	Baltagi-Wu LBI Testi	LBI = 1,0097428
Birimler Arası Korelasyon	Pesaran’ın Testi	4,460 (Olasılık Değeri = 0,0000)
	Friedman’ın Testi	31,465 (Olasılık Değeri = 0,0663)
	Frees Testi	Test İstatistiği = 1,678 Kritik Değer = 0,2431 (%95)

Modelde değişen varyans olup olmadığının araştırılmasında, Değiştirilmiş Wald Testi uygulanmıştır. Söz konusu testteki sıfır hipotezi; “varyans birimlere göre değişmemektedir” şeklinde olup test sonucunda hesaplanan olasılık değerinin (0,0000), hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olması nedeniyle sıfır hipotezi reddedilmiş, modelde değişen varyans olduğu sonucuna varılmıştır (Tatoğlu, 2012: 208-210),

Modelde otokorelasyonun olup olmadığına ilişkin Bhargava vd. Durbin Watson Testi ile Baltagi-Wu LBI Testi uygulanmıştır. Söz konusu testlerin sonucu hesaplanan test istatistiğinin 2’den küçük bir değer çıkması modelde otokorelasyon olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Baltagi, 2013:109-110). Tablo 22’de verilen test sonuçlarında, hem Bhargava vd. Durbin Watson Testi hem de Baltagi-Wu LBI Testi sonucu hesaplanan test istatistiklerinin 2’den küçük değer almış olmaları nedeniyle modelde otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modelde birimler arası korelasyon olup olmadığı öncelikle Pesaran’ın Testi ve Friedman’ın Testi uygulanarak araştırılmıştır. Pesaran’ın Testi sonucunda hesaplanan olasılık değerinin (0,0000) hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05’ten küçük olması nedeniyle, “birimler arasında korelasyon yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiş, ancak Friedman’ın Testi sonucunda hesaplanan olasılık değerinin

(0,0663) hata payı düzeyi olarak seçilen 0,05'ten büyük olması nedeniyle de söz konusu sıfır hipotezi reddedilememiştir. Pesaran'ın Testi ile Friedman'ın Testi sonuçlarının birbirinden farklı olması nedeniyle uygulanan Frees'in Testi sonucunda hesaplanan test istatistiği değerinin (1,678) %95 güven düzeyindeki kritik değerden (0,2431) büyük olduğu görülmüş, "birimler arasında korelasyon yoktur" şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiştir (Tatoğlu, 2012: 220-221). Her üç testin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde modelde birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olması; örneklemin büyük olduğu durumlarda tutarsızlığa neden olmamakla birlikte, modelin etkinliğini olumsuz etkilemekte; standart hataların, "t" ve "F" istatistiklerinin, " R^2 "nin ve güven aralıklarının geçerliliği sorgulanır olmaktadır (Albayrak, 2014:5). Böyle bir durumda tahmin edilen parametrelere dokunulmadan dirençli standart hataların elde edilmesi veya duruma uygun yöntemlerle tahminde bulunulması önerilmektedir. Bu nedenle, modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olduğu durumda dirençli standart hatalar üreten ve birim sayısının dönem sayısından fazla olması halinde de güçlü bir tahminci olan Driscoll-Kraay tahmincisi ile (Tatoğlu, 2012: 266-269; 277) regresyon tahmininde bulunulmuş sonuçlar aşağıdaki Tablo 23'de verilmiştir.

Tablo 23: Risk Düzeyi Analizine İlişkin Tek Yönlü Sabit Birim Etkileri Nihai Model Sonuçları (Driscoll-Kraay Standart Hatalar)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Drisc-Kraay Standart Hata	Test İstatistiği (t)	Olasılık Değeri ($P> t $)
Sektör Payı	-1,632055	0,4797549	-3,40	0,005*
Özkaynak Oranı	0,0505735	0,0116789	4,33	0,001*
Nakdi Kredi Oranı	0,3041179	0,0668714	4,55	0,001*
Menkul Kıymet Oranı	-0,2159074	0,0798852	-2,70	0,018*
Reel GSYİH Değişim Oranı	-0,31977	0,1796638	-1,78	0,098**
Sabit Parametre	0,4302978	0,044138	9,75	0,000*
F (5, 13)	96,80 (Prob > F = 0,0000)			
R^2 (within)	0,3243			
Gözlem Sayısı	308			

(*) %5 hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

(**) %10 hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 23'deki sonuçlara göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü olarak değerlendirilen " R^2 " değeri 0,3243 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, modelin genel anlamlılığını test eden F Testi istatistiği anlamlıdır.

Analizden elde edilen sonuçlara göre "sektör payı" ile risk alma politikasının bir göstergesi olarak kullanılan "nispi risk düzeyi" arasında, $\alpha=0,05$ hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, Türk bankacılık sektöründe banka "sektör payı" bir birim arttığında "nispi risk düzeyi" ortalama yaklaşık 1,6 birim azalmaktadır. Bu sonucun; büyük ölçekli bankaların risk yönetimini daha iyi yapmalarından ve piyasadaki rekabet üstünlüklerinin bir sonucu olarak kredi riski düşük müşterilerle daha fazla çalışma imkânı bulabilmelerinden kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir.

Analiz sonucuna göre; "Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, risk düzeyi de artmaktadır" şeklindeki araştırma hipotezi reddedilmiştir. Araştırma hipotezinin reddedilmiş olmasıyla, Türk bankacılık sektöründe banka hissedar ve yöneticilerinde "iflas için çok büyük algısı"nın var olduğu ve ahlaki tehlikenin yaşandığı görüşünü destekleyen bir sonuca ulaşamamıştır.

Analiz sonucunda, banka "özkaynak oranı" ile "nispi risk düzeyi" arasında beklendiği gibi pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Analiz sonucuna göre, bir önceki yıl sonu itibarıyla banka "özkaynak oranı" "1" birim daha yüksek olduğunda, izleyen yıl sonundaki banka "nispi risk düzeyi" ortalama yaklaşık "0,05" birim artmakta olup bu sonucun, yıl sonu itibarıyla "özkaynak oranı" yüksek olan bankaların, takip eden yıl içerisinde daha fazla risk alma eğiliminde oldukları şeklinde yorumlanabileceği düşünülmektedir.

Bağımsız değişkenlerden "nakdi kredi oranı" ile "nispi risk düzeyi" arasında istatistiki olarak anlamlı ve beklendiği gibi pozitif yönde bir ilişki bulunmuş olup bankanın nakdi kredi oranı "1" birim arttığında, nispi risk düzeyi ortalama yaklaşık "0,30" birim yükselmektedir. Bu durum, portföyünde daha yüksek oranda nakdi kredi bulunduran bankaların, daha yüksek nispi risk düzeyine sahip olduklarına işaret etmektedir.

Bağımsız değişkenlerden “menkul kıymet oranı” ile “nispi risk düzeyi” arasında ise istatistiki olarak anlamlı ve beklendiği gibi negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, Türk bankacılık sektöründe bankaların “menkul kıymet oranı” “1” birim arttığında, “nispi risk düzeyi” ortalama yaklaşık “0,22” birim azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, portföyünde daha fazla oranda menkul kıymet bulunduran bankaların nispi risk düzeyleri daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Modele makroekonomik bağımsız değişken olarak dahil edilen “Reel GSYİH değişim oranı” ile banka “nispi risk düzeyi” arasında ise $\alpha=0,05$ hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış, ancak $\alpha=0,10$ hata payı düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve beklendiği şekilde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Analiz sonucuna göre, “reel GSYİH değişim oranı” “1” birim arttığında, banka “nispi risk düzeyi” ortalama yaklaşık “0,32” birim azalmakta olup bu sonuç, ekonominin büyüdüğü yıllarda kredi kalitelerinin yüksek, kredilerin takibe dönüşüm oranlarının ve risk ağırlıklarının düşük, finansal piyasaların ise istikrarlı olduğu, dolayısıyla kredi ve piyasa risklerinin düşük seviyelerde kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

5.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK RİSK VERGİSİNİN UYGULANABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

2007-2009 küresel krizinin ardından, başta bankacılık olmak üzere finansal sistemde yaşanan krizlerin neden olduğu kamusal maliyeti önlemek ve sistemik riski sınırlandırarak sistemik finansal krizlerin oluşma ihtimalini azaltmak için önerilen araçlardan biri olan “sistemik risk vergisi” Türk bankacılık sektöründe uygulanmalı mıdır? Çalışmanın bu bölümünde söz konusu soruya cevap aranacak olup bu kapsamda, öncelikle Türk bankacılık sektöründe sistemik risk vergisi uygulamasının gerekliliği tartışılacaktır. Daha sonra ise Türkiye’de hâlihazırda uygulanmakta olan finansal faaliyet harcı uygulamasının, sistemik risk vergisinin amaçları bakımından değerlendirilmesi yapılacaktır.

5.2.1. Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Risk Vergisinin Gerekliliği

Türk bankacılık sektöründe, 2007-2009 küresel krizi sırasında ve sonrasında özellikle ABD ve AB’de olduğu gibi önemli bankacılık sorunları yaşanmamış olmakla birlikte, 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında yaşanmış olan sistemik bankacılık krizi sırasında gerçekleştirilen sorunlu banka çözümleme işlemleri nedeniyle maruz kalınan kamusal finansal maliyetin büyüklüğü²³, Türkiye’de sistemik riske yönelik getirilecek mali bir yükümlülük için önemli bir gerekçe oluşturmaktadır. Türk bankacılık sektörü 2000’li yılların başı ve öncesindeki döneme göre daha sıkı düzenleme ve denetime tabi olmakla birlikte, maruz kalınan risklerin tamamen bertaraf edilmesi mümkün değildir. Nitekim, bankacılığın belirlenen ölçülerde risk almayı gerektiren bir faaliyet olmasının yanı sıra, ekonomik ve finansal alanda önceden öngörülemeyen nitelik ve ölçekte bazı risklerin gerçekleşmesi de olası bir durumdur. Bu nedenle, bir taraftan gelecekte bir kriz yaşanma ihtimalini düşürücü yönde faaliyetler sürdürülürken, diğer taraftan da alınan önlemlere rağmen kriz yaşanması durumunda krizin en az ekonomik ve finansal maliyetle atlatılması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulamaya konulacak mali bir yükümlülüğün, bankacılık krizleri sırasında sorunlu bankaları çözümlerken ortaya çıkacak kaynak ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan ampirik analizlerde, Türk bankacılık sektöründe banka hissedar ve yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın olduğu ve “ahlaki tehlike” yaşandığı görüşünü destekleyen bir sonuca ulaşılammıştır. Bununla birlikte, ampirik analiz sonuçları mevduat sahiplerinde “iflas için çok büyük algısı”nın olduğu görüşünü, dolayısıyla Türkiye’de sistemik risk vergisinin uygulanmasını destekler niteliktedir. Nitekim bu durum, büyük ölçekli bankaların kolay yabancı kaynak bularak daha da fazla büyümelerinin önünü açmakta ve sistemik riski artırma potansiyeli taşımaktadır.

²³ 2000-2001 Sistemik Bankacılık Krizinin finansal maliyeti konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “4.1.2.6.1. 2000-2001 Sistemik Bankacılık Krizi ve Finansal Maliyeti” başlıklı bölümü.

Çalışmanın “4.3.1. Türk Bankacılık Sektörü İçin Kullanılabilecek Sistemik Önem Kriterleri ve Sistemik Öneme Sahip Bankalar” bölümünde yapılan analizde, Türk bankacılık sektöründe, başarısız olmaları durumunda önemli sistemik etkiler doğurabilecek “7” ile “10” adet arasında banka olabileceği değerlendirilmiş olup bu sonuç Türk bankacılık sektöründe sistemik risk sorunu olduğu ve sistemik risk vergisinin uygulanması gerektiği görüşünü destekler niteliktedir.

Türk bankacılık sektöründe yaşanacak muhtemel bir sistemik bankacılık krizinde, sorunlu bankaların faaliyet izinleri kaldırılmadan çözümlemeye tabi tutulmaları, başka bir ifadeyle iflastan kurtarılmaları durumunda ihtiyaç duyulacak finansal kaynağın bankaların sigortalı mevduat tutarlarını aşma ihtimali doğmaktadır. Böyle bir durumda, sistemik öneme sahip bankalar için ihtiyaç duyulabilecek finansal kaynağın büyüklüğünün tahmin edilmesinde, çalışmanın “4.3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Öneme Sahip Banka Başarısızlıklarının Neden Olabileceği Kamusal Maliyet” bölümünde verilen Grafik 21’den faydalanılabileceği düşünülmektedir.

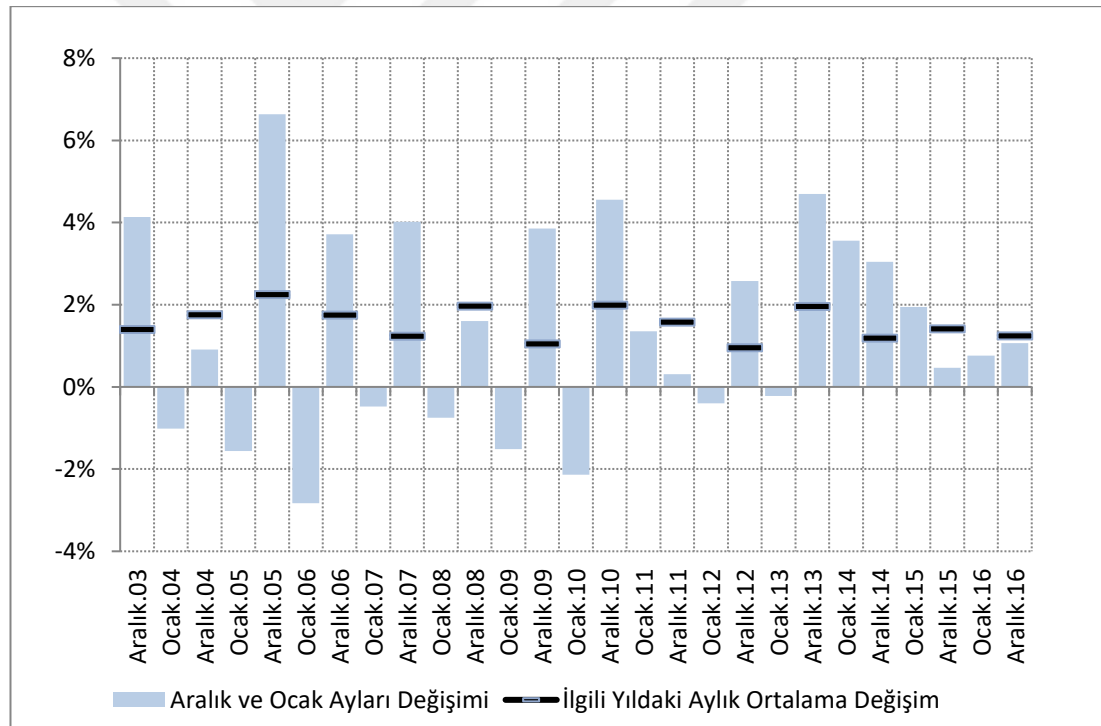
Grafik 21’den görüleceği üzere, 2016 yıl sonu itibarıyla “7” adet bankanın mevduat sigortası kapsamında olmayan yükümlülük tutarının o yılın GSYİH’ye oranı %6’nın üzerinde iken, “3” adet bankanın da %2’nin üzerindedir. Söz konusu oranların, ortaya çıkabilecek finansal maliyetin tahmin edilmesinde tek başına yetersiz kalacakları açık olmakla birlikte²⁴, sistemik bir finansal kriz durumunda karşılaşılabilecek potansiyel maliyeti göstermeleri bakımından önemli göstergeler oldukları ve sistemik riske yönelik uygulanacak mali bir yükümlülük için de gerekçe oluşturdukları düşünülmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye’de bankacılık sektörü aktif toplamının Aralık aylarında genellikle artış, izleyen Ocak aylarında ise genellikle düşüş gösterdiği gözlenmiş olup (Grafik 22) bu durumun oluşmasında bankaların yıl sonu bilançolarını büyük gösterme çabasının etkili olduğu düşünülmektedir. Aşağıdaki Grafik 22’de; Aralık 2003 – Aralık 2016 dönemi içerisinde; Türk bankacılık sektörü toplam aktif

²⁴ Sorunlu bankaların devlet tarafından kurtarılmaları durumunda maruz kalınacak maliyetin yüksekliği, banka yükümlülüklerinin yanı sıra varlıklarının da değerine bağlı olduğundan, söz konusu oranlar tek başına maruz kalınabilecek maliyetin belirlenmesinde yetersiz olacaktır.

büyükliğünde, yılların Aralık ve Ocak aylarında gerçekleşen değişim oranları ile ilgili yıllardaki ortalama aylık değişim oranları verilmiştir. Söz konusu Grafik 22 incelendiğinde, bankacılık sektörünün aktif toplamının; Aralık aylarında ilgili yıllardaki ortalama aylık artışlardan genellikle daha yüksek oranda arttığı, Ocak aylarında ise genellikle düşüş yaşandığı görülmektedir. Türk bankacılık sektöründe bankaların büyük görünme çabası içinde oldukları şeklinde yorumlanabilecek bu durumun, sistemik riski artırıcı bir etki yarattığı, sistemik riske yönelik getirilecek mali bir yükümlülük için ise gerekçe oluşturduğu düşünülmektedir. Nitekim, “büyüklük” sistemik öneme sahip finansal kuruluşların belirlenmesindeki en önemli kriterler arasında gösterilmektedir²⁵.

Grafik 22: Türk Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü Değişim Oranları

Kaynak: BDDK (<http://www.bddk.org.tr/>), TBB (<http://www.tbb.org.tr/>) ve TKBB'nin (<http://www.tkbb.org.tr/>) internet sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “2.2.Bankacılıkta Sistemik Risk ile Ölçek Büyüklüğü İlişkisi” başlıklı bölümü.

Türkiye’de sistemik riske yönelik getirilecek mali yükümlülüğün başka bir önemli gerekçesini ise, AB ülkelerinde 2015 yılından itibaren oluşturulmaya başlanan “Çözümleme Fonu” uygulaması oluşturmaktadır. Söz konusu uygulama kapsamında, sorunlu finansal kuruluşların çözümlenmesinde kullanılmak amacıyla ve finansal kuruluşlardan tahsil edilecek primler ile oluşturulacak çözümleme fonlarının kurulması öngörülmektedir²⁶. Türk bankacılık sisteminde de aynı veya benzer bir uygulamaya başlanmasının, Türkiye’nin AB Müktesebatına uyum düzeyinin artırılması bakımından önem arz ettiği düşünülmektedir.

5.2.2. Finansal Faaliyet Harcı Uygulamasının Sistemik Risk Vergisi Açısından Değerlendirilmesi

2007-2009 küresel krizi sonrasındaki “sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar” ve “sistemik risk vergisi” tartışmalarının yapıldığı dönemde, Türkiye’de banka ölçek büyüklüğünü ve dolayısıyla sistemik riski hedef alan bir harç uygulaması başlatılmıştır. Söz konusu uygulama 2010 yılında harçlar kanununda yapılan değişikliklerle hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda; 05.02.2010 tarih ve 27484 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Amme Alacakları Tahsili Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un 3. maddesiyle; 02.07.1964 tarihli ve 492 sayılı “Harçlar Kanunu”na ekli (8) sayılı tarifenin “X-Finansal Faaliyet Harçları” bölümünün (1) numaralı bendi değiştirilmiş, (2) numaralı bendi ise yürürlükten kaldırılmıştır.

Değişiklik öncesinde bankaların serbest bölgelerdekiler de dahil olmak üzere açtıkları her şube için düzenlenen belgeler bir defaya mahsus finansal faaliyet harcına tabi iken, değişiklikten sonra; bankaların serbest bölgelerdekiler de dahil olmak üzere açtıkları şubeler (yabancı bankaların serbest bölgelerde açılan şubeleri hariç) için düzenlenen belgeler, her şube ve her yıl için şubenin bulunduğu belediyenin nüfusuna göre değişen tutarlarda finansal faaliyet harcına tabi tutulmuştur. Söz konusu değişiklik 2010 yılından itibaren geçerli olmak üzere

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “3.3.3.4.2. AB Uygulaması” başlıklı bölümü.

uygulamaya konulmuş olup 2010-2016 döneminde her yıl yeniden tespit edilen harç tutarları aşağıdaki Tablo 24’de verilmiştir.

Tablo 24: Yıllar İtibarıyla Finansal Faaliyet Harcı Tutarları (2010-2016)

Harç Tutarları (TL)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfusu 5.000’e kadar olan belediyelerde	12.000	12.924	14.863	17.092	17.764	19.559	20.651
Nüfusu 5.000 ile 25.000 arasında olan belediyelerde	36.000	38.772	44.588	51.276	53.291	58.679	61.953
Nüfusu 25.000’den fazla olan belediyeler ile serbest bölge sınırları içinde	48.000	51.696	59.450	68.368	71.055	78.238	82.604

Kaynak: İlgili yıllarda çıkarılan Harçlar Kanunu Genel Tebliğlerinden derlenmiştir.

Türkiye’deki bankaların yurt içi şube sayısının, harçlar kanununda değişikliğin yapıldığı 2010 yılından itibaren Tablo 25’deki gibi olduğu ve banka şubelerinin büyük çoğunluğunun büyük şehirler ile diğer iller ve ilçe merkezlerinde olduğu göz önüne alındığında, finansal faaliyet harçlarından elde edilen yıllık gelirin önemli bir meblağa ulaştığı düşünülmektedir²⁷.

Tablo 25: Türk Bankacılık Sektörü Yurt İçi Şube Sayıları (2009-2016)

Ara. 09	Ara.10	Ara.11	Ara.12	Ara.13	Ara.14	Ara.15	Ara.16
9.526	10.000	10.440	10.981	11.903	12.125	12.185	11.664

Kaynak: BDDK’nın internet sitesi (<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis>)

Bankaların neden olduğu sistemik riske yönelik başka bir uygulama ise mevduat sigortacılığı alanında başlatılmıştır. 29.09.2011 tarih ve 28069 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları İle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelikte Değişiklik

²⁷ Tahsil edilen Finansal Faaliyet Harcı tutarlarına ilişkin kamuya açıklanmış herhangi bir bilgi bulunmaması nedeniyle, söz konusu bilgi 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çerçevesinde T.C Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığından talep edilmiştir. Ancak, bilgi talebinin, istenen verilerin ayrı veya özel bir araştırma, inceleme ya da analiz gerektirdiği gerekçesiyle karşılanmaması nedeniyle bu çalışmada, tahsil edilen Finansal Faaliyet Harcı tutarlarına ilişkin bilgi verilememiştir.

Yapılmasına İlişkin Yönetmelik” ile; bankaların TMSF’ye ödedikleri risk esaslı sigorta prim tutarlarının belirlenmesinde, sistemik riskin bir göstergesi olarak hesaplanacak “(banka) büyüklük faktörü”nün de dikkate alınması hükmüne bağlanmıştır. Buna göre; “(banka) büyüklük faktörü” belirli sınırların üzerinde olan bankaların, sigortalı mevduat tutarlarının onbinde 1 ve 2’si oranında ilave prim ödemeleri öngörülmüştür. Yönetmelikte “(banka) büyüklük faktörü”; kredi kuruluşunun bilançosundaki aktif, gayrinakdi kredi ve yükümlülükler ile taahhütler (cayılabilir taahhütler hariç) toplamı olarak tanımlanmıştır²⁸.

Sistemik riski hedef alan “(banka) büyüklük faktörü” uygulaması sigorta prim tutarlarının bankalara göre farklılaştırılmasında kullanılan faktörlerden biri olup tahsil edilen mevduat sigorta primleri, sigortalı mevduat ödemelerinde kullanılmak üzere TMSF’ye gelir olarak kaydedilmektedir. Finansal faaliyet harç tutarları ise merkezi yönetim bütçesi içerisinde bir gelir kalemi olarak yer almakta ve merkezi yönetim bütçe giderlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Finansal faaliyet harç tutarının belirlenmesinde, sistemik riskin önemli ölçütlerinden olan ölçek büyüklüğünün bir göstergesi niteliğindeki şube sayısının dikkate alınması, sistemik riske yönelik ilave bir mali yükümlülüğün getirilmesine gerek olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu durumda üzerinde durulması gereken nokta; finansal faaliyet harcı uygulamasının, pigou tipi bir sistemik risk vergisi önerisiyle amaçlanan sonuçları sağlayıp sağlayamayacağıdır.

Çalışmanın “3.3.3.2. Sistemik Risk Vergisi Önerisi” başlıklı bölümünde değinildiği üzere, finansal sistemde uygulanması önerilen pigou tipi sistemik risk vergisinin temel amaçları; sistemik riskin sınırlandırılması ve sistemik finansal krizlerde kullanılmak üzere mali bir kaynak oluşturulmasıdır. Türkiye’de uygulanan finansal faaliyet harcı, söz konusu amaçlar bakımından değerlendirmeye tabi tutulabilir.

Finansal faaliyet harcının, sistemik riske neden olan ölçek büyüklüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilecek şube sayısı üzerinden alınması nedeniyle, söz

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları İle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik (<http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=389>).

konusu harcın belirli ölçüde de olsa sistemik riskin sınırlandırılmasını hedef aldığı söylenebilir. Bununla birlikte, sistemik riski temsil etmek bakımından şube sayısı tek başına yeterli bir gösterge değildir. Çünkü şube sayısı, ölçek büyüklüğünü yansıtmakta tek başına yetersiz kaldığı gibi, sistemik riski yansıtmakta da yeterli bir gösterge değildir.

Diğer taraftan, finansal faaliyet harcı uygulamasında, sistemik riskin en önemli belirleyicilerinden biri olan banka risklilik düzeyi, diğer bir ifadeyle bankanın temerrüt olasılığı dikkate alınmamaktadır. Söz konusu uygulamada, şube başına ödenecek harç miktarının belirlenmesinde kullanılan “şubenin bulunduğu belediyenin nüfusu” kriterinin, banka risklilik düzeyi ve bankanın neden olduğu sistemik risk düzeyi ile ilişkili olmadığı açıktır.

Banka kurtarma ve çözümleme işlemlerinin kamu kaynaklarına başvurulmadan gerçekleştirilmesinde kullanılacak bir finansal kaynak oluşturulması, sistemik riske yönelik uygulanması önerilen mali bir yükümlülüğün temel amaçlarından biri olarak gösterilmektedir. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere, finansal faaliyet harcı gelirleri merkezi yönetim bütçesi kapsamında tahsil edilip kullanılmaktadır. Bu nedenle, sistemik riske yönelik olarak uygulanacak mali bir yükümlüğe ait gelirleri merkezi yönetim bütçesi içerisine dahil etmek yerine, ayrı bir hesap veya fonda toplamanın söz konusu amaca daha uygun olacağı düşünülmektedir. Ayrı bir fon oluşturulması ve ihtiyaç duyulduğunda bu fondan kaynak kullanılması şeffaflığı artıracığı gibi, yapılan işlemlerin de kamuoyunca daha iyi anlaşılmasını ve algılanmasını sağlayacaktır.

Yukarıdaki değerlendirme ve yorumlar çerçevesinde düşünüldüğünde, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak daha etkin olabilecek mali bir yükümlülük uygulamasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, böyle bir mali yükümlülüğün nasıl olması gerektiği, diğer bir ifadeyle türünün, matrahının ve oranının ne olması gerektiği sorularına cevap aranması gerekmektedir. Bu kapsamda, aşağıdaki bölümde Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulanabilecek mali bir yükümlülüğün temel özelliklerinin neler olabileceği üzerinde durulacaktır.

5.3.TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMİK RİSKE YÖNELİK MALİ BİR YÜKÜMLÜLÜK ÖNERİSİ

Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulanacak bir mali yükümlülüğün, 2015 yılından itibaren başlayan AB uygulamasında olduğu gibi, mevduat sigorta fonundan farklı ex-ante (kriz öncesi) bir “çözümleme fonu” oluşturmak için bankalardan tahsil edilecek “çözümleme fonu primi” şeklinde olabileceği ve her bir bankanın belirli ölçüde sistemik önem taşıdığından hareketle, söz konusu prim uygulamasının sektördeki tüm bankalara yönelik olması gerektiği düşünülmektedir²⁹.

Diğer taraftan, kriz öncesi (ex-ante) çözümleme fonu oluşturma şeklindeki bir uygulamanın, hem AB’ye uyum sağlanması hem de kamuoyunda banka çözümleme maliyetleri konusunda doğru algının oluşturulması bakımından olumlu sonuçları olacağı öngörülmektedir.

Çözümleme fonu oluşturulması konusunda öncelikli cevaplanması gereken sorular; söz konusu fon için önceden herhangi bir büyüklük belirlenip belirlenmeyeceği ve eğer belirlenecek ise bu büyüklüğün ne olması gerektiğidir. Çözümleme fonunun büyüklüğüne ilişkin bir belirleme yapılmasının, bu fonun kuruluş amacına uygun olarak kullanılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, belirlenen fon büyüklüğüne ulaşıp bankalardan yapılan prim tahsilatı durdurulduğunda, prim nedeniyle yükselen aracılık maliyetleri tekrar düşürülmüş olacaktır. Çözümleme fonu öngörülen büyüklüğe ulaştığında durdurulan prim tahsilatları, fon büyüklüğünün herhangi bir nedenle belirlenen düzeyin altına düşmesi durumunda yeniden başlatılabilir.

Türk bankacılık sektörü için oluşturulacak çözümleme fonunun büyüklüğünün belirlenmesinde, her banka için belirli bir süre içinde ihtiyaç duyulabilecek

²⁹ Ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniş kapsamlı olması nedeniyle çalışmanın bu bölümde, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulanacak mali bir yükümlülüğe ilişkin ayrıntılı belirlemelerde bulunulmamış olup bunun yerine, gelecek dönemlerde hayata geçirilebilecek muhtemel bir çözümleme fonu uygulamasına yönelik bazı genel belirleme ve önerilerde bulunulmuştur.

özmlerle fonu büyüklüklerinin hesaplanarak toplanması Şeklinde tümevarımcı bir yaklaşım benimsenebilir. Böyle bir yaklaşım, birçok kantitatif ve kalitatif nitelikte veri ve bilginin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada, AB’de benimsendiği gibi tümden gelimci bir yaklaşımla; geçmişte yaşanan bankacılık krizlerinin finansal maliyetinin büyüklüğü, diğer ülke uygulamaları, bankacılık sektörünün genel durumu ve geleceğe yönelik beklentiler, sektöre yönelik düzenleme ve denetimin düzeyi ve kalitesi gibi faktörler göz önünde bulundurularak, Türk bankacılık sektörü için genel bir hedef üzümlerle fonu büyüklüğü belirlemenin daha kolay ve uygulanabilir bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

Literatürde, bankacılık krizlerinin finansal maliyeti genellikle GSYİH ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda, 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında Türkiye’de sorunlu hale gelen bankalara aktarılan kamusal finansal kaynağın GSYİH’ye oranının (kaynak aktarım oranı), üzümlerle fonunun büyüklüğünün belirlenmesinde bir gösterge olarak kullanılabileceği dřnlmektedir³⁰. Çalışmanın “4.1.2.6.1. 2000-2001 Sistemik Bankacılık Krizi ve Finansal Maliyeti” başlıklı bölümünde belirtildiği üzere, Kasım 1997 – Haziran 2002 tarihleri arasında zmlenen 20 adet bankaya aktarılan kaynakların anapara toplamı 22.474 milyon USD olarak hesaplanmıştır. Bu tutar nihai finansal maliyet olmamakla birlikte, kriz sırasında ihtiyaç duyulan finansal kaynağı yansıtmaması bakımından önemli bir göstergedir. Söz konusu tutarın; 1997–2002 dönemindeki USD cinsinden yıllık GSYİH’lerin ortalamasına³¹ oranı %11,35 olarak hesaplanmıştır.

Yukarıda belirtilen hesaplamada kullanılan 22.474 milyon USD’lik kaynak aktarım tutarı, bankaların mevduat sigortası kapsamındaki mevduatları da dahil tüm yükümlülüklerinin tazmin edilmesinde kullanılmıştır. Bununla birlikte, sigorta kapsamındaki mevduat için ayrıca prim tahsil edilip mevduat sigorta fonu

³⁰ Sorunlu bankalara aktarılan kaynak tutarı bankacılık sektörünün büyüklüğüyle de ilişkilendirilebilir olmakla birlikte, bu çalışmada gerek kriz yıllarındaki sektör rakamlarının sağlıklı olmaması, gerekse katılım bankalarına ait gerekli verilerin bir bölümüne ulaşılamaması nedeniyle, aktarılan kaynak tutarının bankacılık sektörü büyüklüğüne oranı dikkate alınmamıştır.

³¹ Maliyetin daha sağlıklı hesaplanabilmesi için tek bir yılın GSYİH’si yerine, bankalara kaynak aktarılan tüm yılların GSYİH’nin ortalaması dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, 1997-2002 dönemindeki 6 yıla ait USD cinsinden GSYİH’lerin ortalaması 197.968.490.363 USD olarak hesaplanmış olup hesaplamada TÜİK verileri kullanılmıştır.

oluşturulması nedeniyle, çözümlenen bankalara sadece sigorta kapsamında olmayan yükümlülükler için aktarılan kaynakların çözümleme fonunun büyüklüğünün belirlenmesinde dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Buna göre, 22.474 milyon USD’lik kaynak aktarımının %47,34’ü³², diğer bir ifadeyle yaklaşık 10.639 milyon USD dikkate alındığında, banka çözümlenmesinde kullanılan kaynağın GSYİH’ye oranı %5,37 olarak hesaplanmaktadır. Hesaplama kullanılan kaynak aktarım tutarından, daha sonra yapılan tahsilatların düşülmediği dikkate alındığında söz konusu oranın çözümleme fonu büyüklüğünün belirlenmesinde ancak bir üst sınır olarak dikkate alınabileceği düşünülmektedir.

Çözümleme fonu oluşturulmasına dair ülke uygulamalarına bakıldığında, fon büyüklüğünün belirlenmesinde farklı kriterlerin dikkate alındığı görülmektedir³³. Çözümleme fonu uygulamasına 2009 yılında başlayan İsveç’te fonun ulaşacağı büyüklük GSYİH’nin %2,5’i olarak belirlenirken, AB ülkeleri için bu oran sigortalı mevduatın %1’i olarak belirlenmiştir. IMF ise, çözümleme fonunun büyüklüğünün, GSYİH’nin %2’si ile %4’ü arasında bir oranda belirlenebileceğini ifade etmiştir (IMF (a), 2010). Konuya ilişkin olarak; ülke uygulamaları, IMF önerisi ve 1997-2002 döneminde sorunlu bankalara aktarılan kaynağın ilgili yılların GSYİH ortalamasına oranı dikkate alınarak, Türk bankacılık sektörü için 2016 yıl sonu itibarıyla hesaplanan alternatif çözümleme fonu büyüklükleri aşağıdaki Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26’da görüldüğü üzere, Türk bankacılık sektörü için oluşturulacak çözümleme fonunun büyüklüğü, çeşitli kriterler göz önüne bulundurularak yapılan hesaplamalarda minimum 1.060 milyon USD, maksimum ise 39.529 milyon USD olarak bulunmuştur. AB kriteri dikkate alınarak yapılan hesaplamada minimum tutarlı sonuca ulaşılmış olmasında; hem Türkiye’deki sigortalı mevduat tutarının GSYİH’ye kıyasla çok daha küçük bir tutar olması, hem de uygulanan %1’lik oranın diğer kriterlere uygulanan oranlara göre düşük kalması etkili olmuştur. Bu nedenle,

³² Söz konusu oran, çözümlenen bankaların TMSF’ye devir tarihleri itibarıyla, mevduat sigortası kapsamı dışındaki yükümlülüklerinin toplam tutarı olan 15.128 milyon USD’nin, 31.955 milyon USD tutarındaki toplam yükümlülüklerine oranıdır. Kaynak: BDDK (2003:22).

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “3.3.3.4. Dünya Uygulamaları” başlıklı bölümü.

Türk bankacılık sektörü için oluşturulacak çözümleme fonunun büyüklüğünün sigortalı mevduat tutarı temel alınarak hesaplanması durumunda, AB’de uygulanan %1’lik oranın yetersiz kalacağı düşünülmektedir³⁴.

Tablo 26: Türk Bankacılık Sektörü İçin Çözümleme Fonu Büyüklüğü Hesaplamaları

Dünya Uygulamaları			Türk Bankacılık Sektörü İçin Hesaplanan Tutar (Aralık 2016) (Milyon USD) (**)
Kriter	Çözümleme Fonu Büyüklüğü (*)	Fon Büyüklüğüne Ulaşmak İçin Öngörülen Süre	
AB	Sigortalı Mevduatın %1’i	2015-2024 (10 Yıl)	1.060
İsveç(***)	GSYİH’nin %2,5’i	2009-2023 (15 Yıl)	18.403
IMF Önerisi	GSYİH’nin Minimum %2’si - Maksimum %4’ü	-	Minimum:14.722 Maksimum: 29.444
1997-2002 Dönemi Kaynak Aktarım Oranı	GSYİH’nin %5,37’si	-	39.529

Kaynak: TÜİK’in (<http://www.tuik.gov.tr/>) ve TMSF’nin (<http://www.tmsf.org.tr/>) internet sitelerinden alınan veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

(*) 31.12.2016 tarihi itibarıyla GSYİH tutarı TÜİK verilerine göre 2.590.518 milyon TL, bankacılık sektöründeki toplam sigortalı mevduat tutarı ise TMSF verilerine göre yaklaşık 373 milyar TL’dir.

(**) İlgili tutarların USD karşılıklarının hesaplanmasında 2016 yıl sonu itibarıyla geçerli TCMB’nin USD alış kuru (1USD = 3.5192 TL) kullanılmıştır.

(***) İsveç, AB üyesi olmakla birlikte, çözümleme fonu uygulamasına AB’den önce başlaması ve AB’den farklı kriterler benimsemiş olması nedeniyle Tablo’da yer verilmiştir.

Çözümleme fonu büyüklüğü için yapılan hesaplamada en yüksek tutar (39.529 milyon USD), 1997-2002 döneminde sorunlu bankalara aktarılan kaynağın ilgili dönemdeki ortalama GSYİH’ye oranı (%5,37) kriteri kullanıldığında elde edilmektedir. Çözümleme fonu büyüklüğü için üst sınır olarak değerlendirilebilecek

³⁴ Söz konusu oran AB bakımından değerlendirilirken; bu oranın minimum seviye olarak belirlendiği ve ülkelerin bu seviyenin üzerinde bir oran belirleyebilecekleri, AB’de mevduat sigorta kapsamının tüzel kişilere ait mevduatlar ve çeşitli fonlarda dahil birçok yatırım aracını kapsadığı, mevduat sigorta limitinin minimum 100 bin EUR düzeyinde belirlendiği, çözümlemede şirket içi finansman uygulamasının benimsendiği ve çözümleme fonu kullanımının sınırlandırıldığı hususları dikkate alınmalıdır.

söz konusu tutarın yüksek olmasında; 1997-2002 dönemindeki GSYİH'lerin hem ekonomik şartlar hem de krizin etkisiyle göreceli olarak düşük olmasının yanında, aktarılan kaynaklar için yapılan tahsilatların dikkate alınmamış olmasının ve bankaların çözümlenmesi için ihtiyaç duyulan kaynağın, başka bir ifadeyle çözümlenen bankalara ait zararın yüksek olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, 1997-2002 döneminde çözümlenen 20 adet bankanın TMSF'ye devir tarihleri itibarıyla zararları toplamı 17.273 milyon USD olarak hesaplanmıştır (BDDK, 2003:27).

Türk bankacılık sektörü için oluşturulacak çözümleme fonunun büyüklüğü belirlenirken Tablo 26'da belirtilen kriterlerden, "1997-2002 Dönemi Kaynak Aktarım Oranı" da dikkate alınabilir olmakla birlikte, söz konusu oran hesaplanırken yapılan tahsilatların dikkate alınmamış olmasının yanı sıra krizden sonra;

- Bankacılık sektörünün mali ve operasyonel anlamda yeniden yapılandırıldığı,
- Sektörün dayanıklılığını artıracak ve güvenli kılacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapıldığı,
- Sektöre yönelik gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirildiği

hususları (BDDK, 2003:60) göz önünde bulundurulduğunda, adıgeçen oran dikkate alınarak belirlenecek bir çözümleme fonu büyüklüğünün yüksek olabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, mevcut ekonomik ve finansal şartlarda Türk bankacılık sektörü için belirlenecek çözümleme fonu büyüklüğünün IMF'nin önerisinde belirtildiği gibi, GSYİH'nin %2'si ile %4'ü arasında olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan, oluşturulacak olan çözümleme fonunun büyüklüğü bankacılık sektörüne ilişkin büyüklükler dikkate alınarak belirlenecek ise; sigortalı mevduat tutarı yerine, özkaynak ve sigortalı mevduat dışında kalan yabancı kaynak tutarının temel alınmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Türk bankacılık sektöründe oluşturulacak çözümleme fonunun nihai büyüklüğü belirlenirken; AB'de banka çözümlerinde kullanılması öngörülen "çözümleme fonu kullanımının sınırlandırılması" ve "şirket içi finansman" (bail-in) sağlanması

yöntemlerinin³⁵ uygulanıp uygulanmayacağı veya hangi koşullarda uygulanacağı³⁶ ve çözümleme fonu ile mevduat sigorta fonunun oluşan çözümleme maliyetinden hangi oranda sorumlu olacakları gibi hususların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu noktada, AB uygulamasında olduğu gibi çözümleme fonunun kullanımının belirli şartlara bağlanması ve banka çözümlenmesinde kullanılabilecek fon tutarına sınır getirilmesinin³⁷, çözümleme fonunun neden olabileceği ahlaki tehlikeyi önleyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, çözümleme fonu ile mevduat sigorta fonunun, oluşan çözümleme maliyetini, sorumlu oldukları banka yükümlülükleri oranında karşılayabilecekleri öngörülmektedir.

Diğer taraftan, belirlenen fon büyüklüğüne ulaşma sürecinde veya ulaştıktan sonra, mevcut fon büyüklüğünün üzerinde bir kaynak ihtiyacının ortaya çıkması durumunda kullanılmak üzere, çözümleme fonuna borçlanma yetkisi verilebilir. Çözümleme fonunun borçlanabilme yetkisi, banka çözümleme süreçlerinin kesintiye uğramadan yürütülmesi bakımından önem arz etmektedir.

Oluşturulacak çözümleme fonunun ulaşacağı büyüklük belirlendikten sonra, bankalardan tahsil edilecek çözümleme fonu prim tutarları belirlenebilir. Çözümleme fonu prim tutarlarının tespit edilmesinde; bankaların temerrüt olasılıkları, temerrüt durumunda mali yardım alma (kurtarıma) olasılıkları ve potansiyel mali yardımın büyüklüğü gibi faktörlerin yanında, söz konusu fon büyüklüğüne ulaşmak için öngörülen süre ve prim tahsilatı için öngörülecek dönem uzunlukları gibi kriterlerin dikkate alınabileceği düşünülmektedir.

Çözümleme fonunun öngörülen büyüklüğe ulaşma süresinin, bankacılık sektörüne kısa dönem içerisinde yüksek maliyet yükleyip aracılık maliyetlerini aşırı artırmayacak şekilde belirlenmesi gerekir. Çözümleme fonu prim tahsilat dönem aralıklarının ise; yapılacak olan risk değerlendirmesinin güncel olabilmesini teminen,

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışmanın “3.3.3.4.2. AB Uygulaması” başlıklı bölümü.

³⁶ Söz konusu yöntemlerin uygulanması çözümleme fonundan kullanılacak/kullanılabilecek kaynak tutarını azaltacağından, çözümleme fonunun büyüklüğü de daha küçük belirlenebilir.

³⁷ AB’de çözümleme fonunun kullanılmasında, finansal kuruluşun hissedarları ile kreditorlerinin ilgili kuruluşun yükümlülüklerinin %8’i oranındaki çözümleme maliyetini karşılamış olması şartı aranmakta, bu durumda dahi fondan kullanılabilecek tutar banka yükümlülüklerinin %5’i ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bkz.: Çalışmanın “3.3.3.4.2. AB Uygulaması” bölümü.

AB uygulamasında olduğu gibi en az yıllık olacak şekilde belirlenmesi uygun olacaktır.

Bankaların temerrüt durumunda mali yardım alma (kurtarılma) olasılıklarının, sistemik önem dereceleri ile doğru orantılı olacak şekilde belirlenmesinin sistemik riskin azaltılması bakımından doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Böyle bir durumda, sistemik önem derecelerinin belirlenmesinde kullanılan kriterlerin aynı zamanda bankaların neden olduğu sistemik risk düzeyinin de birer göstergesi olduğu dikkate alındığında, söz konusu kriterlerin prim tutarının tespitinde kullanılmasının bankaların neden olduğu sistemik riski (negatif dışsallığı) azaltıcı etki yapacağı öngörülmektedir.

Diğer taraftan, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik mali bir yükümlülüğün uygulamaya konulması durumunda, bankacılık sektöründeki aracılık maliyetlerini artırmamak ve mükerrer bir uygulamaya yol açmamak bakımından, hâlihazırda var olan “finansal faaliyet harcı” uygulamasına son verilebileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Ekonomide önemli fonksiyonları yerine getiren finansal sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi, ekonomik büyüme ve ekonomik istikrara katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal sistemde belirli aralıklarla yaşanan sistemik krizler önemli ekonomik ve finansal maliyetler doğurmaktadır.

Bankacılık sektöründeki sistemik riskin sınırlandırılması, sistemik bankacılık krizlerinin ve bunların neden olduğu maliyetlerin önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, hâlihazırda birçok öneri ve uygulama bulunmakla birlikte, 2007-2009 küresel krizinin ardından başta sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalar olmak üzere, finansal kuruluşların neden oldukları sistemik risk, kamusal finansal maliyet ve ahlaki tehlikenin önlenmesine yönelik pigou tipi bir “sistemik risk vergisi”nin uygulanması da gündeme gelmiştir. Finansal kuruluşlardan neden oldukları sistemik risk (negatif dışsallık) düzeyine göre tahsil edilmesi öngörülen

sistemik risk vergisinin, sistemik riski sınırlandıracağı, sorunlu bankalara yapılacak mali yardımlarda kullanılmak üzere kaynak oluşturacağı, böylece ahlaki tehlikeyi de önleyeceği ileri sürülmektedir.

Sistemik risk vergisi önerisi, yakın tarihinde büyük bir sistemik kriz (2000-2001 sistemik bankacılık krizi) yaşayan Türk bankacılık sektöründe sistemik riskin sınırlandırılması ve gelecekteki muhtemel krizler için finansal kaynak oluşturulması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Sistemik risk vergisi önerisinin Türk bankacılık sektörü açısından değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışma kapsamında; Türkiye’de sistemik öneme sahip bankaların belirlenmesinde kullanılabileceği düşünülen “büyüklük”, “ikame edilebilirlik” ve “karşılıklı bağlantılılık” kriterleri altında yer alabilecek bazı göstergelere ve bu göstergeler bazında bankaların sektör paylarına göre yapılan değerlendirmede, Türk bankacılık sektöründe başarısız olmaları durumunda önemli sistemik etkiler doğurabilecek “7” ile “10” adet arasında banka olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, sorunlu hale gelen sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankalara yönelik yapılacak kamu kaynaklı finansal yardımların ise önemli bütçesel sorunlara yol açabileceği öngörülmektedir.

Türkiye’de sistemik risk vergisinin uygulanıp uygulanmaması gerektiği konusundaki tartışmalara katkı sağlayacak olması nedeniyle, çalışmanın ampirik analiz bölümünde Türk bankacılık sektöründe büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olup olmadığı ve bunun neticesinde bir “ahlaki tehlike” sorununun yaşanıp yaşanmadığı araştırılmıştır.

Bu kapsamda, mevduat sahipleri nezdinde “iflas için çok büyük algısı”nın olup olmadığının belirlenmesi amacıyla banka ölçek büyüklüğünün mevduat faiz oranı üzerindeki etkisi, banka hissedar ve/veya yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın varlığı ve ahlaki tehlikenin yaşanıp yaşanmadığının belirlenmesi amacıyla ise banka ölçek büyüklüğünün risk alma politikası üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bağımlı değişkenler üzerinde ölçek büyüklüğü dışındaki diğer çeşitli faktörlerin (Örneğin, risk ve sermaye düzeyi, aktif yapısı, mevduatın özellikleri, piyasa disiplini

ve çeşitli makroekonomik değişkenler) etkilerinin de ortaya konulabilmesi ve böylece analiz sonuçlarının daha kapsamlı ve faydalı hale getirilebilmesi amacıyla, araştırmada panel veriye dayalı “çoklu doğrusal regresyon analiz” yöntemi kullanılmıştır.

Regresyon analizi sonucunda, modelde banka ölçek büyüklüğünü temsil etmek üzere kullanılan “sektör payı” değişkeni ile mevduat faiz oranını temsilen kullanılan “reel zımni mevduat faiz oranı” arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre, “Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, mevduata verilen faiz oranı düşmektedir” şeklindeki araştırma hipotezi reddedilememiş, dolayısıyla Türk bankacılık sektöründe mevduat sahipleri nezdinde büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olduğu görüşünü destekler bir sonuca varılmıştır.

Analiz sonucunda, banka “sektör payı” ile risk alma politikasının bir göstergesi olarak kullanılan “nispi risk düzeyi” arasında ise yine istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, “Türk bankacılık sektöründe banka ölçek büyüklüğü arttıkça, risk düzeyi de artmaktadır” şeklindeki araştırma hipotezi reddedilmiş, dolayısıyla Türk bankacılık sektöründe banka hissedar ve/veya yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın var olduğu ve ahlaki tehlikenin yaşandığı görüşünü destekler bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ayrıca, mevduat faiz oranına ilişkin regresyon analizi sonuçları; Türk bankacılık sektöründe piyasa disiplininin varlığına, vade uzadıkça mevduat faiz oranının arttığına ve yabancı para cinsinden mevduat maliyetinin daha düşük olduğuna işaret ederken, risk alma politikasına ilişkin regresyon analizi sonuçları; sektörde özkaynağı yüksek olan bankaların daha fazla risk alma eğiliminde olduklarına, portföyünde fazla nakdi kredi bulunduran bankaların daha fazla, fazla menkul kıymet bulunduran bankaların ise daha az riskli olduklarına, ayrıca ekonomik büyümenin banka risklerini azalttığına işaret etmektedir.

Öte yandan, yapılan analizlerde Türkiye’de bankacılık sektörü aktif toplamının Aralık aylarında genellikle artış, izleyen Ocak aylarında ise genellikle düşüş

gösterdiği gözlenmiştir. Bu durumun; bankaların yıl sonu bilançolarını büyük gösterme çabasından kaynaklandığı, bunun da banka hissedar ve/veya yöneticilerinde “iflas için çok büyük algısı”nın varlığına işaret ettiği sonucuna varılmıştır.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde belirtildiği üzere, Türk bankacılık sektöründe;

- Sistemik öneme sahip büyük ölçekli bankaların bulunması ve bu bankaların sorunlu hale gelmeleri durumunda önemli ekonomik ve finansal maliyetlere yol açabilecek potansiyele sahip olmaları,
- Yapılan analizlerde, mevduat sahipleri nezdinde büyük ölçekli bankalara yönelik “iflas için çok büyük algısı”nın olduğu görüşünü destekler nitelikte bir sonuca ulaşılması, bu durumun ise büyük ölçekli bankaların kolay yabancı kaynak bularak daha da fazla büyümelerinin önünü açması ve sistemik riski artırma potansiyeli taşıması,
- Bankaların yıl sonu bilançolarını büyük gösterme çabası içerisinde olmaları ve bu durumun sistemik riski artırıyor olması,
- 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında yaşanmış olan sistemik bankacılık krizi sırasında gerçekleştirilen sorunlu banka kurtarma işlemleri nedeniyle yüksek tutarda kamusal finansal maliyete maruz kalınmış olması

gibi hususların yanı sıra, AB ülkelerinde sorunlu finansal kuruluşların çözümlenmesinde kullanılmak amacıyla, yine bu kuruluşlardan tahsil edilecek primler ile 2015 yılından itibaren “çözümleme fonu” oluşturulmaya başlanmış olmasının, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak getirilecek mali bir yükümlülük için gerekçe oluşturduğu düşünülmektedir.

2007-2009 küresel krizi sonrasındaki “sistemik öneme sahip finansal kuruluşlar” ve “sistemik risk vergisi” tartışmalarının yapıldığı dönemde, Türkiye’de banka ölçek büyüklüğünü ve dolayısıyla sistemik riski hedef alan bir harç uygulaması başlatılmıştır. Söz konusu uygulama 2010 yılında harçlar kanununda yapılan değişiklikle hayata geçirilmiştir. Değişiklik öncesinde bankaların serbest bölgelerdekiler de dahil olmak üzere açtıkları her şube için düzenlenen belgeler bir defaya mahsus finansal faaliyet harcına tabi iken, değişiklikten sonra; bankaların

serbest bölgelerdekiler de dahil olmak üzere açtıkları şubeler (yabancı bankaların serbest bölgelerde açtıkları şubeler hariç) için düzenlenen belgeler, her şube ve her yıl için şubenin bulunduğu belediyenin nüfusuna göre değişen tutarlarda finansal faaliyet harcına tabi tutulmuştur.

Finansal faaliyet harç tutarının belirlenmesinde, sistemik riskin önemli ölçütlerinden olan ölçek büyüklüğünün bir göstergesi niteliğindeki şube sayısının dikkate alınması, sistemik riske yönelik ilave bir mali yükümlülüğün getirilmesine gerek olmadığı şeklinde değerlendirilebilir olmakla birlikte; sistemik riski temsil etmek bakımından şube sayısının tek başına yeterli bir gösterge olmaması, şube başına ödenecek harç miktarının belirlenmesinde kullanılan “şubenin bulunduğu belediyenin nüfusu” kriterinin banka risklilik düzeyi ve bankanın neden olduğu sistemik risk düzeyi ile ilişkili bulunmaması ve finansal faaliyet harcı gelirlerinin merkezi yönetim bütçesi kapsamında tahsil edilip kullanılması gibi hususlar dikkate alındığında, Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak daha etkin olabilecek mali bir yükümlülük uygulamasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulanacak bir mali yükümlülüğün, 2015 yılından itibaren başlayan AB uygulamasında olduğu gibi, mevduat sigorta fonundan farklı bir “çözümleme fonu” oluşturmak için tahsil edilecek “çözümleme fonu primi” şeklinde olabileceği düşünülmektedir. Kriz öncesi (ex-ante) bir çözümleme fonu oluşturma şeklindeki uygulamanın, hem AB’ye uyum sağlanması hem de kamuoyunda banka çözümleme maliyetleri konusunda doğru algının oluşturulması bakımından olumlu sonuçları olacağı öngörülmektedir.

Bu kapsamda, AB’de benimsendiği gibi Türk bankacılık sektörü için de tümünden gelimci bir yaklaşımla genel bir hedef çözümleme fonu büyüklüğü tespit edilip, bu fon büyüklüğüne ulaşmak için bankalardan belirli kriterlere göre belirlenecek tutarlarda çözümleme fonu primi tahsil edilebilir. Böyle bir durumda, hâlihazırda var olan “finansal faaliyet harcı” uygulamasına, aracılık maliyetlerini artırmamak ve mükerrer bir uygulamaya yol açmamak için son verilebileceği düşünülmektedir.

Yapılan analizler neticesinde, mevcut ekonomik ve finansal şartlarda Türk bankacılık sektörü için belirlenecek çözümleme fonu büyüklüğünün, IMF'nin önerisinde belirtildiği gibi GSYİH'nin %2'si ile %4'ü arasında olabileceği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, Türk bankacılık sektöründe oluşturulacak çözümleme fonunun nihai büyüklüğü belirlenirken; AB'de banka çözümlemelerinde kullanılması öngörülen “çözümleme fonu kullanımının sınırlandırılması” ve “şirket içi finansman sağlanması” (bail-in) yöntemlerinin kullanılıp kullanılmayacağı veya hangi koşullarda kullanılacağı ve çözümleme fonu ile mevduat sigorta fonunun, oluşan çözümleme maliyetinden hangi oranda sorumlu olacakları gibi hususların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu noktada, AB uygulamasında olduğu gibi çözümleme fonunun kullanımının belirli şartlara bağlanması ve banka çözümülenmesinde kullanılabilecek fon tutarına sınır getirilmesinin, çözümleme fonunun neden olabileceği ahlaki tehlikeyi önleyebileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, oluşabilecek çözümleme maliyetinin çözümleme fonu ile mevduat sigorta fonu arasında sorumlu olacakları banka yükümlülükleri oranında paylaştırılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, banka çözümleme süreçlerinin kesintiye uğramadan yürütülmesi için söz konusu fon için borçlanma yetkisi verilebilir.

Bankalardan tahsil edilecek çözümleme fonu prim tutarlarının tespit edilmesiyle ilgili olarak ise; bankaların temerrüt olasılıkları, temerrüt durumunda mali yardım alma (kurtarıma) olasılıkları ve potansiyel mali yardımın büyüklüğü gibi faktörlerin yanında, söz konusu fon büyüklüğüne ulaşmak için belirlenecek süre ve prim tahsilatı için öngörülecek dönem uzunlukları gibi kriterlerin dikkate alınabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe sistemik riske yönelik olarak uygulanacak mali bir yükümlülüğe ilişkin genel belirlemeler yapılmış olup banka bazında tahsil edilecek çözümleme fonu prim tutarlarının nasıl tespit edileceğine yönelik ayrı bir çalışma yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Alıcı, Yaşar: **Bankacılık Kanunu Şerhi**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 1. Baskı, Haziran 2007.
- Allen, Franklin, Douglas Gale: **Financial Crises**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing Ltd, 2008.
- Allen, Franklin, Douglas Gale: **Understanding Financial Crises**, New York, Oxford University Press, 2009.
- Arıcan, Erişah v.d.: **Türk Bankacılık Sektöründe Ölçek Ekonomileri, Pazar Hakimiyeti ve Rekabet Gücü, Maliyet Etkinliği ve Ölçek Ekonomilerine İlişkin Ekonometrik Bir Uygulama**, İstanbul, Golden Medya Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., T.B.B. Yayın No.278, 2011.
- Artun, Tuncay: **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul, Tekin Yayınevi, Birinci Baskı, 1983.
- Baltagi, Badi H.: **Econometric Analysis of Panel Data**, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd., Fifth Edition, 2013.
- Barth, James R., Gerard Caprio ve Ross Levine: **Rethinking Bank Regulation: Till Angels Govern**, New York, Cambridge University Press, First Edition, 2006.

- Blanchard, Olivier: **Macroeconomics**, New Jersey, Prentice Hall, Fourth Edition, 2006.
- Bowerman Bruce L. v.d.: **İşletme İstatistiğinin Temelleri**, Çev. Neyran Orhunbilge, Mustafa Can ve Şebnem Er, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, Dördüncü Basımdan Çeviri, Ocak 2013.
- Calomiris, Charles W.: **The Postmodern Bank Safety Net: Lessons From Developed and Developing Economies**, Washington, D.C., The AEI Press, 1997.
- Coşkun, Necat v.d.: **Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi**, İstanbul, G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., TBB Yayın No.280, Şubat 2012.
- Çeviş, İsmail: **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, No.187, 2005.
- Danthine, Jean-Pierre, John B. Donaldson: **Intermediate Financial Theory**, California, Elsevier Academic Press, Second Edition, 2005.
- Demirci, Nedret: **Finansal Krizlerin Anatomisi: Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, No.186, 2005.

- FDIC: **The FDIC and RTC Experience: Managing the Crisis**, Federal Deposit Insurance Corporation, Washington, D.C., August 1998.
- FRBNY: **New Directions for Understanding Systemic Risk**, Ed. John Kambhu, Scott Weidman, Neel Krishnan, Washington, D.C., The National Academies Press, November 2007.
- Friedman, Milton, Anna Jacobson Schwartz: **A Monetary History of the United States, 1867-1960**, New York, Princeton University Press, 1963.
- Gujarati, Damodar N., Dawn C. Porter: **Basic Econometrics**, Singapore, Mcgraw-Hill International Edition, 2009.
- Harkay, Pierre: **What Options to Solve Systemic Banking Crises?**, Maastricht, Universiteit Maastricht, ID.512648, August 2009.
- Heffernan, Shelagh: **Modern Banking**, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd, 2007.
- Hiç, Mükerrerem: **Para Teorisi ve Politikası**, İstanbul, Menteş Kitabevi, 8. Baskı, 1992.
- Howells, Peter, Keith Bain: **The Economics of Money, Banking and Finance**, Essex, Pearson Education Limited, Fourth Edition, 2008.

- Hyman, David N.: **Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy**, Ohio, South-Western Cengage Learning, 10th Edition, 2010.
- Karabulut, Gökhan: **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul, Der Yayınları, Yayın No.328, İkinci Basım, 2011.
- Kavut, Lerzan, Oktay Taş ve Tuba Şavlı: **Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim**, İstanbul, Euromat Entegre Matbaacılık A.Ş., İSMMMO Yayın No.130, 2009.
- Keskin, Ekrem v.d.: **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, İstanbul, Graphis Matbaa, TBB Yayın No.262, Kasım 2008.
- Kindleberger, Charles P., Robert Alıber: **Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises**, New York, Palgrave Macmillan, Fifth Edition, 2005.
- Kirmanoglu, Hülya: **Kamu Ekonomisi Analizi**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 1. Bası, 2007.
- Knoop, Todd A.: **Modern Financial Macroeconomics: Panics, Crashes, and Crises**, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2008.

- Kock, M. H. De: **Central Banking**, London, Staples Press, Third Edition, 1961.
- Matthews, Kent, John
Thompson: **The Economics of Banking**, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd., 2008.
- Minsky, Hyman P.: **Can It Happen Again?: Essays on Instability and Finance**, New York, M.E. Sharpe Inc., 1982.
- Mishkin, Frederic S.: **The Economics of Money, Banking, and Financial Markets**, Boston, Addison Wesley, Eighth Edition, 2007.
- Paya, M. Merih: **Para Teorisi ve Para Politikası**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, 1998.
- Pigou, Arthur C.: **The Economics of Welfare**, London, Macmillan and Co. Ltd, Fourth Edition, 1932.
- Reisoğlu, Seza: **Bankacılık Kanunu Şerhi**, Cilt 1, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2007.
- Ritter, Lawrence S., William L.
Silber, Gregory F. Udel: **Principles of Money, Banking, and Financial Markets**, Reading, Massachusetts, Addison-Wesley, Ninth Edition, 1996.
- Rosenberg, Jerry M.: **Dictionary of Business and Management**, New York, John Wiley & Sons Inc., 1978.

Saunders, Anthony, Linda Allen: **Credit Risk Measurement: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms**, New York, John Wiley & Sons Inc., Second Edition, 2002.

Saunders, Anthony, Marcia Millon Cornett: **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach**, Singapore, McGraw-Hill International Edition, Fifth Edition, 2006.

Sen, Satyendra Nath: **Central Banking in Undeveloped Money Markets**, Calcutta, Bookland, Fourth Edition, 1967.

Stern, Gary H., Ron J. Feldman: **Too Big to Fail: The Hazards of Bank Bailouts**, Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2004.

Stiglitz, Joseph E.: **Economics of the Public Sector**, Newyork/London, W.W. Norton & Company, Third Edition, 2000.

Şener, Orhan: **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 9. Baskı, 2007.

Tarı, Recep: **Ekonometri: Gelenksel Yöntemler, Zaman Serileri, Panel Veri Analizleri**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 9. Baskı, 2014.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen:

Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı, İstanbul, Beta Basın Yayım, 1. Baskı, Nisan 2012.

TMSF:

TMSF Çözümleme Deneyimi, İstanbul, Artus Basım, Kasım 2011.

Türkay, Orhan:

Mikroiktisat Teorisi, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1986.

Ülken, Yüksel:

Fiyat Teorisi, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1993.

Yılmaz, Rasim:

Finansal Krizler ve Banka Hücumları, Bursa, Etkin Kitabevi, 1. Baskı, 2005.

MAKALELER

Acemoğlu, Daron, Asuman
Özdağlar ve Alireza Tahbaz-
Salehi:

“Systemic Risk and Stability in Financial Networks”, **American Economic Review**, Vol.105, No.2, 2015, s.564-608.

Aggarwal, Raj, Kevin T.
Jacques:

“Assessing the Impact of Prompt Corrective Action on Bank Capital and Risk”, **Economic Policy Review**, Vol.4, No.3, October 1998, s.23-37.

Ahrend, Rudiger, Antonie

Goujard:

“Drivers of Systemic Banking Crises, The Role of Bank-Balance-Sheet Contagion and Financial Account Structure”, **OECD Working Paper**, Vol.71, No.902, 2011, s.1-43.

Akerlof, George A.:

“The Market for “Lemons: Quality, Uncertainty and the Market Mechanism”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.84, No.3, August 1970, s.488-500.

Akerlof, George A., Paul M.

Romer:

“Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol.24, Issue 2, 1993, s.1-74.

Albayrak, Ali Sait:

“Otokorelasyon Durumunda En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Otoregresyon Teknikleri ve Bir Uygulama”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2014, s.1-20.

Allen, Franklin, Douglas Gale:

“Optimal Financial Crises”, **The Journal of Finance**, Vol.53, No.4, 1998, s.1245-1284.

Allen, Franklin, Douglas Gale:

“Bubbles, Crises, and Policy”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol.15, No.3, 1999, s.9-18.

Allen, Franklin, Douglas Gale

(a):

“Bubbles and Crises”, **The Economic Journal**, Vol.110, No.460, 2000, s.236-255.

Allen, Franklin, Douglas Gale

(b):

“Financial Contagion”, **Journal of Political Economy**, Vol.108, No.1, February 2000, s.1-33.

Allen, Franklin, Douglas Gale:

“Competition and Financial Stability”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.36, No.3, June 2004, s.453-480.

Altıntaş, Halil:

“Bankacılık Krizlerinin Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, Ocak-Haziran 2004, s.39-61.

Anabtawi, Iman, Steven L.

Schwarcz:

“Regulating Systemic Risk: Towards an Analytical Framework”, **Notre Dame Law Review**, Vol.86, No.4, 2011, s.1349-1412.

Anand, Kartik v.d.:

“A Network Model of Financial System Resilience”, **Journal of Economic Behavior and Organization**, Vol.85, Issue C, 2013, s.219-235.

Armağan, Ramazan:

“Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 9, 2003, s.159-178.

Avery, Robert B., Terrence M.

Belton ve Michael A. Goldberg: “Market Discipline in Regulating Bank Risk: New Evidence From the Capital Markets”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.20, No.4, November 1988, s.597-610.

Avgouleas, Emilios:

“Breaking up Mega-banks: A New Regulatory Model for the Separation of Commercial Banking From Investment Banking”, (İç) **Financial Regulation at the Crossroads**, Ed. Panagiotis Delimatsis and Nils Herger, The Netherlands, Kluwer Law International, 2011, s.179-210.

Barth, James R., Gerard Caprio
ve Ross Levine:

“Bank Regulation and Supervision: What Works Best?”, **Journal of Financial Intermediation**, Vol.13, Issue 2, April 2004, s.205-248.

Beck, Thorsten:

“Bank Resolution: A Conceptual Framework”, (İç) **Financial Regulation at the Crossroads**, Ed. Panagiotis Delimatsis ve Nils Herger, The Netherlands, Kluwer Law International, 2011, s.53-71.

Beck, Thorsten, Aslı Demirgüç-
Kunt ve Ross Levine:

“Bank Concentration and Crises”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.30, Issue 5, May 2006, s.1581-1603.

- Benston, George J.: “Economies of Scale of Financial Institutions”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.4, No.2, May 1972, s.312-341.
- Benston, George J., George G. Kaufman: “Is the Banking and Payments System Fragile?”, **Journal of Financial Services Research**, Vol.9, Issues 3-4, December 1995, s.209-240.
- Bernanke, Ben: “Non-monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression”, **The American Economic Review**, Vol.73, No.3, 1983, s.257-276.
- Bernanke, Ben, Mark Gertler: “Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations”, **The American Economic Review**, Vol.79, No.1, 1989, s.14-31.
- Bernanke, Ben, Mark Gertler ve Simon Gilchrist: “The Financial Accelerator and the Flight to Quality”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.78, No.1, February 1996, s.1-15.
- Blum, Jürg, Martin Hellwig: “The Macroeconomic Implications of Capital Adequacy Requirements for Bank”, **European Economic Review**, Vol.39, Issue 3-4, April 1995, s.739-749.

Bordo, Micheal D., Bruce

Mizrach ve Anna J. Schwartz: “Real versus Pseudo-International Systemic Risk: Some Lessons from History”, **Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies**, Vol.1, No.1, 1998, s.31-58.

Boyd, John H., Mark Gertler:

“The Role of Large Banks in the Recent U.S. Banking Crisis”, **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, Vol.18, No.1, 1994, s.1-21.

Bulut, Levent, Osman Nal:

“Market Discipline in Turkey Before and After the 2001 Financial Crisis”, **Review of Middle East Economics and Finance**, Vol.5, No.1, 2009, s.1-25.

Calomiris, Charles W.:

“Is Deposit Insurance Necessary? A Historical Perspective”, **The Journal of Economic History**, Vol.50, Issue 2, June 1990, s.283-295.

Calomiris, Charles W., Charles
M. Kahn:

“The Role of Demandable Debt in Structuring Optimal Banking Arrangements”, **The American Economic Review**, Vol.81, No.3, June 1991, s.497-513.

Campell, Andrew:

“Bank Insolvency and the Interests of Creditors”, **Journal of Banking Regulation**, Vol.7, 2006, s.133-144.

Chang, Roberto, Andres

Velasco:

“Liquidity Crises in Emerging Markets: Theory and Policy”, **NBER Macroeconomics Annual**, Vol.14, The University of Chicago Press, 1999, s.11-58.

Chen, Yehning:

“Banking Panics: The Role of the First-Come, First-Served Rule and Information Externalities”, **Journal of Political Economy**, Vol.107, No.5, October 1999, s.946-968.

Cihangir, Mehmet:

“Bankacılıkta Optimum Büyüklük: Türk Bankacılık Sektörü Üzerinde Ampirik Bir Çalışma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 2, 2005, s.11-26.

Clark, Jeffrey A., Paul J.

Speaker:

“Economies of Scale and Scope in Banking: Evidence From a Generalized Translog Cost Function”, **Quarterly Journal of Business and Economics**, Vol.33, No.2, Spring 1994, s.3-25.

Coffee, John C.:

“Systemic Risk After Dodd-Frank: Contingent Capital and The Need for Regulatory Strategies Beyond Oversight”, **Columbia Law Review**, Vol.111, No.795, 2011, s.795-847.

- Crockett, Andrew: “Why is Financial Stability a Goal of Public Policy”, **Economic Review**, Vol.82, No.4, 1997, s.5-22.
- Çelik, Tuncay: “Avrupa Birliği ve Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.209-224.
- Çetin, Tamer: “İktisadi Etkinlik Üzerine Bir Deneme: X Etkinlik Yaklaşımı”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2010, s.183-198.
- Delice, Güven: “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 20, Ocak-Haziran 2003, s.57-81.
- Demirgüç-Kunt, Aslı, Enrica Detragiache: “The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries”, **IMF Staff Papers**, Vol.45, No.1, 1998, s.81-109.
- Diamond, Douglas W., Philip H. Dybvig: “Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity”, **Journal of Political Economy**, Vol.91, No.3, 1983, s.401-419.

Eisenberg, Larry, Thomas H.

Noe: “Systemic Risk in Financial System”,
Management Science, Vol.47, No.2, 2001,
s.236-249.

Ellis, David M., Mark J.

Flannery: “Does the Debt Market Assess Large Banks’
Risk? Time Series Evidence from Money
Center CDs”, **Journal of Monetary
Economics**, Vol.30, Issue 3, December 1992,
s.481-502.

Fisher, Irving:

“The Debt-Deflation Theory of Great
Depressions”, **Econometrica**, Vol.1, No.4,
October 1933, s.337-357.

Flannery Mark J., Sorin M.

Sorescu: “Evidence of Bank Market Discipline in
Subordinated Debenture Yields: 1983-1991”,
The Journal of Finance, Vol.51, No.4,
September 1996, s.1347-1377.

Frexias, Xavier, Bruno M. Parigi

ve Jean-Charles Rochet: “The Lender of Last Resort: A Twenty-First
Century Approach”, **Journal of the European
Economic Association**, Vol.2, Issue 6,
December 2004, s.1085-1115.

- Frexias, Xavier v.d.: “Lender of Last Resort: What Have We Learned Since Bagehot”, **Journal of Financial Services Research**, Vol.18, Issue 1, October 2000, s.63-84.
- Furfine, Craig H.: “Interbank Exposures: Quantifying the Risk of Contagion”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.35, No.1, February 2003, s.111-128.
- Giesecke, Kay, Stefan Weber: “Cyclical Correlations, Credit Contagion, and Portfolio Losses”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.28, Issue 12, December 2004, s.3009-3036.
- Goodhart, Charles A.E.: “A Framework for Assessing Financial Stability?”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.30, Issue 12, December 2006, s.3415-3422.
- Goodhart, Charles, Haizhou Huang: “The Lender of Last Resort”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.29, 2005, s.1059-1082.
- Gorton, Gary: “Banking Panics and Business Cycles”, **Oxford Economic Papers**, Vol.40, No.4, December 1988, s.751-781.

Haldane, Andrew G., Gregor

Irwin ve Victoria Saporta:

“Bail Out or Work Out? Theoretical Considerations”, **The Economic Journal**, Vol.114, No.494, March 2004, s.130-148.

Hannan, Timothy H., Gerald A.

Hanweck:

“Bank Insolvency Risk and the Market for Large Certificates of Deposit”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.20, No.2, May 1988, s.203-211.

Hatırlı, Selim A., Erdoğan

Öztürk ve Ali Rıza Aktaş:

“Piyasa Yapısının Belirlenmesinde Pazar Gücü ve Tahmin Yaklaşımları”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s.89-112.

Heid, Frank:

“The Cyclical Effects of the Basel II Capital Requirements”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.31, Issue 12, December 2007, s.3885-3900.

Hellwig, Martin:

“Systemic Aspects of Risk Management in Banking and Finance”, **Swiss Journal of Economics and Statistics**, Vol.131, No.4/2, 1995, s.723-737.

Hetzel, Robert L.:

“Too Big to Fail: Origins, Consequences, and Outlook”, **Federal Reserve Bank of Richmond Economic Review**, Vol.77, No.6, December 1991, s.3-15.

- Hoggarth, Glenn, Jack Reidhill: “Resolution of Banking Crises: A Review”, **Financial Stability Review**, Bank of England, Vol.1, December 2003, s.109-123.
- Hovakimian, Armen, Edward J. Kane ve Luc Laeven: “How Country and Safety-Net Characteristics Affect Bank Risk-Shifting”, **Journal of Financial Services Research**, Vol.23, June 2003, s.177-204.
- Hughes, Joseph P., Loretta J. Mester: “A Quality and Risk-Adjusted Cost Function For Banks: Evidence On The “Too Big To Fail” Doctrine”, **Journal of Productivity Analysis**, Vol.4, No.3, September 1993, s.293-315.
- Hughes, Joseph P., Loretta J Mester ve Choon-Geol Moon: “Are Scale Economies in Banking Elusive or Illusive? Evidence Obtained by Incorporating Capital Structure and Risk-taking into Models of Bank Production”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.25, Issue 12, December 2001, s.2169-2208.
- Hutchison, Michael, Kathleen McDill: “Are All Banking Crises Alike? The Japanese Experience in International Comparison”, **Journal of the Japanese and International Economies**, Vol.13, Issue 3, September 1999, s.155-180.

- Hüpkens, Eva: “Too Big, Too Interconnected and Too International to Resolve? How to Deal with Global Financial Institutions in Crisis”, **(İç) Financail Regulation at the Crossroads**, Ed. Panagiotis Delimatsis ve Nils Herger, The Netherlands, Kluwer Law International, 2011, s.75-95.
- Hyytinen, Ari, Tuomas Takalo: “Preventing Systemic Crises Through Bank Transparency”, **Economic Notes by Banca Monte dei Paschi di Siena SpA**, Vol.33, No.2, 2004, s.257-273.
- IMF: “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures”, **Finance and Development**, Vol.39, No.4, December 2002, s.4-7.
- Kaminsky, Graciela L., Carmen M. Reinhart: “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems”, **The American Economic Review**, Vol.89, 1999, s.473-500.
- Kaufman, George G., Kenneth E. Scott: “What is Systemic Risk, and Do Bank Regulators Retard or Contribute to It?”, **Independent Review**, Vol.7, Issue 3, Winter 2003, s.371-391.

- Kaya, Çiğdem, Göksel Ataman: “Hukuki-Politik ve Ekonomik Değişikliklerin Yerli ve Yabancı Örgüt Popülasyonlarının Yoğunluklarına Etkisi: Türkiye Bankacılık Popülasyonu, 1923-2011”, **Öneri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 40, Temmuz 2013, s.59-74.
- Keeley, Micheal C.: “Deposit Insurance, Risk, and Market Power in Banking”, **The American Economic Review**, Vol.80, No.5, December 1990, s.1183-1200.
- Kiyotaki, Nobuhiro, John Moore: “Balance-Sheet Contagion”, **The American Economic Review**, Vol.92, No.2, May 2002, s.46-50.
- Kobayashi, Ayami, Marc Bremer: “The Depositor Discipline Hypothesis: The Transition to an Interaction Effect”, **Japanese Journal of Administrative Science**, Vol.20, No.1, 2007, s.13-26.
- Kolb, Robert W.: “What is Financial Contagion”, **(İç) Financial Contagion: The Viral Threaat to the Wealth of Nations**, Ed. Robert W. Kolb, New Jersey, John Wiley & Sons, 2011, s.3-11.
- Krishnan, C.N.V., Peter H. Ritchken, James B. Thomson: “Monitoring and Controlling Bank Risk: Does Risky Debt Help?”, **The Journal of Finance**, Vol.60, No.1, February 2005, s.343-378.

- Krugman, Paul: “A Model of Balance-of-Payments Crises”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.11, No.3, August 1979, s.311-325.
- Krugman, Paul: “Balance Sheets, the Transfer Problem, and Financial Crises”, **International Tax and Public Finance**, Vol.6, Issue 4, November 1999, s.459-472.
- LaBrosse, John Raymond: “International Experience and Policy Issues in the Growing Use of Bridge Banks”, (**İç**) **Financial Crisis Management and Bank Resolution**, Ed. John Raymond Labrosse, Rodrigo Olivares-Caminal, Dalvinder Singh, London, Informa, 2009, s.217-235.
- Marion, Nancy P.: “Some Parallels Between Currency and Banking Crises”, **International Tax and Public Finance**, Vol.6, Issue 4, November 1999, s.473-490.
- Marshall, David: “Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure”, **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol.22, No.3, 3rd Quarter, September 1998, s.13-28.

Masciandaro, Donato, Francesco

Passarelli:

“Financial Systemic Risk: Taxation or Regulation?”, **Journal of Banking and Finance**, Vol.37, Issue 2, February 2013, s.587-596.

Merton, Robert C.:

“On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates”, **The Journal of Finance**, Vol.29, No.2, Papers and Proceedings of the Thirty-Second Annual Meeting of the American Finance Association, New York, May 1974, s.449-470.

Messai, Ahlem Selma:

“Micro and Macro Determinants of Non-performing Loans”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol.3, No.4, 2013, s.852-860.

Miller, Victoria:

“Speculative Currency Attacks with Endogenously Induced Commercial Bank Crises”, **Journal of International Money and Finance**, Vol.15, No.3, 1996, s.383-403.

Miller, Victoria:

“The Timing and Size of Bank-financed Speculative Attacks”, **Journal of International Money and Finance**, Vol.18, Issue 3, 1999, s.459-470.

Mishkin, Frederic S.:

“Anatomy of a Financial Crisis”, **Journal of Evolutionary Economics**, No.2, 1992, s.115-130.

- Moore, Gregory: “Solutions to Moral Hazard Problem Arising From the Lender of Last Resort Facility”, **Journal of Economic Surveys**, Vol.13, No.4, 1999, s.443-476.
- Mullineaux, Donald J: “Economies of Scale and Organizational Efficiency in Banking: A Profit- Function Approach”, **The Journal of Finance**, Vol.33, No.1, 1978, s.259-280.
- Murata, Keiko, Masahiro Hori: “Do Small Depositors Exit From Bad Banks? Evidence From Small Financial Institutions in Japan”, **The Japanese Economic Review**, Vol.57, No.2, June 2006, s.260-278.
- Nelder, Manfred: “Competition Necessarily Tends to Produce Excess: The Experience of Free Banking in Switzerland”, **German Economic Review**, Vol.4, Issue 3, 2003, s.389-408.
- Nier, Erland, Ursel Baumann: “Market Discipline, Disclosure And Moral Hazard in Banking”, **Journal of Financial Intermediation**, Vol.15, Issue 3, July 2006, s.332-361.
- Nier, Erland v.d.: “Network Models and Financial Stability”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol.31, Issu 6, June 2007, s.2033-2060.

- Obstfeld, Maurice: “Models of Currency Crises with Self-fulfilling Features”, **European Economic Review**, Vol.40, Issues 3-5, April 1996, s.1037-1047.
- Ogunleye, Ganiyu A.: “The Global Financial Crisis:Lessons for Deposit Insurance Systems in Developing Countries”, **(İç) Financial Crisis Management and Bank Resolution**, Ed. John Raymond Labrosse, Rodrigo Olivares-Caminal, Dalvinder Singh, London, Informa, 2009, s.175-185.
- O’hara, Maureen, Wayne Shaw: “Deposit Insurance and Wealth Effects: The Value of Being Too Big to Fail”, **The Journal of Finance**, Vol.45, No.5, December 1990, s.1587-1600.
- Oktayer, Nagihan, Nazan Susam: “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, Ocak 2008, s.145-164.
- Öksüzler, Oktay, Musa Bayır: “Türk Bankacılık Sektörü Rekabet Yapısı ve Avrupa Birliği İle Karşılaştırması”, **Sakarya İktisat Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Mart 2014, s.67-80.
- Park, Sangkyun: “Market Discipline by Depositors: Evidence from Reduced-Form Equations”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.35, Special Issue, 1995, s.497-514.

Park Sangkyun, Stavros

Peristiani:

“Market Discipline by Thrift Depositors”,
Journal of Money, Credit and Banking,
Vol.30, No.3, Part 1, August 1998, s.347-364.

Peria, Maria Soledad Martinez,

Sergio L. Schmukler:

“Do Depositors Punish Banks for Bad Behavior? Market Discipline, Deposit Insurance, and Banking Crises”, **The Journal of Finance**, Vol.56, Issue 3, June 2001, s.1029-1051.

Pop, Adrian ve Diana Pop:

“Requiem for Market Discipline and the Specter of TBTF in Japanese Banking”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.49, August 2009, s.1429–1459.

Powers, John Anthony:

“Branch versus Unit Banking: Bank Output and Cost Economies”, **Southern Economic Journal**, Vol.36, No.2, October 1969, s.153-164.

Radelet, Steven, Jeffrey Sachs:

“Alternative Approaches to Financial Crises in Emerging Markets”, **(İç) Capital Flows and Financial Crises**, Ed. Miles Kahler, New York, Cornell University Press, 1998, s.243-262.

Rochet, Jean-Charles, Jean

Tirole:

“Interbank Lending and Systemic Risk”,
Journal of Money, Credit and Banking,
Vol.28, No.4, Part 2, November 1996, s.733-
762.

Schich, Sebastian, Byoung-

Hwan Kim:

“Systemic Financial Crises: How to Fund
Resolution”, **OECD Journal: Financial
Market Trends**, Vol.2010, Issue 2, December
2010, s.1-34.

Schwarcz, Steven L.:

“Systemic Risk”, **Duke Law School Legal
Studies, Research Paper Series**, No.163,
March 2008, s.193-249.

Schwartz, Anna J.:

“Real and Pseudo-Financial Crises”, (**İç**)
Money in Historical Perspective, National
Bureau of Economic Research, University of
Chicago Press, 1987, s.271-288.

Sealey, C. W., James T. Lindley:

“Inputs, Outputs, and a Theory of Production
and Cost at Depository Financial Institutions”,
The Journal of Finance, Vol.32, No.4,
September 1977, s.1251-1266.

Shleifer, Andrei, Robert W.

Vishny:

“Liquidation Values and Debt Capacity: A
Market Equilibrium Approach”, **The Journal
of Finance**, Vol.47, No.4, September 1992,
s.1343-1366.

- Spotton, Brenda L.: “Financial Instability: Some Stylized Facts”, **The Canadian Journal of Economics**, Vol.29, Special Issue, Part 1, April 1996, s.202-206.
- Stephanou, Constantinos: “Rethinking Market Discipline in Banking: Lessons from the Financial Crisis”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, Vol.1, No.5227, March 2010, s.1-38.
- Susam, Nazan, Ufuk Bakkal: “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, **Maliye Dergisi**, Sayı 155, Temmuz-Aralık 2008, s.72-88.
- Tobin, James: “Financial Innovation and Deregulation in Perspective”, **BOJ Monetary and Economic Studies**, Vol.3, No.2, September 1985, s.19-29.
- Todhanakasem, Warapatr v.d.: “Economies of Scale and Organization Efficiency in Banking”, **Managerial and Decision Economics**, Vol.7, No.4, December 1986, s.255-261.
- Ural, Mert: “Finansal Krizler ve Türkiye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 1, 2003, s.11-28.

- Velasco, Andres: “Financial Crises and Balance of Payments Crises: A Simple Model of the Southern Cone Experience”, **Journal of Development Economics**, Vol.27, Issues 1-2, October 1987, s.263-283.
- Vergil, Hasan, Ertuğrul Yıldırım: “AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak-Haziran 2006, s.1-21.
- Wagner, Wolf: “In the Quest of Systemic Externalities: A Review of the Literature”, **CESifo Economic Studies**, Vol.56, No.1, 2010, s.96-111.
- Wolfson, Martin H.: “The Causes of Financial Instability”, **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol.12, No.3, Spring 1990, s.333-355.
- Yayar, Rüştü, H. Velid Baykara: “TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama”, **Business and Economics Research Journal**, Vol.3, No.4, 2012, s.21-42.
- Yıldırım, Oğuz: “Kriz Deneyimlerinin Kavramsal Olarak Farklılaştırılması: Latin Tipi Kriz ve Asya Tipi Kriz Modelleri”, **(İç) Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri**, Ed. Halil Seyidoğlu, Rıfat Yıldız, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2006, s.111-134.

Yıldırım, Kemal, Mehmet

Mercan ve S. Fatih Kostakoğlu: “Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Aralık 2013, Cilt 8, Sayı 3, s.75- 95.

Yükçü, Süleyman, Gülşah

Atağan: “Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yaratdığı Karışıklık”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 23, Sayı 4, 2009, s.1-13.

Zhou, Chen:

“Are Banks Too Big to Fail?”, **International Journal of Central Banking**, Vol.6, No.4, December 2010, s.251-258.

İNTERNET KAYNAKLARI

Acharya, Viral V., Joao A.C.

Santos ve Tanju Yorulmazer: “Systemic Risk and Deposit Insurance Premiums”, **FRBNY Economic Policy Review**, August 2010, s.89-99, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496916, 18 Eylül 2012.

Acharya, Viral v.d. (a):

“A Tax on Systemic Risk”, February 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1741/papers/Acharya.pdf>, 9 Ekim 2012.

Acharya, Viral v.d. (b): “Measuring Systemic Risk”, **AFA 2011 Denver Meetings Paper**, May 2010, (Çevrimiçi)
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1573171, 9 Ekim 2012.

Adrian, Tobias, Markus M. Brunnermeier: “CoVaR”, **Federal Bank of New York Staff Reports**, No.348, August 2009, (Çevrimiçi)
http://www.newyorkfed.org/research/staff_reports/sr348.pdf, 8 Kasım 2012.

Aikman, David, Gertjan Vlieghe: “How Much Does Bank Capital Matter?”, **Bank of England Quarterly Bulletin**, Spring 2004, s.48-58, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=701281##, 8 Kasım 2012.

Angkinand, Apanard P., Clas Wihlborg ve Thomas D. Willett : “Market Discipline for Financial Institutions and Markets for Information”, April 2011, (Çevrimiçi)
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1886485, 3 Aralık 2012.

Bagehot, Walter: “Lombard Street: A Description of the Money Market”, 1873, (Çevrimiçi)
<http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bagehot/lombard.html>, 28 Şubat 2013.

Bandt, Olivier De, Philipp

Hartmann:

“Systemic Risk: A Survey”, **European Central Bank Working Paper Series**, No.35, November 2000, (Çevrimiçi)

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.165.5150&rep=rep1&type=pdf>, 8 Mart 2012.

Barajas, Adolfo, Roberto Steiner: “Depositor Behavior and Market Discipline in Colombia”, **IMF Working Paper**, No.214, December 2000, (Çevrimiçi)

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00214.pdf>, 14 Nisan 2012.

Barro, Robert:

“Economic Growth in East Asia Before and After the Financial Crisis”, **NBER Working Paper**, No.8330, June 2001, (Çevrimiçi)

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN014330.pdf>, 8 Mart 2012.

BCBS:

“Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision”, June 2008, (Çevrimiçi)

<http://www.bis.org/publ/bcbs138.pdf>, 1 Mart 2013.

BCBS(a): “Global Systemically Important Banks: Assessment Methodology and the Additional Loss Absorbency Requirement”, **Consultative Document**, July 2011, (Çevrimiçi) <http://www.bis.org/publ/bcbs201.pdf>, 8 Mart 2012.

BCBS(b): “Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems”, June 2011, (Çevrimiçi) <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>, 18 Şubat 2013.

BCBS: “A Framework for Dealing with Domestic Systemically Important Banks”, October 2012, (Çevrimiçi) <http://www.bis.org/publ/bcbs233.pdf>, 5 Kasım 2012.

BDDK: “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”, Mayıs 2001, (Çevrimiçi) https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/15279C8914BD.pdf, 14 Kasım 2014.

BDDK: “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu – (VII)”, Ekim 2003, (Çevrimiçi) http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/1525BSYYP_Gelisme_102003.pdf, 14 Kasım 2014.

BDDK: “Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi”, **Çalışma Tebliği**, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Aralık 2009, (Çevrimiçi)
https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istikraratarkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf, 7 Ocak 2014.

BDDK: “Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler”, Sayı 6, Aralık 2011, (Çevrimiçi)
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Bankacilikta_Yapisal_Gelismeler/11085bygr_2011.pdf, 14 Kasım 2014.

BDDK: “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü Raporu”, Sayı 2012/3, Haziran 2012, (Çevrimiçi)
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/11102tbs_genel_gorunumu_haziran_2012.pdf, 18 Aralık 2015.

BDDK: “Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Raporu-Aralık 2016”, (Çevrimiçi)
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/15785tbs_temel_gostergeler_raporu_aralik_2016.pdf, 10 Nisan 2017.

Berger, Allen N., Rima Turk-

Ariss:

“Do Depositors Discipline Banks? An International Perspective”, November 2010, (Çevrimiçi)

<http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/11/11-25.pdf>, 17 Nisan 2013.

Billio, Monica v.d.:

“Measuring Systemic Risk in the Finance and Insurance Sectors”, **MIT Sloan School of Management Working Paper**, No.4774-10, March 2010, (Çevrimiçi)

<https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/66679/systemic9.pdf?sequence=1>, 9 Ekim 2012.

Bisias, Dimitrios v.d.:

“A Survey of Systemic Risk Analytics”, **U.S. Department of the Treasury, Office of Financial Research Working Paper**, No.1, January 2012, (Çevrimiçi)

http://www.treasury.gov/initiatives/wsr/ofr/Documents/OFRwp0001_BisiasFloodLoValavanis_ASurveyOfSystemicRiskAnalytics.pdf, 9 Ekim 2012.

BOE:

“The Role of Macroprudential Policy”, **A Discussion Paper**, November 2009, (Çevrimiçi)

<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/other/financialstability/roleofmacroprudentialpolicy091121.pdf>, 11 Mayıs 2012.

- BOE: “The Instruments of Macroprudential Policy”, **A Discussion Paper**, December 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/other/financialstability/discussionpaper111220.pdf>, 9 Ekim 2012.
- Borio, Claudio, Philip Lowe: “Asset Prices, Financial and Monetary Stability: Exploring the Nexus”, **BIS Working Papers**, No.114, July 2002, (Çevrimiçi)
<https://www.bis.org/publ/work114.pdf>, 21 Aralık 2011.
- Calvo, Guillermo A.: “Varieties of Capital Market Crises”, **IDB Working Paper**, No.250, 1995, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1815934, 21 Aralık 2011.
- Caprio, Gerard J., Daniela Klingebiel: “Bank Insolvencies: Cross-country Experience”, **The World Bank, Policy Research Working Paper**, WP No.1620, Washington, DC, July 1996, (Çevrimiçi)
<http://documents.worldbank.org/curated/en/761051468739458460/pdf/multi-page.pdf>, 25 Mart 2013.

Caprio, Gerard, Patrick

Honohan:

“Finance for Growth: Policy Choices in a Volatile World”, **A World Bank Policy Research Report**, Oxford University Press, Vol.1, No.22239, 2001, (Çevrimiçi)

http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=00094946_01052404084811, 25 Mart 2013.

Chang, Roberto, Andres

Velasco:

“Financial Crises in Emerging Markets: A Canonical Model”, **NBER Working Paper**, No.6606, June 1998, (Çevrimiçi)

<http://www.nber.org/papers/w6606.pdf>, 25 Mart 2013.

Chant, John:

“Financial Stability as a Policy Goal”, **(İç) Essays on Financial Stability, Bank of Canada Technical Report**, No.95, September 2003, s.1-24, (Çevrimiçi)

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.172.8150&rep=rep1&type=pdf>, 25 Mart 2013.

Claessens, Stijn, Daniela

Klingebiel ve Luc Laeven:

“Financial Restructuring in Banking and Corporate Sector Crises: What Policy to Pursue?”, **NBER Working Paper Series**, No.8386, July 2001, (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/papers/w8386.pdf>, 11 Aralık 2012.

Davis, E. Philip:

Debt, Financial Fragility, and Systemic Risk, Oxford University Press, 1995, (Çevrimiçi) <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0198233310.001.0001/acprof-9780198233312>, 7 Mart 2012.

Demirgüç-Kunt, Asli, Harry

Huizinga :

“Market Discipline and Financial Safety Net Design”, **World Bank Policy Research Papers**, 1999, (Çevrimiçi) <http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/2183.pdf?expires=1355218652&id=id&accname=guest&checksum=4F399043D7BD37E1E754C068367D5567>, 11 Aralık 2012.

Dow, James:

“What is Systemic Risk? Moral Hazard, Initial Shocks, and Propagation”, **Monetary and Economic Studies**, December 2000, s.1-24, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.201.983&rep=rep1&type=pdf>, 11 Aralık 2012.

- EC(a): “An EU Framework for Crisis Management in the Financial Sector”, **Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the European Central Bank**, Brussels, COM (2010) 579 final, 2010, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/crisis-management/framework/com2010_579_en.pdf, 18 Temmuz 2013.
- EC(b): “Bank Resolution Funds”, **Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the European Central Bank**, Brussels, COM (2010) 254 final, 2010, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/crisis-management/funds/com2010_254_en.pdf, 18 Temmuz 2013.
- ECB(a): “Financial Stability Review”, June 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview201006en.pdf?fc751bb0ac824282e357858e23a97a0>, 10 Ekim 2012.

ECB(b): “Financial Stability Review”, December 2010,
(Çevrimiçi)
<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview201012en.pdf?8f3af2ff92ed5c8871afd7375fd7595f>, 12 Ekim 2012.

ECB: “Banking Structures Report”, November 2013,
(Çevrimiçi)
<http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/bankingstructuresreport201311en.pdf>,
6 Şubat 2014.

Eichengreen, Barry, Carlos
Arteta: “Banking Crises in Emerging Markets:
Presumptions and Evidence”, **Center for
International and Development Economics
Research**, UC Berkeley, January 2000,
(Çevrimiçi)
<http://econwpa.repec.org/eps/mac/papers/0012/0012012.pdf>, 25 Mart 2013.

Espinoza, Raphael,

Ananthakrishnan Prasad:

“Nonperforming Loans in the GCC Banking System and Their Macroeconomic Effects”, **IMF Working Paper**, WP/10/224, 2010, (Çevrimiçi)

<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Nonperforming-Loans-in-the-GCC-Banking-System-and-their-Macroeconomic-Effects-24258>, 15 Ağustos 2013.

FINMA:

“Addressing Too Big to Fail: The Swiss SIFI Policy”, June 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.finma.ch/e/finma/publikationen/Dokumente/be-swiss-SIFI-policy-june-2011-summary-20110624-e.pdf>, 9 Nisan 2013.

Frait, Jan, Zlatuse Komarkova:

“Financial Stability, Systemic Risk and Macroprudential Policy”, **Czech National Bank Financial Stability Report**, 2011, s.96-111, (Çevrimiçi)
http://www.cnb.cz/en/financial_stability/fs_reports/fsr_2010-2011/fsr_2010-2011_article_1.pdf, 8 Mart 2012.

Frexias, Xavier:

“Optimal Bailout Policy, Conditionality and Constructive Ambiguity”, **SSRN Working Paper**, No.400, 1999, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=199054, 17 Haziran 2013.

FSB: “Reducing the Moral Hazard Posed by Systemically Important Financial Institutions: FSB Recommendations and Time Lines”, **FSB Report**, October 2010, (Çevrimiçi)
http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_101111a.pdf, 9 Nisan 2013.

FSB: “Thematic Review on Deposit Insurance Systems”, **Peer Review Report**, February 2012, (Çevrimiçi)
http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_120208.pdf, 19 Mart 2013.

FSB: “Progress and Next Steps Towards Ending “Too-Big-To-Fail” (TBTF)”, **Report of Financial Stability Board to the G-20**, September 2013, (Çevrimiçi)
http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_130902.pdf?page_moved=1, 3 Eylül 2013.

FSB: “Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions”, **FSB Report**, October 2014, (Çevrimiçi)
http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_141015.pdf , 15 Ekim 2014.

FSB, IMF ve BIS:

“Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments–Initial Considerations”, October 2009, (Çevrimiçi)
http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_091107c.pdf, 8 Mart 2012.

Galati, Gabriele, Richhild

Moessner:

“Macroprudential Policy–A Literature Review”, **BIS Working Papers**, No.337, February 2011, (Çevrimiçi)
<https://www.bis.org/publ/work337.pdf>, 8 Mart 2012.

Goodhart, Charles, Haizhou

Huang:

“A Model of the Lender of Last Resort,” **IMF Working Paper**, No.99/39, March 1999, (Çevrimiçi)
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp9939.pdf>, 15 Mayıs 2014.

Gormley, Todd A., Simon

Johnson ve Changyong Rhee:

“Ending Too Big to Fail: Government Promises vs. Investor Perceptions”, **NBER Working Paper Series**, No.17518, October 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.nber.org/papers/w17518>, 14 Nisan 2012.

Görmez, Yüksel:

“Banking in Turkey: History and Evolution”,
Bank of Greece Working Paper, No.83, July
2008, (Çevrimiçi)
<http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Paper200883.pdf>, 9 Mayıs 2013.

Gropp, Reint, Jukka Vesala:

“Deposit Insurance and Moral Hazard: Does
The Counterfactual Matter?”, **European
Central Bank Working Paper Series**, No.47,
March 2001, (Çevrimiçi)
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp047.pdf?2ec36a3570ff9a561ce40e06784d5879>, 11 Nisan 2012.

Hosono, Kaoru, Hiroko Iwaki ve
Kotaro Tsuru:

“Bank Regulation and Market Discipline
Around the World”, **RIETI Discussion Papers
Series**, 04-E-031, October 2004, (Çevrimiçi)
<http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/04e031.pdf>, 27 Mayıs 2013.

Huang, Xin, Hao Zhou ve Haibin
Zhu:

“A Framework for Assessing the Systemic Risk
of Major Financial Institutions”, **BIS Working
Papers**, No.281, April 2009, (Çevrimiçi)
<https://www.bis.org/publ/work281.pdf>, 16
Nisan 2013.

IMF: “Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability”, **IMF-World Economic Outlook**, Chapter 4, May 1998, s.74-97, (Çevrimiçi)
https://www.imf.org/~media/.../ft/.../_0598ch4.pdf.ashx, 11 Nisan 2012.

IMF (a): “A Fair and Substantial Contribution By the Financial Sector”, **Final Report for the G20**, April 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.imf.org/external/np/g20/pdf/062710b.pdf>, 11 Şubat 2013.

IMF (b): “The IMF-FSB Early Warning Exercise”, **Design and Methodological Toolkit**, September 2010, (Çevrimiçi)
www.imf.org/external/np/pp/.../090110.pdf, 11 Nisan 2012.

IMF: “Macroprudential Policy: An Organizing Framework”, **IMF Policy Paper**, March 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/031411.pdf>, 11 Mayıs 2012.

Khemraj, Tarron, Sukrishnalall

Pasha:

“The Determinants of Non-performing Loans: an Econometric Case Study of Guyana”, **MPRA Paper**, No.53128, 2009, (Çevrimiçi) https://mpra.ub.uni-muenchen.de/53128/1/MPRA_paper_53128.pdf, 25 Haziran 2014.

King, Mervyn:

“Turmoil in Financial Markets: What Can Central Banks Do?”, **BOE, Paper Submitted to the Treasury Committee**, September 2007, (Çevrimiçi) <http://www.bankofengland.co.uk/publications/other/treasurycommittee/other/paper070912.pdf>, 19 Eylül 2012.

Klein, Nir:

“Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Macroeconomic Performance”, **IMF Working Paper**, WP/13/72, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Non-Performing-Loans-in-CESEE-Determinants-and-Impact-on-Macroeconomic-Performance-40413>, 9 Mart 2013.

Krugman, Paul:

“What Happened to Asia”, 1998, (Çevrimiçi) <http://web.mit.edu/krugman/www/DISINTER.html>, 2 Ocak 2012.

Laeven, Luc, Fabian Valencia: “Systemic Banking Crises Database: An Update”, **IMF Working Paper**, WP/12/163, June 2012, (Çevrimiçi)
<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Systemic-Banking-Crises-Database-An-Update-26015>, 25 Mart 2013.

Laeven, Luc, Lev Ratnovski ve Hui Tong: “Bank Size and Systemic Risk”, **IMF Staff Discussion Note**, SDN/14/04, May 2014, (Çevrimiçi)
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=5ve1AwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=%E2%80%9CBank+Size+and+Systemic+Risk%E2%80%9D&ots=DOg6CL1Yal&sig=YMd_54kcm6yJCNYktgSRXyRb5XM&redir_esc=y#v=onepage&q=%E2%80%9CBank%20Size%20and%20Systemic%20Risk%E2%80%9D&f=false, 12 Aralık 2012.

Lai, Alexandra: “Financial Fragility: A Survey of the Theoretical Literature”, **(İç) Essays on Financial Stability, Bank of Canada Technical Report**, No.95, September 2003, s.29-59, (Çevrimiçi)
http://epe.lac-bac.gc.ca/100/200/301/bankofcanada/technical_reports-ef/no095/tr95.pdf#page=47, 25 Mart 2013.

Llewellyn, David T., David G.

Mayes:

“The Role of Market Discipline in Handling Problem Banks”, **Bank of Finland Discussion Papers**, No.21, 2003, (Çevrimiçi)
<https://helda.helsinki.fi/bof/handle/123456789/7828>, 16 Nisan 2013.

Lumpkin, Stephen:

“Resolutions of Weak Institutions: Lessons Learned From Previous Crises”, **Financial Market Trends**, OECD, 2008, (Çevrimiçi)
<http://www.oecd.org/finance/financial-markets/41942943.pdf>, 16 Ocak 2013.

Mauro, Beatrice Weder di:

“Taxing Systemic Risk: Proposal for a Systemic Risk Levy and a Systemic Risk Fund”, **Policy Proposal**, February 2010, (Çevrimiçi)
http://www.international-macro.economics.uni-mainz.de/Dateien/Taxing_Systemic_Risk_2202.pdf, 29 Mayıs 2013.

Mitchell, Wesley C.:

“Business Cycles”, **(İç) Business Cycles and Unemployment, NBER Working Paper**, Vol.87014-003-5, 1923, s.5-18, (Çevrimiçi)
<http://www.nber.org/chapters/c4658.pdf>, 19 Kasım 2012.

- Nikolaou, Kleopatra: “Liquidity (Risk), Concepts, Definitions and Interactions”, **European Central Bank Working Paper Series**, No.1008, February 2009, (Çevrimiçi)
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1008.pdf?e87aba3a52137adea91048bf54801968>, 10 Mart 2013.
- Northcott, Carol Ann: “Competition in Banking: A Review of the Literature”, **Bank of Canada, Working Paper**, No:2004-24, June 2004, (Çevrimiçi)
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.179.2485&rep=rep1&type=pdf>, 12 Mart 2013.
- Oliveira, Raquel de F., Rafael F. Schiozer ve Lucas A.B. de C. Barros: “Too Big to Fail Perception by Depositors: an Empirical Investigation”, **Banco Central Do Brasil Working Paper Series**, No.233, January 2011, (Çevrimiçi)
<https://www.bcb.gov.br/pec/wps/ingl/wps233.pdf>, 16 Ağustos 2013.
- Ötoker-Robe, İnci v.d.: “Impact of Regulatory Reforms on Large and Complex Financial Institutions”, **IMF Staff Position Note**, SPN/10/16, November 2010, (Çevrimiçi)
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1016.pdf>, 15 Nisan 2013.

- Pais, Amelia, Philip A. Stork: “Bank Size and Systemic Risk”, January 2011, (Çevrimiçi)
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1618662, 12 Kasım 2012.
- Rosenthal, Dale W.R.: “Market Structure, Counterparty Risk, and Systemic Risk”, **UIC College of Business Administration Research Paper Series**, No.10-12, 2012, (Çevrimiçi)
http://www.rmi.nus.edu.sg/events/rmc2013/files/paper/TrackA/S1A1_Rosenthal.pdf, 15 Nisan 2013.
- Schoenmaker, Dirk, Dewi Werkhoven: “What is the Appropriate Size of the Banking System?”, **DSF Policy Paper Series**, No.28, October 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.dsf.nl/wp-content/uploads/2014/10/DSF-Policy-Paper-No-28-What-is-the-Appropriate-Size-of-the-Banking-System.pdf>, 5 Kasım 2014.
- Semenova, Maria: “How Depositors Discipline Banks: The Case of Russia”, **Economics Education and Research Consortium Working Paper Series**, No.7/2, 2007, (Çevrimiçi)
<https://econpapers.repec.org/paper/eerwpalle/07-02e.htm>, 17 Ekim 2012.

Seyrek, İsmail, Zekeriya Mızrak: “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, 2009, s.383-394, (Çevrimiçi) <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/295/277>, 14 Mart 2015.

Soussa, Farouk: “Too Big to Fail: Moral Hazard and Unfair Competitive”, **(İç) Financial Stability and Central Banks: Selected Issues for Financial Safety Nets and Market Discipline**, BOE, Centre for Central Banking Studies, 2000, s.5-31, (Çevrimiçi) <http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/publications/pdf/finalaw3book.pdf>, 19 Kasım 2012.

Tabak, B. Miranda v.d.: “Directed Clustering Coefficient as a Measure of Systemic Risk in Complex Banking Networks”, **Banco Central do Brasil, Working Paper Series**, No.249, 2011, (Çevrimiçi) <https://www.bcb.gov.br/pec/wps/ingl/wps249.pdf>, 12 Aralık 2012.

Tarashev, Nikola, Claudio Borio ve Kostas Tsatsaronis: “The Systemic Importance of Financial Institutions”, **BIS Quarterly Review**, September 2009, s.75-87, (Çevrimiçi) https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt0909h.pdf, 25 Mart 2013.

- Taylor, Jhon B.: “Defining Systemic Risk Operationally”, December 2009, (Çevrimiçi)
<http://web.stanford.edu/~johntayl/Defining%20Systemic%20Risk%20Operationally%20Revised.pdf>, 19 Ocak 2015.
- Thomson, James B.: “On Systemically Important Financial Institutions and Progressive Systemic Mitigation”, **Federal Reserve Bank of Cleveland Policy Discussion Paper**, No.27, August 2009, (Çevrimiçi)
<http://www.clevelandfed.org/research/policydis/pdp27.pdf>, 3 Eylül 2012.
- TMSF: **2008 Yılı Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi)
http://www.tmsf.org.tr/documents/reports/tr/TMSFFR2008_SON3.pdf, 12 Kasım 2014.
- TMSF: **2012 Yılı Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi)
<http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=326>, 10 Eylül 2013.
- TMSF: **2014 Yılı Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi)
<http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=673>, 12 Kasım 2014.
- TMSF: **2016 Yılı Faaliyet Raporu**, (Çevrimiçi)
<http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=790>, 27 Nisan 2015.

- Tsuru, Kotaro: “Depositors' Selection of Banks and the Deposit Insurance System in Japan: Empirical Evidence and its Policy Implications”, **RIETI Discussion Paper Series**, 03-E-024, November 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/03e024.pdf>, 6 Mayıs 2014.
- Ungan, Ece A., Selçuk Caner: “Depositor Behaviour and Market Discipline in Turkey”, 2004, (Çevrimiçi)
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=495122, 10 Eylül 2013.
- Ungan, Ece A., Selçuk Caner ve Süheyla Özyıldırım: “Depositors' Assessment of Bank Riskiness in the Russian Federation”, **Journal of Financial Services Research**, February 2008, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1091386##, 10 Eylül 2013.
- Yetim, Sedat, Ozan Gülhan: “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü-2”, **BDDK ARD Çalışma Raporları**, No:2005/7, Eylül 2005, (Çevrimiçi)
https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/13042005-7.pdf, 12 Kasım 2014.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.ab.gov.tr/45629.html>, 9 Nisan 2013.

<http://www.bddk.org.tr>, 3 Mart 2013.

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/default.aspx>, 5 Haziran 2013.

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kuruluslar/Bankalar/Bankalar.aspx>, 1 Aralık 2013.

http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/15067syr_09_12_2016_degisiklikisleme.pdf, 28 Haziran 2014.

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Mevzuat.aspx>, 12 Haziran 2013.

<http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>, 25 Eylül 2012.

<http://www.bis.org/bcbs/membership.htm>, 1 Eylül 2012.

<http://www.bis.org/press/p120914.htm>, 13 Eylül 2012.

<http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>, 16 Eylül 2012.

<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/>, 5 Haziran 2013.

https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/banking-union_en, 26 Nisan 2013.

<http://efdi.eu/index.php?id=2>, 15 Ekim 2012.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0049&from=EN>, 26 Nisan 2013.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0059&from=EN>, 22 Mart 2013.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2014_173_R_0008&from=EN, 1 Nisan 2013.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015R0063&from=EN>, 2 Nisan 2013.

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-297_en.htm?locale=en, 19 Nisan 2013.

<http://www.financialstabilityboard.org/about/>, 16 Haziran 2012.

http://www.financialstabilityboard.org/press/pr_101111a.pdf, 3 Haziran 2012.

<http://www.financialstabilityboard.org/what-we-do/policy-development/systematically-important-financial-institutions-sifis/>, 30 Haziran 2012.

http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_141015.pdf, 4 Haziran 2012.

<http://www.iadi.org/di.aspx?id=173>, 15 Ocak 2013.

<http://www.iadi.org/en/assets/File/Core%20Principles/cprevised2014nov.pdf>, 2 Şubat 2013.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160223.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160223.htm>, 19 Kasım 2013.

<http://www.oecd.org/g20/g20-members.htm>, 25 Aralık 2012.

<https://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>, 12 Aralık 2012.

<https://srb.europa.eu/en/content/single-resolution-fund>, 27 Nisan 2013.

<https://www.tbb.org.tr/tr>, 14 Ağustos 2013.

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-lSJ0DIIm, 17 Nisan 2014.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/86726b86-d2a5-413a-8c10-a8e9a3f18ab8/paraarz%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=86726b86-d2a5-413a-8c10-a8e9a3f18ab8>, 26 Haziran 2014.

www.tdk.gov.tr, 5 Ekim 2012.

<http://www.tkbb.org.tr/>, 14 Agustos 2013.

<http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=389>, 15 Ekim 2014.

<http://www.tmsf.org.tr/tarihce.tr>, 15 Ekim 2012.

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 7 Mayıs 2013.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 5 Haziran 2013.

<http://www.oecd.org/g20/g20-members.htm>, 26 Aralık 2012.

EK

Mevduat Faiz Oranı Analizindeki Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	SP	KO	TKO	MOV	YPMO
Sektör Payı (SP)	1,00				
Kârlılık Oranı (KO)	0,25	1,00			
Takipteki Krediler Oranı (TKO)	0,04	0,06	1,00		
Mevduatın Ort. Vadesi (MOV)	0,19	0,15	0,41	1,00	
YP Mevduat Oranı (YPMO)	-0,18	0,03	-0,12	-0,02	1,00

Nispi Risk Düzeyi Analizindeki Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	SP	ÖO	NKO	MKO	GSYİH
Sektör Payı (SP)	1,00				
Özkaynak Oranı (ÖO)	-0,08	1,00			
Nakdi Kredi Oranı (NKÖ)	-0,14	-0,17	1,00		
Menkul Kıymet Oranı (MKO)	0,48	0,05	-0,46	1,00	
Reel GSYİH Değişim Oranı (GSYİH)	-0,01	0,04	-0,12	0,14	1,00

ÖZGEÇMİŞ

Bülent NAVRUZ 1974 yılında Erzincan’da doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünden 1995 yılında mezun oldu. Aynı bölümde başladığı yüksek lisans programını “Gelir Vergisinde Dar Yüklülük” başlıklı tez çalışmasını sunarak 2005 yılında tamamladı. İngiltere’de bulunan Sussex Üniversitesi’ndeki Uluslararası Finans Bölümünde 2008 yılında başladığı yüksek lisans programını ise “Bank Liquidity in Financial Crises: An Evaluation of the Central Banks’ Responses in 2007-2009 Financial Crisis” başlıklı tez çalışmasını sunarak 2009 yılında tamamladı.

Çalışma hayatına 1995 yılında başladı ve çeşitli bankalarda uzman ve müfettiş olarak görev yaptı. 2001 yılından itibaren çalışmaya başladığı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonundaki görevine halen devam etmektedir.